

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (İDARE HUKUKU)
ANABİLİM DALI

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKININ
KULLANILMASINDA İDARENİN YETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Yasin ATALAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. K. Burak ÖZTÜRK

Ankara-2016

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../20...)

Yasin ATALAN

.....

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (İDARE HUKUKU)
ANABİLİM DALI

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKININ KULLANILMASINDA
İDARENİN YETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. K. Burak ÖZTÜRK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
Doç. Dr. Kaya Burak ÖZTÜRK	B.Öztürk
Yrd. Doç. Dr. Cengizdemir SÖZÜK	Cengizdemir
Yrd. Doç. Dr. Arif ARDİÇOĞLU	Arif

Tez Sınavı Tarihi 28.7.2016

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKININ GENEL ESASLARI.....	5
I. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı	5
A. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri	7
1. Kavram ve Unsurları	7
2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Türleri	21
B. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı Kapsamı	30
1. Genel Olarak.....	30
2. Barışçıl Olma Koşulu	36
C. Benzer Eylemlerle İlişkisi.....	43
1. İfade Özgürlüğü İle İlişkisi.....	43
2. Basın Açıklamaları	48
3. Sivil İtaatsizlik Eylemleri	52
II. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına İlişkin Sınırlamalar.....	57
A. Hakkın Sınırlanması	60
1. Sınırlama Rejimi.....	60
2. Sınırlama Sebepleri	70
B. Hakkın Kanuni Sınırları.....	75
1. Konu Sınırlamaları	76
2. Kullanılacak Araç Sınırlamaları	78
3. Zaman Sınırlamaları	80
4. Yer Sınırlamaları	82
5. Kişiler Açısından Getirilen Sınırlamalar	89
6. Yönteme ilişkin Sınırlamalar.....	95

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKINA İDARENİN MÜDAHALESİ	111
I. Genel Olarak Temel Hak ve Özgürlükler Alanına İdarenin Müdahalesi	111
A. İdarenin Müdahalesine Kapalı Temel Hak ve Özgürlükler	113
B. İdarenin Müdahalesine Açık Temel Hak ve Özgürlükler	115
II. İdarenin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kullanılmasına İlişkin Müdahaleleri(Yetkileri).....	117
A. İdarenin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yapılabilecek Kamusal Alanlara İlişkin Müdahaleleri	118
1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Alanlarının İdare Tarafından Belirlenmesi	118
2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Alanlarına Erişimin İdare Tarafından Engellenmesi.....	129
3. İdarenin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Alanlarında Önleme Araması Yapması	133
4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinde Ses ve Görüntü Kaydı Alınması.....	137
B. İdarenin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kullanılmasından Önceki Müdahaleleri	139
1. İdarenin Belirli Bir Toplantı veya Gösteri Yürüyüşünü Ertelemesi	140
2. İdarenin Belirli Bir Toplantı veya Gösteri Yürüyüşünü Yasaklaması	150
3. Erteleme ve Yasaklama Kararlarının Gerekçeli Olarak Tebliğ Edilmesi Güvencesinin İdare Tarafından Yönetmelikle Ortadan Kaldırması.....	157
4. İdarenin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkını Askıya Alması	167
C. İdarenin Kanuna Aykırı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Müdahalesi	172
1. Dağıtma Sebebi: Kanuna Aykırılık Ölçütü.....	173
2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Dağıtılmasına İlişkin Kararın Alınması.....	183
3. Dağıtma Kararının Bildirilmesi	192
4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Dağıtılmasında Zor Kullanılması.....	195

III. İdarenin Müdahalelerinin(Yetkilerinin) Sınırları.....	223
A. İdare Sahip Olduğu Yetkileri Ancak Kamu Düzenini Sağlamak ve Korumak Amacıyla Kullanmalıdır	224
B. İdare Sahip Olduğu Yetkileri Ölçülülük İlkesine Uygun Olarak Kullanmalıdır	228
IV. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kullanılmasında İdarenin Yükümlülükleri	237
A. Barışçıl Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Müdahalede Bulunmaktan Kaçınma Yükümlülüğü	237
B. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Güvenli Bir Şekilde Gerçekleştirilmesinin Sağlanması.....	240
C. Hakkın Kullanılmasında Ayrımcılık Yapmama Yükümlülüğü	247
D. Hak İhlallerine İlişkin Etkin Soruşturma Yapma Yükümlülüğü	250
SONUÇ.....	256
ÖZET.....	262
ABSTRACT	264
KAYNAKÇA	262

KISALTMALAR

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHK	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Bkz.	: bakınız
C.	: Cilt
CD	: Ceza Dairesi
çev.	: Çeviren
ÇHDY	: Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları
D.	: Daire
DD	: Danıştay Dergisi
DEÜHF	: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DÜHFY	: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
E.	: Esas
ed.	: Editör
EGM	: Emniyet Genel Müdürlüğü
GÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İDDK	: İdari Dava Daireleri
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İYUK	: İdari Yargılama Usulü Kanunu
JOBEPS	: Journal of Business Economics and Political Science

K.	: Karar
KDK	: Kamu Denetçiliği Kurumu
KESK	: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KHukA	: Kamu Hukuku Arşivi Dergisi
KİBB	: Kazancı İçtihat Bilgi Bankası
Krş.	: karşılaştırınız
m.	: madde
R.G.	: Resmi Gazete
p.	: paragraf
PVSK	: Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu
S.	: Sayı
s.	: sayfa
SÜHFD	: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
TAAD	: Türkiye Adalet Akademisi Dergisi
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBBD	: Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİHK	: Türkiye İnsan Hakları Kurumu
TİHV	: Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TİD	: Türk İdare Dergisi
TODAİE	: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TOMA	: Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı
UYMD	: Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi
vd.	: ve devamı
Y.	: Yıl
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Toplum içinde yaşama gereksinimlerinden biri olarak toplantı, birden çok kişinin belirli bir amaç doğrultusunda, geçici olarak, ortak bir yerde bir araya gelmeleri şeklinde tanımlanabilir. Gösteri yürüyüşleri ise düşüncelerin kamuya duyurulması ve kamuyu etkileme amaçlarının ön planda tutuldukları hareketli toplantılardır. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, bireyin kişiliğini geliştirmesine imkân veren, düşüncayı açıklama ve yayma, bilgi edinme yollarından olmaları yönüyle kişisel; daha çok kamuoyunu ve siyasal iktidarı etkileme, yönetim faaliyetlerini eleştirme amaçlarıyla kullanılmaları dolayısıyla siyasî; nitelikleri gereği topluluk halinde gerçekleşmeleri dolayısıyla da kolektif bir özgürlüğün konusunu oluştururlar. Hakkın bu kolektif niteliği ve herkesin kolaylıkla yararlanabilmesi niteliği, siyasal iktidarı etkileme ve seçimler haricinde de siyasal katılımı sağlama hususunda oldukça etkilidir.

Temel insan hakları arasında yer alan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının bir ülkedeki düzenleniş biçimi o ülkenin demokratiklik seviyesi ile yakından ilgilidir. Bu kapsamda toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin tanınmadığı ve etkili bir biçimde gerçekleştirilemediği bir sistemin demokratik bir sistem olarak nitelendirilmesi düşünülemez. Düşüncayı açıklama ve siyasî iktidarı baskılama araçlarının en etkililerinden biri olarak kabul edilen toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kolektif niteliği ve kamuya açıklık özelliği dolayısıyla kamu düzeni açısından oluşturduğu tehlike ve tehdit, diğer haklara nazaran daha fazladır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kişisel hak ve özgürlükler arasında yer almasına rağmen, diğer kişisel hak ve özgürlüklere göre daha çok sınırlamalara tabi tutulmakta ve hakkın kullanılması daha sıkı şartlara bağlanmaktadır.

Demokratik toplumlarda Anayasal güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, ancak bireylerin temsilcilerinden oluşan yasama organlarına bırakılmıştır. 1982 Anayasası da temel insan haklarından olan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını 34. maddesinde güvence altına almış ve bu hakkın ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabileceğini düzenlemiştir. Bu kapsamda, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile hakkın kullanılış şekil şart ve usulleri ile sınırı düzenlenmiştir. Yasama organı tarafından çıkarılan kanunların uygulanması genel olarak devletin icrai organı olan idareye ait olmakla birlikte; idarenin müdahalesine kapalı olan temel hak ve özgürlükler alanında kanunların uygulanması yargı organına bırakılmıştır. Ancak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını geniş anlamda kamu düzeninin sağlanması ve korunması amacıyla sınırlandıran 2911 sayılı Kanunun, genel ve objektif biçimde koyduğu kuralların belirli somut durum ve kişilere uygulanması görev ve yetkisi, idare organına aittir. İdarenin kolluk faaliyeti kapsamında, temel hak ve özgürlükler alanında birtakım tedbirler alması, işlem ve eylemler yapması, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması anlamına gelmektedir.

İdare ve kolluğun toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında sahip olduğu yetkiler sayıca çok fazla ve çeşitlidir. Bu kapsamda idarenin toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılacağı alanları belirlemesi ile başlayan ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanması ve dağıtılmasına kadar devam eden bir müdahalesi söz konusudur. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasında yaşanan ihlallerin neredeyse tamamı ise bu yetkiler dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. 31 Mayıs 2013 tarihinde başlayan ve 1 aydan fazla devam eden Gezi Parkı protestoları sırasında da açıkça

görüldüğü üzere toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sınırlanması ve kısıtlanması hususunda idare ve kolluğun sahip olduğu yetkilerin sınırlarının aşılması ya da kötüye kullanılması, yaşam hakkının ihlaline kadar varabilen vahim sonuçlar doğurabilmektedir. Bu kapsamda, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sınırları ve sınırlarını ortaya koyan yasal düzenlemelerin incelenmesi ve değerlendirmesi önemli olmakla birlikte; bu düzenlemelerin idare ve kolluk makamlarına tanıdığı yetki ve yükümlülüklerin de ayrıntılı olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile ilgili olarak bugüne kadar yapılan akademik çalışmalar arasında en çok öne çıkanları; ceza hukuku alanında, Duygun YARSUVAT tarafından 1968 yılında yazılan “*Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve İlgili Ceza Hükümleri*” başlıklı doktora tezi, Anayasa hukuku alanında, Esra ATALAY tarafından 1995 yılında yazılan “*Türkiye’de toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*” başlıklı doktora tezi; Ömer ANAYURT tarafından 1998 yılında yazılan “*Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*” başlıklı doktora tezi; Ali İŞGÖREN tarafından 2001 yılında yazılan “*Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri*” başlıklı yüksek lisans tezi; Tolga ŞİRİN tarafından 2013 yılında yazılan “*30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*” başlıklı monografik çalışma, idare hukuku alanında ise 1959 tarihinde Şevket OZANALP tarafından 1959 yılında yazılan “*İdare Hukukunda Toplanma Hürriyeti*” başlıklı monografik çalışmadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri anayasa hukuku, idare hukuku, ceza hukuku ve hukuk sosyolojisi alanlarında ayrı ayrı incelenebilecek konular içermekle birlikte bunların hepsini bir arada incelemek hem zor ve uzun, hem de gereksizdir.

İdare hukuku alanında toplantı ve gösteri yürüyüşlerini konu alan çok sayıda çalışma bulunmaması ve hakkın kullanılmasında ortaya çıkan sorun ve çatışmaların

büyük bir kısmının idare ve kolluk ile ilgili olması dolayısıyla böyle bir çalışma hazırlanmıştır. Her gün birçok kullanım örneğini gördüğümüz ve amacı, etkileri, sonuçları itibariyle önemi gittikçe artan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasında idarenin sahip olduğu yetkilerin incelendiği bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının genel esaslarının ele alındığı birinci bölümde toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramları ve unsurları, hakkın kapsamı, kullanılış şekilleri incelenerek Türk hukukunda toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına getirilen konu, yer, zaman, kişi ve yönetime ilişkin sınırlamalar ve bu sınırlamaların Anayasa ve AİHS kapsamında değerlendirmesi yapılacaktır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasında idarenin sahip olduğu yetkilerin ele alındığı çalışmanın ikinci bölümünde idarenin genel olarak temel hak ve özgürlükler karşısındaki konumuna değinilerek idarenin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin sahip olduğu yetkiler ve hakka yönelik müdahaleleri ayrıntılı olarak incelenecek ve son olarak da idarenin yetkilerinin sınırları ve hakkın kullanılmasında idareye yüklenen yükümlülükler üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın idare hukuku alanında bir çalışma olması çabası doğrultusunda toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin cezai hükümler kapsam dışında bırakılmıştır. Bunun yanında olağanüstü dönemlerde idarenin yetkilerinin genişlemesi dolayısıyla, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin sahip olunan yetkilerin de genişlemesi ve bazı yeni yetkilerin eklenmesi söz konusu olduğundan çalışmanın konusunun çok fazla dağılmaması ve sınırlandırılması gereği, olağanüstü hal rejimi yine kapsam dışında tutulmuştur. Aynı şekilde, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden kaynaklanan ihlal ve zararlardan idarenin sorumluluğu konusu da başka bir çalışmada ele alınacak kadar geniş olması sebebiyle kapsama alınmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKININ GENEL ESASLARI

I. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı

Günümüzde hemen hemen bütün modern Anayasa ve İnsan Hakları belgelerinde, insanların toplantı ve gösteri yürüyüşleri koruma altına alınmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin(AİHS) 11. maddesinde; herkesin barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahip olduğu ifade edilmektedir. 1982 Anayasası da herkesin önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahip olduğunu düzenlemektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemenin/katılmanın, bir hak mı yoksa özgürlük mü olduğu sorusu; hak ve özgürlük kavramlarının net olarak tanımlanamaması ve aralarındaki ilişki veya farkların tam olarak ortaya konulamaması¹ dolayısıyla, yanıtlanması oldukça zor bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Hak ve özgürlük kavramları, gerek bu kavramların iç içe oluşu gerekse birbirlerinden ayırt etme güçlüğünden dolayı², 1982 Anayasasının birçok maddesinde birlikte kullanılmaktadır³. İki kavramın tam olarak birbirleriyle örtüşmedikleri genel olarak kabul edilmektedir. Özgürlük, hukuken yasaklanmamış bir alanda istenildiği

¹ **ALPKAYA**, Gökçen, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak”, AÜSBFD, C.56, S.3, s. 2.

² **KABOĞLU**, İbrahim, Kolektif Özgürlükler, DÜHFY, Diyarbakır 1989, s. 14.

³ **ALİEFENDİOĞLU**, Yılmaz, “2001 Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Getirdiği Yeni Boyut”, Anayasa Yargısı, C. 19, 2002, s. 145.

gibi hareket edilebilmesi⁴; hak ise hukuk tarafından korunan bir menfaat⁵ olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda, özgürlük kavramının daha geniş kapsamlı, soyut ve insan doğasına içkin, insan davranışlarıyla ortaya konabilen bir kavram olduğu, hak kavramının ise, özgürlüklerin somutlaştırılmış halini ve devletten talep edilebilmesini de içeren bir yanının bulunduğu kabul edilmektedir⁶. Bu kapsamda hak ve özgürlük kavramları arasında, devlet ve/veya idarenin o alandaki konumu ve yetkileri açısından da farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Özgürlük kavramında devletin dahli daha çok negatif anlamda yani müdahalede bulunmamama şeklinde iken; hak söz konusu olduğunda, bireyin devletten o hakkın kullanılması hususunda bir takım talepleri olabilmekte ve devletin o alanda birtakım edimlerde bulunması söz konusu olmaktadır⁷.

Bu çalışmanın konusu açısından, toplantı ve gösteri yürüyüşleri hukuken tanındığı ve korunduğu ve ayrıca devletin müdahale etmeme yükümlülüğünün yanı sıra, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesinin koruma altına alınması ve kolaylaştırılması adına bazı olumlu yükümlülüklerinin de bulunduğu göz önüne alındığında, bir “hak” olarak nitelendirilmesi uygun olacaktır. Bu açıklamalar ve ayrıca mevzuatta da “toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı” ifadesi kullanılması dolayısıyla, kavram kargaşasına yol açmamak için bu çalışmada toplantı ve gösteri yürüyüşleri bir “hak” olarak ifade edilecektir.

⁴ GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukuku Genel Teorisi, Cilt II, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2011, s. 474; ALİEFENDİOĞLU, 2001 Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Getirdiği Yeni Boyut, s. 145.

⁵ GÖZLER, Anayasa Hukuku Genel Teorisi, Cilt II, s. 476.

⁶ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 14-15; GÖZLER, Anayasa Hukuku Genel Teorisi, Cilt II, s. 480.

⁷ GÖZLER, Anayasa Hukuku Genel Teorisi, Cilt II, s. 480.

A. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı incelenirken öncelikle toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramlarının tanımlanması gerekir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, ifade olarak toplantı hakkı ve gösteri yürüyüşü hakkı gibi iki farklı hakkı karşılıyor gibi görülebilir. Gerçekten de toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin aralarındaki farklılıklar göz önüne alınırsa bu şekilde bir ayrımın yapılması gerektiği de savunulabilir. Ancak bu şekilde yapılacak bir ayrımın, kavramlar ve bazı kullanılış şekilleri haricinde, hakkın kapsamı açısından önemli bir getirisi olmayacaktır. Aksine, toplantı ve gösteri yürüyüşleri ifadesi yerine, daha kapsayıcı amacına ve işlevine uygun, kucaklayıcı bir terim olarak “toplanma” teriminin kullanılmasının daha yerinde olacağı ifade edilmektedir⁸. AİHS’nde de toplantı ve gösteri terimlerine karşılık olarak “assembly” yani toplanma terimine yer verilmiştir. AİHM içtihatlarında toplanma, daha çok fikir ve talepler için bir araya gelinmesi, toplanılması olarak nitelendirilmektedir⁹. Toplanma teriminin toplantı, gösteri ve yürüyüşler açısından daha kapsayıcı bir terim olduğuna katılmakla birlikte, bu çalışmada terim karmaşasına yol açmamak için Anayasada ve ilgili diğer mevzuatta yer aldığı şekilde toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ifadesi kullanılacaktır.

1. Kavram ve Unsurları

Toplantı kavramı öğreti ve yargı kararlarında gösteri ve yürüyüşler için de kullanılmakta ve yapılan tanımların gösteri ve yürüyüşler için de geçerli olduğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

⁸ TANÖR, Bülent/YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 2013, s. 181; ALPKAYA, s. 4.

⁹ ŞİRİN, Tolga, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, On iki Levha Yayınları, İstanbul 2013, s. 17.

Kanununda da, toplantı ve gösteri yürüyüşleri aynı tanımlara sahiptir; “*belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzelkişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen açık ve kapalı yer toplantılar ve yürüyüşlerdir*”¹⁰.

Toplantı sözcüğü, sözlüklerde, *birden çok kimsenin türlü amaçlarla bir araya gelmesi* olarak tanımlanmaktadır¹¹. Ancak toplantının bu anlamıyla çok geniş, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına konu teşkil eden toplantıyı tam olarak karşılamadığı ifade edilmiştir¹².

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının konusu olarak toplantı farkı şekillerde tanımlanmaktadır. AİHK toplantıyı, “*bireylerin bir fikir ya da amacı açıklamak için kapalı veya halka açık yerlerde toplantı, gösteri, yürüyüş gibi, hangi şekil altında olursa olsun bir araya gelmeleri*” olarak tanımlamıştır¹³. Conseil d’ Etat, toplantıyı, “*ortak çıkarların korunması ve savunulması yönünde bir konuşmayı dinlemek yahut fikir alışverişinde bulunmak amacıyla belirli bir yerde ve zamanda önceden tasarlanıp düzenlenmiş geçici bir birliktelik veya toplaşma*” olayı olarak tanımlamıştır¹⁴. Fransız öğretisinde de toplantı, kişilerin bireysel veya kamusal çıkarlara yönelik konuları tartışmak veya gösteride bulunmak amacıyla önceden tasarlanıp organize bir şekilde

¹⁰ 2911 Sayılı Kanun m. 2/a-b, Kanunun buradaki tanımları daha çok toplantıların sonucuna ilişkindir. Kamuoyu oluşturmak, halkı aydınlatmak ve bir konuyu benimsetmek daha çok toplantıların yarattığı sonuçlardır.

¹¹ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, bkz. www.tdk.gov.tr ; Türkçe sözlük, C.II, Ankara 1983, s. 1197; **YILMAZ**, Ejder, Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara 2005, s. 1252,

¹² **ATALAY**, Esra, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü, DEÜHF Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:65, İzmir 1995, s. 3.

¹³ **GÖLCÜKLÜ**, Feyyaz/**GÖZÜBÜYÜK**, A. Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitabevi, Ankara 2009, s. 367; **ANAYURT**, Ömer, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, Kazancı Yayınları, İstanbul 1998, s. 7; **İŞGÖREN**, Ali, Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Seçkin Yayınları, Ankara 2011, s. 57.

¹⁴ Bkz. **ANAYURT**, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 7.

geçici olarak bir araya gelmesi olarak tanımlanmıştır¹⁵. Türk öğretisinde ise toplantı genellikle, birçok kimsenin düşünce değişiminde bulunmak veya ortak çıkarları korumak ve savunmak amacıyla bir organizasyon dâhilinde geçici olarak belirli bir yerde, bir araya gelmeleri olarak tanımlanmaktadır¹⁶. Başka bir tanımlamaya göre ise toplantı, gerçek veya tüzel kişilerin çeşitli maksat veya gayelerle ortak bir amaç doğrultusunda geçici olarak ortak bir yerde bir araya gelmeleridir¹⁷.

Gösteri yürüyüşü kavramı, gösteri ve yürüyüş olmak üzere iki olguyu içermektedir¹⁸. Bu olgulardan gösteri, bir istek ya da karşı görüşün kamuoyunun ilgisini çekecek bir biçimde topluca ve açıkça ortaya konması olarak tanımlanmaktadır. Yürüyüş ise bir olayı protesto etmek, bir konuya dikkati çekmek amacıyla topluca yürüme olarak tanımlanmaktadır¹⁹. Gösteriler, toplantı kavramı içinde değerlendirilebilmekle birlikte, gösteride toplantıdan farklı olarak düşünce değişiminden çok düşüncelerin kamuya açıklanması ön plana çıkmaktadır. Yürüyüşler ise hareketli toplantılar olarak nitelendirilmektedirler. Hareketli bir toplantıda düşünce açıklaması kural olarak sadece duyurma, bilgi verme, şeklinde olabileceğinden yürüyüş kavramı genellikle gösteri kavramı ile birlikte kullanılmaktadır. Bu doğrultuda, gösteri yürüyüşü; belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzelkişiler tarafından saldırısız araçlarla kamuya açık alanlarda²⁰ düzenlenen eylemler olarak

¹⁵ Bkz. **ANAYURT**, Ömer, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü”, KHUKA, Prof. Dr. İlhan AKIN'a ARMAGAN, Mart 2003, s. 40.

¹⁶ **KABOĞLU**, Kolektif Özgürlükler, s. 63; **ANAYURT**, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 16; **YARSUVAT**, Duygun, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, İÜHF Yayınları, İstanbul 1968, s. 34-35.

¹⁷ **OZANALP**, Şevket, İdare Hukukunda Toplanma Hürriyeti, Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957, s. 10; **ATALAY**, s. 3.

¹⁸ **ATALAY**, s. 7; **YARSUVAT**, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 40-42.

¹⁹ Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr

²⁰ **ATALAY**, s. 6-7.

ifade edilebilir. Gösteri yürüyüşleri, toplantılardan farklı olarak kamuoyuna yönelik ve onu etkileme amacına uygun olarak dışa dönük bir özelliğe sahip olmaları dolayısıyla genel yollarda, kamunun yararlanmasına açık cadde, sokak ve meydanlarda yapılır ve günlük olağan hayat akışını ve trafiği aksatırlar²¹. Bu özellik gösteri yürüyüşlerinin düzenleme ve sınırlama bakımından daha sert kurallara bağlanmasına neden olmaktadır²².

Toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramlarının tanımlamalarından da anlaşılacağı üzere, özellikle toplantılar açısından, her bir araya gelmiş kişi gruplaşmalarının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında değerlendirilemeyeceği, bunun için bazı özelliklerinin olması gerektiği söylenebilir. Bu anlamda bir toplantıdan söz edilebilmesi için, toplantının kişi, organizasyon, süre, yer ve amaç unsurları açısından bir takım özelliklere sahip olması gerektiği ifade edilmektedir²³. Toplantı için belirtilen bu unsurlar, niteliğine uygun düştüğü ölçüde gösteri yürüyüşleri için de geçerli olacaktır.

Kişi Unsuru: Toplantı birden fazla kişinin bir araya gelmesidir. Tek kişilik toplantı; toplantı kavramının zorunlu kıldığı ve birden çok kişinin varlığını gerektiren, ortak amaç ve iç bağlantı unsurlarının gerçekleşmesinin imkânsız olmasından dolayı mümkün değildir²⁴. En az kaç kişinin bir araya gelmesi ile toplantının

²¹ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 63, 85; ATALAY, s. 7; SUNAY, Reyhan, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara 2001, s. 184.

²² KABOĞLU, İbrahim, “Dernek ve Toplanma Özgürlükleri”, İnsan Hakları Yıllığı, C. 14, Y. 1992, TODAİE Yayınları, s. 119; YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, “Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hak ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasa ve Yasalarda Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme”, TBMM Anayasa Hukuku 1.Uluslararası Sempozyumu(Yayına Hazırlayan Zafer GÖREN), TBMM Başkanlığı Yayınları No: 1, s. 41; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 20; İŞGÖREN, s. 61.

²³ ATALAY, s. 3.

²⁴ AKIN, İlhan, Temel Hak ve Özgürlükler, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1971, s. 154; ATALAY, s. 3.

gerçekleşebileceği konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Toplantıdan söz edebilmek için; Common Law en az üç kişinin varlığını zorunlu kılmakta²⁵, Alman Mahkemeleri sayısı çok az olmayan insan topluluğu şartını, Alman doktrini ise en az üç kişinin varlığını aramaktadır²⁶.

Türk hukukuna baktığımızda ise, Anayasada kişi sayısı ile ilgili herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Buna karşılık 2911 sayılı Kanunun 11. maddesi ise düzenleme kurulunun kendi üyelerinden en az yedi kişiyi toplantının yapıldığı yerde bulundurmakla yükümlü olduğu belirtilmiştir. Bu maddeden hareketle Türk pozitif hukuku bakımından bir toplantının gerçekleşebilmesi için en az yedi kişinin²⁷ bir araya gelmesinin şart koşulduğu düşünülebilir²⁸. Ancak, Anayasada herhangi bir sayı koşulu öngörülmediğine göre, yediden daha az kişinin bir araya gelmesi ile de bir toplantı (Anayasal anlamda) gerçekleşebilir²⁹. Anayasa Mahkemesi de bir kararında, 2911 sayılı Kanunda ifade edilen yedi kişilik düzenleme kurulu yükümlülüğünü, yedi kişiden fazla sayıda kişinin katılımıyla gerçekleşecek olan toplanmalar için geçerli olduğunu ve yediden daha az kişinin de toplantı yapabilmesine engel olmadığını belirtmiştir³⁰. Bu durumda bir toplanma ya da toplantının asgari kaç kişi ile oluşabileceğinin kanunlar çerçevesinde ve doğrudan bir sınır koymayan hükümlere dayanarak tespit ve tayin edilmesi doğru olmadığı gibi gereksizdir de. Toplantının kişi

²⁵ YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 30; ATALAY, s. 4

²⁶ Bkz. ATALAY, s. 4.

²⁷ 27.6.1956 tarihli ve 6761 sayılı Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkındaki Kanunda (m. 3) bu heyetin üç kişiden oluşacağı düzenlenmekteydi.

²⁸ **ANAYURT**, Ömer, “Ankara ve Strasburg Pencerelerinden Toplanma Hakkına Farklı Bakışlar ve Çatışma Alanları”, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Demokratik Toplum Düzeni Kavramıyla İlişkisi Çalıştayı (İSTANBUL, 22.05.2014), SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara 2014, s. 72.

²⁹ İŞGÖREN, s. 59.

³⁰ AYM, 11.03.2008, E.2004/90, K.2008/78, R.G. 05.07.2008-26927.

unsuru açısından iki ve daha fazla kişinin toplanma amacıyla bir araya gelmesi yeterli görülmelidir.

Tek kişilik bir toplantı yapılamamasına karşın, tek kişilik bir gösteri veya yürüyüşün gerçekleştirilmesinin fiilen mümkün olması³¹, bu durumun toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında değerlendirilmesi anlamına gelecek midir? Tek kişilik gösteri veya yürüyüşler daha çok ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmektedir³². AİHM'ne göre de, kişisel olarak yapılan bir protesto gösterisi 11. madde altında güvence altına alınmaz. Bu durum daha çok bu konudaki genel hüküm olan “*ifade özgürlüğü(m.10)*” ve “*düşünce ve vicdan özgürlüğü(m.9)*” kapsamındadır³³.

Organizasyon/Düzenleme Unsuru: Organizasyon unsurunun bir toplantı için zorunlu olup olmadığı tartışmalıdır. Burada organizasyon kelimesi, düzenleme tertip etme anlamında olmakla beraber, önceden düzenleme veya bildirimde bulunma olarak anlaşılmamalıdır. Organizasyon unsurunun toplantıyı, alelade, basit ve tesadüfi bir araya gelmelerden ayıran esaslı bir unsur olduğu³⁴ ve yapılacak olan toplantının plan

³¹ ATALAY, s. 8; İŞGÖREN, s. 62. “*Polisin Gezi Parkı'na müdahalesini ardından pazar günü Taksim'e çıkışların engellenmesini protesto eden Erdem Gündüz isimli bir kişi, akşam saatlerinden itibaren Taksim Metro çıkışında hareket etmeden ve konuşmadan bekledi. * Eylemcilerin çoğalması üzerine polis, harekete geçti.*”, <http://www.milliyet.com.tr/herkes-duran-adam-i-konusuyor-/gundem/detay/1724339/default.htm> (15.12.2015)

³² ATALAY, s. 8; İŞGÖREN, s. 62; DOĞAN, İlyas, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, Ankara 2015, s. 659; DOĞRU, Osman/NALBANT, Atilla, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Açıklama ve Önemli Kararlar, Cilt II, Avrupa Konseyi - T.C. Yargıtay Başkanlığı, Ankara 2013, s. 431.

³³ AİHM, *Arrowsmith/İngiltere*(7050/75, 16.05.1977), *E./İsviçre*(10279/83, 7.05.1984), *G./Norveç*(9278/81, 3.10.1983), bkz. TANYAR, Ziya Çağa, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı”, AÜHFD, 60 (3), 2011, s.602-603. Bunun yanında AİHM bir kararında toplanma özgürlüğünün tek kişi tarafından kullanabileceğini ima etmiştir, AİHM, *Andersson/İsveç*(12781/87, 13.12.1988), bkz. ŞİRİN, Tolga, “Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar”, Anayasa Hukuku Dergisi, C.2, S. 4, Y. 2013, s. 300.

³⁴ AKIN, Temel Hak ve Özgürlükler, s. 154; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 10.

ve programının önceden tasarlanmış olması, nerede, ne zaman ve hangi şekilde yapılacağının belirlenmesi anlamına geldiği ifade edilmiştir³⁵.

Bildirim rejimini esas almış olan 2911 sayılı Kanuna göre, organizasyon unsuru, toplanmaların en önemli unsuru olarak kabul edilmiştir. Kanunun birçok maddesinde düzenlemeye ilişkin hükümler yer almaktadır³⁶ ve bu hükümlere aykırı olarak gerçekleşen toplantıların da Kanuna aykırı toplantı sayılacağı açıkça belirtilmiştir. Kanuna aykırı sayılan toplantıların ise idare tarafından zor kullanılarak dağıtılması söz konusu olmaktadır.

Organizasyon unsurunun son zamanlarda giderek esnetilmesi ve toplanmalar için olmazsa olmaz bir unsur olarak nitelendirilmemesi gerektiği savunulmaktadır. Gerçekten de, önceden düzenleme ve planlamaya sahip olmayan, örgütlenmemiş bireylerin, ortak bir amaç doğrultusunda fikir alışverişinde bulunmak veya bir olayı protesto etmek için bir araya gelmeleri de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında koruma altına alınması gereken bir haktır. Gelişen teknoloji ve demokrasi kültürünün de etkisiyle, günümüzdeki protestoların veya gösterilerin artık haftalar aylar öncesinden planlanması, organize edilmesi söz konusu olmamaktadır. Teknolojinin sağladığı imkânlarla bireyler artık saatler içerisinde birbirleriyle iletişime geçebilmektedirler. Bu tür iletişim ve haberleşmeler sonucu ortaya çıkan toplanmalar veya yürüyüşlerde bir organizasyonun var olduğunun bilinmesine karşılık bunun nasıl ve kimler tarafından yönetildiği tam olarak belirli olmamaktadır. Örneğin, sosyal

³⁵ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 10.

³⁶ Kanunun 9. maddesinde, toplantıların, fiil ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını doldurmuş, en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu tarafından düzenleneceği belirtilmiş ve bu düzenleme kurulunun görev ve sorumlulukları 12. maddede ve diğer maddelerde düzenlenmiştir.

paylaşım sitelerinde açılan bir grup veya paylaşılan bir gönderi üzerine yüzlerce kişi bir araya gelerek protesto eylemi gerçekleştirebilmektedirler³⁷.

Bir toplantının, tesadüfi bir araya gelmelerden ayırt edilebilmesi açısından organizasyon/düzenleme unsurunun asgari düzeyde aranmasına ihtiyaç vardır³⁸. Ancak bu unsurun aranması; bir toplantının nerede, ne zaman ve hangi şekilde yapılacağının önceden düzenlenmesi/organize edilmesi anlamına da gelmemelidir. Önceden herhangi bir düzenleme yapılmaksızın da, bireylerin organize şekilde hareket etmesi ve toplanmaları söz konusu olabilmektedir. Örneğin, yaşanan bir takım önemli gelişmeler karşısında ani ve hızlı bir şekilde ortaya çıkan ve belirli bir doğrultuda hareket ederek protesto eylemi gerçekleştiren bir toplanmada organizasyon unsurunun asgari düzeyde bulunduğunu kabul etmek gerekir.

Süre/Geçicilik Unsuru: Toplantı süreyle sınırlı, dönemsel bir araya gelmedir³⁹ ve katılanlar arasındaki bağ toplantıdan sonra devam etmez⁴⁰. Ancak burada bu geçiciliğin üst sınırını belirlemek gibi bir durum söz konusu olamaz. Teorik olarak, başkalarının hakkını ve kamu düzenini etkilemediği sürece barışçıl toplantılar sınırsız süreyle yürütülebilir⁴¹. Toplantıların geçicilik unsurunun, protesto kamplarının veya diğer süreksiz oluşumların kurulmasını engellememesi gerekir⁴².

³⁷ Özellikle terör olaylarına karşı tepki olarak ortaya çıkan bu grup protesto haberleri için bkz. <http://www.aksam.com.tr/guncel/turkiye-ayaga-kalkti-pek-cok-ilde/haber-433153> (10.09.2015), <http://www.hurriyet.com.tr/eg/30021861.asp> (10.09.2015).

³⁸ AKIN, İlhan, "Toplanma Özgürlüğü", İÜHFİM, Y. 1964, C.XXX, S.3-4, s. 546; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 12.

³⁹ AKIN, Temel Hak ve Özgürlükler, s. 154; YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s.30.

⁴⁰ AKIN, Toplanma Özgürlüğü, s.546; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 13.

⁴¹ ALTIPARMAK, Kerem, "Gezi'nin Hatırlattığı Hak: Barışçıl Toplantı", Bianet, Temmuz 2013. <http://bianet.org/bianet/toplum/148157-gezi-nin-hatirlattigi-hak-bariscil-toplanti> (01.05.2015)

⁴² Emniyet Genel Müdürlüğü, Toplanma Özgürlüğü Hakkında Avrupa Kılavuz İlkeleri (Avrupa Kılavuz ilkeleri), EGM Katalog No:447, Ankara 2008, s. 27.

Bazı toplantılar birkaç saat içinde gerçekleşip dağılabilirken bazı toplantılar birkaç gün sürebilmektedir. Örneğin, Cisse/Fransa kararında AIHM, kilise işgali şeklinde gerçekleştirilen ve yaklaşık iki ay süren bir toplanmayı toplantı kapsamında değerlendirmiştir⁴³. Cumartesi Anneleri olarak bilinen ve her Cumartesi günü Galatasaray Meydanında oturma eylemleri düzenleyerek, gözaltında kaybolan ve faili meçhul cinayetlere kurban giden yakınlarının faillerini arayanlardan oluşan topluluk 5 Eylül 2015 itibarıyla 545. toplanmasını gerçekleştirmiştir⁴⁴.

Toplantıların süre unsuru toplantıları derneklerden ayıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir⁴⁵. Gerçekten de toplantıların geçici olması, onları belirli bir ortak amaç unsuru etrafında ve onu gerçekleştirmek için sürekli bir birliktelik sergileyen derneklerden ayıran bir özelliktir. Derneklerde üyeler arasındaki bağ toplantıya katılanlardan daha güçlü olup süreklilik arz etmektedir⁴⁶.

Yer Unsuru: Toplantının gerçekleşebilmesi için katılanların fiziksel olarak, ortak bir yerde bir arada bulunmaları zorunludur⁴⁷. Televizyon, telefon, telsiz, radyo gibi araçlarla çok sayıda kişinin bağlantıya geçmesi halinde toplantının varlığından söz edilemeyecektir⁴⁸. Ancak toplantı ve gösteriler, kamuoyu oluşturmak ve başkalarının, özellikle de medyanın ilgisini çekebilmek amacıyla karada, havada ve denizde yapılabilir⁴⁹.

⁴³ AIHM, *Cisse/Fransa*(51346/99, 09.04.2002), bkz. DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 432.

⁴⁴ Bkz. <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/167388-ulasilamayan-gerceklerin-faillerin-ve-ulasilamayan-barisin-ulkesi> (10.09.2015)

⁴⁵ İŞGÖREN, 60.

⁴⁶ ANAYURT, *Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, s. 13.

⁴⁷ ATALAY, s. 6.

⁴⁸ İŞGÖREN, 60.

⁴⁹ UYGUN, Oktay, *Devlet Teorisi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2014*, s. 658.

Bunun yanında gelişen teknoloji ile birlikte, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamına dijital çağın ürünü yeni toplanmaların girebileceği⁵⁰ düşünülse de; internet platformlardaki sosyal medya ve chat odalarında oluşan toplanmaların bu kapsamda değerlendirilemeyeceği ifade edilmektedir⁵¹. Bu şekildeki toplanmaların internette kalındığı sürece özel hayatın dokunulmazlığı veya basın özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi, ancak internet ile başlayan bu toplanmaların sokaklara ya da parklara taşması durumunda ise toplantı ve gösteri yürüyüşü kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Toplantının kural olarak ortak bir yerde yapılması gerektiği, küresel sorunlara dikkat çekmek amacıyla dünyanın farklı merkezlerinde veya ulusal sorunlar için aynı ülkenin farklı bölgelerinde aynı zaman dilimlerinde gerçekleştirilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin tek bir toplantı ve gösteri yürüyüşü olarak değerlendirilmesini engellemektedir. Farklı yerlerde yapılan toplantıların her birinin tek başına toplantının bütün unsurlarını içermesi dolayısıyla ayrı toplantılar olmalarına karşın; organizasyon, kişi, ortak amaç unsurlarının aslında tek bir toplantıyı işaret ettiği ancak gerek mekânların sınırlı olması veya ortak alanlara ulaşımın zor olması ya da daha çok kişiyi etkilemek amacıyla farklı yerlerde yapıldığı bilinmektedir. Bu toplantıların birden fazla toplantı görünümünde tek bir toplantı veya gösteri yürüyüşü olduğu söylenebilir.

⁵⁰ **AKBULUT**, Olgun, “Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri”, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, Sibel İNCEOĞLU (ed.), Beta Yayınları, İstanbul 2013, s. 384.

⁵¹ **ŞİRİN**, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 18; **ZENGİN**, Mehmet Ali, “Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti”, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.6, S.1-2, 2011, 3.4: Süre ve Yer Unsurları. (İnternet kaynağı olması nedeniyle sayfa numarası verilememiş, onun yerine makaledeki ilgili bölüm başlığı altı çizili olarak kullanılmıştır. Makaleye elektronik ortamdan ulaşmak için bkz. <http://www.kazanci.com/kho2/hebb/files/makalemehmetalizengin1.htm> (01.06.2015))

Amaç Unsuru: Bir toplantının varlığından söz edilebilmesi için kişilerin ortak bir amaç çerçevesinde bir araya gelmeleri gerekir⁵². Toplantının alelade toplanmalardan farkını ortaya çıkaran ana unsur budur⁵³. Burada amacın ortak olması ile amacın aynı olmasını birbirinden ayırmak gerekir. Alelade ve tesadüfi toplanmalarda da aynı amaca yönelme ve aynı amaç doğrultusunda hareket etme vardır. Örneğin; bir kazayı izlemek için toplananların hepsinin amacının aynı yani, olayı görüp meraklarını gidermek olması karşısında; aynı olan bu amaç iradilikten, bir ortak hareketten ve birliktelikten yoksundur. Yani burada söz konusu amacın aynı olması katılanların dışında gerçekleşmektedir⁵⁴. Aslında ortak bir amaç gibi görünse de sadece tesadüfi olarak aynı amaca yönelme söz konusudur.

Bu ortak amacın ne olması gerektiği konusu ise tartışmalıdır. Bu konuda baskın görüşe göre; bir toplantının varlığı için ortak bir amacın olması yeterli değildir; bu amacın aynı zamanda entelektüel bir amaç olması, fikri bir boyut taşıması gerekmektedir⁵⁵. Bu görüşe göre, toplanma özgürlüğü herhangi bir ortak amaç çevresinde bir araya gelenleri değil, ortak çıkarların korunması için fikir alışverişi içeren entelektüel bir amaç etrafında toplanmayı koruma altına almaktadır⁵⁶. Dolayısıyla, şenlikler, karşılama ve uğurlamalar, düğün ve nişan törenleri, festivaller, cenaze törenleri⁵⁷ gibi geleneksel anma ve kutlamalar; ekonomik, ticari ve sportif toplanmalar, organize olmayan topluluklara ait toplanmalar bu hakkın kapsamı dışında

⁵² ATALAY, s. 4; YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s.32.

⁵³ AKIN, Toplanma Özgürlüğü, s.547; AKIN, Temel Hak ve Özgürlükler, s. 154; İŞGÖREN, s. 565.

⁵⁴ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 14.

⁵⁵ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 14-15; İŞGÖREN, s. 59; SUNAY, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, s. 184; ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 19.

⁵⁶ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 14.

⁵⁷ ÇELENK, Halit, Toplantılar ve Yürüyüşler, ÇHDY, Çağ Matbaası, Ankara 1977, s. 12.

kalır⁵⁸. Bu tür toplanmalarda, toplantı karakteri ikinci planda kalmakta ve diğer özgürlükler ön plana çıkmakta ve o özgürlüklerin korumalarından yararlanılmaktadır⁵⁹.

Diğer görüşe göre ise; kişilerin sadece bir arada olmak istemeleri, diğer bir ifadeyle düşünce alışverişi amacı olmaksızın aralarında iç bağlantı bulunarak ve en azından birlikte olma arzusu ile bir araya gelmeleri de ortak amaç unsurunu yerine getirmektedir⁶⁰. Bu görüşe göre, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı bireylerin bir araya gelmelerini koruma altına almaktadır ve bunun mutlaka entelektüel bir amaç olması zorunlu değildir. Bu görüşü savunanlar, buradaki ortak amaç unsurunu birlikte olma arzusu olarak nitelendirmektedirler⁶¹.

Burada entelektüel bir amaç aranması daha çok toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tarihi ve onun ifade özgürlüğünün bir görünümü olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kendisini en çok ifade özgürlüğünün bir görünümü olarak göstermektedir. Ancak zamanla bu hakkın bağımsızlaşması ve ayrı bir temel insan hakkı olarak korunmaya alınması artık onun salt ifade özgürlüğünün bir görünümü olmadığını; bunun da ötesinde bireylerin sadece bir arada bulunmasını koruma altına alan bir hak olduğunun en önemli göstergelerindendir. Nitekim AİHM de, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl nitelikte oldukları sürece hangi amaçlarla yapıldıklarını dikkate almamakta ve siyasi, dini, kültürel, sosyal veya herhangi başka bir amaçla yapılan toplanmaları ve sergi,

⁵⁸ ANAYURT, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü, s.41.

⁵⁹ AKIN, Temel Hak ve Özgürlükler, s. 154; YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 32.

⁶⁰ ATALAY, s. 5.

⁶¹ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 15; **GERAY**, Cevat, “Türkiye’de Toplantı Hürriyetinin Düzenlenmesi”, ASBFD, Y. 1959, C.ZIV, S. 4, s. 104.

konser, fuar, seminer, resepsiyon gibi bireysel eğlence amaçlı olan toplanmaları 11. madde kapsamında değerlendirmektedir⁶².

Sonuç olarak, herhangi bir gruplaşmanın veya toplanmanın, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında toplantı olarak değerlendirilebilmesi için; birden çok kişinin bir şekilde organize olarak, çeşitli maksat veya gayelerle ortak bir amaç doğrultusunda, ortak bir yerde, geçici olarak bir araya gelmiş olmaları yeterli kabul edilmelidir⁶³. Bu doğrultuda toplantı olarak değerlendirebildiğimiz tüm gruplaşmaların, Anayasanın 34. maddesinde belirtilen toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının konusu kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Tüm unsurları açısından toplantı olarak nitelendirilen bir gruplaşmalar Anayasal korumadan yararlanacaklardır ve toplantı olarak nitelendirilebilen gruplaşmalar, 2911 sayılı Kanunun uygulama alanına dâhil olacaklardır. Ancak, toplantılar için Anayasa m. 34 bir güvence olarak değerlendirilebilirse de 2911 sayılı Kanun bunu tam tersine çevirmiştir. Bunun yanında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamı açısından toplantı kavramının nitelendirilmesi ile 2911 sayılı Kanunun uygulama alanında yer alan toplantılar birebir örtüşmemektedir⁶⁴. Bir gruplaşmanın toplantı olarak nitelendirilmesi, Anayasa m. 34 ve dolayısıyla 2911 sayılı Kanun kapsamına alınması çoğu durumda bir korumadan ziyade idarenin müdahalesinin kolaylaşmasına sebep olmaktadır. Anayasal anlamda toplantı kavramına dâhil sayılan bir gruplaşmanın, 2911 sayılı Kanun ile getirilen bazı ölçütlerle ve yasaklarla uyumlu olmaması, o gruplaşmanın toplantı olmadığı değil, Kanuna uygun bir toplantı olmadığı anlamına gelecektir. Bir toplantının kanuna aykırı

⁶² **HARRIS, O'BOYLE & WARBRICK**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, (çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı, Ulaş Karan; çev. ed. Hülya Dinçer; Yayına Hazırlayan: Deniz Bıyıklı), Avrupa Konseyi, Ankara 2013, s. 532; **AKBULUT**, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 383-384.

⁶³ **ATALAY**, s. 3.

⁶⁴ 2911 sayılı Kanunun birer toplantı olarak nitelendirilmelerine rağmen uygulama alanına almadığı durumlar ileride ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

olarak nitelendirilmesi ise, 2911 sayılı Kanunun toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması açısından birçok sınırlayıcı hüküm ve formaliteler öngörmüş olması dolayısıyla, her zaman o toplantının engellenmesi ya da dağıtılması sonucunu doğurmamalıdır. Hakkın kullanılmasına idarenin müdahaleleri ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılmasında kullanılan “*kanuna aykırılık*” ölçütü ve bu ölçütün değerlendirilmesi ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak yapılacaktır⁶⁵.

Sayılan unsurlar açısından gerekli özellikleri taşımayan gruplaşmaların ise, toplantı olarak nitelendirilememeleri dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamı dışında kaldıkları açıktır. Bu tür gruplaşmalar, nitelikleri uygun oldukları sürece diğer temel hak ve özgürlükler kapsamında değerlendirilebileceklerdir. Bu tür gruplaşmalar açısından 2911 sayılı Kanun uygulanamaz. Zira 2911 sayılı Kanunun uygulanabilmesi için o gruplaşmanın tüm unsurlarıyla hukuki anlamda bir toplantı olarak nitelendirilmesi gerekmektedir. İdarenin bu tür gruplaşmalara ilişkin müdahaleleri ise, bu gruplaşmaların başka bir temel hak ve özgürlüğün kapsamına girmesi durumunda, o temel hak ve özgürlüğün tabi olduğu rejim kapsamında değerlendirilecektir. Örneğin, geçici olarak değil de, sürekli olarak bir araya gelme amacıyla olan bir gruplaşma, dernek olarak nitelendirilerek dernek özgürlüğü kapsamında değerlendirilecektir. Yine aynı şekilde, tek kişilik bir gösteri veya gösteri yürüyüşü de, tekil ifade açıklaması niteliğinde olmaları dolayısıyla ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirileceklerdir. İdarenin bu tür gruplaşmalara müdahaleleri açısından özel bir yasal düzenleme yoksa idare ancak genel kolluk yetkisi kapsamında bu gruplaşmalara müdahale edebilecektir. Örneğin, meydana gelen bir trafik kazası

⁶⁵ Bkz. İkinci Bölüm, II. C. 1. Dağıtma Sebebi: Kanuna Aykırılık Ölçütü.

dolayısıyla yol kenarında tesadüfi olarak toplanan kalabalığa yapılacak müdahale genel idari kolluk yetkisi kapsamındadır.

2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Türleri

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri çok farklı şekillerde düzenlenebilmektedir. Bu çeşitlilik dolayısıyla yapılabilecek olan tüm toplantı ve gösteri yürüyüşleri türlerini tek tek saymak mümkün değildir. Bu kapsamda toplantı ve gösteri yürüyüşleri farklı esaslara göre ayrımlara tabi tutularak sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bu ayrımlar, toplantıya katılabilecek kişiler açısından yapılan genel-özel toplantı ayrımı; toplantının yapıldığı yerin özelliğine göre açık-kapalı yer toplantıları; toplantının bir organizasyon dâhilinde yapılıp yapılmadığına göre, ani-planlı toplantı ayrımı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

a. Genel- Özel Toplantı Ayrımı

Genel toplantılar ile özel toplantılar arasındaki temel farklılık genel toplantıların kamuya açık olmasıdır. Kamuya açıklık kavramından kural olarak toplantının, kişi yönünden sınırsız bir şekilde katılma, etkileme veya yararlanmaya açık olması ve ayrıca sınırsız veya geniş bir muhatap çevresi için de görülebilir ve işitilebilir olmasıdır⁶⁶. Kamuya açıklık ölçütünün sağlanabilmesi için kıstaslar kullanılmaktadır. Bunlar; yer, katılan kişi sayısı, üyelik ve kişisel davet kıstasları olarak sıralanabilir⁶⁷.

⁶⁶ ATALAY, s. 55-56.

⁶⁷ AKIN, Toplanma Özgürlüğü, s.547; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 27-33; İŞGÖREN, 67.

Yer kriteri ile ilgili olarak, özel mülkiyete tabi alanlarda gerçekleştirilen toplanmaların özel, buna karşın kamuya açık mekânlarda yapılan toplantıların ise genel toplantı olduğu söylenebilir⁶⁸. Ancak bu kriter özel ve genel toplantıları ayırt etmek için yeterli olmamaktadır. Çünkü özel yerlerde genel toplantıların⁶⁹ yapılması mümkün olabileceği gibi, kamuya açık yerlerde de özel toplantılar⁷⁰ yapılabilir. Katılan kişi sayısı ise genel olarak toplantıların özel veya genel olabileceğine ilişkin bir fikir vermesi açısından önemlidir. Burada toplantıya katılan kişi sayısının çok fazla olması durumunda toplantının genel bir toplantı olduğu yönünde bir izlenim, bir karine teşkil ettiği söylenebilir⁷¹. Genel ve özel toplantıların ayırt edilmesinde kullanılabilecek en etkili kriter olarak kişisel davet(çağırılma) kriteri ön plana çıkmaktadır. Bu kritere göre; özel toplantılar, toplantıyı düzenleyenler tarafından çıkarılan kişisel davetiyelere sahip olan bireylerin katılabildiği toplantılardır⁷². Kişisel davetin de bir takım unsurları içinde barındırması gerekmektedir. Bu bakımdan kişisel davet, toplantıyı düzenleyen kişilerin iradesinden kaynaklanmalı, şahsi olmalı, toplantıya katılım için bir kapı anahtarı rolünde olmalıdır. Dolayısıyla burada toplantıya girişlerin denetim altında tutulması⁷³, davetiyelerin kontrol edilerek kişilerin kabul edilmesi ve yabancı katılımcıların engellenmesi de gerekmektedir⁷⁴.

⁶⁸ YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 35; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 27.

⁶⁹ Örneğin, özel mülkiyete tabi bir binanın toplantı ve konferans salonlarında veya otellerde kamuya açık olarak gerçekleştirilen toplantılar.

⁷⁰ Örneğin; kapalı spor salonları gibi kamuya açık bir alan veya bir yerin bir kişi veya topluluğa tahsis edilmesi ve orada o kişi veya topluluğun özel bir toplantı veya davet vermesi.

⁷¹ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 29.

⁷² KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 82.

⁷³ AKIN, Temel Hak ve Özgürlükler, s. 155.

⁷⁴ YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 37, ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 30-31.

Anayasa Mahkemesi düşünce ve kanaat özgürlüğü ile ilgili bir kararında⁷⁵, genel-özel toplantı ayırımına ilişkin yukarıda sayılan kriterlere ek olarak “*toplantının konusu ve gayesini*” de bir kriter olarak belirtmiştir⁷⁶.

Genel toplantı-özel toplantı ayrımı, bunlara uygulanacak hukuki rejimlerin farklı olması sebebiyle önem taşımaktadır. Bir toplantının genel veya özel olarak nitelendirilmesi o toplantıya kamu otoritelerinin müdahalesinin sınırlarını belirler⁷⁷. Anayasada toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı açısından genel veya özel toplantılar arasında herhangi bir ayırım yapılmamakla birlikte; 2911 sayılı Kanunun uygulama alanı kural olarak kamuya açık (genel) toplantılar olarak belirlenmiştir. Özel toplantılar kamu düzeni açısından pek bir tehlike oluşturmamalarından⁷⁸ dolayı, konut dokunulmazlığı ve kişi güvenliğine ilişkin hükümler çerçevesinde değerlendirilirken⁷⁹; genel toplantılar ise kamu düzeni açısından potansiyel tehlike oluşturdıkları için izin, bildirim, erteleme, yasaklama, zaman ve yer sınırlamaları gibi çok ciddi kolluk rejimine tabi tutulurlar⁸⁰. Özel toplantılara katılımın, davet üzerine olması veya sadece düzenleyen kuruluşa üye olanların katılabilmesi şeklinde olacağından, katılım açısından herhangi bir engel çıkarılmaması yeterli olurken; genel toplantılara herkesin katılma hakkının bulunması dolayısıyla bunun devlet tarafından güvence altına alınması gerekmektedir⁸¹.

⁷⁵ AYM, 08.04.1963, E. 1963/16, K. 1963/83, R.G. 09.07.1963-11449.

⁷⁶ İŞGÖREN, s. 68.

⁷⁷ YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 35; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 26; İŞGÖREN, s. 66.

⁷⁸ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 27.

⁷⁹ AKIN, Toplanma Özgürlüğü, s. 547.

⁸⁰ İŞGÖREN, s. 66.

⁸¹ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 83.

b. Açık-Kapalı Yer Toplantıları Ayrımı

Toplantıların genel ya da özel olması ile toplantı yapılan yer arasında doğrudan bir bağ bulunmamaktadır. Açık-kapalı yer toplantıları ayrımı tamamen toplantıların yapıldıkları yerlerin özelliklerine göre yapılan bir ayrımdır. Bu ayrımın temeli toplantının yapıldığı yerin kapalı yer sayılıp sayılamayacağını belirlemesidir. Bundan dolayı kapalı yer kavramının ne olduğunun belirlenmesi gerekir.

Kapalı yer; üstü örtülü ve yüzeysel bakımdan da sınırları belli olan, dışa kapalı mekân olarak tanımlanmaktadır⁸². Bunun yanında, 6761 sayılı Kanunun 20. maddesinde kapalı yer; “*her tarafı muhkem şekilde kapatılmış olan, insan topluluğunun barınabileceği muhkem yerler*” olarak tanımlanmıştır. Bir görüş, kapalı yer kavramının, kanunun belirttiği şekilde ve dışardan görülme, iştilme, izlenme imkânına sahip olmayan daimi nitelikteki yerler olarak anlaşılması gerektiğini belirtmektedir⁸³. Buna karşılık, kapalı yer kavramının geniş yorumlanması gerektiği, her tarafı kapalı olamasa dahi, girişin denetlenip denetlenmediği, katılanların niteliği ve toplanılan yerin dışarı ile ilişkisinin kesilip kesilmediği gibi hususların dikkate alınarak her somut olayın ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği de ileri sürülmüştür⁸⁴. Uygulamada genel olarak, sinema, tiyatro, otel salonları, kahvehaneler, gazinolar, düğün salonları gibi yerler kapalı yerler olarak kabul edilmektedir. Stadyumlar ise tartışmalı olmakla birlikte açık yer olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, özel mülkiyete tabi yerlerin, giriş- çıkışlarının denetim altında bulunması şartıyla kapalı yer olarak nitelendirilmesi gerektiği belirtilmektedir⁸⁵.

⁸² ATALAY, s. 57.

⁸³ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 34.

⁸⁴ YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 40; GERAY, s. 105; ATALAY, s. 57.

⁸⁵ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 34-35.

Anayasada toplantıların açık yerde mi yoksa kapalı yerde mi yapıldığına ilişkin bir ayrımın yer almaması dolayısıyla anayasal hükmün koruma alanına hem açık yer toplantıları hem de kapalı yer toplantıları girmektedir⁸⁶. Açık yer ve kapalı yer toplantıları şeklinde yapılan ayrımın daha çok genel toplantılar için yapılması gündeme gelmektedir. Şöyle ki bir toplantının genel toplantı olduğu belirlendikten sonra bu toplantının açık yer toplantısı mı kapalı yer toplantısı mı olduğunun tespitinin yapılması toplantıların tabi oldukları rejim açısından önem arz eder. Ancak özel toplantıların açık yerde mi kapalı yerde mi yapılacağı, bu toplantılarda idarenin yetki kullanmasının çok kısıtlı olması dolayısıyla önem arz etmez. Genel toplantıların bu şekilde bir ayrıma tutulmasının nedeni açık ve kapalı alanlarda gerçekleştirilen toplantıların kamu düzeni açısından farklı boyutlarda tehdit oluşturmaları ve kolluk yetkilerinin de farklılıklar oluşturmalarıdır⁸⁷. 2911 sayılı Kanun da birkaç noktada açık yer ve kapalı yer toplantıları açısından farklı hükümler getirmiştir. Örneğin; açık toplantılar güneşin batmasından bir saat önce sonlandırılmak zorunda iken, kapalı yer toplantıları saat 24.00'a kadar devam edebilecektir. Yine, normalde yer ve güzergâh belirleme yetkisi idareye tanınmışken, kapalı yer toplantıları için böyle bir yetki söz konusu değildir⁸⁸. Ayrıca kapalı yer toplantıları için bildirimde bulunulması gerekmediği yönünde bir görüş de ileri sürülmektedir⁸⁹.

⁸⁶ ATALAY, s. 57.

⁸⁷ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 34.

⁸⁸ AKIN, Toplanma Özgürlüğü, s. 566; İŞGÖREN, s. 69.

⁸⁹ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 33.

c. *Ani-Planlı Toplantı Ayrımı*

Ani toplantılar; önceden hiçbir bildirim veya planlama yapılmaksızın güncel bir olaya karşı gösterilen doğrudan refleks olarak birçok kişinin toplanarak kendini ifade etmesi veya görüşlerini bildirmesi şeklinde ortaya çıkan toplantılardır. Bir toplantıda düzenleme unsuru çoğu zaman var olmakla birlikte, bazı durumlarda düzenleme aşaması gerçekleşmeden de toplantılar yapılabilir. Bu tür toplantılar, tesadüfen bir araya gelen kişilerin, yapılmakta olan planlı bir toplantıyı protesto amacıyla karşı toplantı veya gösteri yürüyüşü yapmaları şeklinde olabileceği gibi, önceden ortak amaç olmaksızın bir arada bulunan kişilerin bir olay, karar veya haber üzerine aniden toplu tepki göstermek istemeleri şeklinde de ortaya çıkabilir⁹⁰. Örneğin; sinemada bir filmi izledikten sonra, filmi izleyen grubun, filmde işlenen konuyu protesto etmek amacıyla sloganlar atarak yürüyüşe geçmeleri ani bir gösteri yürüyüşüdür⁹¹. Türkiye yakın geçmişinde yaşanan, yıkım kararı tartışmalı olan bir parkın yıkım işleminin protesto edilmesi⁹² ve tanınmış bir yazarın⁹³ öldürülmesi sonrası, insanların cinayeti protesto etmek için şehrin merkezinde eylem yapmaları, ani toplantı ve gösteri yürüyüşlerine birer örnek olarak gösterilebilir⁹⁴.

Ani toplantılar ile acele toplantıları da birbirinden ayırmak gerekmektedir.

Acele toplantılar, güncel bir politik olay karşısında örgütlü ve planlı biçimde yapılacaktır.

⁹⁰ ATALAY, s. 53.

⁹¹ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 39; Buna karşın Yargıtay 8. CD, 22.11.1979, E. 1979/6384, K.1979/7262 sayılı kararında, sinema çıkışı kişilerin slogan atmaya başlaması olayının, önceden kararlaştırma olmaması sebebiyle 171 sayılı Kanun kapsamına alınamayacağını belirtmiştir. Karar için bkz. **GÜNGÖR**, Şener/**KAVALALI**, Mümin, Uygulamada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Yetkin Yayınları, Ankara 1990, s. 233.

⁹² 31 Mayıs 2013 tarihinde başlayan Gezi Parkı Protestoları.

⁹³ Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in 19 Ocak 2007 günü silahlı saldırı sonucu öldürülmesi sonucu yapılan protesto gösterileri.

⁹⁴ **DUYGUN**, Ahmet Mert, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kullanılmasında Bir Bilinmeyen Spontane ve Acele Eylemler", Anayasa Hukuku Dergisi, C.3, S.6, Y. 2014, s. 139.

olmasına karşın kanunların öngördüğü bildirim süresine riayet edilmesinin mümkün olmadığı toplantı ve gösteri yürüyüşleri olarak tanımlanabilir⁹⁵. Aslında planlı olmalarına rağmen, mümkün olduğunca çabuk yapılmaları gereken, kanunlarda öngörülen bildirim sürelerine uyulması halinde anlamsız kalacak veya önemini, güncelliğini yitirecek olan toplantılardır⁹⁶. Alman Federal Anayasa Mahkemesi de ani ve acele toplantılar arasında ayırım yapmaktadır. Mahkemeye göre acele toplantılar; planlı ve bir düzenleyicisi olan ancak gösterinin amacını tehlikeye atmaksızın bildirim yükümlülüğüne riayet etmenin mümkün olmadığı eylemler olarak tanımlamıştır. Buna göre acele toplantılar, ani toplantı ve gösterilerin aksine bildirim yükümlülüğünden muaf kılınmamakta; sadece toplantının özelliğine göre bildirim yükümlülüğüne ilişkin sürenin kısaltılması söz konusu olmaktadır⁹⁷.

Ani gelişen toplantı ve gösteride organizasyon (düzenleme) unsurunun olup olmadığı da önemli bir rol oynamaktadır. Ani toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde birçok katılımcının bir anda bir toplantıyı veya gösteri yürüyüşünü gerçekleştirmeye karar vermesi yönünde iradelerinin oluşması bir teşkilatlanmayı ya da düzenlemeyi ifade etmemektedir. Ancak bu durum, ani toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin organize olmadıkları, tamamen tesadüfi oldukları anlamına da gelmemelidir. Bu tür toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, ilan veya davet gibi yöntemlerin de kullanılması mümkündür. Günümüzün teknolojik imkânları sayesinde, kişilerin internet veya cep telefonu

⁹⁵ DUYGUN, s. 154.

⁹⁶ ATALAY, s. 53. Ani toplantı ve gösteri yürüyüşleri için, gerçek olan/olmayan ani toplantı ve gösteri yürüyüşleri şeklinde bir ayırım yapılabileceği de ifade edilmektedir. Bu şekilde bir ayırım, bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün oluşmasındaki faktörler ve tetikleyicilerin dikkate alınarak gerçekten ani, plansız ve bir refleks sonucunda oluşup oluşmadığının araştırılması ile ortaya çıkarılacaktır. Buna göre, kanunlarda öngörülen bildirim süresine riayet edilmesiyle anlamını yitirecek olan toplantı ve gösteri yürüyüşleri, gerçek ani toplantı veya gösteri yürüyüşleri olarak nitelendirilmektedir. Böyle bir ayırım yapılmasındaki amaç, ani toplantı veya gösteri yürüyüşleri kavramının sadece bildirim sürelerine riayet etmeme amacıyla kullanılmasının önüne geçilmek istenmesidir. Bkz. DUYGUN, s. 140.

⁹⁷ BVerfGE 85,69, bkz. DUYGUN, s. 155.

yoluyla çok kısa zaman dilimi içerisinde birbirleri ile iletişime geçmeleri, bir toplantı veya gösteri yürüyüşü yapılacağını duyurmaları mümkün olabilmektedir. Buna örnek olarak özellikle Twitter başta olmak üzere sosyal medyanın Gezi Parkı eylemlerinin başlangıcındaki rolü gösterilebilir⁹⁸.

Türk Hukuku açısından durum incelenecek olursa; 1982 Anayasasının 34. maddesinde ani-planlı olması bakımından herhangi bir ayırım yapılmamış olmakla beraber, Anayasanın esasen planlı toplantılar düşünülerek hazırlandığı yönünde bir tereddüt oluşmaktadır. Öncelikle; ilk fıkrada “düzenleme” hakkında söz edilmektedir. Maddenin lafzından hareketle, düzenleme aşaması bulunmayan toplantıların madde kapsamı dışında tutulduğu düşünülebilir⁹⁹. Ayrıca 2911 sayılı Kanunda toplantı ve gösteri yürüyüşleri için getirilen bildirim sistemi ve düzenleme kurulu hükümleri dolayısıyla ani-acele toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin anayasal garanti kapsamı dışında tutulduğu yorumu yapılabilir¹⁰⁰. Buna rağmen gerek Anayasada gerekse 2911 sayılı Kanunda ani veya acele toplantıların yapılmasının yasaklandığı herhangi bir kural da bulunmamaktadır. Anayasa ve 2911 sayılı Kanun kural olarak sadece planlı toplantı ve gösteri yürüyüşleri düşünülerek düzenlenmiştir. 2911 sayılı Kanunun, bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün sadece düzenleme safhasına ilişkin getirdiği şartların, böyle bir safhaya sahip olmayan ani toplantı ve

⁹⁸ DUYGUN, s. 140.

⁹⁹ Bunun yanında, 1961 Anayasasının toplantı özgürlüğüne ilişkin 28. maddesinde toplantı ve gösteri yürüyüşü “düzenleme” hakkında değil, toplantı ve gösteri yürüyüşü “yapma” hakkında söz edildiği göz önünde bulundurularak, anayasa koyucunun bilinçli olarak düzenleme ifadesini kullandığı ileri sürülebilir. Ancak bu şekilde bir yorum Anayasanın, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleme amacına ve demokratik fonksiyonuna aykırı olacaktır. Dolayısıyla burada “düzenlemek” ifadesinin 1961 Anayasasında olduğu gibi “yapmak” anlamında olduğunu kabul etmek gerekir. Aksi halde, bu durumda, toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılma hakkının madde koruması kapsamı dışında tutulduğunun düşünülmesi gerekecektir, bkz. ATALAY, s. 54.

¹⁰⁰ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 39.

gösteri yürüyüşlerine uygulanması mümkün olmadığı gibi, bu şartın varlığı da bu tür toplantıların yasak olduğu anlamına gelmemektedir¹⁰¹.

Bu durumda ani toplantılarda, nitelikleri gereği önceden bir bildirim yapılması söz konusu olamayacağından, kanunla planlı toplantılar için getirilen bir takım düzenlemelerin ve koşulların aranmaması söz konusudur¹⁰². Başka bir deyişle planlı toplantılarda, idareye belirli bir süre önceden bildirim yapılmaması o toplantıyı kanuna aykırı hale getirebilirken; ani toplantılarda bu durum, toplantı veya gösterilerin nitelikleri dolayısı ile hoş görülebilir. İnsanın doğasından kaynaklı “*ani tepki ve toplumsal refleks*”¹⁰³lere dayalı toplantıların sadece bildirim yapılmaması dolayısıyla kanuna aykırı sayılarak, engellenmesi veya dağıtılması durumunda toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özüne dokunulmuş olacaktır¹⁰⁴. Toplumsal bir gerçeklik haline gelen ani toplantılar barışçıl olduğu ve başka bir toplantı ile aynı yer ve zamanda makul bir şekilde yer alması mümkün olduğu müddetçe, söz konusu anayasal korumadan yararlanmalıdırlar¹⁰⁵.

¹⁰¹ ATALAY, s. 55. Bu konuda 1912 tarihli Tecemmuat Hakkında Kanunu Muvakkat, umumi yollarda bildirimsiz yapılan arızı ve tesadüfi, spontane bir takım toplantıları ve gösterileri bu hakkın kullanımı olarak görmüştür. Bu gibi toplantı ve gösterileri, silahlı ya da kamu düzenini ihlal ediyor olmamaları durumunda serbest bırakmıştır, bkz. **AZRAK**, Ali Ülkü, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu”, Anayasa ve Uyum Yasaları(13-14.12.2002) Açık Oturum Tutanakları, TBB Yayınları:50, Ankara 2003, s. 239.

¹⁰² DUYGUN, s. 141; İŞGÖREN, s. 69.

¹⁰³ **AKTAN**, Hamdi Yaver, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü ve Özgürlüğü ile İlgili Değişiklikler ve AİHM ve Yargıtay Uygulaması”, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu, TBB Yayınları, Ankara 2004, s. 532; Yargıtay 8. CD. 27.06.2002, E. 2002/949, K. 2002/7518(KİBB).

¹⁰⁴ DUYGUN, s.143.

¹⁰⁵ **FIRAT**, Engin, “Toplanma Özgürlüğü ve Sınırları, Toplumsal Olaylara Müdahalenin AİHS’nin 3. Maddesi Kapsamında Değerlendirilmesi”, TAAD, Y.5, S.19, Ekim 2014, s. 758.

B. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı Kapsamı

1. Genel Olarak

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamını belirlerken öncelikle bu hakkın neleri içerdiğini belirlemek gerekir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı; bir toplantı veya gösteri yürüyüşünü düzenleme ve bu toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılma haklarını bünyesinde barındırmaktadır. Her ne kadar Anayasa ve 2911 sayılı Kanunda sadece “düzenleme hakkı” olarak ifade edilmekteyse de, bu durum katılma haklarının korunmadığı anlamına gelmemektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemenin serbest olması ve bunun anayasa ile garanti altına alınması bu hakkın ilk ve temel unsurudur¹⁰⁶. Diğer unsur olan katılma hakkı ise, toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılma, açıklanan görüşleri dinleme ve kendi görüşünü açıklamaya serbestisini içermektedir. Bu kapsamda, kamuoyunu etkileme şansının artırılması amacıyla ses yükseltici cihazlar, pankartlar taşınması da yer almaktadır. Son olarak da, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı sadece, serbestçe bir toplantı düzenleme veya katılmayı değil; aynı zamanda bir toplantı düzenlememe veya düzenlenen bir toplantıya katılmama serbestisini de garanti altına almaktadır¹⁰⁷. Dolayısıyla, Türkiye’de zaman zaman basına yansıyan, özellikle öğrencilerin ve kamu çalışanlarının, siyasi partilerin mitinglerine ya da Başbakan, Cumhurbaşkanı veya Bakan karşılama törenlerine katılmaya fiilen zorlanmaları¹⁰⁸, Anayasada toplantı ve

¹⁰⁶ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 82; ATALAY, s. 45; ALPKAYA, s. 9.

¹⁰⁷ ATALAY, s. 46.

¹⁰⁸ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 20. Basında bu yönde yer alan bazı örnekler şu şekildedir; *Yumurtalık İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’nde okullara bildirilen yazıda ise "Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın 29 Mayıs 2015 Cuma günü ilimizi ziyaret nedeniyle Protokol Şube Müdürlüğü’nün 25.05.2015 tarihli (...) sayılı yazısında alınacak tedbir ve yapılacak görevlendirmelerde ilgili personelin program yerlerinde yaka kartlarıyla birlikte görevlendirilmeleri hususu..." uyarısı yapılıyor.* <http://www.cha.com.tr/tr/ogrenci-ve-ogretmenlerin-zorla-cumhurbaskaninin-mitingine-goturulmesi-suctur-1793873.htm> (12.09.2015) ; Yurt gazetesinin haberine göre; *DSİ 67’nci Şube Müdürlüğü’ne başlıklı, 'Törenler' konulu ve elektronik imzalı resmi yazıda şu ifadeler yer alıyor: “27.05.2015 Çarşamba günü saat 18.00’de Kültür ve Turizm Bakanı*

gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında yer alan negatif garantiye (toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmama serbestisi) aykırılık oluşturmaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamına hangi toplantı, gösteri veya yürüyüşlerin gireceği ve Anayasal korumadan yararlanacağı hususunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Kapsam konusundaki bu farklı görüşlerin temelinde daha çok toplantı veya gösterilerin konuları ve hangi amaçla düzenlendikleri yer almaktadır.

Toplantıyı kamuoyunun oluşmasına yönelik bir etkinlik olarak gören görüş, toplantıyı kamuya ilişkin genel sorunları araştırmak amacıyla insanların bir araya gelmesi olarak aşırı dar bir şekilde yorumlamaktadır. Bu görüşe göre; toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı tarihi gelişimi açısından devlete karşı verilen politik mücadeleler sonucunda elde edilmiş, siyasi iradenin ön şekillenmesinde düşünce özgürlüğünün tamamlayıcısı ve siyasi irade oluşumu sürecine aktif katılma açısından imkân yaratan bir haktır¹⁰⁹ ve kamuya ilişkin sorunlar dolayısıyla kullanılmalıdır¹¹⁰. Toplantıyı bir düşünce oluşumu veya açıklaması olarak kabul eden baskın görüşe göre ise; insanların herhangi bir konunun tartışılması için bir araya gelmeleri toplantı niteliğindedir. Hakkın kapsamını, fikir alışverişi, düşünce açıklaması ve ortak menfaatlerin savunulmasına yönelik toplantı ve gösteriler oluşturmaktadır¹¹¹. Önemli olan, toplantının amacının düşünce oluşumu veya düşünce açıklamasına yönelmiş olmasıdır. Düşünce açıklamaları toplantının yapıcı unsurudur. Bu görüş, “kamuya

Sayın Ömer Çelik'in, katılımıyla, kurumumuza ait 16 adet tesisin temel atma töreni, Mersin Marina Anfi Tiyatro alanında yapılacaktır. Tüm personelimizin anılan törene katılması zorunlu olup, gereğini önemle rica ederim.” <http://www.yurtgazetesi.com.tr/politika/dsi-iscileri-akp-mitingine-zorla-goturulmus-h89153.html>(12.09.2015)

¹⁰⁹ ATALAY, s. 47-48.

¹¹⁰ GERAY, s. 100.

¹¹¹ YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 32; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 16; KABOĞLU, İbrahim, Özgürlükler Hukuku, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 405.

ilişkin işler” sınırlamasını reddeder ve toplantı hakkını, “*bilgi edinme*” ve “*düşünce açıklama özgürlüğü*” ile kuşatılmış olarak ele alır ve “*birlikte tartışma ve gösteri*” ölçütünü benimser¹¹². Geniş yorum taraftarı görüşe göre ise; sadece iki kişinin dahi hukuka uygun bir amaç için bir araya gelmesi toplantıdır. Bu görüşe göre bu amacın siyasi konularda veya düşünce oluşumu ve aktarımına yönelik olması şart değildir¹¹³. Bu doğrultuda, kişilerin her türlü ortak amaç etrafında bir araya gelmelerinin Anayasal korumadan yararlanması gerekir.

1982 Anayasasının 34. maddesinde toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamına ilişkin herhangi bir ifade yer almamakla birlikte, madde gerekçesinde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ifade özgürlüğünün icrası niteliğinde bir hak olduğu belirtilmektedir¹¹⁴. Gerekçeye paralel olarak, 2911 sayılı Kanunda toplantı; “*belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetme*” olarak tanımlanmıştır. Bu durumda 2911 sayılı Kanunda, dar yorum taraftarı görüşe göre bir kapsam belirlendiği ve kamuyu ilgilendiren konular kriterinin kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim 2911 sayılı Kanun, Anayasanın 34. maddesi kapsamında değerlendirilmesi gereken birtakım toplantıları, kamuoyu yaratmaya yönelik olmadıkları ya da öyle olsalar bile pratik gerekçelerle¹¹⁵ uygulama alanı dışında bırakmıştır. Bu toplantılar, 2911 sayılı Kanunun 4. maddesinde istisnalar başlığı altında şu şekilde sayılmıştır: Tüzel kişilerin özel kanunlarına ve kendi tüzüklerine göre yapacakları kapalı yer toplantıları¹¹⁶; kanunlara uymak, kendi kural

¹¹² ATALAY, s. 47.

¹¹³ ATALAY, s. 49-50.

¹¹⁴ İZGİ, Ömer/GÖREN, Zafer, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, TBMM Basımevi, Ankara 2002, s. 366.

¹¹⁵ Bu tür toplantıların, 2911 sayılı Kanun kapsamı dışında tutulması, onların daha avantajlı başka hukuki rejimlere sahip olan hak ve özgürlükler kapsamına dâhil olmaları dolayısıyla olumlu görülebilir.

¹¹⁶ Bu tür toplantılar, tüzel kişiliğin iç düzenine, sorunlarına ve işleyişine yönelik ve tüzel kişiliğin üyeleri arasında yapılan kapalı yer toplantılarıdır.

ve sınırları içinde kalmak şartıyla kanun veya gelenek ve göreneklere göre yapılacak toplantı, tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalar¹¹⁷; spor faaliyetleri ile bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlarla yapılan toplantılar¹¹⁸; Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanların Devlet ve Hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile TBMM üyelerinin halk ile yapacakları sohbet niteliğindeki görüşmeler¹¹⁹. Ayrıca Kanunun 5. maddesinde seçim zamanlarında yapılacak propaganda toplantılar ile ilgili kanun hükümleri saklıdır denilerek bu toplantılar da 2911 sayılı Kanunun uygulama alanı dışında bırakılmıştır. Bu toplantıların ortak özellikleri, sadece toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamına değil, 1982 Anayasasının ilgili diğer maddeleri kapsamına da dâhil olmaları ve o maddelerin korumalarından da yararlanmalarıdır. Örneğin, bilimsel toplantılar, bilim ve sanat özgürlüğü(m. 27); tüzel kişilerin toplantıları, dernek özgürlüğü(m. 33) ve sendika özgürlüğü(m. 51); geleneksel toplantılardan sayılan olan dini ayin ve törenler, din ve vicdan özgürlüğü(m. 24) kapsamında değerlendirilmektedirler. Ayrıca sayılan bu tür toplantıların, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tanınmasından önce, kendi kuralları çerçevesinde yapılagelen toplantılar oldukları ve kamu düzeni açısından diğer toplantılar ile aynı derecede tehdit oluşturmadıkları da kabul edilmektedir¹²⁰.

¹¹⁷ Düğün, nişan törenleri, kuruluş yıl dönümleri, kurtuluş kutlamaları, resmi ya da dini bayramlarda yapılan törenler, cenaze törenleri bu tür toplantılara örnek olarak sayılabilir.

¹¹⁸ Eğlendirici, sanatsal ve sportif toplantılar temelde seyretme/izleme amaçlı toplantılardır. Bilimsel amaçlı toplantıların, akademik nitelik taşımaları ve konuların bu biçim ve içerikle ele alınmaları gereklidir. Bu toplantılar, panel, sempozyum, konferans ya da kolokyum adını alabilir.

¹¹⁹ Danıştay, sohbetin kapalı yerde ya da açık yerde olmasının veya ses yükseltici alet kullanılmasının tek başına sohbet niteliğine etkisi olmadığını ve her şekilde yapılabilecek sohbet toplantılarının sınırının kamu düzeninin bozulması hali olduğunu ifade etmektedir, bkz. Danıştay, 1.D, 14.06.1990, E.1990/61, K. 1990/95, DD, Y. 21, S. 81, s. 78-81.

¹²⁰ Bkz. ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 41.

AİHS'nin 11. maddesi geniş anlamda “bir araya gelmeleri” içermektedir. AİHS kapsamında toplanma kavramının; kişilerin ortak çıkarlarını korumak ve savunmak, bu amaçla fikir alışverişinde bulunmak üzere iradi ve geçici olarak özel veya kamusal alanlarda bir araya gelmelerini kapsadığı ifade edilmiştir¹²¹. Burada kamusal alan ya da kamusal unsur ön plana çıkmaktadır¹²². AİHM de toplanma kavramını hayli geniş biçimde ele almakta ve açık ve kapalı toplantıları, yürüyüşler, gösteriler işgaller, açlık grevleri, oturma eylemleri, yol kesme veya kapatmalar, sessiz ve hareketsiz biçimde durma ve basın açıklamaları gibi gerçekleştirilme biçimlerine bakılmaksızın her türlü bir araya gelmeleri AİHS'nin 11. maddesi kapsamında değerlendirmektedir¹²³.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri daha çok kişilerin ortak ya da kamusal çıkara ilişkin konuları tartışmak amacıyla ya da bir gösteri düzenlemek üzere bir araya gelmesi olarak karşımıza çıkmaktadır¹²⁴. Bundan dolayıdır ki toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tanımlanması veya içeriğinin belirlenmesi konusunda yapılan çalışmaların önemli bir kısmı, düşünce değişiminde bulunmak veya belli ortak çıkarları savunmak amacına ağırlık vermekte ve bu hak ile ifade özgürlüğü arasında sıkı bir bağlantı kurmakta ve bu hakkı ifade özgürlüğünün özel bir kullanış şekli olarak değerlendirmektedirler¹²⁵. Ancak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını, tamamıyla ifade özgürlüğü ile iç içe ve ifade özgürlüğüne bağlı bir şekilde tanımlamak

¹²¹ ANAYURT, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü, s.40.

¹²² TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s. 181

¹²³ HARRIS, O'BOYLE & WARBRICK, s. 532; DOĞRU, Osman, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü”, TBBD, S.64, 2006, s. 43; ANAYURT, Ankara ve Strasburg Pencerelelerinden Toplanma Hakkına Farklı Bakışlar ve Çatışma Alanları, s. 64.

¹²⁴ ALPKAYA, s. 4.

¹²⁵ Bkz. ALPKAYA, s. 4 vd.; ATALAY, s. 11; GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, “Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakları ve Kamu Görevlileri”, İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri, TODAİE Yayınları, Ankara 1992, s. 41; TEZİÇ, Erdoğan, “Türkiye’de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü”, Anayasa Yargısı, C.7, Y. 1990, s. 33.

ve kapsamını bu doğrultuda belirlemek, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ayrı bir hak olarak tanımlanmasındaki amaca uygun olmayacaktır¹²⁶. Her ne kadar Anayasanın 34. maddesinin gerekçesinde toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ifade özgürlüğünün icrası niteliğinde olduğu belirtilse de, bu hakkın ayrı bir temel hak olarak Anayasada yer almasının nedeni; kamuya ait sorunların birlikte tartışılması veya düşüncelerin açıklanması değil, insanların her türlü toplantıları için geçerli bir korumanın yaratılmak istenmesidir.

Temel hak ve özgürlükler, bireyin kendisini devlete karşı savunma ve devlet tarafından bireyin özgürlük sahasına yapılacak olan müdahaleleri önleme amacıyla Anayasalarda düzenlenmektedirler. Her bir temel hakkın bireyin özgürlük sahasında bir kesimi koruduğu kabul edilirse¹²⁷ toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının, bireyin özgürlük sahasının hangi kesimini karşıladığı sorusunun cevaplanması bu hakkın kapsamının belirlenmesi için gereklidir.

İnsanların toplum içerisinde yaşama isteği en temel ihtiyaçlarından. Topluluk oluşturmak ve bir araya gelmenin, hangi amaçlarla veya konularda olduğundan bağımsız olarak başlı başına bir insani gereksinim olduğu bir gerçektir¹²⁸. İnsanların toplanma ve birlik oluşturma çabası farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi de, uzun süreli ve sürekli bir amaç güdülen derneğin aksine anlık birlikteliklerin oluşturulmalarını sağlayan toplantıdır. Bu kapsamda, nasıl ki her türlü amaçla dernek oluşturulması mümkün olabiliyorsa, aynı şekilde herhangi bir amaç için bir araya gelmenin de kabul edilmesi ve korunması gerekmektedir. Topluluk oluşturmak veya bir arada bulunmak, doğal olarak bazı amaçları bünyesinde

¹²⁶ ATALAY, s. 11.

¹²⁷ ATALAY, s. 50.

¹²⁸ ARTUKMAÇ, Sadık, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti”, TİD, Y.34,S. 298, Y. 1964, s. 3.

barındırmakla birlikte, toplanmanın sadece bu amaçların içeriği dolayısıyla değil; bizzat olgu olarak kendisinin korunması gerekmektedir. Toplantı, temelde sadece toplumsal amaçlardan hareketle değil, kendisi için var olan, sırf toplanmak için yapılan bir etkinliktir¹²⁹. Bunun yanında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının Anayasada, ağırlıklı olarak temel hak sahiplerinin şahsi alanlarının korunduğu kişinin hak ve ödevleri bölümünde düzenlenmesi de, toplantı kavramının salt kamuoyu oluşumuna yönelik bir etkinlik olarak algılanmasını engellemektedir¹³⁰.

2. Barışçıl Olma Koşulu

Bir temel hak ve özgürlüğün kapsamının belirlenmesi konusunda Anayasal düzenlemeler önem taşımaktadır. Anayasa metinlerinde bazı temel hak ve özgürlükler için hakkın norm alanını belirleyen, sağlamlaştıran veya daraltan düzenlemelere rastlamak mümkündür¹³¹. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının düzenlendiği temel metinlerdeki ortak kayıt bu özgürlüğün barışçıl veya silahsız ve saldırısız olarak kullanılabileceği yönündedir¹³². AİHS barışçıl kavramını kullanırken 1982 Anayasası silahsız ve saldırısız kavramlarını aynı anlamda olacak şekilde kullanmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının doğasında var olan objektif sınırları¹³³ barışçıl olmasıdır¹³⁴. Diğer bir ifadeyle toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile koruma altına alınan aslında barışçıl toplantı, gösteri ve yürüyüşlerdir.

¹²⁹ ATALAY, s. 51.

¹³⁰ ATALAY, s. 48.

¹³¹ Temel hak ve özgürlüklerin norm alanı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. UYGUN, Oktay, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, İstanbul 1992, s. 54-83.

¹³² 1961 Anayasası (m. 28), 1982 Anayasası (m. 34); AİHS (m. 11), İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (m.20), Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (m.21).

¹³³ Her hak ve özgürlüğün doğasında var olan objektif sınırları mevcuttur ve bu sınırların yazılı olarak ifade edilmesi şart değildir, bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. SAĞLAM, Fazıl, Temel Hakların Sınırlanması ve Öz, AÜSBF Yayını, Ankara 1982, s. 128vd.

¹³⁴ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 82.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ifade hürriyetinin doğal bir uzantısı yahut bir toplu kullanım aracı olduğu göz önüne alındığında barışçıl nitelikte olması zorunludur¹³⁵. Silahlı saldırılar, cebir, şiddet ve sair zorlama yollarının düşüncenin topluca ifadesi olarak değerlendirilemeyeceği açıktır¹³⁶. Barışçıl olma koşulunun toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına getirilmiş bir sınırlamadan¹³⁷ ziyade hakkın kapsamının belirlenmesinde aranması gereken bir ön koşul olarak değerlendirilmesi daha uygun olacaktır¹³⁸. Bu kapsamda, toplantı, gösteri ve yürüyüşlerin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamında değerlendirilebilmesi ancak barışçıl olmaları durumunda mümkün olabilecektir.

Barışçıl olmak ile silahsız ve saldırısız olmak aslında aynı şeyi ifade etmek için kullanılmakla birlikte, aralarında fark bulunmaktadır. Barışçıl olma ile saldırısız olma koşulları birbirlerini karşılamakla birlikte hakkın içeriğine yönelik koşullardır. Ancak saldırısız olmanın yanında bir de silahsız olma koşulunun Anayasada belirtilmesi daha çok hakkın kullanımına getirilen Anayasal bir sınır niteliğindedir. Nitekim 2911 sayılı Kanunun 23. maddesi toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde bulundurulması yasak olan araçları ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Bu doğrultuda bu bölümde daha çok saldırısız/barışçıl olma koşulu üzerinde durulacak, silahsızlık ise aşağıda “kullanılacak araç sınırlamaları” başlığı altında incelenecektir. Ancak kısaca şunu belirtmek gerekir ki, silahsızlık koşulu, saldırısızlık koşulunun özel görünümü ve somut bir biçimi olarak değerlendirilmektedir¹³⁹. Bu nedenle geniş anlamda silah kavramına dâhil sayılabilecek nesnelerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde sadece taşınmalarının veya

¹³⁵ ALGAN, s. 74.

¹³⁶ ANAYURT, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü, s. 42.

¹³⁷ YÜZBAŞIOĞLU, s. 43.

¹³⁸ ALPKAYA, s. 7.

¹³⁹ ATALAY, s. 97.

bulundurulmalarının, toplantı veya gösteri yürüyüşünü kanuna aykırı hale getirmemesi gerektiği, kanuna aykırılığın ancak söz konusu nesnelerin silah olarak saldırı amacı için kullanılacağına tespit edilmesi durumunda geçerli olacağı ileri sürülmektedir¹⁴⁰.

Barışçıl ya da saldırısız olma koşulunun neyi karşıladığı AİHS¹⁴¹, 1982 Anayasası veya 2911 sayılı Kanunda açıklanmamıştır. Saldırısız veya barışçıl olma teriminden anlaşılması gereken ne olmalıdır? Saldırı kelimesi sözlük anlamıyla, kötülük yapmak, yıpratmak amacıyla, bir kimseye karşı doğrudan doğruya silahlı veya silahsız bir eylemde bulunma olarak tanımlanmaktadır¹⁴². Barışçıl veya saldırısız olma, her türlü şiddet, cebir, tehdit, silahlı saldırı eylemlerini dışlamaktadır¹⁴³. Alman Toplantı Kanunu, barış ve sükûnetin karşıtı olarak saldırganlığın bir tanımını içermektedir. Buna göre; bir toplantı kuvvet kullanılmaya veya bir isyan, ayaklanma mahiyeti kazanmaya doğru bir seyir izliyorsa artık barış ve sükûnet içinde bir toplantı niteliğini kaybetmiş olmaktadır¹⁴⁴.

Barışçıl, saldırısız olma koşulunun, toplantı, gösteri ve yürüyüşlerin ya da bunları düzenleyenlerin amacına veya buralarda ifade edilen görüş ve düşüncelere mi, yoksa toplantı, gösteri ve yürüyüşlerin yürütülmesine mi ilişkin olduğu konusu öğretide tartışmalıdır¹⁴⁵. Bir görüşe göre; barışçıl nitelik, toplantının amacı ya da toplantıda ifade edilen düşüncelerin barışçıl niteliği değil, toplantının barışçı biçimde

¹⁴⁰ YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 213; ATALAY, s. 97;

¹⁴¹ AİHS'nin 11. madde çevirilerinden bazılarında, "*peaceful*" ifadesi, barışçıl olarak değil, "asayışı bozmayan" şeklinde çevrilmiştir. Bkz. http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AIHS_Tr_A6format.pdf (15.09.2015)

¹⁴² Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr> (16.10.2015).

¹⁴³ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s. 181; ANAYURT, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü, s. 42.

¹⁴⁴ ATALAY, s. 95.

¹⁴⁵ ALPKAYA, s. 7; ZENGİN, Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, 3.5. Barışçıl Yaklaşım Unsuru.

yürütülmesi, yani herhangi bir saldırı ya da şiddet eylemi içermemesidir¹⁴⁶. Bu görüşe göre, toplantının amacı ya da burada ifade edilen görüşlerin, düşünce ve ifade özgürlüklerinin kapsamına girmesi dolayısıyla, getirilecek sınırlamaların bu kapsamda olması gerekir¹⁴⁷. Bununla birlikte, amacı barışçıl olmayan ya da barışçıl olmayan görüşlerin ifade edildiği bir toplantının, bu hakkın korumasından yararlanamayacağını savunanlar da vardır¹⁴⁸. Bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün barışçıl olmasının öncelikli koşulunun da barış yanlısı, savaşa karşı olması gerektiği ve hangi sebeple olursa olsun ulusal veya uluslararası barışa karşı olan ve savaşı kışkırtan eylemlerin bu hakkın kapsamına girmeyeceği ifade edilmektedir¹⁴⁹. AİHK'e göre, bir toplantının barışçıl bir toplantı sayılabilmesi ve toplanma özgürlüğü kapsamına girebilmesi için, toplantıyı düzenleyenlerin ve toplantının amacının barışçıl olması, toplantıda ifade edilen görüş ve düşüncelerin de barışçıl nitelik taşıması gereklidir¹⁵⁰. Bu nedenle, yıkıcı veya şiddete yönelik eylemlerin yanında, ayrımcı ve ırk karşıtlığı ifadeler, sloganlar, döviz ve pankartların varlığı da toplantının barışçıl özelliğiyle bağdaşmamaktadır¹⁵¹.

Barışçıl veya saldırısız olma koşulu esasen toplantı ve yürüyüşlerin yürütülmesine ilişkin bir koşul olarak kabul edilmelidir. Alman Toplantı Kanunundaki tanımdan yola çıkılarak kuvvet kullanılmayan ve isyan niteliğinde olmayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl olarak nitelendirilmesi yerinde olacaktır. Kuvvet kullanma kavramından kaba nitelik arz eden, başkalarının hayatını veya vücut

¹⁴⁶ Bkz. ALPKAYA, s. 7.

¹⁴⁷ ZENGİN, Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, 3.5. Barışçıl Yaklaşım Unsuru.

¹⁴⁸ ANAYURT, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü, s. 42.

¹⁴⁹ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 39.

¹⁵⁰ ALPKAYA, s. 8.

¹⁵¹ ANAYURT, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü, s. 42.

bütünlüğünü tehdit eden, mala zarar verme amaçlı hareketlerin anlaşılması gerekir¹⁵². AİHM, bir yerin işgal edilmesi veya orada oturma eylemi yapılması gibi eylemleri, hakkı kullananların aktif bir şiddete yönelmemesi ve sadece pasif olarak durmaları şeklinde gerçekleşmesinden dolayı saldırı kapsamında değerlendirmemektedir¹⁵³.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamının toplantıda ifade edilen ya da toplantının kendisinin ifade ettiği görüşlerin içeriğine bağlanması düşünülemez. Buna karşın toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının şiddete teşvik eden kısıktırma amaçlı toplantı ve gösterileri de kapsamayacağı belirtilmelidir. Burada, şiddete teşvik veya kısıktırmanın gerçekten ciddi olması ve asayışı bozmaya yönelik yakın bir tehlike içermesi durumunda toplantı ve gösterilerin barışçıl niteliğini kaybedeceği söylenebilir. Ancak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde açıklanan her türlü rahatsız edici ifadenin toplantının barışçıl niteliğini kaybetmesine neden olması düşünülemez. Özellikle de protesto amaçlı gösteri yürüyüşlerinde atılan sloganlar ve taşınan pankartlar oldukça saldırgan, hatta atılan bu sloganların birçoğu suç niteliğinde dahi olabilmektedir¹⁵⁴. AİHM, barışçıl toplantı özgürlüğünün belli ölçüde abartmayı ve tahrik etmeyi de kapsadığını kabul etmektedir¹⁵⁵. AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı kapsamında, iktidarı, toplumun bir kesimini veya çoğunluğunu ve kamu

¹⁵² ATALAY, s. 95.

¹⁵³ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 40, ayrıca bkz. AİHM, *Cisse/Fransa*(51346/99, 09.04.2002), p. 39-41.

¹⁵⁴ AİHM, *Gül ve diğerleri/Türkiye* kararında, “Biz işçinin, köylünün yiğit sesiyiz, namluya sürülmüş halk mermisiyiz”, “Kızılordu, TİKKO, TMLGB”, “Bizde hesapları namlular sorar” şeklindeki sloganlar dolayısıyla terör örgütü propagandası yapmak suçundan mahkûmiyet cezası alan başvuruçuların bu sloganların şiddet içerikli olduğunu gözlemlemekle birlikte, bu sloganların bilinen ve kalıplaşmış solcu sloganlar olduğu ve yasal gösterilerde slogan atıldığı göz önünde bulundurulduğunda, sloganların şiddete veya ayaklanmaya çağrıda bulunmadığına karar vermiştir, AİHM, *Gül ve Diğerleri/Türkiye*(4870/02, 08.06.2010), p. 41-42.

¹⁵⁵ AİHM, *Öllinger/Avusturya* (76900/01, 29.06.2006), p. 38, bkz. HARRIS, O’BOYLE & WARBRICK, s. 536.

makamlarını rahatsız edici ifadeler kullanılabileceğini belirtmektedir¹⁵⁶. Bu nedenle barışçıl/saldırısız olma koşulu, bir toplantının desteklediği fikirlere ve hak taleplerine karşı olan kişilere rahatsızlık verilebilecek olan davranışları ve hatta üçüncü tarafların faaliyetlerini kasıtlı olarak engelleyen ya da aksatan davranışları da kapsayacak şekilde yorumlanmalıdır¹⁵⁷.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl nitelikte olmadığına söylenebilmesi için saldırı, şiddet veya tehdidin toplantı veya gösteri yürüyüşünün kendisinin ya da düzenleyici ve katılanlarının davranışlarından kaynaklanmış olması gerekir. Üçüncü şahıslara, karşıt göstericilere veya toplantı dışı sebeplere dayalı şiddet ve saldırılar toplantının barışçıl niteliğini ortadan kaldırmaz¹⁵⁸. AIHM, bir toplantının barışçıl nitelikte olup olmadığının tespiti için öncelikle toplantıya katılanların niyetini dikkate almaktadır. Toplantıya katılanların o ana kadarki tutum ve davranışları ile toplantı veya gösteri yürüyüşü sırasındaki tutum ve davranışlarının değerlendirilmesiyle barışçıl olup olmama konusunda bir sonuca varılacaktır. Eğer bir toplantıya katılanların tutum ve davranışları gerek baştan itibaren gerekse sonradan şiddete dayalı olarak nitelendirilebiliyorsa artık o toplantının barışçıl olmadığı söylenebilecektir¹⁵⁹. Düzenlenen bir toplantının belirli bir süreyle veya kişilerle sınırlı olarak kargaşaya yol açması, o toplantıyı barışçıl olmayan bir hale getirmez, ancak düzenleme amacı kargaşa çıkarmak olan bir toplantı ise bu hak kapsamında korunamaz¹⁶⁰. Bu şekilde bir değerlendirme ise ancak her somut olayın özelliklerine göre yapılabilecektir. Bu

¹⁵⁶ Bkz. KILINÇ, Ümit, “Barışçıl Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yapma Hakkı ve Devletin Yükümlülükleri”, TBBD, Y. 2014, S. 110, s. 285.

¹⁵⁷ **GUIDELINES ON FREEDOM OF PEACEFUL ASSEMBLY**, Second Edition, OSCE/ODIHR, Warsaw/Strasbourg 2010, s. 33, p.26, <http://www.osce.org/baku/105947?download=true> (23.10.2015)

¹⁵⁸ ANAYURT, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü, s. 42.

¹⁵⁹ AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 383.

¹⁶⁰ HARRIS, O’BOYLE & WARBRICK, s. 533; FIRAT, s. 767; DOĞAN, s. 664.

ayrımnda esas alınması gereken en temel ölçüt, meydana gelen şiddet hareketlerinin genel olarak toplantı ve gösterilerin barışçıl karakterini ortadan kaldırıp kaldırmadığıdır¹⁶¹. AİHM, bireyin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının, toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında yer yer görülen şiddet hareketleri sebebiyle kendiliğinden ortadan kalkmayacağını ifade etmektedir¹⁶². Göstericilerin bir kısmı tarafından başvurulmuş şiddet sınırlı kalmış ve toplantı ve gösteri yürüyüşünün genel olarak barışçıl karakterini ortadan kaldırmamış ise, hakkın kullanımının devam etmesi gerekir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının barışçıl niteliğinin değerlendirilmesi AİHM yorumunda olduğu gibi mümkün olduğu ölçüde özgürlükçü olarak ele alınmalı ve barışçıl kavramına en geniş anlam yüklenmelidir. Aksi halde, en küçük karışıklığın bile toplantı veya gösteri yürüyüşünü barışçıl olmaktan çıkardığı kabul edilirse, geniş katılımlı toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin yapılması imkânsız kılınmış olacaktır¹⁶³.

Barışçıl toplantı ve gösterinin net, kesin ve sabit bir tanımı yapılamamakla birlikte AİHM çeşitli kararlarında barışçıl toplantı ve gösteriler için birtakım kriterler ortaya koymaktadır. Mahkeme, *Urcan/Türkiye* kararında, gerçekleştirilen eylemlerin şiddete teşvik etme veya demokratik ilkelerin reddini içermediği sürece toplanma hakkının kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir¹⁶⁴. *Oya Ataman/Türkiye* kararında, F tipi cezaevlerini protesto etmek için Sultanahmet Parkında basın açıklaması yapılmasını da içeren bir yürüyüşün sadece kanunda gösterilen birtakım düzenlemeleri yerine getirmemesi dolayısıyla barışçıl niteliğini

¹⁶¹ DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 432; FIRAT, s. 767; TANYAR, s. 610.

¹⁶² AİHM, *Ezelin/Fransa*(11800/85, 14.12.1989), 14 Aralık 1989 tarihli AİHK raporu, p. 34, bkz. TANYAR, s. 610.

¹⁶³ ALGAN, s. 75.

¹⁶⁴ AİHM, *Urcan ve Diğerleri/Türkiye*(23018/04, 23034/04, 23042/04, 23071/04, 23073/04, 23081/04, 23086/04, 23091/04, 23094/04, 23444/04 ve 23676/04, 17.07.2008), p. 32.

kaybetmeyeceği ve müdahale gerektirmeyeceği vurgulanmaktadır¹⁶⁵. Cisse/Fransa kararında ise Mahkeme, bir kilisenin yaklaşık 2 ay boyunca 200 kişi tarafından işgal edilmesi ve orada oturma eylemi yapılmasını barışçıl toplantı kapsamında görmüştür¹⁶⁶.

C. Benzer Eylemlerle İlişkisi

1. İfade Özgürlüğü İle İlişkisi

Düşünce ve kanaatlerin oluşum yollarından birisi de toplantı ve gösterilerdir. Toplantı ve gösterilerin daha çok, bir konuyu tartışmak, bir fikir ya da amacı açıklamak için yapıldığı düşünülürse, toplantı ve gösterilere katılanlarda ve diğerlerinde bir düşüncenin belirmesini ya da gelişmesini sağlamak gibi bir işlevlerinin de olduğu açıktır¹⁶⁷. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, kişinin düşüncelerini geliştirecek olan bir çevre, verimli bir ortam yaratması dolayısıyla düşünce özgürlüğü ile sıkı bağlantı içindedir¹⁶⁸.

İfade özgürlüğünün kullanılması çoğu zaman diğer temel hak ve özgürlükler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bilim ve sanat özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü, siyasi parti kurma, dernek, sendika gibi kolektif özgürlükler ifade hürriyetinin kullanılış şekillerinden bazılarıdır¹⁶⁹. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri bireylerin dar bir alanda kalan düşüncelerini geniş bir alana yaymasına ve kitlelere

¹⁶⁵ AİHM, *Oya Ataman/Türkiye*(74552/01, 05.12.2006), p. 38-39.

¹⁶⁶ Mahkeme burada, bir engelleme eylemi niteliğinde olan işgal ve oturma eylemlerinin saldırı amacı gütmeyeceği ve barışçıl olarak gerçekleşmesi dolayısıyla toplanma özgürlüğü kapsamında olduğunu değerlendirmektedir. Ancak Mahkeme, aynı zamanda yapılan açlık grevi ve kilisedeki hayat koşullarının giderek kötüleşmesi üzerine yapılan müdahaleyi ise ihlal olarak değerlendirmemiştir, AİHM, *Cisse/Fransa*(51346/99, 09.04.2002), p. 52.

¹⁶⁷ ALPKAYA, s. 6.

¹⁶⁸ AKIN, *Temel Hak ve Özgürlükler*, s. 153.

¹⁶⁹ SUNAY, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, s.10.

iletmesine olanak sağlaması dolayısıyla ifade özgürlüğü ile doğrudan ilgilidir¹⁷⁰. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, ifade özgürlüğünün bir uzantısı ve tamamlayıcısı niteliğindedir¹⁷¹. Bundan dolayı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkından yararlanma, ilke olarak, barışçılık koşulu dışında, toplantıda ifade edilen ya da toplantının kendisinin ifade ettiği görüşlerin içeriğine bağlanamaz¹⁷².

AİHM de, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını ifade özgürlüğü ile birlikte demokratik toplumların köşe taşı ve çoğulcu demokrasilerin olmazsa olmaz unsuru olarak görmektedir. Mahkemeye göre, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenleyen 11. maddenin özerk bir rolü bulunmasına ve ayrı bir uygulama alanı olmasına rağmen bu maddeye yapılan bir müdahale, ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddenin ışığında ele alınmalıdır¹⁷³.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, pek çok durumda, toplantıya katılanların veya onu organize edenlerin, kamuyu ilgilendiren belirli bir konu hakkındaki duruşlarını sergiledikleri veya düşüncelerini ifade ettikleri bir ortam olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı çoğu durumda bir görüşü ortaya koymak ve ifade açıklamasında bulunmak amacıyla kullanılmaktadır¹⁷⁴. Ancak, bu durum toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının eş zamanlı olarak uygulama alanı bulan ifade özgürlüğüne bağlanması anlamına gelmemektedir¹⁷⁵. Bu kapsamda fikir ve

¹⁷⁰ ÇELENK, s.6.

¹⁷¹ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 83, 182; AKIN, Toplanma Özgürlüğü, s. 545; UYGUN, Devlet Teorisi, s. 657.

¹⁷² ALPKAYA, s. 6.

¹⁷³ DOĞRU, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü, s. 39; AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 381; TANYAR, s. 597; **DUYMAZ**, Erkan, “Gezi Parkı Çıkamazında Demokrasi ve İnsan Hakları”, Anayasa Hukuku Dergisi, C.2, S. 4, Y. 2013, s. 272; SUNAY, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, s.182.

¹⁷⁴ **ALGAN**, Bülent, Muhalefet Hakkı ve Türkiye' deki Görünümü, Adalet Yayınevi, Ankara 2015, s. 73.

¹⁷⁵ ATALAY, s. 11; bu değerlendirmeye karşı çıkan Anayurt ise, ifade özgürlüğünün toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması için mutlak suretle varlığının aranması gerektiğini ve herhangi bir ifade

düşünceleri açıklamanın tek yolunun toplantı ve gösteri yürüyüşleri olarak nitelendirilmesinin mümkün olmaması gibi; toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının yalnızca ifade özgürlüğüne indirgenmesi ve fikir ve düşünce aktarımı veya açıklaması içermeyen toplanmaların bu hakkın kapsamına alınmaması bu hakkın kapsamını daraltıcı bir yorum olacaktır¹⁷⁶. Toplantı ve gösteri yürüyüş hakkı, yalnızca ifade özgürlüğünün toplu bir şekilde kullanılmasını koruyan bir hak değildir. Bu hak her şeyden önce dernek kurma özgürlüğünde olduğu gibi bireylerin, bir araya gelmesini, bir arada bulunmasını koruma altına alan bir haktır¹⁷⁷. Her türlü amaç için kalıcı olarak bir araya gelmenin dernek özgürlüğü ile korunması karşısında, geçici olarak bir araya gelmelerin ancak bir ifade açıklaması içermeleri durumunda toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında olacağının düşünülmesi tutarsızlık oluşturur. Fikri bir boyutu olmayan, herhangi bir düşünce açıklaması içermeyen, sadece birlikte bulunma arzusu ile bir araya geline toplanmaların toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Gösteri ve gösteri yürüyüşleri açısından, ifade özgürlüğünün kullanılmadığı bir gösteri veya yürüyüşten bahsedilmesi mümkün olmayabilirse de toplantılar açısından aynı durum geçerli değildir. İnsanların birlikte bulunma iradesi içinde bir parkta veya bir meydana toplanarak müzik veya resim yapmaları herhangi bir ifade açıklaması içermese dahi toplantı hakkının korumasından yararlandırılmalıdır. Yine aynı şekilde, okul toplantıları ve gezilerinin ya da arkadaş gruplarının sohbet etmek için bir araya gelmeleri de, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamında değerlendirilmesi gereken durumlardır¹⁷⁸.

açıklaması içermeyen bir toplantının mümkün olmayacağını belirtmektedir, bkz. ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 83-84.

¹⁷⁶ Krş. ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s.83.

¹⁷⁷ Bkz. ATALAY, s. 50-51.

¹⁷⁸ ATALAY, s. 52.

İfade özgürlüğü toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, hem bireysel olarak kişilerin toplantı veya gösterilerde yapacakları düşünce açıklamaları olarak, hem de, özellikle gösterilerde, topluluğun bizzat kendisinin belirli bir düşünceyi çeşitli şekillerde ifade etmesi olarak karşımıza çıkar¹⁷⁹. Esasen, slogan atılması, pankart, afiş taşınması, alkışlama, marş söyleme gibi bir fikir veya düşünce içeren eylemlerin yapılması, Anayasanın ifade özgürlüğünü düzenleyen hükmü içerisinde değerlendirilir. Anayasanın 26. maddesinde düşüncenin açıklanabileceği araçlar; söz, yazı, resim veya başka yollar olarak sayılmıştır. Düşüncenin toplantı veya gösteri yürüyüşü yaparak topluca ifade edilmesi, “*başka yollar*” içinde değerlendirilebilir.

Toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılarak düşüncesini açıklayan bir kişi hem toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını hem de ifade özgürlüğünü kullanmaktadır. Bu durumda bu kişinin her iki özgürlüğün korumasından da yararlanması gerekecektir. Ancak, toplantı veya gösteri yürüyüşü hakkı ile ifade özgürlüğünün kesiştiği durumlarda, hangi Anayasal norma göre kısıtlama veya müdahale yapılabileceği konusu tartışmalıdır¹⁸⁰. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı veya ifade özgürlüğünden birine yapılan müdahale diğerini de doğrudan etkilemektedir. Bu noktada kolluk güçlerinin toplantı veya gösteri yürüyüşünü denetim altına almak bahanesiyle çoğu zaman ifade özgürlüğünü kısıtladığı ya da tam tersi olarak ifade özgürlüğünün kısıtlanması dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşlerini dağıttığı bilinmektedir¹⁸¹.

¹⁷⁹ TANÖR, Bülent, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası, Öncü Kitabevi, İstanbul 1969, s. 197; ATALAY, s. 13; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 83; ZENGİN, Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, 6.Toplanma Hürriyeti İfade Hürriyeti İlişkisi.

¹⁸⁰ ATALAY, s. 13.

¹⁸¹ ZENGİN, Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, 6.Toplanma Hürriyeti İfade Hürriyeti İlişkisi.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ve ifade özgürlüğü arasındaki hukuki ilişki açısından çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden fikri içtima görüşüne göre, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ve düşünce özgürlüklerinin birlikte kullanılması durumunda bir tür fikri içtima¹⁸² ortaya çıkmaktadır. Bu durumda en çok sınırlandırmaya tabi olan hakka göre müdahalede bulunulabilecektir. Diğer bir ifadeyle bir hak aynı anda kullanılan diğer bir hakkın sınırlandırmalarına tabi olabilecektir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile ifade özgürlüğünün aralarındaki ilişkinin özel hüküm–genel hüküm ilişkisi olduğunu ileri süren görüşe göre ise; Anayasanın toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyen 34. maddesi, ifade özgürlüğünü düzenleyen 26. maddesinin özel bir şeklidir. İfade özgürlüğünün bir aracı olan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı özel olarak 34. maddede düzenlenmiştir ve bu maddeye ilişkin sınırlamalara göre müdahalede bulunulacaktır. Ancak, herhangi bir ifade açıklaması içermeyen toplantıların 34. madde kapsamında değerlendirilebilmesine karşın 26. madde kapsamında değerlendirilemeyecek olması bu görüşe göre açıklanamayacaktır¹⁸³.

Vakıa ayrımı görüşü ise; farklı temel hakların garanti kapsamlarının birbirinden ayrılması ve tek bir somut olayın değişik görünümünün, bu garanti alanlarından kendisine uygun olana bağlanmasını ifade eder. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ve ifade özgürlüğü arasındaki hukuki ilişkiye bakıldığında da, bunların bir arada kullanılmasının mümkün olduğu, farklı özgürlükleri düzenleyen normların etki alanının tek bir somut olayın farklı yönlerini kapsadığı görülmektedir. Bu

¹⁸² Kural olarak ceza hukuku alanına ait olan bu terim, tek bir eylemle Kanunun birden çok hükmünün ihlal edilmesi anlamını taşır. Fikri içtima durumunda kişi ihlal ettiği hükümlerden cezası en ağır olanına göre cezalandırılmaktadır, bkz. **ARTUK**, Mehmet Emin/**GÖKCEN**, Ahmet/**YENİDÜNYA**, A. Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, Ankara 2006, 822vd.

¹⁸³ ATALAY, s. 16.

kapsamda, bunlara yapılacak olan sınırlandırmalar ve müdahaleler açısından da hiçbir norm bir önceliğe sahip değildir¹⁸⁴. Bu durumda, kişinin yaptığı eylem veya açıklama toplantı veya gösteri yürüyüşü hakkı alanına giriyorsa bu hakka ilişkin norma göre; ancak ifade özgürlüğü kapsamında ise bu özgürlüğü düzenleyen norma göre sınırlandırılabilir.

2. Basın Açıklamaları

Belirli konular üzerine halkı aydınlatmak, bir kamuoyu yaratmak ve toplumsal duyarlılığı sağlamak amacıyla en sık başvurulmuş yöntemlerden biri de basın açıklamalarıdır. Basın açıklaması, kamuoyunun bir konu hakkında basın yoluyla bilgilendirilmesi için yapılan bilgi açıklamaları¹⁸⁵ ve içerikleri itibari ile de demokratik bir tepki, protesto niteliğindeki¹⁸⁶ bir etkinliktir. Bu bildiriler, basın organlarına mektup, faks, elektronik posta vb. araçlarla iletilebileceği gibi, kapalı veya açık alanda yapılacak toplantılar yoluyla da iletilebilir. Burada çalışmanın konusu kapsamında olması dolayısıyla sadece, kamuya açık alanlarda, toplantı ve gösteri yürüyüşleri öncesinde veya sonrasında ya da halka açık olarak halka hitaben yapılan basın açıklamaları açısından bir değerlendirme yapılacaktır.

Türk Hukukunda basın açıklamalarını düzenleyen yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Basın açıklamalarının hangi hukuki kurallara göre değerlendirmek gerekir? Basın açıklamaları şüphesiz Anayasanın 26. maddesinde düzenlenen düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin bir kullanım biçimidir¹⁸⁷. Ancak, bazı basın

¹⁸⁴ ATALAY, s. 17.

¹⁸⁵ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s.302.

¹⁸⁶ İçişleri Bakanlığı’nın 11.06.2004 tarih 2004/21 sayılı Genelgesi.

¹⁸⁷ ÖZKAYA ÖZLÜER, İlgın, “Gösteri Hakkı ve Demokratik Ödevler”, Ekososyalist Dergi Kolektif, S. 15, Y. 2012, s. 29.

açıklamalarının, basın açıklamasında bulunanlar ve basın mensupları dışında, halktan çok fazla kişinin katılımıyla gerçekleştiği veya basın açıklaması öncesi veya sonrasında bir takım eylemlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu durumda, basın açıklamalarının, gerek toplanan kişi sayısı gerekse öncesinde veya sonrasında gerçekleştirilen birtakım eylemler nedeniyle kamu düzenini bozma tehlikesi taşıdığını kabul etmek gerekir. Uygulamada ortaya çıkan sorunlar basın açıklamalarının içeriğinden çok, basın açıklamasının kaç kişilik bir grup ile ve hangi alanlarda yapılabileceğine ilişkindir.

Toplantı şeklinde yapılacak basın açıklamalarının 2911 sayılı Kanuna tabi tutulup tutulamayacağı, bu eylemlerin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının yanında, ifade özgürlüğü, haber alma özgürlüğü ve basın özgürlüğü ile de çok yakın bağlarının olması dolayısıyla tereddüt yaratmaktadır¹⁸⁸. Toplu olarak yapılan basın açıklamalarının, toplantının, kişi, ortak yer, ortak amaç, süre, organize olma gibi unsurlarına uygun oldukları müddetçe toplantı olarak değerlendirilmeleri gerekecektir. Zira daha önce de belirtildiği üzere toplantı ve gösteri yürüyüşleri, bireylerin birlikte olmak arzusuyla herhangi bir amaç için bir araya gelmeleridir. Buradaki amacın bir toplanmanın toplantı veya gösteri yürüyüşü sayılması hususunda bir önemi olmamalıdır. Buna rağmen, basın açıklamalarının toplantı olarak nitelendirilmesindeki çekingenlik daha çok 2911 sayılı Kanunun sınırlayıcı ve otoriter hükümlerine tabi kılınmasının yaratacağı sorunlardan kaynaklanmaktadır¹⁸⁹. Ancak, 2911 sayılı Kanunun söz konusu hükümleri sadece basın açıklamaları açısından değil tüm toplantılar açısından sorun yaratmaktadır. Yargıtay basın açıklamasıyla sınırlı

¹⁸⁸ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s.302.

¹⁸⁹ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s.302.

toplantılarda esnek bir yaklaşım sergilemekte ve bu konuda 2911 sayılı Kanunu, dar bir şekilcilikle uygulamamaktadır. Yargıtay birçok kararında önceden bildirim yapılmaksızın gerçekleştirilen basın açıklamalarını, 2911 sayılı kanuna muhalefet olarak görmemiştir¹⁹⁰.

Basın açıklamalarına ilişkin yasal bir düzenlemenin bulunmaması ve uygulamada karşılaşılan sorunlar dolayısıyla, İçişleri Bakanlığı 2004 yılında bir genelge yayınlarak bazı düzenlemelerde bulunmuştur. Bu genelgede¹⁹¹, basın açıklamalarının hukuki niteliği ve tabi oldukları hukuk kurallarının belirsizliği vurgulanmıştır. Basın açıklamalarının hukuki niteliği konusunda bazı tespitler¹⁹² yapıldıktan sonra ayrıntılı düzenlemelere yer verilerek basın açıklamalarının kaç kişiye kadar yapılabileceği¹⁹³, kaç kişiden fazlasının 2911 sayılı Kanun kapsamında değerlendirileceği, basın açıklamaların bir saati geçmeyecek şekilde yapılabileceği belirtilmiş ve bu şartların sağlanması halinde basın açıklamalarına herhangi bir müdahalenin yapılmayacağı açıklanmıştır. Ayrıca mülki amirlere, basın açıklaması yapılabilecek alanları tespit etme konusunda yetki tanınmıştır¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Bkz. Yargıtay 8. CD, 03.02.2000, E. 1999/19782, K. 2000/1554(KİBB); Yargıtay, 8. CD, 23.11.2000, E. 2000/15833, K. 2000/19456(KİBB); Yargıtay 8. CD, 02.05.2002, E. 2002/1414, K. 2002/5788(KİBB).

¹⁹¹ İçişleri Bakanlığı'nın 11.06.2004 tarih 2004/21 sayılı Genelgesi, genelgenin metni için bkz. ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 24-27.

¹⁹² Genelgede, basın açıklamaları ile ilgili olarak yargı ve idarenin yaklaşımının farklı olduğu, yargı kuruluşlarına intikal ettirilen dosyaların yargı mercileri tarafından 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 28. maddesi kapsamında değerlendirilmediği ifade edilmekte ve açık yasal düzenlemeler yapıncaya kadar, bazı idari tedbirlerin alınması zorunluluğuna dikkat çekilmekte; mülki amirlerin ve kolluk personelinin yasalarda kendilerine verilen yetkileri kullanırken esnek davranmaları gerektiğinin altı çizilmektedir, bkz. ÖZKAYA ÖZLÜER, s. 29.

¹⁹³ Genelgeye göre, tüzel kişiler için yönetim ve denetim organlarının asil ve yedek üye tamsayılarının; gerçek kişiler için ise 2908 sayılı Dernekler Kanununda yönetim ve denetim organlarında öngörülen asgari asil ve yedek üye tam sayısının beş katını aşmayacak sayıda kişinin basın açıklaması yapabileceği belirtilmiştir. (Bu sayı maksimum 80 kişi olabilir.)

¹⁹⁴ Bkz. ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 24-27.

Bu genelgeden sonra yaşanan sorunların devam etmesi üzerine basın açıklamaları ile ilgili 2012 yılında bir genelge daha hazırlanmıştır¹⁹⁵. 2012 tarihli genelgenin bir önceki genelgeden farkı basın açıklaması süresini bir saatten iki saate çıkarması ve basın açıklaması olarak değerlendirilecek eyleme ilişkin kişi sayısı kriterini¹⁹⁶ değiştirmesi olmuştur.

2004 yılında çıkarılan ilk genelge ile basın açıklamaları ile ilgili olarak yasal bir boşluğun bulunduğu tespit edilmekte ve bu boşlukların da “idare” tarafından doldurulacağı belirtilmektedir. Ancak idarenin burada söz konusu alandaki yasal boşluğu doldurmak adına getirdiği düzenlemelerin, Anayasaya uygun olmadığı açıktır. Anayasanın 13. maddesine göre idarenin basın açıklamaları ile ilgili herhangi bir sınırlandırıcı düzenleme yapması mümkün değildir. Zira temel hak ve özgürlüklere getirilecek her sınırlamanın mutlaka ve mutlaka şekli anlamda yasama organı tarafından çıkarılacak bir kanunla yapılması zorunludur. Bu bakımdan, idarenin genelge ile basın açıklamalarına, kişi sayısı, basın açıklaması yapılamayacak yerlerin belirlenmesi, basın açıklamasında kullanılamayacak araç ve gereçler ya da kayda alma yetkilerinin düzenlenmesi Anayasaya açık aykırılık oluşturmaktadır.

Yukarıda sayılan sebepler dolayısı ile 2004 yılında çıkarılan genelge yargıya taşınmış; ancak Danıştay, basın açıklamalarını Anayasanın 26. maddesindeki düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanımı olarak görmekle beraber, bu hakkın kullanımı sırasında ortaya çıkacak güvenlik ihtiyacını değerlendirmek suretiyle, nerelerde basın açıklaması yapılabileceğini belirlemeye mülki amirlerin yetkili olduğunun kurala bağlanmasının basın açıklamalarının demokratik toplum

¹⁹⁵ İçişleri Bakanlığının 2012/64 sayılı genelgesi.

¹⁹⁶ Genelgeye göre; “Şiddet içermeyen, kamu düzenini bozmadan, makul sürede (iki saati geçmemek üzere) gürültü ve çevre kirliliğine yol açmadan, yaya ve araç trafiğine engel olmayacak sayıda katılımı gerçekleştirilen yazılı veya sözlü açıklamalar basın açıklaması olarak değerlendirilecektir”.

düzeninin gereklerine uygun olarak yapılabilmesine yönelik olduğunu belirterek genelgeyi iptal etmemiştir¹⁹⁷.

3. Sivil İtaatsizlik Eylemleri

Sivil itaatsizlik, kamuya açık ve barışçıl olarak, hukuk devletinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda, kanunlara aykırı bir şekilde, yönetim politikalarında veya yasal mevzuatta bir takım değişiklikler yapılmasını sağlamak için bireysel ya da kolektif olarak yapılan başkaldırıdır¹⁹⁸. Sivil itaatsizlik eylemleri, hukuk düzeninin veya sistemin tamamen reddine yönelik değil, hukuk düzeni içerisinde var olan ya da ileride karşılaşılabilecek olan haksızlıklara veya hukuk düzeninin bozulma tehlikesine karşı yapısal ve yasal değişikliklerin yapılmasını ve kamuoyunun bilinçlendirilmesini sağlamaya çalışır¹⁹⁹. Amaçlanan yapısal veya yasal değişikliklerin yapılmasını sağlamak adına, yasal yollarla yapılan tüm girişimlerin ve eylemlerin sonuçsuz kalması veya sonuç vermeyeceğinin kesin olarak ortaya çıkması üzerine son çare olarak başvurulmuş bir eylem olması dolayısıyla sivil itaatsizlik eylemleri ikincil ve yasadışı özelliğe sahiptirler²⁰⁰.

¹⁹⁷ Danıştay, 10. D, 18.03.2008, E.2005/3722, K.2008/1236, aynı yönde; Danıştay, 10. D, 24.10.2008, E.2006/1121, K.2008/6958, Danıştay, 10. D, 21.4.2009, E.2006/2985, K.2009/3103, kararlar için bkz. **ŞAHİN**, Yahya, “Danıştay Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Sınırlamaları”, s.3, http://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/sunumlar/SahinDanistayIfadeOzgurlugu.pdf (25.07.2015)

¹⁹⁸ **ÖKÇESİZ**, Hayrettin, Sivil İtaatsizlik, Legal Yayınları, İstanbul 2011, s. 134; **ANAYURT**, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 24.

¹⁹⁹ **AKÇABAY**, F. Ceren, “Çoğunluk vs. Azınlık: Demokratik Hukuk Devletinin Gerçekleşme Koşulu Olarak Sivil İtaatsizlik”, Anayasa Hukuku Dergisi, C. 3, S. 6, Y. 2014, s. 115.

²⁰⁰ **ÖKÇESİZ**, s. 148-150; **ANAYURT**, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 25; **SUNAY**, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, s. 185.

Sivil itaatsizlik olgusunun temel unsurları olarak; yasaya aykırılık, şiddetsizlik²⁰¹, kamuya açıklık, hukuk devleti idesine dayalı sistemin geneline değil, tekil haksızlıklara karşı olunması ve ihlal edilen hukuk normunun yaptırımına katlanma²⁰² sayılmaktadır²⁰³. Sivil itaatsizlik eylemlerinde amaç, yasaya aykırı hareket edilerek²⁰⁴ siyasi iktidara ulaşabilmek ve şikâyetlerini iletebilmek ve toplumsal hareketin ve kolektif tavrın büyümesi için kamuoyunu itaatsizliğin meşruiyetine ikna edebilmektir²⁰⁵.

Bu doğrultuda sivil itaatsizlik eylemlerinin, şiddetsizlik, kamuya açıklık ve ortak bir güdülenme veya motivasyon öğeleri bakımından toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına benzer olduğu söylenebilir²⁰⁶. Her ikisindeki ortak amaç genellikle, devlet işleyişi ile ilgili şikâyet ve isteklerin gündeme getirilerek değiştirilmesi, düzeltilmesi veya kaldırılması için kamuoyu oluşturmaktır. Sivil itaatsizlik ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı arasındaki bu şekildeki benzerliğin yanında ikisinin ayrıldığı noktalar mevcuttur. Şöyle ki, sivil itaatsizlik eylemleri bireysel veya kolektif olarak yapılabilirken, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı daha çok kolektif olarak

²⁰¹ Sivil itaatsizlik eylemleri şiddetsiz olmalıdır. Sivil itaatsiz kendisine karşı şiddeti haklı kılacak ve çoğaltacak biçimde şiddet kullanamaz. Ancak eşyaya karşı ve istisnai de olsa kişilere karşı amaçla orantılı ölçüde şiddet içeren eylemlerin de sivil itaatsizlik kapsamında değerlendirilmesi mümkün olabilir. Sivil itaatsizlik, üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkını çiğnemeyen, kişisel çıkar arayışlarının ötesinde kamusal yarara ve hedeflere yönelik aleni barışçıl bir protesto eylemidir, bkz. ÖKÇESİZ, s. 145.

²⁰² Sivil itaatsizlikte eylemde bulunan kişi norm ihlalinin sonuçlarına katlanmaya hazır olduğunu belirtmekte ve bunu göstermekle de eyleminin içtenliğine olan inancını desteklemektedir, bkz. CANDAN, Kadir/BİLGİN, Murat, “Sivil İtaatsizlik”, Yasama Dergisi, S. 19, Y. 2011, s. 62

²⁰³ ÖKÇESİZ, s. 134.

²⁰⁴ İhlal edilen yasa kuralı ile protesto amacının her zaman örtüşmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle ihlal edilen kural ile protesto amacının örtüşmesi bir eylemin sivil itaatsizlik sayılması için zorunlu bir koşul olarak görülmemektedir. Bu doğrultuda Gandhi’nin geliştirdiği dolaylı-dolaysız sivil itaatsizlik ayrımı anlamlı bulunmaktadır. Karşı çıkılan yasa kuralının aynı zamanda ihlal edilen kural olması durumunda dolaysız sivil itaatsizlik eylemi söz konusu olurken; ihlal edilen kural ile karşı çıkılan kural veya uygulamanın farklı olması durumunda dolaylı sivil itaatsizlik eylemi söz konusu olmaktadır. Bkz. ÖKÇESİZ, s. 136; CANDAN/BİLGİN, s. 64.

²⁰⁵ CANDAN/BİLGİN, s. 69.

²⁰⁶ SUNAY, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, s. 185.

kullanılmaktadır. Sivil itaatsizlik ile toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı arasındaki en belirgin fark ise kullanılan araçlar açısından. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı pozitif hukuka uygun olarak gerçekleştirilen eylemler iken, sivil itaatsizlik eylemleri pozitif hukuk kurallarına aykırı olarak yapılan eylemlerdir²⁰⁷. Bu bakımdan, toplantı ve gösteri yürüyüşü bir hak, sivil itaatsizlik eylemleri ise ancak hoş görülebilecek bir hukuk ihlalidir²⁰⁸. Sivil itaatsizlik eylemleri, hukuk düzeni tarafından korunan veya bir hak olarak nitelendirilen eylemler değildirler. Sivil itaatsizlik, belirtilen şartların gerçekleşmesi halinde meşruluğu kabul edilen ve hoşgörü çerçevesinde değerlendirilen istisnai bir eylem türüdür.

Sivil itaatsizlik eylemlerine örnek olarak, yasaklanmış toplantı ve gösteri yürüyüşleri, yasak alanlarda gerçekleştirilen gösteriler, yol kapatma, iş bırakma, iş yavaşlatma eylemleri gösterilmektedir²⁰⁹. Engelleme eylemleri, kamuya açık cadde ve meydanlarda oturma, trafiğin engellenmesi veya bina işgalleri şeklinde ortaya çıkabilir²¹⁰. Engelleme eylemlerinde, salt bir hukuk normunun ihlali söz konusu olmayıp aynı zamanda, engelledikleri faaliyetler çerçevesinde üçüncü kişilerin haklarının ihlali de gündeme gelmektedir. Örneğin, bir üniversitede, ikinci öğrenim harçlarının protesto edilmesi amacıyla dersliklerin işgal edilmesi ve ders yapılmasının engellenmesi durumunda, eğitim hakkının engellenmesi söz konusu olmaktadır. Bu gibi durumların da sivil itaatsizlik olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususunda, engelleme eylemlerinin niteliğinin belirleyici olması gerekir. Bu durumda

²⁰⁷ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 24.

²⁰⁸ İŞGÖREN, s. 65.

²⁰⁹ ÖKÇESİZ, s. 76; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 25.

²¹⁰ ATALAY, s. 58.

konusu suç teşkil eden²¹¹ veya diğer bireylerin haklarını katlanılmaz derecede ihlal eden eylemlerin sivil itaatsizlik eylemi olarak nitelendirilememesi ve meşru görülmemesi gerekir.

Sivil itaatsizlik eylemlerinin kanuna aykırı olarak gerçekleşen eylemler oluşu, son dönemlerde özellikle 2911 sayılı Kanunun getirdiği sınırlama ve düzenlemelere uyulmaksızın gerçekleştirilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerini bir bakıma birer sivil itaatsizlik eylemine dönüştürmektedir²¹². Günümüzde gerçekleştirilen protesto niteliğindeki toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin büyük bir çoğunluğunda bildirim, yer, zaman ve süre şartlarının yerine getirilmediği gözlemlenmektedir. Bu bakımdan toplantı özgürlüğün bir hak oluşu aslında sadece anayasal alana sıkışıp kalmakta, yasal boyutta ise birtakım prosedürlerden ötürü tam anlamıyla etki gösterememekte ve bu hakkın kullanılışı kendisini gerçekte sivil itaatsizlik eylemi olarak ortaya koymaktadır. Zira bildirim şartının yerine getirilmediği toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılanların neredeyse tamamı bu eylemin kanun dışı olduğunu bilmekte ve sonuçlarına katlanma pahasına bu eylemi gerçekleştirmek için bir araya gelmektedirler. Bu şekilde gerçekleştirilen protesto eylemleri, bazı yasal düzenlemeleri ihmal etmesine karşın kamuoyu tarafından meşru eylemler olarak kabul görülmektedir. Bu eylemlerin kamuoyu nezdinde meşru sayılmalarının sebebi ise 2911 sayılı Kanunda yer alan, bildirim, yer, zaman gibi aşırı kısıtlama ve düzenlemelerin, Anayasaya ve Uluslararası hukuka uygunluğunun tartışılır nitelikte olmasıdır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki 2911 sayılı Kanuna aykırı olarak gerçekleştirilen tüm toplantı ve gösteri yürüyüşleri sivil itaatsizlik eylemi olarak nitelendirilemez. Sivil itaatsizlik eylemleri yasadışı

²¹¹ ATALAY, 59.

²¹² ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 24-25.

olmalarına karşın barışçıl nitelikte, şiddet içermeyen ve meşru kabul edilen eylemlerdir. 2911 sayılı Kanuna aykırı olarak silahlı veya şiddete dayalı toplantı ve gösteri yürüyüşlerini sivil itaatsizlik eylemi olarak görmek ve meşru saymak imkânsızdır.

Yargıtay kararlarında zaman zaman 2911 sayılı Kanundaki düzenlemelere uyulmayarak gerçekleştirilen ve sivil itaatsizlik olarak nitelendirilebilecek bazı protesto eylemleri dolayısıyla açılan ceza davalarında, söz konusu eylemleri, 2911 sayılı Kanuna aykırı olsa da “*demokratik ve hoş görülmesi gereken bir tepki*” olarak nitelendirerek meşru saymaktadır²¹³. Aynı şekilde AİHM, *Cisse/Fransa* Kararında bir kilisenin, yasadışı göçmenlerin sorunlarına ve statülerinin güçlüklerine dikkat çekmek isteyen iki yüz kadar yabancı tarafından işgal edilmesini²¹⁴, *G.V. /Almanya* kararında, nükleer silahları protesto etmek maksadıyla ABD üssü önünde trafiği ve üsse giriş çıkışları engelleyecek biçimde bir oturma eylemini²¹⁵, *Ludwig Fried*, kararında Viyana’da bir meydanın evsizlerin sorunlarına dikkat çekmek amacıyla trafiği aksatacak şekilde bir hafta boyunca işgal edilmesini²¹⁶, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında yorumlamaktadır. Yargı mercileri tarafından toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında görülerek meşru sayılan bu tür eylemlerin, yasaya aykırılık unsuru dolayısıyla sivil itaatsizlik eylemi olarak nitelendirilmesi zordur. Ancak, bir eylemin sivil itaatsizlik olarak değerlendirilmesi için aranan unsurun “*hukuka aykırılık*” değil salt pozitif düzenlemeler olarak “*yasaya aykırılık*” şeklinde

²¹³ Yargıtay, 8. CD, 09.09.1997, E. 1997/10518, K. 1997/11621(KİBB); Yargıtay, 8. CD, 27.03.1998, E. 1998/26, K. 1998/4491(KİBB).

²¹⁴ AİHM, *Cisse/Fransa*(51346/99, 09.04.2002).

²¹⁵ AİHM, *G.V. /Almanya*(13079/87, 06.03.1989).

²¹⁶ AİHM, *Ludwig Fried/Avusturya*(15225/89 30.11.1992), bkz. TANYAR, s. 604.

anlaşılması²¹⁷ durumunda, Anayasa ve Uluslararası hukuk ile çatışan Kanunların kurallarının ihlali sivil itaatsizlik olarak değerlendirilebilir.

Yargı organları tarafından bu tür eylemler hak kapsamında görülmesine karşın, bu kararlar sonucunda gerekli kanuni değişikliklerin yasama organı tarafından bir türlü yapılmaması ve idari makamların da yargı organlarının kararları doğrultusunda hareket etmemeleri, gerçekleştirilen eylemleri sivil itaatsizlik eylemlerine yaklaştırmaktadır. Zira yargı kararlarına rağmen söz konusu eylemler rahatlıkla gerçekleştirilememekte ve eylemlere katılanlar birçok yaptırıma maruz kalmaktadır. Gerçekleştirilen eylemlerin doğrudan kanuni düzenlemelere aykırı olması dolayısıyla, bu eylemlere müsaade edilmemekte ve kolluk tarafından eylemler derhal sonlandırılmaktadır. Bu doğrultuda, Anayasa ve AİHS doğrultusunda hak kapsamında olmalarına rağmen, bir takım kanuni kısıtlamalara ve düzenlemelere uyulmaksızın gerçekleştirilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, diğer unsurları da taşımaları durumunda sivil itaatsizlik eylemi olarak nitelendirilmeleri mümkün olabilir.

II. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına İlişkin Sınırlamalar

Temel hak ve özgürlüklerin mutlak anlamada sınırsız olmadıkları, herkesin her istediğini yapabildiği bir toplumda anarşi ve kargaşa ortamının oluşacağı²¹⁸, dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmaları gerektiği kabul edilmektedir²¹⁹. Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılması diğer bireylerin temel hak ve özgürlükleri ve kamu yararıyla çatışabilir²²⁰. Hiçbir temel hak ve özgürlük

²¹⁷ ALGAN, s. 126.

²¹⁸ KAPANİ, Münci, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, Ankara 2013, s. 228.

²¹⁹ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s. 58; KAPANİ, s. 228; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 134; İŞGÖREN, s. 76.

²²⁰ İŞGÖREN, s. 76.

kötüye kullanılmadıkları müddetçe anarşi ve teröre cevaz vermez²²¹. Diğer bir ifadeyle temel hak ve özgürlüklerin sınırsız kullanılması değil kötüye kullanılması anarşiye yol açmaktadır²²². Bu durumun engellenmesi için ise anayasaların temel hak ve özgürlüklerin birlikteliklerini ve kötüye kullanılmamasını sağlayacak şekilde kendi aralarında uzlaştırması ve sınırlandırması kaçınılmazdır²²³.

Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını gerektiren en önemli neden kamu düzeninin sağlanmasıdır²²⁴. Nitekim anayasalarda temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırma nedenleri olarak en çok “*kamu düzeni*” ölçütü kullanılmaktadır²²⁵. Kamu düzeni ve kişi özgürlüğü gibi birbirine zıt ve çatışma halindeki kavramlar olarak bilinen iki temel unsurun bağdaştırılması ve dengelenmesi de oldukça zor ve dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Bu denge, kamu düzeni lehine olursa otoritarizm tehlikesi ortaya çıkacaktır²²⁶. Bunun aksine, özgürlükler uğruna kamu düzeninin yok sayılması durumu ise iktidarın zayıflaması ve hatta temel hak özgürlüklerin de sonunu getirebilecek bir kargaşa ortamının oluşmasına yol açabilecektir²²⁷. Kamu düzeninin olmadığı ve güvenliğin sağlanamadığı bir ortamda hak ve özgürlüklerden bahsedilemeyeceği gibi, hak ve özgürlüklerin tanınmadığı bir düzenin de birey için hiçbir değeri bulunmamaktadır²²⁸. Ancak kamu düzeni ve kişi özgürlükleri arasındaki denge, dengeyi kurmakla görevli olanların gerçekte düzenin yanında ve içinde yer alması nedeniyle, temel hak ve özgürlüklerin haksız yere sınırlandırılmasını

²²¹ SAĞLAM, Fazıl, “1982 Anayasasının Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Getirdiği Sorunlar” Bahri Savcıya Armağan, Ankara 1988, s.433.

²²² SAĞLAM, 1982 Anayasasının Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Getirdiği Sorunlar, s.433.

²²³ KABOĞLU, Özgürlükler hukuku, s. 58.

²²⁴ KAPANİ, s. 228; KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 133.

²²⁵ ATALAY, s. 70.

²²⁶ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 134.

²²⁷ KAPANİ, s. 229.

²²⁸ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 133.

meşrulaştıran bir işleve de sahiptir. Bunun yanında güvenliği sağlananlar ile hak ve özgürlükleri kısıtlananlar çoğu kez aynı kişiler olmamaktadırlar²²⁹. Böyle bir denge için kolektif özgürlükler ve bu özgürlüklerin sınırlandırılması daha özgül sorunlar yaratır²³⁰. Toplu özgürlük öznesi olan gruplar, her zaman güçleri ve etkileri sebebiyle, toplum düzeni ve siyasal iktidar için tehlike oluşturabilmektedirler²³¹.

Her toplantı ve gösteri yürüyüşü, özünde kamu düzeni açısından potansiyel tehditler taşır²³². Kitle psikolojisinin hâkim olduğu bu gruplaşmaların amaçlarından saptırılabilmesi tehlikesi her zaman mevcuttur²³³. Ortak amaç etrafında birleşmiş, önceden organize edilmiş düzenli bir topluluğu oluşturan bireylerde öfke ve heyecan gibi psikolojik unsurların ön planda olması ve yorum ve değerlendirme yeteneğinin zayıflaması dolayısıyla, kitle içerisinden veya dışından gelecek olan söz veya hareketlerle kontrolden çıkmaları söz konusu olabilir²³⁴. Tüm bu sebeplerden dolayı

²²⁹ ARSLAN, Zühtü, “11 Eylül Sonrasında Güvenlik Anlayışı İnsan Hakları ve Demokratik Kolluk”, Polis Bilimleri Dergisi, C.8, S.2, s. 124.

²³⁰ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 129.

²³¹ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 129; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 134.

²³² ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 134-135; AKIN, Temel Hak ve Özgürlükler, s. 153.

²³³ Kitle, kendisini teşkil eden bireylerden ayrı bir karakterdedir ve kitle psikolojisinin hâkim olduğu bu gruplaşmaların amaçlarından saptırılabilmesi tehlikesi her zaman mevcuttur. Çünkü kitle psikolojisi ile hareket eden bireylerin iradelerinin sakatlanmış olduğu ifade edilir. Bundan dolayı da kitle içerisinden veya dışından gelecek olan söz veya hareketlerle çok kolay tahrik olabilirler. Ayrıca toplu olarak hareket, isimsizlik ve mesuliyetsizlik anlamına da geldiğinden topluluk içerisindeki fertlerin sorumluluk duygularını azaltır ve onları cesaretlendirir. Kitle içerisindeki kişi, normalde bireyin tek başına yapamayacağı hareketleri topluluk içerisinde rahatlıkla yapabilmektedir. Kitle psikolojisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ARDA, Taner/ÇALIŞKAN, Levent, “Kitle Psikolojisi ve Toplumsal Olayların Önlenmesi”, 21. Yüzyılda Polis (Ed. İbrahim Cerrah-Emin Semiz), EGM Asayiş Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999. s. 27; DÜNDAR, Coşkun, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve 171 sayılı Kanun”, Askeri Adalet Dergisi, Y.14, S.54, 1970, s.18; YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 44-45.

²³⁴ SUNAY, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, s. 200; FIRAT, s. 751; OZANALP, s. 20; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 135; DÜNDAR, s. 18-19.

toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı bütün hukuk düzenlerinde özel sınırlamalara tabi tutulmuştur²³⁵.

A. Hakkın Sınırlanması

Bir temel hak ve özgürlüğün tanımının ve kapsamının ortaya konulması esasında onun sınırlarının da belirlenmesidir²³⁶. Önceki bölümlerde toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tanımlanması ve kapsamına ilişkin yapılan değerlendirmeler bir bakıma bu hakkın sınırlarını da belirlemektedir. Ancak tanım ve kapsamdan diğer bir ifadeyle hakkın norm alanından kaynaklanan sınırlarının yanında, temel hak ve özgürlüklerin Anayasalarda belirtilen usuller çerçevesinde kanun koyucular tarafından sınırlandırılması da söz konusu olmaktadır. Bu bölümde öncelikle temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırmasına ilişkin 1982 Anayasasının öngördüğü rejim kısaca değerlendirilerek, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin sınırlama sebepleri ele alınacaktır.

1. Sınırlama Rejimi

1982 Anayasası ilk halinde, 1961 Anayasasında benimsenen temel hak ve özgürlüklere ilişkin kademeli sınırlama sistemi yerine, tüm temel hak ve özgürlükler için geçerli bir sınırlama sistemi öngörmüştür²³⁷. Temel hak ve özgürlükler açısından bu şekilde bir sınırlama rejiminin²³⁸ benimsenmiş olması, Anayasa Mahkemesinin de

²³⁵ SUNAY, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, s.200

²³⁶ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 129.

²³⁷ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 218; ATALAY, s. 74.

²³⁸ Genel sınırlama sebeplerinin düzenlendiği 13. maddenin ilk hali şu şekildedir; “*Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğin, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması*

belirttiği²³⁹ üzere kanun koyucunun her türlü sınırlama gerekçesine dayanak kazandırmak konusunda gösterdiği duyarlılığı yansıtmaktadır²⁴⁰.

12 Eylül öncesi kargaşa ortamına bir tepki olarak ortaya çıkan 1982 Anayasası birçok temel hak ve özgürlükte olduğu gibi toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını da oldukça ayrıntılı biçimde düzenlemiştir²⁴¹. Ne var ki 2001 yılında yapılan kapsamlı Anayasa değişikliği²⁴² ile 13. maddede yer alan genel sınırlama sebepleri ve 34. maddede yer alan ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını aşırı bir şekilde sınırlandıran bir takım hükümler Anayasadan çıkarılmıştır²⁴³.

1982 Anayasası temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında AİHS'ne benzer bir rejime sahiptir. AİHS'nin 8-11. maddelerinde de ilgili temel hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlamaların kanunla, ilgili maddede belirtilen meşru amaçlara dayanarak ve demokratik toplumda gerekli olduğu ölçüde yapılabileceği düzenlenmektedir. 1982 Anayasasının temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması konusunda temel hüküm olan 13. maddesinde, temel hak ve özgürlüklerin nasıl sınırlandırılacağı, bu

amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlandırılabilir."

²³⁹ Anayasa Mahkemesi, bu durumu bir kararında şu şekilde ortaya koymuştur; "...temel hak ve özgürlüklere yönelik her türlü sınırlandırmanın 13. maddede belirtilen amaçlarla yapıldığı yolunda gerekçe bulmak mümkündür...", bkz. AYM, 26.11.1986, E. 1985/8, K. 1986/27, R.G. 14.08.1987-19544.

²⁴⁰ UYGUN, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, s. 138.

²⁴¹ Madde 34. "Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. / Şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idarî merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergâhı tespit edebilir. / Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. / Kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya millî güvenlik gereklerinin ihlâl edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Kanunun, aynı sebeplere dayalı olarak bir ile bağlı ilçelerde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hallerde bu süre üç ayı geçemez. / Dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler."

²⁴² 3 Ekim 2001 tarih ve 4709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun R.G. 17.10.2001-24556.

²⁴³ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s. 406-407.

sınırlamalarının sınırlarının neler olduğu düzenlenmektedir. Maddeye göre; “*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.*” Madde metninde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin olarak, sınırlamanın “*kanuniliği ve sebebe bağlı olması*” şart koşulmaktadır. Yine maddeye göre bu şartlara uygun olarak yapılacak olan sınırlamaların sınırları da belirtilmektedir. Bu sınırlar; öze dokunma yasağı, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olmamaktır.

Sınırlamanın Kanun ile Yapılması; Demokratik hukuk devletlerinde, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması temel prensip olarak, halkın temsilcilerinden oluşan yasama organı tarafından ve açık görüşme ve tartışma yöntemleri kullanılarak kamuoyunun denetimi altında yapılan(şekli anlamda) ve herkes için geçerli olan genel kurallar içeren(maddi anlamda) “*kanun*” ile yapılabilir²⁴⁴. Kanunla sınırlama şartı ile sınırlamanın öncelikle şekli anlamda kanun ile yapılması gerektiği kastedilmektedir²⁴⁵. Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, kanun hükmünde kararname²⁴⁶, tüzük veya yönetmelikle sınırlandıramaz. Ayrıca Anayasanın 91. maddesi uyarınca maddi anlamda da KHK ile toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının da aralarında bulunduğu

²⁴⁴ KAPANİ, s. 230; UYGUN, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, s. 90; **GÖZLER**, Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Ekin Yayınları, Bursa 2000, s. 226.

²⁴⁵ AYM, bir kararında; “*13’üncü maddenin birinci fıkrasında kanunla denilmek suretiyle temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının münhasıran yasama tasarrufuyla mümkün olabileceğine işaret edilmiştir*” diyerek kanun teriminden şekli anlamda kanun anlaşılması gerektiğini belirtmiştir, AYM, 06.09.1986, E. 1985/21, K. 1986/23, R.G:14.03.1987-19400, bkz. GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.227.

²⁴⁶ Anayasa Mahkemesi, Genel Nüfus sayımı için sokağa çıkma yasağı öngören 219 sayılı KHK’nın 32. maddesini, temel hak ve özgürlüklerin KHK ile değil ancak kanunla sınırlandırılabilmesi gerekçesiyle iptal etmiştir, bkz. AYM, 26.11.2002, E.2000/82, K.2002/193, R.G. 26.02.2003/25032.

“kişi hakları ve ödevleri”ne ilişkin düzenleme veya sınırlama yapılması yasaklanmıştır²⁴⁷. AİHS bağlamında Kanun teriminden anlaşılması gereken şekli anlamda değil maddi anlamda kanundur²⁴⁸. Bu anlamda türü ne olursa olsun, soyut norm koyan düzenlemeler kanun olarak değerlendirilmektedir²⁴⁹. Bu koşul ayrıca, söz konusu kanunun bireylerce ulaşılabilir olmasını, bireylerin kendi eylemlerinin sonuçlarını makul bir düzeyde öngörebilmelerini sağlayacak açıklıkta düzenlenmesini gerektirmektedir²⁵⁰. AİHS’ne taraf olan devletlerin birbirinden farklı hukuk sistemlerine sahip olması dolayısıyla şekli kriterin yerine maddi kriterin esas alınması olağan kabul edilmelidir.

Kanunla sınırlandırma ilkesinin işlevsel olabilmesi kanun koyucunun idareye keyfî yetkiler tanımaması koşuluna bağlıdır²⁵¹. Anayasanın kanun koyucuya verdiği bir yetkinin gerekli koşullara bağlanmaksızın yürütmeye devredilmesi kanunilik ilkesinin amacıyla bağdaşmamaktadır. Şüphesiz, kanun koyucunun bir konuyu düzenlerken bütün olasılıkları değerlendirmesinin imkânsız olmasından dolayı bazı teknik, ayrıntıya ilişkin konuların yürütme organı tarafından düzenlenmesi kaçınılmazdır²⁵². İdare, genel esas ve çerçevesi kanunla çizilmek koşulu ile temel hak ve özgürlükler alanında düzenlemeler yapabilecek ancak bu düzenlemeler sınırlama

²⁴⁷ 1982 Anayasası, madde:91/1: “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir. Ancak sıkıyönetim ve olağanüstü haller saklı kalmak üzere, Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümünde yer alan siyasi haklar ve ödevler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez.”

²⁴⁸ AİHM, *Sunday Times/Birleşik Krallık* (26.04.1979, 6538/74), p. 46-53, kararın Türkçe metni için bkz. DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 256 vd.

²⁴⁹ GÖZLÜGÖL, Said Vakkas, *Avrupa İnsan Hakları Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara 2014, s. 245.

²⁵⁰ HARRIS, O’BOYLE & WARBRICK, s. 537.

²⁵¹ ATALAY, s.101

²⁵² DURAN, Lütfi, “İdare Alanının Düzenlenmesinde Teşrii ve Tanzimi Tasarrufların Sınırları”, İÜHFİM, C.XXX, S.3-4’den ayrı baskı, İstanbul 1987, s. 466 vd.

veya kısıtlama mahiyetinde olmayacaktır²⁵³. Yani burada yasama ile idarenin kural koyma yetkileri arasında bir fark mevcuttur ve bu fark; yasamanın kural koyma yetkisinin yapıcı(asli), idarenin kural koyma yetkisinin ise tamamlayıcı(tali) nitelikte olmasıdır²⁵⁴. Temel hak ve özgürlükleri sınırlandıran kanunların genel, herkes için geçerli kurallar içermesinin yanında; ileride yapılacak düzenleyici işlemler açısından yeterince somut ve uygulayıcıların kişisel görüş ve anlayışına göre değişmeyen açıklık ve kesinlikte olması gerekmektedir²⁵⁵. Yürütmeye geniş, sınırları belirsiz yetkiler tanıyan yasal düzenlemeler “*yasal sınırlama*” olarak kabul edilemez²⁵⁶.

Sınırlamanın Sebebe Bağlı Olarak Yapılması; Temel hak ve özgürlüklerin ancak yasama organınca ve kanunla sınırlandırılması bireyler için önemli bir güvence oluşturmaya karşın, yasama organının özgürlükleri keyfi olarak sınırlama olasılığı da her zaman potansiyel bir tehlikedir²⁵⁷. Bu tehlike dolayısıyla çağdaş anayasaların neredeyse hepsinde temel hak ve özgürlükler için sınırlama sebeplerine yer vermiştir²⁵⁸. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı için Anayasada sınırlama sebepleri olarak; “*kamu düzeni*”, “*milli güvenlik*”, “*suç işlenmesinin önlenmesi*”, “*genel sağlığın korunması*”, “*genel ahlakın korunması*” ve “*başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması*” kavramlarına yer verilmiştir²⁵⁹.

Sınırlamanın Anayasanın Sözüne ve Ruhuna Uygun olması: Ayrıca yasama organının kanunla yapacağı sınırlandırmaların Anayasanın sözüne ve ruhuna aykırı

²⁵³ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 226.

²⁵⁴ GÜBAN, Sait, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, İstanbul 1969, s. 408; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 162.

²⁵⁵ UYGUN, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, s. 92.

²⁵⁶ AYM, 24.10.1968, E. 1967/27, K. 1976/5, R.G. 02.07.1969-13238; AYM, 19.04.1988, E.1987/16, K.1988/8, R.G. 23.08.1988-19908; AYM, 18.01.1996, E.1995/28, K.1996/2, R.G. 22.07.2000-24117.

²⁵⁷ KAPANİ, s. 232; GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.227.

²⁵⁸ KAPANİ, s. 232- 233; UYGUN, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, s. 115.

²⁵⁹ İŞGÖREN, s. 89. Bu sınırlama sebepleri üzerinde aşağıda ayrıntılı olarak durulacaktır.

olmaması gerekir. Getirilecek sınırlamanın Anayasanın sözüne aykırı olmamasından kasıt; Anayasa’da söz konusu temel hak ve özgürlük için getirilen ek güvencelere uygun olmasıdır²⁶⁰. Bu ek güvenceler pozitifleşmiş öz öğeleri olup, yasama organının dahi dokunamayacağı alanları göstermektedir²⁶¹. Çalışmanın konusu açısından Anayasanın getirdiği ek güvenceler ise “*Herkes önceden izin almaksızın*” ifadesinde yer almaktadır. Getirilen ilk ek güvence; herkesin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı düzenleme hakkına sahip olduğudur. İkinci güvence ise, bu hakkın önceden izin alma şartına bağlanamamasıdır²⁶².

Sınırlamanın Hakkın Özüne Dokunmaması: Kanunla yapılacak bu sınırlamalar, hiçbir şekilde hakkın özüne dokunamaz ve hakkın kullanılmasını engelleyici, amacını ve etkisini ortadan kaldıracı nitelikte sınırlamalar getirilemez. Hakkın özüne dokunulamaması kavramı ilk olarak 1961 Anayasası ile getirilmiştir. 1982 Anayasasının ilk halinde bu güvencenin yer almamış²⁶³ olmasına karşılık Anayasa Mahkemesinin hakkın özüne dokunulmaması güvencesine kararlarında²⁶⁴ yer vermiştir. Anayasa Mahkemesi hakkın özü ölçütünün pozitif bir düzenlemeye konu olmamasına rağmen, 1982 Anayasası için de geçerliliğini koruduğunu ve demokratik toplum düzeni ilkesinin bir unsuru olduğunu vurgulamıştır²⁶⁵.

²⁶⁰ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 286-287; GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.233; ATALAY, s. 90.

²⁶¹ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.233; KUZU, Burhan, “Düşünceleri Açıklama Hürriyeti”, İnsan Hakları Yıllığı, Sayı:17-18 /1, Y. 1996, s. 56.

²⁶² İŞGÖREN, s. 83.

²⁶³ 1982 Anayasasının ilk metninde öz güvencesine değil de demokratik toplum düzeninin gereklerine yer verilmesinin arkasındaki neden, öz güvencesinin hakları sınırlamada siyasal otoriteyi “*çaresiz*” bıraktığı inancıdır, bkz. ARSLAN, Zühtü, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması, Anayasanın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler”, Anayasa Yargısı, C. 19, Y. 2002, s. 147.

²⁶⁴ AYM, 26.11.1986, E. 1985/8, K. 1986/27, R.G:14.08.1987-19544; AYM, 25.05.1987, E. 1986/17, K. 1987/11, R.G:18.09.1987-19578; AYM, 14.06.1988, E. 1988/14, K. 1988/18, R.G:14.07.1988-19872; AYM, 14.06.1988, E. 1987/288, K. 1988/16, R.G:20.08.1988-19905.

²⁶⁵ AYM, 26.11.1986, E. 1985/8, K. 1986/27, R.G:14.08.1987-19544.

Temel hak ve özgürlüklerin özünün ne olduğunun genel olarak bütün özgürlükler için değil, her hak ve özgürlük için ayrı ayrı tanımlanması gerekir²⁶⁶. Öz kavramı her hak ve özgürlük açısından kişiye dokunulmaz bir asgari alan güvencesi sağlar. Hakkın özü, o hakkın vazgeçilemez unsurudur ve dokunulduğu takdirde o hakkın anlamsız hale gelmesine yol açan çekirdek alanıdır²⁶⁷. Hakkın özüne dokunmak, hakkın kullanılmasını sınırlandırmaktan daha öte kısıtlamak anlamındadır²⁶⁸. Anayasa Mahkemesi'nin öz formülü ise şu şekildedir: *“bir hak ve hürriyetin gayesine uygun bir şekilde kullanılmasını son derece zorlaştıran veya onu kullanılamaz duruma düşüren kayıtlara tabi tutulması halindedir ki o hak ve hürriyetin özüne dokunulmuş olması söz konusu edilebilir”*²⁶⁹. Diğer bir ifadeyle, her temel hak açısından kişiye, dokunulmaz, asgari bir alan güvencesi veren, artık daha fazla sınırlama yapılmasını olanaksız kılan bölümü, o mutlak çekirdek alanıdır; yani hakkın özüdür²⁷⁰.

Anayasa Mahkemesi toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile ilgi verdiği bir kararda; *“Gösteri ve protesto maksadıyla yapılacak toplantıların ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanması... neyi ifade ettiği açıkça anlaşılmayan ve her türlü yoruma elverişli bulunan (Maksadı mahsus) gibi terimlerle belirtilen hükümler, kişinin temel haklarından olan toplantı ve gösteri yürüyüşünün belli şekil ve konularını kökünden kaldırmakta ve bu sebeple de Anayasanın 11 inci maddesinin 2 nci fıkrasına aykırı olarak (Hak ve hürriyetin özüne) dokunmaktadır.”*²⁷¹ diyerek hakkın özü

²⁶⁶ ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s. 117.

²⁶⁷ KUZU, s. 49; ÖZBUDUN, s. 117.

²⁶⁸ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 417.

²⁶⁹ AYM, 08.04.1963, E.1963/17, K.1963/84, R.G: 17.07.1963-11456.

²⁷⁰ ARSLAN, Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması, Anayasanın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler, s.145.

²⁷¹ AYM, 04.01.1963, E.1962/208, K. 1963/1, R.G: 13.03.1963-11354. Anayasa Mahkemesi toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ile ilgili verdiği diğer bir kararında hakkın özü kavramını, demokratik

kavramını, o hakkın kesinlikle dokunulmaması gereken çekirdek alanı olarak yorumladığını yansıtmıştır²⁷².

Sınırlamanın Demokratik Toplum Düzeninin Gereklerine Aykırı Olmaması;

Demokratik toplum düzenin gereklerinin neler olduğu konusunda tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. Demokratik toplum düzenin gereklerinin tanımlanmasının hakkın özü kavramına göre daha kolay ve somutlaştırılabilir olduğu ifade edilmekle birlikte²⁷³, öğretide ağırlıkta olan görüş, bu gereklerin öz ölçütüne eşit ölçüde, hatta öz ölçütünden daha soyut ve yoruma açık bir ölçüt olduğu yönündedir²⁷⁴. Demokratik toplum düzeni kavramı ile 1982 Anayasasının benimsediği demokratik toplum düzeni anlayışının mı yoksa çağdaş özgürlükçü demokrasinin genel ve evrensel niteliklerinin mi kastedildiği konusunda bir netlik yoktur²⁷⁵. Demokratik toplum düzenin gereklerinden, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu gerekçesinde²⁷⁶ de ifade edildiği üzere, çağdaş özgürlükçü demokrasinin genel ve evrensel nitelikleri anlaşılmalıdır²⁷⁷.

hukuk kuralı kavramı ile birlikte kullanmıştır; “temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması konusunda yapılacak yasal düzenleme, her şeyden önce Anayasa’nın sözüne ve ruhuna uygun düşmeli ve kesinlikle temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunmamalıdır. Daha açık bir deyimle, kanunun koyduğu sınırlama, özgürlükleri yok etmemeli, temel hakların kullanılmasını ciddi surette güçleştirici, amacına ulaşmasına engel olucu ve etkisini ortadan kaldıracı bir nitelik taşımamalıdır.....Sınırlamanın, Anayasa’nın sözüne ve özüne uygun düşebilmesi için, her şeyden önce demokratik hukuk kuralları içinde kalınmak suretiyle yapılması zorunluluğu vardır”, bkz. AYM, 18-22.11.1976, E. 1976/27, K. 1976/1, R.G:16.05.1977-15939.

²⁷² ÖZENÇ, Berke, “Toplantı v Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Mekân Yasakları”, İÜHFİM, C.LXXIII, S. 2, s. 121.

²⁷³ ÖZBUDUN, s. 118; GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.235.

²⁷⁴ UYGUN, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, s. 172.

²⁷⁵ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.237; ATALAY, s. 86.

²⁷⁶ Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu gerekçesinde “genellikle kabul gören demokratik rejim anlayışı” olarak geçmektedir, bkz. AKAD, Mehmet/DİNÇKOL, Abdullah, 1982 Anayasası: Madde Gerekçeleri ve Maddelerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları, Alkım Kitabevi, İstanbul 1998, s. 71-72.

²⁷⁷ ÖZBUDUN, s. 118; TURHAN, Mehmet, “Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri”, Anayasa Yargısı, C. 8, 1991, s. 409; KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 272; SAĞLAM, 1982 Anayasasının Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Getirdiği Sorunlar, s.440; ATALAY, s. 86; KUZU, s. 50. UYGUN ise, demokratik toplum düzeni ölçütünün yorumlanmasında Anayasanın başlangıç kısmının 5. paragrafında yer alan, “...hiç bir kişi ve kuruluşun bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı...” düzenlemesinin göz ardı

Nitekim Anayasa Mahkemesinin içtihadı da bu yönde yerleşmiştir²⁷⁸. Mahkeme, demokratik toplum düzeni gereklerine aykırılık ile hakkın özüne dokunma kavramlarını birlikte değerlendirmekte, hakkın özünü ortadan kaldırıcı bir düzenlemenin aynı zamanda demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olacağını belirtmektedir²⁷⁹.

Anayasa Mahkemesi son dönemlerde verdiği kararlarda AİHM içtihadının da etkisiyle temel hak ve özgürlüklere yapılan müdahalenin demokratik toplum düzeni bakımından gerekli olduğundan söz edilebilmesi için zorunlu bir nitelik taşıması gerektiğini belirtmektedir²⁸⁰. AİHM, demokratik toplumda gereklilik kavramını, yapılan müdahalenin “*acil/zorunlu bir sosyal ihtiyaçtan*” kaynaklanıp kaynaklanmadığı ve bu müdahalenin ulaşılmaya çalışılan meşru amaçla “*orantılı*” olup olmadığı açısından incelemektedir. AİHM’ne göre çoğulculuk, hoşgörü ve açık görüşlülük demokratik toplumun olmazsa olmaz unsurlarıdır²⁸¹. Demokratik toplum gereklerine aykırı olmama koşulu, söz konusu özgürlüğün ancak belli sebeplerle, zorunlu koşullarda ve zorunlu olduğu ölçüde sınırlandırılmasını gerektirir²⁸².

Sınırlamanın Ölçülülük İlkesine Aykırı Olmaması: Ölçülülük, hak ve özgürlüklerin ancak durumun gerektirdiği ölçüde sınırlandırılabilmesi ve bu sınırlamaların demokratik toplum gereklerine aykırı olmaması anlamını taşımaktadır ve ölçülülük

edilemeyeceğini ifade etmektedir, bkz. UYGUN, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, 176.

²⁷⁸ Bkz. AYM, 26.11.1986, E.1985/8, K.1986/27, R.G. 14.08.1987-19544; AYM, 22.05.1987, E.1986/17, K. 1987/11, R.G. 18.09.1987-19578; AYM, 14.06.1988, E. 1988/14, K.1988/18, R.G. 14.07.1988-19872; Anayasa Mahkemesinin aksi yönde bir kararı için bkz. AYM, 06.10.1986, E.1985/21, K.1986/23, RG. 14.03.1987-19400

²⁷⁹ AYM, 26.11.1986, E.1985/8, K.1986/27, RG. 14.08.1987-19544; AYM, 29.01.2014, E. 2013/108, K. 2014/15, RG.09.05.2014-28995.

²⁸⁰ AYM, 14.05.2015, E. 2014/177, K. 2015/49, R.G. 11.06.2015-29383; AYM, 02.04.2014, Bireysel Başvuru No: 2014/3986(Twitter Kararı).

²⁸¹ ARSLAN, Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması, Anayasanın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler, s. 150.

²⁸² ALGAN, s. 76.

ilkesi sınırlamada başvuru aracı, sınırlama amacını gerçekleştirmeye elverişli olmasını ve araçla amacın ölçüsüz oran içinde bulunmamasını ifade etmektedir²⁸³.

Anayasa Mahkemesi de ölçülülük ilkesini ilk kez açık bir şekilde tanımladığı kararında, kavramın üç alt ilkeyi de içerdiğini belirtmektedir. Bunlar “...*yasal önlemin sınırlama amacına ulaşmaya elverişli olup olmadığını saptamaya yönelik "elverişlilik"; sınırlayıcı önlemin sınırlama amacına ulaşma bakımından zorunlu olup olmadığını arayan "zorunluluk-gereklilik"; ayrıca amaç ve aracın ölçüsüz bir oranı kapsayıp kapsamadığını, bu yolla ölçüsüz bir yükümlülük getirip getirmediğini belirleyen "oranlılık" ilkeleridir*”²⁸⁴. Anayasa Mahkemesinin, ölçülülük ilkesini genellikle, öze dokunma yasağının ihlal edildiğini belirlediği noktalarda kullanması, ilkenin sağlayacağı korumayı azaltmaktadır²⁸⁵. Zira ölçülülük ilkesi ile yapılacak olan sınırlamaların, sınırlama amacına elverişli, bu amaç için zorunlu ve bu amaç ile orantılı olmasının sağlanması amaçlanmaktadır. Bu üç noktanın öze dokunma yasağı ile çakışması ya da özden önceki alanda kalması mümkün olmakla birlikte, öze dokunan sınırlamalarda ölçülülük ilkesinin kullanılmasının yararı olmayabilir. Kanun koyucu, temel hakkın özüne varmadan önceki alanda da ölçülülük ilkesi ile bağlıdır²⁸⁶. Ancak önemli olan özden önceki alanda Anayasaya uygunluk denetiminin geliştirilmesidir²⁸⁷.

AİHM, ölçülülük denetiminde temel hak ve özgürlüğün sınırlandırılmasındaki amaç ile sınırlandıran araç dengesinin varlığını araştırmakta ve devlet tarafından başka tedbirlerin alınıp alınmayacağını değerlendirmektedir²⁸⁸.

²⁸³ ÖZBUDUN, s. 116; KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 284; ATALAY, s. 88.

²⁸⁴ AYM, 23.06.1989, E. 1988/50, K. 1989/27, RG: 04.10.1989-20302; AYM, 23.06.1998, E. 1998/32, K.1998/27.

²⁸⁵ UYGUN, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, s. 167.

²⁸⁶ SAĞLAM, Temel Hakların Sınırlanması ve Öz, s. 118.

²⁸⁷ UYGUN, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, s. 167; ATALAY, s. 89.

²⁸⁸ OĞURLU, Yücel, Karşılaştırmalı İdare Hukukunda Ölçülülük İlkesi, Seçkin Yayınları, Ankara 2002, s. 151-152.

Sınırlamanın Laik Cumhuriyetin Gereklerine Aykırı Olmaması: Uluslararası

İnsan Hakları belgelerinde bulunmayan bu ilkenin, 1982 Anayasasında yer almasının nedeni, Türkiye'nin kendine özgü koşulları ve din esasına dayalı düzenin cumhuriyetin ortadan kaldırılmasına yönelik tehdit olarak algılanmasıdır²⁸⁹. Öğretide, bu ölçütün temel hak ve özgürlükler açısından bir güvence getirmekten ziyade, sınırlandırılmasına hizmet edebileceği yönünde görüşler de vardır²⁹⁰. Bunun yanında bu ölçütün ancak Anayasanın kişiye tanıdığı din ve vicdan özgürlüklerine bir sınırlama yapıldığı zaman devreye gireceği de belirtilmektedir²⁹¹. Anayasa Mahkemesi, "laik Cumhuriyetin gerekleri" kavramını zaman zaman "demokratik toplum düzeninin gerekleriyle" birlikte kullanmıştır²⁹². Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi laik Cumhuriyetin gerekleri kavramını, demokratik toplumu niteleyen, onu tanımlayan bir kavram olarak kullanmaktadır²⁹³.

2. Sınırlama Sebepleri

Kanun koyucunun toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını sınırlandırabilmesi, Anayasanın 34. maddesinde sayılan sebeplerin varlığına bağlıdır. Bu maddede, "*kamu düzeni*", "*milli güvenlik*", "*suç işlenmesinin önlenmesi*", "*genel sağlığın korunması*", "*genel ahlakın korunması*" ve "*başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması*" hakkın sınırlandırma sebepleri olarak sayılmıştır.

²⁸⁹ ÖZBUDUN, s.84-85.

²⁹⁰ ERDOĞAN, Mustafa, Anayasa Hukuku, Orion Yayınevi, Ankara 2005, s.202.

²⁹¹ ALİEFENDİOĞLU, 2001 Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Getirdiği Yeni Boyut, s. 160.

²⁹² AYM, 06.10.1986,E.1985/21, K.1986/23, R.G. 14.03.1987-19400.

²⁹³ ARSLAN, Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması, Anayasanın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler, s. 154.

Kamu düzeni, bireylerin toplu halde bulundukları, birbirleriyle iletişime geçtikleri kamusal alanlarda kargaşa ve karışıklıktan uzak güven ve düzen içinde bulunmasını ifade etmektedir²⁹⁴. Kamu düzeni, toplum yaşamı ile ilgili hemen her konuyu kapsayan oldukça geniş ve soyut bir kavramdır²⁹⁵. Anayasa Mahkemesine göre *“kamu düzeni deyimi, toplumun dirlik ve düzenliliğinin sağlanmasını, devletin ve devlet kuruluşlarının korunmasını hedef tutan her şeyi ifade ettiği, bir başka deyimle toplumun her sahadaki düzeninin temelini oluşturan bütün kuralları kapsa”*maktadır²⁹⁶. İdare hukuku klasik anlayışında kamu düzeni, kamunun maddi düzeninin²⁹⁷, güvenliğinin²⁹⁸ ve sağlığının²⁹⁹ sağlanmasıdır³⁰⁰. İdare hukuku öğretisinde kamu düzenini oluşturan unsurlar olarak; güvenlik, dirlik esenlik, genel sağlık ve genel ahlak³⁰¹ sayılmaktadır³⁰². Kamu düzeni kavramı tamamen hukuki bir

²⁹⁴ **YAYLA**, Yıldızhan, İdare Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 2010, s. 36.

²⁹⁵ **SAĞLAM**, 1982 Anayasasının Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Getirdiği Sorunlar, s. 434.

²⁹⁶ **AYM**, 28.01.1964, E.1963/128, K.1964/8, R.G. 17.4.1964/11685.

²⁹⁷ Genel anlamda maddi düzen, bireylerin her yerde ve her zaman toz, koku, duman, ışık, gürültü vb. dış etkenlerle rahatsız edilmemeleridir, bkz. **GÜNDAY**, Metin, İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara 2013, s. 290; **TEKİNSOY**, Özge Okay, İdare Hukukunda Kamu Düzeni Kavramı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2011, s. 41-42; **TANÖR**, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası, s. 138-139; **DURAN**, Lütfi, İdare Hukuku Ders Notları, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982, s. 255; **KABOĞLU**, Kolektif Özgürlükler, s. 135-136.

²⁹⁸ Kamu güvenliği, en geniş anlamı ile devletin ve devlet içindeki temel kuruluşların düzeninin, yaşamının, sağlığının, kişi özgürlüğünün, onurunun ve mülkiyetinin korunmasıdır. Diğer bir ifadeyle kamunun güvende olması, toplum şeklindeki yaşayışa, şahsa ve eşyaya zarar verecek kaza ve tehlikelerin yokluğudur, bkz. **ONAR**, Sıddık Sami, İdare Hukukunun Umumi Esasları C. III, İsmail Aygün Matbaası, İstanbul 1966, s. 1482; **KABOĞLU**, Kolektif Özgürlükler, s. 135.

²⁹⁹ Kamu sağlığı ya da genel sağlık ise, toplulukların bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunması ve koruyucu hekimlik kurallarının uygulanmasını, yani toplumun sağlık koşulları içinde tutulmasını ifade eder, bkz. **ONAR**, C. III, s. 1483; **GÜNDAY**, s. 292; **DURAN**, İdare Hukuku Ders Notları, s. 249; **TEKİNSOY**, s. 85.

³⁰⁰ **GÖZLER**, Kemal, İdare Hukuku, Cilt II, Ekin Yayınları, Bursa 2009, s. 472.

³⁰¹ Genel ahlakın ise ancak maddi anlamda kamu düzenini bozması ya da bozma riski taşıması halinde kamu düzenine dâhil sayılabilir, bkz. **DURAN**, İdare Hukuku Ders Notları, s. 256; **KABOĞLU**, Kolektif Özgürlükler, s. 135; **ANAYURT**, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 166

³⁰² **AKYILMAZ**, Bahtiyar/**SEZGİNER**, Murat/**KAYA**, Cemil, Türk İdare Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara 2012, s. 511; **GÜNDAY**, s. 292; **YAYLA**, s. 38.

nitelik taşımaması dolayısıyla objektif bir kavram değildir³⁰³. Bunun yanında kamu düzeni, maddi nitelik taşımakta, düşünce ve ahlak alanı ile doğrudan bir bağı bulunmamaktadır. Düşünce ve ahlak alanının ancak maddi etki ve sonuçlarının oluşması durumunda kamu düzenine dâhil olması mümkündür³⁰⁴. Bu unsurlara ek olarak günümüzde çevrenin korunması, ekonomik kamu düzeni ve estetik gibi kavramlar da kamu düzenine dâhil sayılmaya başlamıştır³⁰⁵.

Maddede sayılan sınırlama sebepleri arasında, genel sağlık ve genel ahlakın korunması sebeplerinin doğrudan kamu düzeni kavramı içerisinde değerlendirilmesi mümkündür. Ancak genel sağlık sebebine bağlı olarak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sınırlandırılması pek mümkün görünmemektedir. Ancak, nadiren de olsa, toplantı yapılacak binada bir kusur olması (yangın yönetmeliğine aykırılık gibi) durumunda kamu sağlığına yönelik tehlike oluşturduğu gerekçesiyle toplantının ertelenmesi söz konusu olabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, kamuya açık alanlarda ve topluluklar halinde gerçekleştirilmeleri dolayısıyla, hakkın sınırlandırılmasında kamu düzeni kavramının unsurlarından güvenlik ve kamunun maddi düzeni(dirlik-esenlik) ön planda yer almaktadır.

Suç işlenmesinin önlenmesi ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebepleri ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerine sınırlama getirilmesi mümkün olmakla birlikte, bu sebepler de en geniş anlamıyla kamu düzeni kavramı içerisinde

³⁰³ SUNAY, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, s. 196. Kamu düzeni kavramı, anlam ve içerik açısından toplumlara göre, toplum içerisinde de dönemlere, bölgelere, siyasi iradeye kısacası koşullara göre değişkenlik gösteren bir durum, yer ve zaman sorunudur. Buna karşın, kamu düzeni kavramının ideolojik bir içeriği yoktur. Kamu düzenini korumak demek, belli bir ideolojiyi değil, belli bir sosyal ve hukuki düzenliliği korumak demektir, bkz. TANÖR, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası, s. 140; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 174.

³⁰⁴ DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 256; KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 135; **GÖZÜBÜYÜK**, A. Şeref/ **TAN**, Turgut, İdare Hukuku, C. I, Genel Esaslar, Turhan Kitabevi, Ankara 2014, s. 650.

³⁰⁵ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 137; TEKİNSOY, s. 107vd; **GÖZÜBÜYÜK/TAN**, s. 647.

değerlendirilebilir³⁰⁶. Suç işlenmesinin önlenmesi amacı, her işlenen suçun kamu düzenini bozduğu dikkate alındığında, kamu düzeninin korunmasına yönelik bir amaçtır. Aynı şekilde kamu düzeninin sağlanması başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasını da gerektirmektedir. 2911 sayılı Kanun ile düzenlenen ve hakkı sınırlandıran normların neredeyse tamamı en genelinde, kamu düzeninin korunması amacına yöneliktir. Örneğin, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde trafik akışının bozularak, ulaşımın ve günlük hayatın aksamasının önlenmesi amacıyla bazı yerlerde bu hakkın kullanılmasının yasaklanması ya da idarenin önceden belirlediği yerlerde kullanımına izin verilmesi; gece saatlerinde hakkın kullanılmasının yasaklanması, hem başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla yapılan hem de dolayısıyla kamu düzenin sağlanmasına ve korunmasına hizmet eden sınırlamalardır.

Milli güvenlik kavramı, devletin ve ülkenin iç ve dış güvenliği ile ilgili ülke genelinde ortaya çıkan tehlikelere karşı devlet tüzel kişiliğinin savunulması ve güvenlik altına alınması olarak tanımlanabilir³⁰⁷. Ülkenin güvenliğini tehlikeye düşürecek iç ve dış tehditleri bertaraf etmek için temel hak ve özgürlüklere bazı sınırlamalar getirilebileceği, örneğin temel hak ve özgürlüklerin yabancı bir devletin saldırısına karşı koymak veya içte yaşanan bir ayaklanmayı önlemek amacıyla sınırlanabileceği belirtilmektedir³⁰⁸. Milli güvenliğin korunması sebebi ile getirilecek sınırlamaların, devlet tüzel kişiliğini korumak amacıyla yapılması ve tehlikenin tüm ülkeyi ve ülkede yaşayanları ilgilendirmesi gerektiği, sadece bir bölgede kamu düzeninin bozulması durumunda milli güvenlik nedenine dayanılarak sınırlama

³⁰⁶ Başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması, her zaman kamu düzeninin sağlanması anlamına gelmemekle birlikte, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkında olduğu gibi, hak çatışmalarının kamusal alana yansıdığı durumlarda başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması aynı zamanda kamu düzeninin sağlanmasına da hizmet eder.

³⁰⁷ YAYLA, s. 28; Danıştay, 12. D, 05.03.1970, E. 1969/4097, K1970/426, DD, Y. 1, S. 1, s. 384.

³⁰⁸ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s. 230.

getirilemeyeceği belirtilmektedir³⁰⁹. Milli güvenlik sınırlama sebebinin somutlaştırılması ve yasa ile çerçevesinin belirlenmesi şarttır. Aksi halde milli güvenliğin sağlanmasından sorumlu olan Bakanlar Kurulu, aynı zamanda belli bir siyasi görüş ve programı uygulayan bir güç olduğu için karşı düşünce, eleştiri ve bunların sonucu olan eylemleri kolayca milli güvenliğe aykırı görebilir³¹⁰. Bu da toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının muhalif kesimler tarafından kullanılamaması demektir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının, “*ancak kamu düzenini korumak için kanunla*” sınırlanabileceğini düzenleyen 1961 Anayasasına nazaran 1982 Anayasası sınırlama nedenlerini artırmıştır³¹¹. Ayrıca sınırlama nedeni olarak sayılan bu kavramlar, tanımlanması ve açıklanması güç, yoruma elverişli ve net olmayan kavramlardır³¹². Bu kavramlar bazı durumlarda hakkı ortadan kaldırmak için birer gerekçe olarak kullanılabilir³¹³. Bu sebeplerin neredeyse hiçbir değişiklik olmaksızın aynen kanun ve yönetmeliklere aktarılması, yasal sınırlandırmanın bir gerekliliği olan açıklık ve kesinlik ilkesine uymamakta ve hakkın sınırlandırılmasını tamamen idari mercilerin takdirine bırakmaktadır. Bu noktada her ne kadar, belirsiz kavramlarla idarenin yetkili kılınması durumunda, idari makamların, bu kavramları kendi anlayışları doğrultusunda değil, kavramların objektif anlamlarına göre

³⁰⁹ UYGUN, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, , s. 125. Milli güvenlik sebebi ile ancak milli savunmanın gerektirdiği gizliliği sağlama amacıyla sınırlama yapılabileceği de ileri sürülmüştür, bkz. TANÖR, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası, s. 146.

³¹⁰ ATAY, Ethem Atay, İdare Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara 2014, s. 29.

³¹¹ ATALAY, s. 99.

³¹² Buna karşın, kamu düzeni kavramının, diğer sınırlama sebeplerine nazaran daha somut ve hukuksal sınırlarının daha kolay belirlenebilen bir kavram olması, insan haklarının bilimsel tanımında tek sınırlama sebebi olması dolayısıyla 1982 Anayasasında da özgürlüğün sınırlandırılmasında tek ölçüt olarak alınması gerektiği ileri sürülmüştür, bkz. KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, 134; ATALAY, s. 123.

³¹³ SAĞLAM, 1982 Anayasasının Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Getirdiği Sorunlar, s. 435.

yorumlanmaları gerektiği ve bu yorumların da yargı denetimine tabi olduğu³¹⁴ ifade edilse de, uygulama açısından bu yorumlamaların sağlıklı yapılamadığı görülmektedir. Sınırlama sebeplerinin sayıca çokluğu, içeriklerinin belirsizliği, birbirinin unsuru niteliğindeki kavramlara yer verilmesi dolayısıyla genişletilmeye elverişli genel ve soyut kavramlar oluşu, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sınırlandırılmasında siyasal karar organlarının bu kavramları dilediğince yorumlayıp esnetebilmesine olanak tanımaktadır³¹⁵.

B. Hakkın Kanuni Sınırları

Anayasanın 34. maddesinin son fıkrasında hakkın kullanımına ilişkin uygulanacak şekil şart ve usullerin kanunla düzenleneceği belirtilmiş ve buna uygun olarak da 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Ne var ki 12 Eylül askeri rejiminin baskıcı atmosferinde hazırlanan 2911 sayılı Kanunun içeriği ve uygulaması, bu kanunun toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını düzenlemekten çok sınırlama amacıyla hazırlanmış, özgürlükten ziyade otoriteyi korumaya hizmet ettiği ortadadır³¹⁶. Bu başlık altında, 2911 sayılı Kanunda yer alan yasal sınırlamalar incelenerek bunların Anayasa ve AİHM içtihadıyla çeliştiği noktalara yer verilecektir.

³¹⁴ UYGUN, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, , s. 99.

³¹⁵ ÇELENK, s. 24; İŞGÖREN, s. 88. KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 136.

³¹⁶ ALTIPARMAK, Gezi'nin Hatırlattığı Hak: Barışçıl Toplantı, <http://bianet.org/bianet/toplum/148157-gezi-nin-hatirlattigi-hak-bariscil-toplanti> (05.11.2015); ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 30.

1. Konu Sınırlamaları

2911 sayılı Kanunun 3. maddesinde kanunların suç saymadığı amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılabileceği belirtilmiştir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü için verilecek olan bildirimde, konusu suç teşkil eden bir amacın yazılması mümkün değildir. Bu şekilde bir bildirimin idari makamlara verilmesi durumunda bildirimin kabul edilmemesi, kabul edilmiş ise yapılacak olan toplantı yasaklanarak bildirim sahipleri hakkında soruşturma açılması gündeme gelebilecektir³¹⁷. Konusu suç teşkil eden bir toplantı veya gösteri yürüyüşü yapılmakta ise de kanuna aykırı nitelikte olması dolayısıyla dağıtılacaktır. Ayrıca konusunun suç teşkil etmemesine rağmen bildirimde belirtilen amaç dışında da toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılması yasaklanmış ve bir dağıtma sebebi olarak düzenlenmiştir³¹⁸. Toplantı veya gösteri yürüyüşü esnasında amacın veya konusunun suç teşkil etmesi veya bildirimde belirtilen amacın dışına çıkılması halinde de toplantıyı düzenleyenlerin ve buna bilerek katılanların cezai sorumluluğuna gidilmektedir³¹⁹.

Kanunların suç saydığı amaçlar oldukça geniş bir sınırlama getirmektedir. Başta Türk Ceza Kanunu olmak üzere birçok özel kanunda düzenlenen suçları bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Suç olarak nitelendirilen fiillerin büyük kısmının şiddet ve saldırganlık içerdiği, kamu düzenini bozduğu kabul edildiği dikkate alındığında bu şekilde bir sınırlama tabiidir. Ancak burada tartışılması gereken nokta, şiddet ve saldırganlık içermemesine rağmen, toplantı ve gösteri yürüyüşünün konusunun veya amacının bir suç niteliğinde olması durumudur. Örneğin, bağımsızlık veya özerklik isteyen bir azınlığın bu amaçla şiddet ve şiddet çağrısı içermeyen

³¹⁷ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 148.

³¹⁸ 2911 sayılı Kanun m. 23/h.

³¹⁹ 2911 sayılı Kanun m. 23/g, m. 23/h, m. 28/1

tamamen barışçıl nitelikte bir toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemesi veya düzenlemek istemesi, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunun 302. maddesinde düzenlenen “Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak” suçu kapsamında değerlendirilerek engellenebilecek midir? Aynı şekilde zorunlu askerliğe karşı olan kişiler tarafından zorunlu askerlik hizmetini protesto etmek amacıyla gerçekleştirilecek bir gösteri yürüyüşü, “Halkı askerlikten soğutma” suçu kapsamında değerlendirilerek engellenebilecek midir? Verilecek örneklerin çoğaltılması mümkün olmakla birlikte bu tür olası durumların siyasi suçlar olarak nitelendirilen kapsamda ortaya çıkması daha olasıdır. Sayılan suçların, birer suç olarak düzenlenmelerinin tartışmalı oldukları da dikkate alındığında, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı için birer sınırlama oluşturmaları da eleştiriye açıktır.

AİHM de, bir gösteride ayrılıkçı sloganlar atılmasını ve bağımsızlık talebinde bulunulmasını gösterinin yasaklanması için tek başına yeterli olmadığını belirtmektedir³²⁰. Mahkemenin dikkate aldığı tek ölçüt şiddete başvurmanın ve şiddete çağrının söz konusu olup olmamasıdır³²¹. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına konu bakımından getirilen sınırlamalar bu hakkın ifade özgürlüğü ile birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. AİHM, söz konusu hakkın 9. ve 10. maddede güvence altına alınan düşünce ve ifade özgürlükleri ışığında düşünülmesi ve ifade özgürlüğü güvencelerinden yararlanması gerektiğini belirtmektedir³²². Dolayısıyla, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkından yararlanmanın, ilke olarak, barışçılık koşulu

³²⁰ AİHM, *Stankov ve Birleşik Makedonya Organizasyonu İlinden/Bulgaristan*(29221/95-29225/95, 02.01.2001), p. 95-98; HARRIS, O’BOYLE & WARBRICK, s. 532, 539.

³²¹ KILINÇ, s. 288.

³²² AKBULUT, *Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri*, s. 381; TANYAR, s. 597; DUYMAZ, s. 272.

dışında toplantıda ifade edilen ya da toplantının kendisinin ifade ettiği görüşlerin içeriğine bağlanmaması gerekir³²³.

2. Kullanılacak Araç Sınırlamaları

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri ancak silahsız ve saldırısız/barışçıl olmaları durumunda Anayasal koruma altındadırlar. Barışçıl olma ve saldırısızlık daha önceki bölümlerde hakkın içeriğine yönelik bir koşul olarak ele alınmıştır³²⁴. Silahsızlık koşulunun bu bölümde ele alınmasının nedeni, bu koşulun hakkın içeriğinden öte kullanılmasına yönelik bir somut Anayasal sınır olarak karşımıza çıkmasıdır. Gerçekten de bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün silahsız olması koşulu, barışçıl olma veya saldırısızlık koşuluna göre somut olarak değerlendirilebilecek bir sınır niteliğindedir.

Silahsızlık koşulu silahların sadece kullanılmasını değil aynı zamanda bulundurulmasını da engellemektedir³²⁵. Burada sözü edilen silahtan yalnızca teknik anlamda silahın değil; gerektiğinde saldırı veya savunma aracı olarak kullanılabilen yaralamaya elverişli diğer nesnelerin de anlaşılması gerekir³²⁶. Nitekim 2911 sayılı Kanunun 23. maddesi toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde bulundurulması yasak olan silahları ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Düzenlemeye göre; “*ateşli silahlar veya havai fişek, molotof ve benzeri el yapımı olanlar dâhil patlayıcı maddeler veya her türlü*

³²³ ALPKAYA, s. 6.

³²⁴ Bkz. yuk. I.A.2

³²⁵ YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 104. Ancak Yargıtay 8. CD, 07.12.2006, E.2006/2438, K. 2006/9022 sayılı kararında ellerinde silahla yürüyüş yapan polisler hakkında verilen mahkûmiyet kararını, eylemin demokratik bir hak olduğu gerekçesiyle bozmuştur. Karara konu olay, İstanbul’da 12 Aralık 2000 tarihinde iki çevik kuvvet polisinin şehit edilmesi sonrası bizzat Çevik Kuvvet Polisi tarafından değişik illerde düzenlenen protesto olayları esnasında silahlı olarak bulunan polislerin zaman zaman silahlarını da teşhir ederek slogan atmaları şeklindedir. Bkz. **ARICAN**, Mehmet, “Güvenlik Güçlerinin Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü” Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, C.5, S.19, Y. 2009, s.48-50.

³²⁶ ATALAY, s. 97.

kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zincir, demir bilye ve sapan gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis, gaz ve benzeri maddeler” taşınarak yapılan toplantılar ve gösteri yürüyüşleri kanuna aykırı sayılacaktır.

Maddede sayılan nesnelerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde taşınmasının dahi yasaklanması bu sınırlamanın, saldırısızlık esasından daha geniş kapsamlı bir sınırlama olduğunu gösterir. Ancak, geniş anlamda silah kavramına dâhil sayılabilecek nesnelerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde sadece taşınmalarının veya bulundurulmalarının, toplantı veya gösteri yürüyüşünü kanuna aykırı hale getirmemesi gerekir. Bu durumda toplantı veya gösteri yürüyüşünün kanuna aykırı sayılabilmesi için söz konusu nesnelerin silah olarak, saldırı amacı için kullanılacağının tespit edilmesi gerekir³²⁷. Örneğin, tabanca, satır bıçak gibi nesneler silah olarak kolaylıkla nitelendirilebilecek iken, pankart sopası, şemsiye, baston, çakmak, kolye, bozuk para gibi nesnelerin silah olarak nitelendirilebilmesi için saldırı amaçlı kullanılacağının tespiti şarttır³²⁸. Ayrıca kask, koruma yastığı, gaz maskesi gibi savunma amaçlı nesnelerin de prensip olarak silah olarak değerlendirilmediği bunların ancak saldırı amaçlı kullanılması durumunda silah olarak değerlendirilebileceği belirtilmektedir³²⁹.

Silahsızlık koşulunun yanında, yasadışı örgüt ve topluluklara ait amblem ve işaret taşınması veya bu işaret ve amblemleri üzerinde bulunduran üniformayı andırır giysiler giyilmesi veya kanunların suç saydığı afiş, pankart, döviz, resim, levha vb. araç ve gereçler taşınması veya bu nitelikte sloganlar söylenmesi veya bunların ses

³²⁷ YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 213; ATALAY, s. 97;

³²⁸ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 159.

³²⁹ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 40.

cihazlarıyla yayınlanması³³⁰; propaganda ve çağrı alet ve araçlarında, halkı suç işlemeye özendiren veya kışkırtan yazı veya resim bulunması da yasaklanmıştır³³¹. Bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün barışçıl olmasına rağmen sayılan bu araçlardan birine dahi yer vermesi onun kanuna aykırı nitelikte olmasına yol açmaktadır. Bir önceki bölümde konu sınırlamaları bahsinde yapılan değerlendirmeler kullanılacak araçlar için de geçerlidir³³².

3. Zaman Sınırlamaları

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımı ile kamu düzeninin bağdaştırılması esassından hareketle, bu hakkın kullanılmasına zamansal bir takım sınırlar getirilmiştir. 2911 sayılı Kanun'un 7. maddesine göre; toplantı ve yürüyüşlere güneş doğmadan başlanamaz ve açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşler güneş batmadan önce dağılacak şekilde, kapalı yerlerdeki toplantılar ise saat 24.00'e kadar yapılabilir. Bu düzenlemede de temel amaç dinlenme, huzur, sükûn gibi haklar ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı arasındaki çatışmada dengeyi sağlamaktır³³³. Bu amaçla kanun kapalı yer, açık yer toplantı ve gösteri yürüyüşleri için de farklı düzenlemelere gitmiştir. Ancak kamu düzenini bozmadığı, dışarıya ses yükseltici aletle yayın yapılmadığı sürece kapalı yer toplantıları için bu şekilde bir saat sınırlamasına gerek yoktur. Başlangıç ve bitiş sürelerine uyulmadığı takdirde, toplantı veya gösteri yürüyüşü kanuna aykırı sayılmaktadır³³⁴.

³³⁰ 2911 sayılı Kanun m. 23 (b) ve m. 28/1.

³³¹ 2911 sayılı Kanun m. 26/2 ve m. 31

³³² Bkz. yuk. II. B. 1.

³³³ 2911 sayılı Kanun m. 7 gerekçesi, bkz. GÜNGÖR/KAVALALI, s. 28.

³³⁴ 2911 sayılı Kanun m. 23/c.

Güneş battıktan sonra toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kategorik olarak yasaklanması, özellikle güneş battıktan sonra belli bir mekânda bulunan kişi ve gruplara yönelik yapılacak protestoları tamamen ortadan kaldırması dolayısıyla hakkın özüne dokunmaktadır³³⁵. Zira bazı durumlarda toplantı veya gösterinin yapılacağı saat, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamı içerisinde değerlendirilmelidir³³⁶. Ani ve acele toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, amacın güncel bir olaya hemen cevap verilmesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, burada 2911 sayılı Kanunun bu hükmünün uygulanması, güneş battıktan sonra yapılacak ani ve acele toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılamaması sonucunu doğuracaktır ve somut olayda hakkın özüne dokunacaktır³³⁷. Ayrıca, sessiz yürüyüşler, oturma eylemleri veya kapalı yer toplantıları gibi kamu düzenini etkilemeyen birtakım eylemlerin de bu düzenleme dolayısıyla güneş battıktan sonra yapılması mümkün değildir. Bundan dolayı zaman bakımından getirilen sınırlamalar kategorik olarak kavranmamalı, esnek ve amaçsal biçimde ele alınmalı, kesin yasaklar yerine her olayın özelliklerine bakılarak ve kamu düzeninin korunması ile anayasal bir hakkın kullanılması arasındaki denge gözetilerek³³⁸ bir sonuca varılmalıdır³³⁹.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kullanımının süresi açısından asgari bir sınırı olup olmadığı konusu ise görecelidir. Bu da somut olayın koşullarına göre belirlenmelidir. Kamu düzenini bozmamak ve başkalarının hak ve özgürlüklerini ihlal

³³⁵ UYGUN, Devlet Teorisi, s. 665; AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 390.

³³⁶ AKBULUT, Olgun, “Protesto Hakkı”, Güncel Hukuk Dergisi, Eylül 2013, s. 12; ÖZENÇ, s. 112.

³³⁷ DUYGUN, s. 153.

³³⁸ Nitekim saat 24 00’den sonra halkın rahat ve huzurunu bozacak surette gürültü yapanların engelleneceğini düzenleyen 2559 sayılı PVSK m.14 dahi somut olayda kamu düzeninin bozulup bozulmadığı açısından bir değerlendirmeyi gerektirmektedir.

³³⁹ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 299; UYGUN, Oktay, “Çalıştay Açılış Konuşması”, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Demokratik Toplum Düzeni Kavramıyla İlişkisi Çalıştayı (İSTANBUL, 22.05.2014), SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara 2014, s. 13.

etmemek şartıyla, bu hakkın toplantı ve gösteri yürüyüşüyle “*verilmek istenen mesajın iletildiği*” süreye kadar kullanılabilmesi gerekir³⁴⁰. AİHM Samüt Karabulut/Türkiye kararında, İsrail’in Filistin işgaline karşı yapılacak toplantının 08.00’da başladığını, müdahale sonrasında polislerin karakoldaki tutanağı 09.15’te imzaladığını kaydederek, toplam bir saat on beş dakika içinde gösterinin yapılması, dağıtılması, polisin karakola dönmesi ve tutanak tutmasından hareketle, göstericilere görüşlerini açıklayacak “yeterli bir zaman” tanınmadığı sonucuna ulaşmıştır³⁴¹.

Zamansal sınırlamalar açısından yapılan kategorik yasaklardan vazgeçilerek hak lehine bir yaklaşımla başkalarının hak ve özgürlüklerine ve kamu düzenine zarar vermediği ve barışçıl olduğu müddetçe, günün herhangi bir saatinde toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapılabileceği ve iletmek istenen mesaj iletilinceye kadar devam edebileceğini kabul etmek gerekir³⁴².

4. Yer Sınırlamaları

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin amaçlarından olan bir düşüncüyü açıklama ve geniş kitlelere duyurma için elverişli olan park, bahçe, yol gibi kamuya açık ve genel yerler, aynı zamanda dinlenme, seyahat özgürlüğü gibi özgürlüklere de hizmet etmektedir³⁴³. Başka hak ve özgürlüklerle denge içinde kullanılması zorunluluğu ve

³⁴⁰ AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 390.

³⁴¹ AİHM, *Samüt Karabulut/Türkiye*(16999/04, 27.01.2009), p. 37; Aynı şekilde Mahkeme, *Cisse/Fransa* kararında, yaklaşık iki ay süren ve kilise işgali şeklinde gerçekleştirilen bir toplanmayı toplantı kapsamında değerlendirmiştir, AİHM, *Cisse/Fransa*(51346/99, 09.04.2002), p. 41.

³⁴² ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 72; AYATA, Gökçeççek/ÇAĞLI, Pınar/ELVERİŞ, İdil/ERYILMAZ, Sevinç/GÜL, İdil/KARAN, Ulaş/MURATOĞLU, Cansu/TABOĞLU, Ezgi/TOKUZLU, Lami/YEŞİLADALI, Burcu, Gezi Parkı Olayları İnsan Hakları Hukuku ve Siyasi Söylem Işığında Bir İnceleme, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, (**GEZİ PARKI OLAYLARI**), s. 70-71.

³⁴³ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 137; GÜRAN Sait, “Düşünceleri Açıklama ve Yayma Aracı olarak Kamu Malları”, Anayasa Yargısı, C. 8, Y. 1991, s. 190.

kamu düzeni gerekçeleriyle toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yer bakımından sınırlanması olağan ve gerekli kabul edilebilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına yer bakımından getirilen sınırlamaları, iki grupta toplamak mümkündür. 2911 sayılı Kanunda toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı veya yapılamayacağı yerler açısından, iki boyutlu bir sınırlama tercih edilmiştir. Kanunun 22. maddesinde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılamayacağı yerler genel olarak belirlenmiş; 6. maddesinde ise, kanunun yasakladığı yerlerin de dikkate alınarak toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılabilecek alanların idare tarafından belirleneceği hükmü getirilmiştir. Bu kapsamda toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanmak isteyenlerin yer konusunda bir serbestisi bulunmamakta, sadece sonuç olarak idarenin belirlediği yerler arasından bir seçim yapmaları söz konusu olmaktadır.

2911 sayılı Kanunun 6. maddesi ile il ve ilçelerde, vali ve kaymakamlara, siyasi parti temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarının da görüşünü alarak, hangi meydan ve açık yerlerde veya yollarda toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılabileceği ve bu toplantı veya yürüyüş için toplanma ve dağılma yerleri de dâhil izlenecek yol ve yönleri belirleme yetkisi tanınmıştır. Bu yetkinin kullanımına ilişkin hususlar, idarenin yer ve güzergâh belirleme yetkisi başlığı altında ikinci bölümde incelenecektir. Dolayısıyla bu bölümde yalnızca Kanunun 22. maddesi ile getirilen genel yasaklar üzerinde durulacaktır.

2911 sayılı Kanun'un 22. maddesine göre; *“Genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez.”* Kanunun lafzından genel yollarda, parklarda ve TBMM'nin bir kilometre çevresinde

gösteri yürüyüşü ve şehirlerarası karayollarında toplantı yapılmasına ilişkin herhangi bir yasaklama getirilmediği görülmektedir³⁴⁴. Kanunun bu şekilde düzenleme getirmesi, genel yollarda, parklarda ve TBMM'nin bir kilometre çevresinde gösteri yürüyüşü yapılmasının yasaklanmadığı şeklinde yorumlara³⁴⁵ olanak tanısa da; asıl amacının bu olmadığı, bu düzenlemenin Kanunun hazırlanmasındaki özensizliğin bir ürünü olduğu açıktır. Ayrıca toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılabilecek yer ve güzergâhların idare tarafından belirleneceği düşünüldüğünde, idarenin bu yerlerde gösteri yürüyüşü yapılmasına müsaade etmesi zayıf bir ihtimaldir.

Genel yollarda yapılan toplantılar ve karayollarındaki gösteri yürüyüşlerinin ulaşımı aksatabileceği; parklarda yapılan toplantıların, halkın dinlenme ve eğlenme hakkını ihlal edebileceği; mabetlerde yapılan toplantıların kutsal sayılan değerlere saygısızlık niteliği taşıyabileceği; kamu hizmet gören bina, tesis ve bunların eklentilerinde toplantı yapılmasının kamu hizmetini aksatabileceği; TBMM'nin bir kilometre çevresinde toplantı yapılmasının ise meclis güvenliğini tehlikeye düşürebileceği ileri sürülebilir³⁴⁶. Buna karşılık; bir parktaki ağaçların hukuka aykırı biçimde sökülmesine karşı o parkta, bir kişinin haksız bir şekilde öldürülmesine karşı ölüm yıldönümünde mabetlerde, kamusal bir faaliyetin sorunlarına karşı kamu hizmeti gören bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde, TBMM'de görüşülen bir yasaya karşı TBMM'ye yakın bir mekânda, şehir dışında bir karayolunun yanında inşa edilen bir nükleer santrale karşı şehirlerarası yollarda gösteri yapılması da olağan karşılanabilmelidir³⁴⁷. Gerçekleştirilecek olan toplantı veya gösteri yürüyüşünün

³⁴⁴ ATALAY, s. 117.

³⁴⁵ YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 108; ARTUKMAÇ, s. 17.

³⁴⁶ ATALAY, s. 117.

³⁴⁷ ŞİRİN, Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 297.

amacı ile seçilen mekân arasında bir ilişkinin mevcut olması durumunda söz konusu mekânın kullanılabilmesi gerekir³⁴⁸.

Mülkiyeti kime ait olursa olsun yollar ve parklar her zaman kamunun yararlanmasına sunulmuş ve bireylerarası fikir ve düşüncelerin paylaşılması, ortak konuların tartışılması amacıyla kullanılan alanlardır. Bu gibi yerler, bireylerin tek başlarına ya da toplu olarak kamuyu ilgilendiren konularda fikirlerini açıklamaları ve paylaşımları, siyasi iradeye karşı eleştirilerini ve tavırlarını ortaya koymaları amacıyla kullanabilmelidirler³⁴⁹. Genel yollarda yapılacak gösteri yürüyüşlerinin ulaşımı tamamen durdurması söz konusu olmayıp, sadece ulaşımın yavaşlaması ya da normal seyrini kaybetmesi söz konusudur ve bu durum da gösteri yürüyüşlerinin doğal bir sonucudur³⁵⁰. Ayrıca şehirlerarası karayollarının aksine, ulaşım için kullanılabilecek alternatif yolların bulunması da genel yolların sadece ulaşımın aksaması gerekçesiyle gösteri yürüyüşlerine tamamen kapatılmasının ölçüsüz olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde parklarda yapılacak olan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin tamamen yasaklanması, bu yerlerin dinlenme ve eğlenme yeri olmasının yanında aynı zamanda doğal ve genel forum alanları olduklarını yadsımak anlamındadır³⁵¹. Bunun yanında parkların bir bölümünde toplantıların yapılmasının, kamu düzeni açısından bir sakınca taşımadığı da açıktır³⁵².

Kamu hizmet binaları ve eklentilerinde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kategorik olarak tamamen yasaklanması yine ölçüsüz bir sınırlama olarak karşımıza

³⁴⁸ GEZİ PARKI OLAYLARI, s. 69; ŞEN, Ersan, AYM Kararı Işığında Toplantı ve Gösteri Hakkı, <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1434753-aym-karari-isiginda-toplanti-ve-gosteri-hakki> (05.11.2015)

³⁴⁹ GÜRAN, Düşünceleri Açıklama ve Yayma Aracı olarak Kamu Malları, s. 190.

³⁵⁰ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 145.

³⁵¹ GÜRAN, Düşünceleri Açıklama ve Yayma Aracı olarak Kamu Malları, s. 195.

³⁵² ATALAY, s. 117.

çıkılmaktadır. Şöyle ki, kamu hizmet binalarında yapılacak toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin, bu binalardaki kamu hizmetini aksatabileceği doğrudur ve bu yüzden kamu hizmetinin verildiği ana hizmet binalarında getirilen bu yasak makul görülebilir. Ancak kamu hizmet binalarının eklentilerinde de aynı şekilde tamamen yasaklama yoluna gidilmesi, yasaklamanın amacına aykırılık oluşturmaktadır. Zira eklentiler, kamu hizmetinin yürütülmesinde doğrudan kullanılan alanlar değildir ve buralarda yapılacak toplantı veya gösteri yürüyüşleri her zaman kamu hizmetinin aksamasına ya da durmasına sebebiyet vermez³⁵³. Ayrıca bazı hallerde, özellikle o mekânlar ile ilgili tepkilerin verilmesi amacıyla, bu yerler büyük önem taşımaktadır. Örneğin; bir kurumun yemekhanesinde, yemek fiyatlarına yapılan zammın tartışılması için toplantı yapılması veya bir üniversite kampüsünde yurtların temizlik koşullarını protesto etmek için gösteri yürüyüşü yapılması bu alanlarda sunulan hizmetlerin aksamasına neden olmayacaktır.

Mabetlerde yapılan toplantılar daha çok dini ve geleneksel anma toplantılarıdır. Bu şekilde geleneksel tören ve anmalar, 2911 sayılı Kanunun 4. maddesi ile Kanunun uygulama alanı dışına tutulmuşlardır. Dolayısıyla mabetlerde yapılacak olan ve geleneksel dini anmalar ve törenler açısından herhangi bir yasaklama söz konusu değildir. Ancak bu gibi yerlerde, gelenek ve göreneklere göre yapılacak tören ve anmalar haricindeki toplantılar 2911 sayılı Kanunun 22. maddesi gereğince yasaklanmıştır. Mabetlerin, geleneksel tören ve anmalar haricinde bütün toplantılar için yasak yerler olarak sayılması ise ölçüsüz bir sınırlamadır. Nitekim AİHM, 2002

³⁵³ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 146.

tarıhli Cisse/Fransa kararında bir kilise binasının işgal edilmesini hakkın kullanılması kapsamında değerlendirmiştir³⁵⁴.

TBMM'nin bir kilometre mesafesinde toplantı veya gösteri yürüyüşü yapılmasının yasak olması, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün tarihsel gelişiminin etkisiyle geleneksel bir hal almıştır³⁵⁵. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının bir fonksiyonunun da toplumun seçim dönemleri dışında siyasi katılım haklarını kullanabilmesi³⁵⁶, yasa yapıcılarını veya siyasi karar alma mekanizmalarını etkileyerek³⁵⁷ karar alma sürecine katılması olduğu düşünüldüğünde böyle bir yasağın günümüzde mevcut olması anlamsızdır. Zira demokratik bir toplumda meclisi etkilemenin en önemli yollarından biri de meclise en yakın alanlarda toplantı veya gösteri yürüyüşü yapılması olabilir³⁵⁸. Toplumunu temsil eden kişiler tarafından oluşturulan ve toplum(millet) adına yasama yetkisini kullanan TBMM'nin toplum tarafından etki altına alınması ya da baskılanması kadar olağan bir şey düşünülemez. Nitekim Yargıtay da bir kararında, bir grup öğrencinin, üniversite harçlarını protesto için demokratik bir tepki olarak TBMM'nin dinleyici bölümüne yaptıkları gösteriyi 2911 sayılı Yasa kapsamında değerlendirmeyerek bu sorunu çözmeye çalışmıştır³⁵⁹.

Burada belki toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özel mülkiyete tabi bir yerde kullanılıp kullanılamayacağı sorusunun cevabını da aramak gerekir. Kamuya

³⁵⁴ AİHM, *Cisse/Fransa*(51346/99, 09.04.2002), p. 39-41, bkz. DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 432.

³⁵⁵ ANAYURT, *Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, s. 139.

³⁵⁶ SUNAY, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları*, s. 182; UYSAL Ayşen, "Cop Gölgesinde Politika: Türkiye'de Toplumsal Olay Polisliği ve Sokak Eylemleri", *Mülkiye Dergisi*, C. 30, S. 253, Y. 2006, s. 80.

³⁵⁷ Bunun en yakın örneklerinden birini 2013 yılı Haziran ayında Taksim Gezi Parkında yapılan gösteriler oluşturmaktadır. Gezi parkının yıkılarak yerine tarihi Topçu Kışlası ya da Alışveriş Merkezi yapılacağı söylentilerinin yayılması üzerine parkta başlatılan ve günlerce süren eylemler sonucunda, Gezi Parkına herhangi bir inşaat yapılmamış aksine çevre düzenlemesi yapılarak parkın iyileştirilmesi sağlanmıştır. Bkz. http://www.zaman.com.tr/politika_gezi-eylemi-amacina-ulasti-taksimde-agac-sayisi-artti_2142157.html (15.10.2015)

³⁵⁸ AKBULUT, *Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri*, s. 389.

³⁵⁹ Yargıtay 8. CD, 27.03.1998, E. 1998/26, K. 1998/4491(KİBB).

açık olmayan özel mülkte toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapılması ancak malikin rızası ile mümkündür. Mülkiyet hakkı sahibinin hiçbir şekilde özel mülkünü toplantı ve gösteriye açması zorunluluğu bulunmaz iken; toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sınırlama sebeplerinden biri başkasının hak ve özgürlüklerinin korunmasıdır³⁶⁰. Kamuya açık özel mülklerde³⁶¹ toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması durumunda ise, mülkiyet hakkına müdahalenin ilk durumdaki kadar ağır olmadığı bir gerçektir. AİHM bu durumda, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılmasını şartlı olarak kabul etmekte ve özel mülkiyete girme yasağının toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü kullanılmaz hale getirmemesi gerektiğini belirtmektedir³⁶².

2911 sayılı Kanunun 22. maddesinde belirtilen yerlerde yapılacak olan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin diğer alanlara göre güvenlik ve diğer özgürlüklerin kullanımı açısından daha çok tehlike barındırdıkları doğrudur. Bundan dolayıdır ki bu gibi yerlerde yer bakımından sınırlama yapılması kaçınılmazdır. Ancak, bu sınırlamaların bu gibi yerlerde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kategorik olarak tamamen yasaklanması şeklinde olmaması gerekir. AİHM'nin temel yaklaşımı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılacağı yerler açısından genel ve kategorik yasaklamalar getirilemeyeceği, barışçıl olması koşuluyla, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin her yerde yapılabileceği yönündedir³⁶³. AİHM, bir yerin toplantı ve

³⁶⁰ AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 389.

³⁶¹ Kamuya açık özel mülk ifadesi; alışveriş merkezleri gibi, herkesin kullanıma açık olan ve giriş çıkışlar için herhangi bir izin veya rızaya ihtiyaç duyulmayan yerler olarak anlaşılmalıdır.

³⁶² AİHM, *Appleby and Others /Birleşik Krallık*(44306/98, 06.05.2003), p. 47, bkz. HARRIS, O'BOYLE & WARBRICK, s.535; Avrupa Kılavuz İlkeleri s. 29; AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 389. AİHM, bu kararında, çevreci bir aktivistin ailesiyle beraber büyük bir alışveriş merkezinde yeşil alanların korunmasıyla ilgili bildiri dağıtmak ve imza toplamak istemesinin alışveriş merkezinin sahipleri tarafından engellenmesini, eylem için alternatif yerlerin bulunduğu ve bu yerlerde rahatlıkla yapılabileceğine dikkat çekerek, ihlal olarak değerlendirmemiştir, bkz. TANYAR, s. 606; ÖZENÇ, s. 109.

³⁶³ Bkz. ÖZENÇ, s. 108-113.

gösterileri yürüyüşlerine mutlak anlamda ve apriori kapatılmasını ilke olarak Sözleşmeyle uyumlu görmemektedir³⁶⁴. Bu kapsamda toplantı ve gösteri yürüyüşleri için yer ve güzergâhların belirlenmesinde idari makamların, kamunun bu yerlerden faydalanmasını düzene sokmak adına bir takım düzenlemeler yapabileceği kabul edilebilir³⁶⁵. Ancak idareye verilecek bu yetkinin de, genel ve soyut olarak kullanılmasını engelleyici önlemlerin yasal olarak alınması gerekir. İdare bu alanda yapacağı düzenlemelerde bu alanlardan yararlanmak isteyen kişilerin haklarını ve yararlanma biçimlerini hassas bir şekilde dengelemeye çalışmalı, hiçbir zaman bu gibi yerlerden bir yararlanma biçimi olan toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılmasını tamamen yasaklama yoluna gitmemelidir³⁶⁶.

5. Kişiler Açısından Getirilen Sınırlamalar

Anayasanın 34. maddesi herkesin önceden izin almaksızın silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahip olduğunu belirtmiştir. Anayasa “Herkes” ifadesini kullanarak kişi bakımından toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına herhangi bir sınırlandırma getirilemeyeceğini açıkça düzenlemiştir. Bu nedenle hakkın kullanılmasına kişi bakımından sınırlama getirilmesi, Anayasanın lafzına doğrudan aykırılık oluşturmaktadır. Ancak, gerek 2911 sayılı Kanunda gerekse diğer Kanunlarda, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasına kişiler bakımından bazı sınırlamalar getirilmektedir. Bu sınırlamaların sebeplerinin veya gerekçelerinin

³⁶⁴ ANAYURT, Ankara ve Strasburg Pencerelerinden Toplanma Hakkına Farklı Bakışlar ve Çatışma Alanları, s. 64.

³⁶⁵ Bu konu hakkında kapsamlı bir değerlendirme, ikinci bölümde, II. A. 1. “*Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Alanlarının İdare Tarafından Belirlenmesi*” başlığı altında aşağıda yapılacaktır.

³⁶⁶ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 274-275.

Anayasanın sözü karşısında bir geçerliliği olmayacağından söz konusu düzenlemelerin hepsinin Anayasaya aykırı olduğunu kabul etmek gerekecektir³⁶⁷.

İlk olarak, 2911 sayılı Kanunda hakkın kullanılmasına yabancılar açısından birtakım sınırlamalar getirilmiştir. Kanunun 3. maddesine göre; *“yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, İçişleri Bakanlığının iznine bağlıdır. Ancak yabancıların düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları, toplantının yapılacağı mahallin en büyük mülki idare amirliğine toplantıdan en az kırksekiz saat önce yapılacak bildirimle mümkündür.”* Düzenlemede, Türk vatandaşları için önceden aranmayan izin koşulu, yabancıların yapacağı toplantı ve gösteri yürüyüşleri için aranmaktadır. Anayasa’nın *“izinsiz toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını”* “herkese” tanınması karşısında, yabancılar için getirilen “izin” kaydı da anayasaya aykırıdır³⁶⁸.

İnsan haklarının evrenselliği ilkesinin bir gereği olarak yabancılar klasik hak ve özgürlüklerin büyük çoğunluğundan tıpkı vatandaşlar gibi yararlanmaktadırlar³⁶⁹. Ancak siyasal haklar açısından yabancıların farklı sınırlamalara tabi olabilecekleri kabul edilmektedir³⁷⁰. Bu kapsamda da yabancılar için getirilen izin alma şartının Anayasaya ve AİHS’ne uygun olduğu ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı yönünden yabancılar için farklı bir rejimin tercih edilebileceği tezini savunanlar³⁷¹ da olmuştur.

³⁶⁷ Nitekim 2001 yılı değişikliklerinden önce Anayasanın 34. maddesinde(ve 2911 sayılı Kanunun 21. maddesinde) tüzel kişilerin kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemeyecekleri açıkça belirtilmişti. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına kişi bakımından bir sınırlamanın getirilebilmesi için öncelikle Anayasal bir dayanağın bulunması gerekir.

³⁶⁸ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 295; AZRAK, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, s. 244; AKBULUT, Protesto Hakkı, s. 12.

³⁶⁹ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 150.

³⁷⁰ OZANALP, s. 10; GÖLCÜKLÜ/GÖZÜBÜYÜK, s. 412.

³⁷¹ AKIN, Toplanma Özgürlüğü, s. 564; ATALAY, s. 105-106.

Bu tezin dayanağını AİHS ve Anayasanın 16. maddeleri oluşturmaktadır³⁷². Bu teze göre; AİHS'nin 16. maddesinde toplantı özgürlüğünü düzenleyen 11. maddenin hiçbir hükmünün akit taraflarının yabancıların siyasi faaliyetlerini sınırlamalarına engel teşkil etmediği belirtilmektedir ve dolayısıyla yabancılar için getirilen bu kısıtlama AİHS'ne aykırılık teşkil etmemektedir³⁷³. Aynı şekilde Anayasanın 16. maddesi de; temel hak ve hürriyetlerin, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabileceğini belirtmektedir.

Yabancılarla yönelik bu özel sınırlama, Anayasa'nın yabancıların hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması rejimini düzenleyen 16. maddesiyle de haklılaştırılmaz. Zira Anayasanın 34. maddesinde getirilen “herkes” ek güvencesinin yabancılar için de uygulama alanı bulacağı ve dolayısıyla 16. maddeye dayanılarak kanunla getirilecek olan sınırlamaların öncelikle 34. maddeye uygun olması gerekecektir. Diğer bir ifadeyle, Anayasanın 16. ve 34. maddelerinde yasama organına verilen sınırlama yapabilme yetkisi, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımının yabancılar açısından izin koşuluna bağlanmasını kapsamamaktadır. Aksi halde 34. maddenin ilk cümlesinin getirdiği güvence ortadan kaldırılmış olur³⁷⁴. Ayrıca Anayasanın 16. maddesinin atıf yaptığı milletlerarası hukuk, yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin ayrımcılık yapılmamasını gerektirmektedir³⁷⁵. Bu düzenlemenin Anayasaya aykırılığının açık olmasına karşın yargı makamlarınca mutlak olarak uygulanması dikkat çekmektedir³⁷⁶. Yargı

³⁷² ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 151.

³⁷³ GÜNGÖR/KAVALALI, s. 16; ATALAY, s. 106.

³⁷⁴ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 431; ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, 51-54.

³⁷⁵ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 295.

³⁷⁶ Danıştay, 10. D, 28.12.1993, E.1992/3820, K1993/5587(KİBB); Yargıtay, 8. CD, 30.04.1991, E.1991/1797, K.1991/4621(KİBB).

yerlerinin bu düzenlemeyi bu şekilde mutlak olarak algılamak yerine anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesinin önüne getirmeleri gerekmektedir.

AIHM, o sırada ülkeye yasal olmayan yollardan giriş yaparak yaşa dışı göçmen statüsünde bulunanların dahi, hakkın kullanımındaki amaçları dikkate alındığında toplanma haklarının bulunduğunu kabul etmekte ve yapılan toplantılara sadece yasadışı göçmen statüsünde bulunmaları dolayısıyla müdahale edilmesini ihlal olarak nitelendirmektedir³⁷⁷. Bu nitelendirme dolayısıyla, herkese tanınmış bu haktan salt kullananların vatandaşlık statülerine yönelik sınırlandırmalar getirilmesi ya da idare tarafından müdahale edilmesi yoluyla belirli kişilerin mahrum bırakılması hem AIHS 11. maddeye hem de Anayasanın 34. maddesine aykırılık olarak değerlendirilmelidir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemek için yabancıların durumu haricinde doğrudan izin alma koşulunun aranması söz konusu olmamakla birlikte; bazı yönetmeliklerde izin alınmadan düzenlenen toplantı veya gösterilerin disiplin suçu söz konusu olmaktadır. Örneğin; Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği³⁷⁸,nin 9 (u) maddesinde “*üniversite yöneticilerinden izin almadan yerinde toplantı yapmak, nutuk söylemek veya konferans, konser, temsil, tören, açık oturum benzeri faaliyetler düzenlemek*”, “*kademe ilerlemesinin durdurulması*” cezasının verilmesi yaptırımını gerektiren disiplin suçu sayılmaktadır. Yine Yüksek Öğretim Öğrenci Disiplin Yönetmeliği³⁷⁹,nin 6/f maddesinde de “*Yükseköğretim kurumuna ait kapalı ve açık mahallerde yetkililerden izin almadan toplantılar düzenlemek*” de bir haftadan bir aya kadar uzaklaştırma cezasını gerektiren

³⁷⁷ AIHM, Cisse/Fransa(51346/99, 09.04.2002), p. 50; AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 384.

³⁷⁸ Resmi Gazete: 21.08.1982-17789.

³⁷⁹ Resmi Gazete: 18.08.2012-28388.

disiplin suçu olarak sayılmıştır. Bu düzenlemeleri, kamu hizmeti görülen binalarda, tesislerde ve bunların eklentilerinde toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılmasını yasaklayan 2911 sayılı Kanununun 22. maddesi ile birlikte değerlendirmek gerekir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına getirilen yer sınırlamaları değerlendirilirken de belirtildiği üzere, kamu hizmet binalarında ve eklentilerinde tüm toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kategorik olarak yasaklanması ölçsüz bir sınırlama olması dolayısıyla Anayasaya aykırıdır. Üniversite bina ve kampüsleri gibi kamusal alanlarda toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin tamamen yasaklanması, yasaklamanın amacı olan hizmetin aksamaması ile de açıklanamaz. Dolayısıyla, ölçsüz ve Anayasaya aykırılığı açık olan bir yer sınırlamasının sonucu olarak bir takım yaptırımlar öngörülmesi doğru değildir. Bunun yanında, üniversite binaları ve kampüslerinde izinsiz toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemenin disiplin suçu olarak düzenlenmesi, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına yönelik getirilen bir sınırlama niteliğinde olduğundan³⁸⁰ bu şekilde yapılacak düzenlemelerin yönetmelikle yapılması kanuni sınırlama ilkesine aykırılık oluşturmaktadır³⁸¹.

Kişi bakımından diğer bir kısıtlama ise Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 43. maddesinde yer almaktadır. Buna göre; *“Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları siyasi faaliyette bulunamaz. Bundan ötürü Silahlı Kuvvetler mensuplarının*

³⁸⁰ ŞİRİN, Tolga, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 36.

³⁸¹ Öğretim elemanları açısından, söz konusu disiplin suçunun düzenlendiği yönetmeliğin yasal dayanağını oluşturan Kanun maddesinin AYM tarafından iptal edilmesi ile yasal dayanağının bulunmadığı ve uygulanamayacağı belirtilmektedir. Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği'nin yasal dayanağını oluşturan, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 53. maddesinin (b) fıkrasının ikinci cümlesi hükmü, Anayasa Mahkemesi'nin 14.01.2015 tarihli ve E.2014/100, K.2015/6 sayılı Kararı ile iptal edilmiş ve söz konusu iptal kararı Resmi Gazetede yayımlandığı 07.04.2015 tarihinden başlayarak 9 ay sonra yürürlüğe girmiştir. AYM, iptal kararının gerekçesinde söz konusu düzenlemenin *“disiplin uygulamaları ile ilgili olarak genel ilkeleri ortaya koymadığı, disiplin cezalarını gerektiren hâl ve durumları belirlemediği”* tespitinde bulunmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/477695/Ankara_Hukuk_hocalarindan_uyari_niteliginde_makale__Akademisyenlere_sorusturma_acilamaz_.html (15.04.2016)

siyasi parti veya derneklere girmeleri bunların siyasi faaliyetleri ile münasebette bulunmaları, her türlü siyasi gösteri, toplantı işlerine karışmaları ve bu maksatla nutuk ve beyanat vermeleri ve yazı yazmaları yasaktır.” Bu hükümden de anlaşıldığı üzere askerlerin toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakları sadece siyasi konularda sınırlandırılmıştır³⁸².

Silahlı Kuvvetler mensupları dışında diğer kamu görevlileri bakımından, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını yasaklayan ve sınırlayan herhangi yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Mesai saatleri dışında olmak veya kamu hizmetini aksatmamak, kanunlara uygun amaçlarla ve kanunun gösterdiği düzenlemelere uymak şartıyla, kamu görevlilerinin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı sıradan kişilerden farklı değildir³⁸³. Nitekim Anayasa Mahkemesi de, devlet personelinin bir araya gelerek, kamu hizmeti görevlilerine ilişkin mevzuatın uygulanmasına dair isteklerini açıklamak ve desteklemek amacıyla gösteri yürüyüşü yapmaktan yasaklanmalarını, hakkın özünü zedeleyici bir nitelikte görmektedir³⁸⁴.

AİHS’nin 11. maddesinin 2. fıkrasında da silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanmalarına meşru sınırlamalar getirilebileceği belirtilmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken, düzenlemede de ifade edildiği gibi kullanılmasının sınırlandırılması

³⁸² GÖLCÜKLÜ, Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakları ve Kamu Görevlileri, s. 43; KIRATLI, Metin, Koruyucu İdari Hizmetler, TODAİE Yayınları, Ankara 1973, s. 130; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 158.

³⁸³ SUNAY, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, s. 192-193.

³⁸⁴ AYM, 11.11.1969, E.1969/27, K.1969/64, R.G. 17.12.1970-13697, bkz. SUNAY, Reyhan, 1961-1982 Anayasaları Döneminde Anayasa Mahkemesinin İfade Hürriyeti Konusundaki Yaklaşımı ve İlgili Karar Özetleri, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara 2002, s. 57.

kavramıdır. Yani sayılan kişiler açısından hakkın yasaklanması değil ancak kullanılmasına meşru bir takım sınırlamaların getirilmesi söz konusu olabilecektir³⁸⁵.

Son olarak 2911 sayılı Kanunun 9. maddesinde yer alan, düzenleme kurulunda yer alacak kişilerin 18 yaşını doldurmuş olması şartının, çocuklar açısından bir sınırlama getirdiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle çocuklar toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına değil, sadece katılma hakkına sahiptirler. Ancak Anayasaya ve Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne (m. 15) göre çocuklar da toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının öznesidirler. Buna rağmen kanun ile 18 yaşının altındaki kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemesine engel getirilmesi anayasaya aykırıdır³⁸⁶. Son yıllarda lise öğrencilerinin etkin gösteriler gerçekleştirdiği dikkate alındığında, söz konusu sınırlama pratikte de problem yaratabilir. Gezi Parkı gösterilerine katılanların büyük kısmının 18 yaşının altındaki kişiler olduğu gözlemlenmektedir. Anayasal hak öznelerinin bu talepleri ve pratikleri karşısında yasaklayıcı bir eğilim sürdürülmemelidir³⁸⁷.

6. Yönteme ilişkin Sınırlamalar

Türk hukukunda, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin yapılan düzenlemeler, planlı toplantı ve gösteri yürüyüşleri esas alınarak hazırlanmıştır. Anayasanın 34. maddesinde bu yönde bir açıklık olmamasına rağmen, 2911 sayılı Kanun organizasyon unsurunu, bu hakkın en önemli unsuru olarak kabul etmekte ve

³⁸⁵ GÖLCÜKLÜ, Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakları ve Kamu Görevlileri, s. 54.

³⁸⁶ GÖREN, ZAFER, “Çocuğun Temel Hakları”, Anayasa Yargısı, C. 15, Y. 1998, s.123-124; ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 47.

³⁸⁷ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 295.

birçok maddesinde düzenlemeye ilişkin hükümlere yer vermektedir. Dolayısıyla bu bölümde değerlendirilecek sınırlamaların planlı ve organize toplantı ve gösteri yürüyüşleri açısından geçerli olduğu söylenebilir.

Kanunda, bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün organize edilmesi ve gerçekleştirilmesine ilişkin yer alan düzenlemeler esasında hakkın kullanılması yöntemine getirilen sınırlamaları oluşturmaktadır. Yönteme ilişkin getirilen bu düzenlemeler, her ne kadar hakkın düzen içinde kullanılmasını ve kamu düzeninin korunmasını amaçlasa da, bu düzenlemelere uyulmadığı takdirde toplantı ve gösteri yürüyüşünün kanuna aykırı olarak nitelendirilmesine ve bu sebepten kolluk tarafından engellenmesine yol açmaları dolayısıyla birer sınırlama niteliğindedirler. Yönteme ilişkin bu sınırlamalar, Düzenleme Kurulu ve Bildirim Zorunluluğu şeklinde sınıflandırılabilir.

a. Düzenleme Kurulu ve İşlevi

2911 sayılı Kanun, bu kanuna göre yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, Kanunun 9. maddesine göre oluşturulacak bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenmesi koşulunu getirmektedir. Kanunun 9. maddesine göre düzenleme kurulu fiil ehliyetine sahip ve 18 yaşını doldurmuş, en az yedi kişiden oluşacaktır. Kurul üyeleri kendi aralarından bir başkan seçecektir. Diplomatik dokunulmazlıkları bulunan kişiler, düzenleme kurulu başkan veya üyesi olamazlar.

2002 yılında yapılan ve 2.uyum paketi³⁸⁸ olarak da bilinen kanun değişiklikleri ile düzenleme kurulu başkan ve üyelerinin toplantının yapılacağı yerde sürekli ikametgâhlarının bulunması zorunluluğu ile haklarında soruşturma ve kovuşturma

³⁸⁸ 4748 sayılı Kanun m. 6/A, R.G. 09.04.2002-24712.

yapılabilmesi izne bağılı kişiler ve yasama dokunulmazlığı olan kişilerin düzenleme kurulunda bulunamayacaklarına dair düzenlemeler, madde metninden çıkarılmıştır. Böylece milletvekillerinin ve devlet memurlarının düzenleme kurulu başkan ve üyesi olmalarına bir engel kalmamıştır. Aynı değişiklikle, tüzel kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, yetkili organlarının kararına bağlanmıştır. Düzenleme kuruluna ilişkin Kanun ve Yönetmelikte belirtilen hususlar, tüzel kişilerin düzenleyeceği toplantılarda da aranır³⁸⁹.

Düzenleme kurulunun varlık sebebi toplantı ve gösteri yürüyüşünün amacına uygun olarak gerçekleşmesinin sağlanması ve gerekli olması durumunda muhatapların belirli olmasıdır³⁹⁰. Bundan dolayı düzenleme kurulunun yedi kişiden oluşması zorunluluğu, ulaşılmaması gereken amacın daha az sayıda kişi ile sağlanmasının mümkün olduğu düşünüldüğünde, ölçsüz bir sınırlamadır³⁹¹. Nitekim 171 sayılı Kanun ve 1909 tarihli İçtimaatı Umumiye Kanunu tarafından düzenleme kurulunun oluşumu için üç kişi yeterli görülmüştür³⁹².

Düzenleme Kurulu, toplantı ve gösteri yürüyüşünün amacını, yapılacağı yeri, günü, başlayış ve bitiş saatlerini belirten bildirimin yapılmasından ve toplantı veya gösteri yürüyüşünün düzeninden sorumludur. Düzenleme kurulu, başkan dâhil en az yedi üyesini toplantı ve gösteri yürüyüşü başlamadan önce toplantı yerinde hazır bulundurmak ve bunların toplantının bittiği, katılanların tamamen dağıldığı yetkili

³⁸⁹ Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik m. 4, R.G. 08.08.1985-18836.

³⁹⁰ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 127.

³⁹¹ Anayasa Mahkemesi de Kanunda ifade edilen yedi kişilik düzenleme kurulu yükümlülüğünün yediden fazla kişinin katılımıyla gerçekleşecek olan toplanmalar için geçerli olduğunu belirtmektedir, bkz. AYM, 11.03.2008, E.2004/90, K.2008/78, R.G. 05.07.2008-26927.

³⁹² 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun madde: 7; İçtimaatı Umumiye Kanununun ma. 8, Kanunun tam metni için bkz. **DURAN**, Lütfi, Türk İdare Hukuku Mevzuatı II, İsmail Aygün Matbaası, İstanbul 1954, s. 1610-1612.

kolluk amirince kendilerine bildirilinceye kadar toplantı yerinde kalmalarını sağlamakla yükümlüdür. Bu yükümlülüğün yerine getirildiğine dair tutulan tutanak, düzenleme kurulu tarafından hazırlanarak yetkili kolluk amirine teslim edilir³⁹³.

Düzenleme Kurulunun görevi özetle toplantı veya gösteri yürüyüşünün bildirimde belirtilen amaç dışına çıkmaması ile sükûn ve düzenini sağlamaktır³⁹⁴. Bunun için gerekli önlemleri alır ve gerektiğinde güvenlik kuvvetlerinden yardım da isteyebilir. Alınan tüm önlemlere rağmen, toplantı ve gösteri yürüyüşünde sükûn ve düzen sağlanamaz veya toplantı ve gösteri yürüyüşü amacı dışına çıkarsa, kurul veya toplanamadığı takdirde kurul başkanı dağılma kararı alır ve durumu derhal yetkili kolluk amirine bildirir. Bu durum, düzenleme kurulunun o ana kadar kanundan doğan sorumluluğunu ortadan kaldırmaz³⁹⁵.

Düzenleme Kurulu, toplantı veya gösteri yürüyüşünü, en az 24 saat önce bildirimin yapıldığı valilik veya kaymakamlığa yazı ile bildirilmek şartıyla 48 saati geçmemek üzere yalnız bir kere erteleme yetkisine sahiptir³⁹⁶.

b. Bildirim Zorunluluğu

(1) Genel Olarak Hakkın Düzenlenmesine İlişkin Sistemler

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının da içinde bulunduğu birtakım temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinde başlıca üç farklı sistem benimsenmektedir³⁹⁷. Bunlar; bastırıcı rejim, önleyici rejim ve bildirim rejimidir.

³⁹³ Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, m. 10.

³⁹⁴ Düzenleme Kurulunun görevleri, Yönetmelikte ayrıntılı olarak sayılmaktadır. Yönetmelikte sayılan görevlerin bir kısmı düzenleme kurulunu “fahri” kolluk görevlisi konumuna getirmektedir, bkz. Yönetmelik m. 9.

³⁹⁵ Yönetmelik m. 10/2.

³⁹⁶ 2911 sayılı Kanun m. 14.

³⁹⁷ GÖZLER, Anayasa Hukuku Genel Teorisi, Cilt II, s. 540.

Bastırıcı Rejim: Her ne kadar, bastırıcı kelimesi ilk etapta özgürlük karşıtı bir durumu ifade eder görünse de, hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinde kullanılan en özgürlükçü sistem bastırıcı rejim³⁹⁸ olarak kabul edilmektedir. Bastırıcı rejimin esasına hâkim olan özgürlüğün kural, sınırlamanın ise istisna oluşudur. Bastırıcı rejimin temel özelliği; bireylerin hak ve özgürlüklerini kullanırken önceden hiçbir idari veya yargısal makama bilgi vermemeleri ve hiçbir makamdan izin almamalarıdır. Bastırıcı rejimlerde yürütme organının temel hak ve özgürlüğün kullanılmasında hiçbir yetkisi ve müdahalesinin olmaması esastır ve bu konuda yetkili yasama ve yargı organlarıdır³⁹⁹. Temel hak ve özgürlüğün kullanılmasında, kanun koyucunun önceden belirlemiş olduğu sınırların aşıp aşılmadığı, daha sonra yargı organı tarafından denetlenmektedir. Bastırıcı rejim özgürlüklerin kullanılmasında en uygun rejim olarak nitelendirilmekle birlikte, bu durumun yasa koyucunun tutumu ve düzenlemeleri doğrultusunda değişeceği kuşkusuzdur⁴⁰⁰.

Önleyici Rejim: Önleyici rejim, temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinde en katı, en özgürlük karşıtı rejim olarak kabul edilebilir. Bu rejimde temel hak ve özgürlüklerin kullanılması, yetkili makamların rıza göstermesine, onay vermesine bağlanmıştır. Önleyici rejimde izlenen amaç, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasında yasaya aykırılıkların önüne geçilmesi ve kötüye kullanmaların sonradan değil, daha öncesinde cezalandırılmalarının sağlanmasıdır. İlgili hak ve özgürlüğün kullanılmasına izin veren veya yasaklayan idaredir⁴⁰¹. Dolayısıyla bu

³⁹⁸ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 124.

³⁹⁹ KAPANİ, s. 236; KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 124; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 89.

⁴⁰⁰ Kanun koyucu tarafından düzenlenen sınırlamalar ve yaptırıma bağlanan hareketler çoğaldığı ölçüde bastırıcı rejimin özünden uzaklaşacaktır, bkz. KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 124.

⁴⁰¹ KAPANİ, s. 236; KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 125; GÜNDAY, s. 304.

sistem daha çok otoriter rejimlerde görülmektedir⁴⁰². Mutlak izin rejimi, bağlı izin rejimi gibi⁴⁰³ türleri bulunan bu sistemde idarenin özgürlükler üzerinde etkin bir denetimi mevcuttur⁴⁰⁴. Mutlak izin rejiminde kamu otoritelerinin temel hak ve özgürlüğün kullanılmasına ilişkin izni verip vermemeleri konusunda tam bir takdir yetkileri mevcut iken; bağlı izin rejiminde, böyle bir takdir yetkisinden söz edilemez⁴⁰⁵. Bağlı izin rejiminde, önceden belirlenmiş birtakım objektif kriterlerin yerine getirilmesi durumunda idare temel hak veya özgürlüğün kullanılmasına izin vermek durumundadır⁴⁰⁶.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerini daha özgürlükçü kılacak olan, düzenlenmesinde esas alınan rejimin adından çok, uygulamasıdır. Önleyici rejim, çağdaş demokratik toplumlarda makul görülebilen bir durumdur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi organları da, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi de toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin bir izin rejimine bağlanmasını ilke olarak özgürlüğün ihlali olarak görmemektedir. Önemli olan, izin verme yetkisinin hangi koşullara uyularak kullanıldığı ve yetkili makamın bu noktada önceliğinin ne olduğudur. Örneğin İsviçre⁴⁰⁷, ve Amerika Birleşik Devletleri'nde⁴⁰⁸ toplantı ve gösteri yürüyüşleri için önleyici rejim uygulanmaktadır. Ancak, bu ülkelerde, daha çok bağlı izin rejimi uygulanarak keyfiliğin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Mahkeme kararları da, kamu düzeninin ve kamunun huzurunun bozulacağının önceden açık ve somut bir şekilde

⁴⁰² KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 126; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 90.

⁴⁰³ KAPANİ, s. 236-237, Kapani, burada yasaklayıcı önleme(mutlak izin), düzenleyici önleme(bağlı izin) ve basit önleme(bildirim rejimi) şeklinde bir ayrıma gitmektedir.

⁴⁰⁴ DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 268; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 91.

⁴⁰⁵ GÜNDAY, s. 305; YARSUVAT, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, s. 121.

⁴⁰⁶ KAPANİ, s. 236-237.

⁴⁰⁷ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 115.

⁴⁰⁸ GÜRAN, İfade Hürriyetinin Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 271.

öngörülmesi halinde izin verilmemesinin mümkün olduğu yönündedir. İdarenin izin verme ya da vermeme konusunda yapacağı değerlendirmenin içerikten ziyade, kamu düzeninin bozulup bozulmayacağına yönelik olması aranmaktadır⁴⁰⁹. Ancak, izin verme yetkisinin kötüye kullanılmasının daha olası olduğu ve idarenin ve mahkemelerin, çeşitli siyasi-toplumsal olaylardan etkilenecek, bu yetkinin kullanılmasında ve denetiminde farklı yaklaşımlar göstermesi ihtimali her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Ön Bildirim Rejimi: Ön bildirim rejiminde, hak ve özgürlüğün kullanımı için idareye önceden bildirim yapılmaktadır. Ancak, kural olarak, idarenin bu bildirim karşısındaki durumu edilmidir, yani herhangi bir karar yetkisi bulunmamaktadır. Bu yönüyle bildirim sistemi, özgürlüklerin düzenlenmesinde kullanılan diğer iki sistem olan önleyici ve bastırıcı rejimin arasında kalmaktadır⁴¹⁰. Bildirim rejimindeki amaç özgürlük kullanılmadan önce ilgili kişilerin, kamu makamlarını gerçekleştirmeye karar verdikleri eylemden haberdar ederek, özgürlüğün kötüye kullanılması ve kanuna aykırı hareket edilmesi durumlarında sorumluların tespit edilmesi ve aynı zamanda, özgürlüğün güven içerisinde kullanılabilmesi için gerekli tedbirlerin alınması imkânının verilmesidir⁴¹¹.

Ön bildirim rejimi, ilgili makamın bildirilen faaliyet üzerinde yasaklama veya erteleme gibi yetkilerinin olup olmasına göre ikiye ayrılır. İdarenin yalnızca bildirim kabul etmekle yetkilendirildiği bunun haricinde bildirilen faaliyet üzerinde başka herhangi bir yetkisinin bulunmadığı bildirim rejimine “*kayıt bildirim*” de

⁴⁰⁹ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 272.

⁴¹⁰ GÜNDAY, s. 305; KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 126; İŞGÖREN, s. 104.

⁴¹¹ KAPANİ, s. 237; KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s.126; GÖZLER, Anayasa Hukuku Genel Teorisi, Cilt II, s. 541; GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 275; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 95; ATALAY, s. 110; ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 34.

denilmektedir⁴¹². Bunun aksine idareye bildirilen faaliyeti bir süre için durdurma veya tamamen yasaklama gibi yetkilerin tanındığı ikinci sistem de vardır. İdarenin bu şekilde yetkilere sahip olduğu bildirim rejimi daha çok önleyici rejime yaklaşmakta ve çoğunlukla da önleyici(izin) rejim ile karıştırılmaktadır⁴¹³. İdareye bu alanda erteleme ve yasaklama gibi yetkiler tanınmış olması ön bildirim rejiminin anlamını yitirmesine ve önleyici rejime doğru kaymasına yol açar. Pratikte bir özgürlüğün yasaklanmaması koşulu ile kullanılabilmesi ile izin verilmesi koşulu ile kullanılabilmesi arasında bir fark yoktur⁴¹⁴. Erteleme ve yasaklama gibi yetkiler, herhangi bir konuda yapılmak istenen toplantı veya gösteri yürüyüşünü, idarenin iznine bağlı tutan bir sistemin değişik bir uygulamasını oluşturmaktadır⁴¹⁵.

AİHM içtihatlarına göre de bir gösterinin yapılması; bildirim, hatta izin şartına tabi kılınabilir. Bunun kendisi kategorik olarak sorun değildir⁴¹⁶. Yetkililerin, toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında hem gösteriye katılanların, hem de diğer üçüncü şahısların güvenliklerini sağlama yükümlülüğü göz önünde bulundurulduğunda, ön bildirim sistemi, otoritelerin önceden bazı tedbirleri alabilmeleri için gereklilik de arz edebilir⁴¹⁷. Ancak AİHM'ne göre ister bildirim şartı olsun, ister izin şartı olsun bu yükümlülükler, gizli bir yasak anlamı taşımamalıdır⁴¹⁸. Anayasa Mahkemesi de bildirim sisteminin; *“toplantı veya gösteriyi açıkça yasaklayıcı veya örtülü bir şekilde yapılamaz hale koyucu veya ciddi surette güçleştirici ve amacına ulaşmasını önleyici ve etkisini*

⁴¹² ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 93.

⁴¹³ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s.128.

⁴¹⁴ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 95.

⁴¹⁵ AYM, 18-22.11.1976, E. 1976/27, K. 1976/1, R.G:16.05.1977-15939.

⁴¹⁶ DUYMAZ, s. 273.

⁴¹⁷ TANYAR, s. 618; ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 293.

⁴¹⁸ AİHM, *Oya Ataman/Türkiye*(74552/01, 05.12.2006), p. 38-39; AİHM, *Balçık ve diğerleri/Türkiye*(25/02, 29.10.2007), p. 49; AİHM, *Samüt Karabulut/Türkiye*(16999/04, 27.01.2009), p. 35.

ortadan kaldırıcı nitelikte olmadığından hürriyetin özüne dokunulmadığını ve bildirim vermekle toplantı veya gösteri yürüyüşü(nün) yapılabilir” olduğunu ifade etmektedir⁴¹⁹.

(2) 2911 sayılı Kanunda Öngörülen Ön Bildirim Sistemi

Türk hukukunda, izin sisteminin 1961 Anayasasına kadar olan döneme kadar açıkça yasaklanmamasına rağmen, 6761⁴²⁰ sayılı Kanun dönemi haricinde izin sisteminin kullanılmadığı görülmektedir. 1961 Anayasası gibi 1982 Anayasası da herkesin, önceden izin almadan, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahip olduğunu belirterek, bu hakkın kullanılmasının izne bağlanamayacağını belirtmiştir. Bu durumda, kanun koyucu ön bildirim rejimini veya bastıncı rejimi seçme konusunda bir takdir yetkisine sahip olmaktadır. Kanun koyucunun ise sahip olduğu bu yetkiyi ön bildirim rejimi lehine kullandığı görülmektedir⁴²¹. Ancak, 2911 sayılı Kanun esas olarak ön bildirim rejimini kabul etmesine karşın yabancılar açısından Anayasaya aykırı bir biçimde izin sistemini benimsemektedir. Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme kişi bakımından getirilen sınırlamalar bölümde yapıldığından bu bölümde daha çok bildirim sistemi üzerinde durulacaktır⁴²².

2911 sayılı Kanunda, kamu düzenini korumakla görevli ve sorumlu makamların gerekli güvenlik önlemlerini alabilmesi için hakkın kullanılmasından en az kırksekiz saat önce bir ön bildirimin verilmesi düzenlenmiştir. Düzenlenen ön bildirim zorunluluğu, 2911 sayılı Kanun uygulama alanı dışında kalan toplantılar için geçerli değildir. Bu tür toplantıların başında, 2911 sayılı Kanunun 4. maddesinde

⁴¹⁹ AYM, 04.01.1963, E.1962/208, K.1963/1, R.G. 13.03.1963-11354.

⁴²⁰ 1956 tarih ve 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu R.G. 30.06.1956-9346.

⁴²¹ 1963 tarih ve 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun, RG:18.02.1963-11337 ve 1983 tarih ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, ön bildirim sistemini benimsemektedir.

⁴²² Bkz. yuk. II. B. 5. Kişiler Açısından Sınırlamalar.

istisnalar olarak sayılan toplantılar gelmektedir. Bunun yanında, genel yollarda ve meydanlarda küçük gruplar halinde bildiri⁴²³, el ilanı, broşür vb. dağıtılması, küçük bir grubun çelenk koyması veya saygı duruşunda bulunulması gibi etkinliklerin 2911 sayılı Kanun uygulama alanına girmedikleri ve bildirimsiz olarak yapılabilecekleri belirtilmektedir⁴²⁴. Ayrıca kapalı yer toplantılarında da bildirim şartının gerçekleştirilmesine gerek olmadığı ifade edilmektedir⁴²⁵.

2911 sayılı Kanun'un istisnalar maddesinde sayılan, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanların devlet ve hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin halk ile yapacakları sohbet niteliğindeki görüşmelerin Kanun kapsamı dışında tutulmasının sebebi daha çok bu hakkın siyasi niteliğinin bir sonucudur. Kanunun yapılış süreci ve yapıldığı dönem göz önüne alındığında, iktidara hâkim olan düşünce ile karşı düşüncelerin eşit olarak dikkate alınmamış olması şaşırtıcı değildir⁴²⁶. Bunun yanında 2911 sayılı Kanunun 5. maddesinde “*seçim zamanlarında yapılacak propaganda toplantıları ile ilgili kanun hükümleri saklıdır*” denilerek seçim zamanında yapılacak toplantılarda seçim kanunlarının uygulanacağını belirtmiştir. Ancak siyasi partilerin seçim dönemleri dışında yapacakları toplantılar bu Kanun kapsamında değerlendirilecektir⁴²⁷.

2911 sayılı Kanun'un 10. maddesine göre; “*toplantı yapılabilmesi için, düzenleme kurulu üyelerinin tamamının imzalayacakları bir bildirim, toplantının*

⁴²³ Yargıtay, 8. CD, 21.02.1980, E.1980/947, K.1980/1437, karar için bkz. GÜNGÖR/KAVALALI, s. 234.

⁴²⁴ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 445.

⁴²⁵ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 33; Danıştay, 10. D, 07.10.2005, E. 2002/1966, K2005/5788(KİBB), kararda derneğin tüzükteki amacı doğrultusunda yapılan toplantılardan bahsetmektedir.

⁴²⁶ FIRAT, s. 754.

⁴²⁷ YARSUVAT, Duygun, “Siyasi Hürriyet Aleyhine Cürümler”, İÜHFM, C. XXXIII S. 3-4, s. 111.

yapılmasından en az kırksekiz saat⁴²⁸ önce ve çalışma saatleri içinde, toplantının yapılacağı yerin bağlı bulunduğu valilik veya kaymakamlığa verilir.”

Maddenin devamında bildirimde bulunması gereken kayıtlar yer almaktadır. Bunlar; toplantının amacı, yapılacağı yer, gün, başlayış-bitiş saatleri ve düzenleme kurulunun başkan ile üyelerinin açık kimlikleri, meslekleri, ikametgâhları ve varsa çalışma yerleridir. Kanun koyucu, bildirim için bu kayıtlar ile de yetinmeyerek, ayrıca yönetmelikte gösterilecek belgelerin de eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Söz konusu yönetmelikle⁴²⁹ istenen belgeler ise; T.C. Kimlik numarası, adli sicil beyanı, düzenleme kurulunda yer alacak yabancılar için, ilgili valilik kanalıyla, İçişleri Bakanlığından alınan izin belgesi; Kanun’a göre düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap edecek, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşıyacaklar için mahallin en büyük mülki idare amirliğine, toplantıdan en az 48 saat önce bildirimde bulunulduğunu gösteren belge ve tüzel kişilerce düzenlenecek toplantı ve gösteri yürüyüşleri için yetkili organlarının buna ilişkin kararı olarak sayılmıştır.

Söz konusu yönetmeliğin 2002 ve 2013 yılı değişiklikleri öncesi halinde, bildirimde eklenmesi gereken belgelerin sayıca çokluğu, hakkın kullanılması ile ilgisizliği, hakkın kullanılmasının kanun dışında, idarenin yaptığı bir düzenleyici işlem olan yönetmelik ile zorlaştırıldığı ve hatta kısıtlanması eleştiri konusu yapılmaktaydı⁴³⁰. Bu eleştirilere, adli sicil kaydı⁴³¹, ikametgâh belgesi, fiil ehliyetine sahip olmak ve 18

⁴²⁸ 2002 yılında 4771 sayılı Kanunla yapılan değişiklik öncesi bu süre yetmişiki saat olarak belirlenmişti.

⁴²⁹ Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, Resmi Gazete: 08.08.1985-18836

⁴³⁰ ATALAY, s. 112; İŞGÖREN, s. 107; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 120 vd.

⁴³¹ ATALAY, s. 113; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 121. En son yapılan Yönetmelik değişikliği ile adli sicil kaydı ibaresi adli sicil beyanı olarak değiştirilmiştir. Adli sicil kaydının elde edilmesinin bazı durumlarda zaman alabilmesi sebebiyle bu belgenin beyan olarak değiştirilmesi olumlu gibi görünebilir ancak adli sicil beyanının istenmesi toplantı ve gösteri yürüyüşünün kullanılması bakımından gereksizdir. Çünkü toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasında adli sicil kaydı bulunanlar ile ilgili herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. İdarenin, yapılan son değişikliklerle biraz kolaylaştırılmış olmasına rağmen, halen

yaşını doldurulduğuna dair şahsi beyan belgeleri sebep olmakta idi. Gerçekten de Kanunda veya Yönetmelikte bildirim eklenecek belgelerin sayca çok tutulması ve gereksiz belgelerin istenmesi hakkın kullanımını zorlaştırmaktadır. Bu sebeple, gerek kanın koyucunun, gerek idarenin, hakkın kullanılması için alınacak önlemlerin kapsamının tespiti bakımından gerekli ve zorunlu belgelerle yetinmesi gerekmektedir⁴³².

Bunun yanında, yönetmelikle bildirim eklenecek belgelerin belirlenmesinin temel hak ve özgürlüklerin ancak kanun ile sınırlanabileceği ilkesine aykırılık oluşturduğu eleştirisi⁴³³ halen geçerliliğini devam ettirmektedir. Zira şu anki haliyle bildirim eklenecek belgelerin bir hak kısıntısına yol açmaması ve özgürlüğün kullanımını açısından bir zorluk oluşturmaması, bu belgelerin yönetmelikle belirlenmesinin getirdiği sakıncaları ortadan kaldırmaz. Çünkü idare kolaylıkla yönetmelikte bir değişiklik yaparak bu belgelerin sayısını artırabilme veya niteliği açısından hakkın kullanılmasını zorlaştıracı belgeleri ekleyebilme imkânına sahiptir⁴³⁴. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında kanunilik ilkesi ile amaçlanan; idarenin kanun derecesinde güvenceye sahip olmayan düzenleyici işlemleri ile temel hak ve özgürlükleri kısıtlamasına engel olmaktır. Nitekim Konya 1. İdare Mahkemesi, bir dernek tarafından yapılacak bir panele ilişkin yapılan bildirimin, Yönetmelikte getirilen düzenlemelere uygun olmaması sebebiyle idare tarafından kabul edilmemesi işlemine karşı açılan davada, Anayasa’da toplantı şekil, şart ve usullerinin yasayla düzenleneceğinin belirtilmesine karşın, bu konuda yönetmelikle ek olarak getirilen şartların hiçbir hukuki değerinin olmadığını belirtmiştir⁴³⁵.

böyle bir belge istemesi, adli sicil kaydı bulunanların kamu düzeni açısından daha tehlikeli olabileceği önyargısı ile hareket ettiğinin bir göstergesidir.

⁴³² İŞGÖREN, s. 107.

⁴³³ UYGUN, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, 95; ATALAY, s. 111.

⁴³⁴ UYGUN, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, s. 95; ATALAY, s. 112; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 165.

⁴³⁵ Konya 1. İdare Mahkemesi, 02.06.2004, E.2003/596, K.2004/502, karar için bkz. **BİLGİN**, Hüseyin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının, Türk İdari Yargısına Yansımaları, Adalet Yayınevi,

Toplantının amacının bildirimde gösterilmesi, toplantı veya gösteri yürüyüşünün yerine getirilmesi ve kamu düzeninin sağlanmasında alınacak tedbirlerin kapsam ve niteliğinin belirlenmesi bakımından önemlidir. Her toplantının kamu düzeni açısından oluşturacağı tehdidin aynı olmadığı; çevreci bir eylem ile iktidarı veya bir siyasi oluşumu/olayı protesto eyleminin yaratacağı etki ve tehlikenin farklı boyutlarda olacağı göz önüne alındığında, idarenin toplantının amacı hakkında ön bilgiye sahip olması, hem hakkın güvenli bir şekilde kullanılması hem de kamu düzeninin sağlanması açısından önem arz etmektedir⁴³⁶. Ancak, bu durum toplantının amacının bir ön denetimden⁴³⁷ geçirilmesine yol açmamalıdır. Diğer bir ifadeyle, düzenlenecek olan toplantı veya gösteri yürüyüşü sadece bildirimde belirtilen amacın uygunsuzluğundan dolayı ertelenmemeli, yasaklanmamalı ya da dağıtılmamalıdır. İdarenin, toplantının amacı, toplantıda açıklanacak fikirler ve katılanların düşünceleri nedeniyle bir toplantı veya gösteri yürüyüşünü yasaklaması veya ertelemesi ifade özgürlüğünün ihlali ve fikirlerin sansürü anlamına gelir⁴³⁸. Ancak sadece toplantının amacının bildirimde belirtilmesinin, düşünce ve kanaatlerin zorla açıklanması⁴³⁹ sayılmayacağı da açıktır.

Ankara 2014, s. 920-924. Kararda Mahkeme, toplantı hakkının kullanılmasıyla ilgili hususların Kanunla düzenlenmesi gerektiğinin Anayasa hükmü gereği olduğunu, yönetmeliğe atıf yapılarak bu konuda yönetmelikle yeni koşulların öngörülemeyeceğini ifade ederek, yönetmelikle aranan belgelerin bildirimde bulunmaması nedeniyle bildirimin kabul edilmemesinin hukuka uygun olmadığına karar vermiştir. Ayrıca Mahkemeye göre; sabıka kaydı ve toplantıda kullanılacak slogan ve pankartların içeriği ile ilgili bilgi belge istenilmesi, toplantıyı protesto niteliğinden çıkararak idarenin güdümünde bir toplantıya dönüştürecektir.

⁴³⁶ İŞGÖREN, 108.

⁴³⁷ OZANALP, s. 42.

⁴³⁸ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 120.

⁴³⁹ Nitekim Anayasa Mahkemesi de, 1963 yılında verdiği bir kararda o dönemde yürürlükte olan 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 3. maddesinde yer alan “düzenleme kurulu tarafından toplantının maksat ve gayesini gösterir bir beyanname verilmesi mecburiyeti”nin, 1961 Anayasasının “kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz” şeklindeki 20. maddesine aykırılık teşkil etmediğine hükmetmiştir. AYM, 04.01.1963, E. 1962/208, K. 1963/1, R.G. 13.3.1963-11354, ayrıca bkz. ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 120.

Düzenleme Kurulu başkan ve üyelerinin, meslek bilgilerinin hangi sebeplerle bildirimde yer alması gerektiği anlaşılamasa da, ikametgâhları ve varsa çalışma yerlerinin bildirimde yer alması, yapılabilecek tebligatlar açısından gereklidir⁴⁴⁰. Ayrıca, Yönetmelikte düzenleme kurulunda yer alacak yabancılar için istenen belgeler, Anayasaya aykırı⁴⁴¹ olmasına rağmen 2911 sayılı Kanunla yabancılar açısından getirilen izin sisteminin bir sonucudur.

Bildirimin verilmesi açısından getirilen zaman koşulunu, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasal olarak düzenlendiği ilk zamanlarda, dönemin koşulları ve maddi imkânlarının bir sonucu olarak görmek gerekir. Ancak, günümüzdeki teknolojik gelişmeler ve maddi imkânlar göz önünde tutularak, bildirimin verilmesi için gereken ve 48 saat olan süre koşulunun mutlak biçimde aranması makul değildir. Bu sürenin, daha önce düzenlenen 72 saatlik süreye⁴⁴² nazaran daha olumlu olduğu düşünülse de, günümüzün çağdaş iletişim ve ulaşım imkânları göz önüne alındığında, on binlerce kişinin katıldığı bir toplantı veya gösteri yürüyüşü için gerekli önlemlerin birkaç saat içinde alınması mümkündür⁴⁴³.

Bildirimde bulunma zorunluluğu açısından değerlendirilmesi gereken bir konu da ani ve acele toplantılardır. Ani veya acele toplantıların bildirim zorunluluğunun kapsamı dışında tutulduğuna dair Kanunda açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak, bu tür toplantıların nitelikleri gereği bildirim zorunluluğundan muaf tutulması gerekmektedir⁴⁴⁴.

⁴⁴⁰ 2002 yılında, son altı aydır toplantının yapılacağı yerde ikamet etme koşulu aranması ve ikametgâh belgesi istenmesi isabetli olarak kaldırılmıştır, bkz. R.G. 22.20.2002-24914.

⁴⁴¹ Bkz. yuk. II. B. 5. Kişiler Açısından Sınırlamalar.

⁴⁴² Yetmişiki saatlik sürenin çok uzun bir süre olduğu yönündeki eleştiriler için bkz. ATALAY, s. 110.

⁴⁴³ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 446-447.

⁴⁴⁴ Acele toplantılar için ATALAY, Alman Federal Mahkemesinin verdiği bir karardaki uygulamanın Türkiye’de de geçerli olabileceğini düşünmektedir. Bu karara göre, önceden bir düzenleme ve planlama aşaması bulunmasına rağmen, bildirim süresine uymanın imkânsız olduğu acele toplantılar için bu bildirimde bulunma süresine uyulmaması toplantıyı kanuna aykırı hale getirmemeli, ancak süresinde olmasa dahi bildirim herhalde yapılmalıdır, bkz. ATALAY, s. 110-111.

Bu tür toplantı ve gösteri yürüyüşleri için kırsekiz saat öncesinden bildirimde bulunulması zorunluluğunun mutlak biçimde uygulanması, toplantı ve gösteri yürüyüşünün istenilen zamanda yapılamamasına ve verilmek istenen mesajın veya protestonun anlamsız hale gelmesine yol açacaktır⁴⁴⁵. Bildirimde bulunma zorunluluğu açısından acele ve ani toplantılar için herhangi bir istisnaya ve düzenlemeye yer verilmemesi, bu tür toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin salt bildirimde bulunulmamasından dolayı kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşü olarak nitelendirilmesine ve engellenmesine sebep olmaktadır. AİHM, bu tür toplantıların, genel kuralların aksine, yetkili makamlara haber verme zorunluluğundan muaf tutulabileceğini kabul etmektedir⁴⁴⁶. Mahkemeye göre; politik bir olaya derhal tepki verilmesinin haklı olduğu ve bunun da barışçıl bir eylem yoluyla yapıldığı özel durumlarda, bu eylemin, sadece ön bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemiş olması gerekçesiyle dağıtılması barışçıl toplantı hakkına orantısız bir kısıtlama getirilmesidir⁴⁴⁷.

Son olarak, 2911 sayılı Kanunda bildirim rejiminin tercih edilmiş olmasına rağmen, uygulamada bir systemsizlik ve kargaşanın yaşandığı görülmektedir⁴⁴⁸. Uygulamada ön bildirim rejimi adeta izin rejimi olarak algılanmakta ve izinli-izinsiz

⁴⁴⁵ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 294; GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 447.

⁴⁴⁶ ANAYURT, Ankara ve Strasburg Pencerelerinden Toplanma Hakkına Farklı Bakışlar ve Çatışma Alanları, s. 71. Aynı şekilde, AGİT Barışçıl Toplanma Özgürlüğü Kılavuzu’nda da bildirim zorunluluğunun şart koşulmadığı istisnai durumların açık bir şekilde ifade edilmesi gerektiği belirtilmektedir, bkz. **ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ**, GEZİ PARKI EYLEMLERİ Türkiye’de Toplanma Özgürlüğü Hakkı Şiddet Kullanılarak Engelleniyor, Uluslararası Af Örgütü Yayınları 2013, <http://amnesty.org.tr/uploads/Docs/gezi-parki-eylemleri-turkiye-de-toplanma-ozgurlugu-hakki-siddet-kullanilarak-engelleniyor801.pdf> (01.12.2015)

⁴⁴⁷ AİHM, *Bukta ve diğerleri/Macaristan*(25691/04, 17.10.2007), p. 36.

⁴⁴⁸ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 119.

toplantı kavramları hem basın ve yayın organları⁴⁴⁹ hem de yargı kararlarında⁴⁵⁰ sıklıkla yer almaktadır⁴⁵¹. Bu şekilde bir algılama ve uygulamanın asıl sebebi ikinci bölümde ayrıntılı olarak incelenecek olan, idarenin sahip olduğu erteleme ve yasaklama yetkileridir. Bunun yanında son dönemlerde, gerçekleşen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin bir kısmının da, bildirim koşuluna uyulmamış olmasına karşılık, herhangi bir engellemeyle karşılaşmadığı bilinmektedir. Bu durum ise basıtırıcı rejimin uygulamasına örnektir⁴⁵². Ancak, toplantı ve gösteri yürüyüşleri için izin şartı aranması açıkça anayasaya aykırı olmasına rağmen, bildirim şartı tek başına anayasaya aykırı değildir⁴⁵³. Bildirim şartının gizli bir müdahale aracı haline getirilmesi ve hakkın kullanılmasına değil de sınırlandırılmasına yönelik olarak kolluk makamlarına tanınan bir “*lütuf*” olarak algılanması, tekil olaylarda Anayasaya aykırı sonuçlara neden olmaktadır⁴⁵⁴.

⁴⁴⁹ Bkz. “Diyarbakır’da izinsiz gösteri: 3 yaralı” Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/diyarbakir-da-izinsiz-gosteri---yarali/gundem/gundemdetay/13.12.2009/1173347/default.htm> (18.09.2015); “Kimse kamuya açık bu alanlarda izinsiz gösteri yapamaz ve çağrı yapamaz.(....)İzinli gelen müracaatları değerlendiriyoruz ve gerekli izinleri veriyoruz.” İstanbul Valisinin Gezi Parkı açıklaması, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23676906.asp>. (18.09.2015) “İstanbul’da İzinsiz Gösteri”, <http://www.haberler.com/istanbul-da-izinsiz-gosteri-2-8095653-haberi/> (25.01.2016)

⁴⁵⁰ Örneğin Yargıtay bir kararında şu ifadelerle yer vermektedir: “...cenazenin törenle kaldırılmasına izin verildiğinin anlaşılmasına göre, cenaze töreninin izinsiz toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme ve buna bilerek katılma biçiminde düşünülemeyeceği..”, Yargıtay, 8. CD, 09.12.1983, E. 1983/2484, K.1983/2814, karar için bkz. GÜNGÖR/KAVALALI, s. 209.

⁴⁵¹ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s. 181; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 118-119; İŞGÖREN, s. 106.

⁴⁵² ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 119.

⁴⁵³ Anayasa Mahkemesi de; bildirim yükümlülüğünün kamu düzenini korumakla yükümlü makamların gerekli güvenlik tedbirlerini vaktinde almaları için gerekli olduğunu, çünkü gerekli tedbirler içinde amacına uygun geçmesi sağlanmayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kamu düzenini ve kişilerin hak ve hürriyetlerini zedeleyecek sonuçlar verebileceğini belirtmektedir. AYM, 04.01.1963, E.1962/208, K.1963/1, R.G. 13.03.1963-11354. Ancak Mahkeme söz konusu kararında, 6761 sayılı Kanunun 4. maddesiyle İdareye toplantıya müsaade edilip edilmeyeceği hususunda yetki verilmesini, iptalinin talep edilmemesi dolayısıyla inceleyememiştir. Bu noktada Anayasa Mahkemesinin, 6761 sayılı Kanunun toplantının yapılmasından 48 saat önce bildirim verilmesi şartını düzenleyen 3. maddesi ile verilecek bildirim üzerine mülki amirin toplantıya müsaade edilip edilmeyeceğini yazılı olarak düzenleme kuruluna bildirmesi gerektiğini düzenleyen 4. maddesinin birbirinden ayrı değerlendirilemeyeceği ve 4. maddenin mevcudiyeti dolayısıyla 3. maddede düzenlenen bildirim rejiminin hakkın özüne dokunacağı yönünde karar vermesi daha doğru olurdu, bkz. AKIN, Temel Hak ve Özgürlükler, s. 168.

⁴⁵⁴ AKIN, Toplanma Özgürlüğü, s. 561; ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 294.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKINA İDARENİN MÜDAHALESİ

I. Genel Olarak Temel Hak ve Özgürlükler Alanına İdarenin Müdahalesi

İdarenin temel hak ve özgürlükler alanında sahip olduğu yetkiler nitelikleri itibari ile kolluk faaliyeti kapsamında kullandığı yetkililerdir. Kolluk faaliyeti, idarenin kamu düzenini korumak ve sağlamak için giriştiği tüm faaliyetler olarak ifade edilebilir⁴⁵⁵. Kamu düzeninin sağlanması, bireyler üzerinde olumsuz etkiler yaratan bir düzenleme ve yaptırım gücü ile gerçekleşmektedir. İdare, kamu düzenini sağlamak, korumak ve bozulduğunda geri getirebilmek amacıyla, kolluk faaliyetleri kapsamında, bireylerin toplum içerisindeki tutum, davranış ve faaliyetlerini denetlemekte, gerektiğinde bireylere ve topluluklara yönelttiği emir ve yasaklar ile temel hak ve özgürlüklerine müdahale edebilmektedir⁴⁵⁶. Kolluk faaliyetlerinin, hak ve özgürlüklere en fazla müdahale edilen alan olması dolayısıyla bu konudaki yetki, önlem ve usullerin kamu düzenini ilgilendirdiği ölçüde idare hukuku ilkeleri ve özellikle de yasama organı tarafından konulan kurallar çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir⁴⁵⁷. Kanun koyucu tarafından yapılan düzenleme ve sınırlamaların katılığı ölçüsünde, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasında birey ve topluluklar ile idare karşı karşıya gelmektedir⁴⁵⁸. Bu kapsamda temel hak ve özgürlüklere yönelik ihlaller ve müdahalelerin çoğunluğu idarenin işlem ve eylemlerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bireylerin hemen hemen her

⁴⁵⁵ GÜNDAY, s. 289.

⁴⁵⁶ DURAN, s. 248-249; GÜNDAY, s. 289.

⁴⁵⁷ ÖZAY, İl Han, Günışığında Yönetim, Filiz Kitabevi, İstanbul 2004, s. 723.

⁴⁵⁸ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 123; DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 249; OĞURLU, s. 69.

gün karşı karşıya kaldıkları idare, devlet organlarından en otoriter olanı ve yetkilerini kötüye kullanmaya en meyilli olanıdır⁴⁵⁹. Ancak unutulmamalıdır ki, idarenin kamu düzenini sağlaması ve koruması, salt ve soyut düzen uğruna bir faaliyet olmayıp, aynı zamanda bireylerin toplum halinde hak ve özgürlüklerden yararlanmalarına imkân ve ortam yaratmak amacını da içermelidir⁴⁶⁰.

İdarenin kolluk faaliyeti kapsamında, temel hak ve özgürlükler alanında birtakım tedbirler alması, işlem ve eylemler yapması, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması anlamına gelmektedir⁴⁶¹. Bundan dolayıdır ki, kolluk işlem ve eylemlerinin mutlaka kanuna dayanması gerekmektedir. Temel hak ve özgürlükleri, kamu düzeninin korunması ve sağlanması amacıyla sınırlayan kanunlara, kolluk kanunları denmektedir⁴⁶². İdare, Anayasanın 13. maddesi dolayısıyla, genel düzenleme yetkisi ve takdir yetkisine dayanarak, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına yol açan kolluk alanında, düzenleyici işlemler yapamaz⁴⁶³. İdare ancak, temel hak ve özgürlükleri sınırlandıran ve kanun ile belirlenmiş ilke ve kuralların, belli durumlara ve bireylere uygulanması faaliyetini yerine getirecektir⁴⁶⁴. Bununla birlikte, çağdaş demokrasilerde, ilke olarak temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının kural, sınırlandırılmasının istisna olması dolayısıyla, idare temel hak ve özgürlükleri ancak kamu düzeninin gerektirdiği ölçüde sınırlayabilir ve olağanüstü dönemler dışında temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasını tamamen yasaklayamaz ve durduramaz⁴⁶⁵.

⁴⁵⁹ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 167.

⁴⁶⁰ DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 259; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 168.

⁴⁶¹ GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt II, s. 567; ERDEM, Jülide Gül, “Ölçülülük İlkesinin İdarenin Takdir Yetkisinin Kullanımındaki Yeri”, AÜHFD, Y. 2013, C. 62, S. 4, s. 993.

⁴⁶² GÜNDAY, s. 290; Bu Kanunlara örnek olarak; 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 2918 sayılı, Karayolları Trafik Kanunu, 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu sayılabilir, bkz. GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt II, s. 552.

⁴⁶³ ZABUNOĞLU, Yahya Kazım, İdare Hukuku Cilt I, Yetkin Yayınları, Ankara 2012, s. 560.

⁴⁶⁴ DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 248, GÜNDAY, s. 290.

⁴⁶⁵ DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 249.

Anayasanın 13. maddesi uyarınca, kanun koyucunun kamu düzeni, genel asayiş ve genel sağlık gibi sebeplere dayanarak idareye verebileceği müdahale yetkisi tüm temel hak ve özgürlükler için değil; sadece bu nedenlerle sınırlanması öngörülen temel hak ve özgürlükler için geçerli olacaktır⁴⁶⁶. Bunun yanında, Anayasanın 13. maddesi gereği getirilen ve sınırlamanın sınırını oluşturan güvenceler, idarenin temel hak ve özgürlüklere müdahale yetkisine de öncelikle uygulanacaktır. Anayasada, kamu düzeni, genel asayiş ve genel sağlık sebeplerine yer veren temel hak ve özgürlükler ile ilgili maddeler; madde 20 (özel hayatın gizliliği), madde 21(konut dokunulmazlığı), madde 22 (haberleşme özgürlüğü), madde 23 (yerleşme ve seyahat özgürlüğü), madde 26 (ifade özgürlüğü), madde 33 (dernek kurma özgürlüğü), madde 34 (toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı) olarak sayılabilir. Anayasada söz konusu kavramların birer sınırlama sebebi olarak yer aldığı temel hak ve özgürlükler açısından ise, idareye müdahale yetkisi verilip verilemeyeceğine göre bir ayrım yapılmaktadır.

A. İdarenin Müdahalesine Kapalı Temel Hak ve Özgürlükler

Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejiminde bazı temel hak ve özgürlükler açısından, kamu düzeni, genel asayiş ve genel sağlık sebeplerine dayanılarak kanun ile getirilen sınırlamaların uygulaması yalnızca yargı yerlerine bırakılmış, bu alanlarda idareye bu kanunları uygulaması ve kolluk yetkileri kullanması gibi herhangi bir yetki tanınmamıştır⁴⁶⁷. Örneğin Anayasanın 20, 21 ve 22. maddelerinde, “*Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması*

⁴⁶⁶ GÜNDAY, s. 313.

⁴⁶⁷ KIRATLI, s. 40; OĞURLU, Karşılaştırmalı İdare Hukukunda Ölçülülük İlkesi, s. 65.

sebeplerinden biri veya birkaçına bağı olarak, usulüne uygun olarak verilmiş hâkim kararı olmadıkça...” kaydına yer verilerek, sınırlama öngören yasaların uygulaması yalnızca yargı organına bırakılmıştır. Aynı şekilde, Anayasanın 33. maddesine göre derneklerin kanunun öngördüğü hallerde kapatılabilmesi için de hâkim kararı gereklidir.

Bu kategorideki temel hak ve özgürlüklerin söz konusu sınırlama sebeplerine dayanılarak kanun ile sınırlandırılması mümkün olmakla birlikte, Anayasa tarafından bu kanunların uygulanması görev ve yetkisi idareye değil yargıya bırakılmaktadır. İdarenin kural olarak bu temel hak ve özgürlükler için kanunların uygulanması dolayısıyla temel hak ve özgürlüklere müdahale yetkisi bulunmamaktadır⁴⁶⁸. Bununla birlikte, idareye istisnai olarak ve “*gecikmesinde sakınca bulunan hallerde*” bu kategoride yer alan hak ve özgürlüklere müdahale etme imkânı tanınmaktadır. Ancak idarenin müdahale kararını yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunması ve hâkim kararının kırk sekiz saat içinde açıklanması şartı da Anayasada öngörülmüş olup, aksi halde idarenin temel hak ve özgürlüklere müdahale niteliğindeki bu kararının kendiliğinden hükümsüz kalacağı da belirtilmiştir.

Ayrıca, Anayasa bazı temel hak ve özgürlükler için madde metninde ilgili temel hak ve özgürlüğün sınırlanması konusunda ek güvenceler koymuştur. Örneğin; Anayasanın 28. maddesinin 1. fıkrasına göre “*Basın sansür edilemez, basımevi kurmak izin alma şartına bağlanamaz*” ya da bu çalışmanın da konusu olan Anayasanın 34. maddesine göre; “*Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir*”. Bu şekilde ilgili temel hak ve özgürlük için öngörülen ek güvenceler, esasında pozitifleşmiş ve birer hüküm halini

⁴⁶⁸ GÜNDAY, s. 313.

almış öz öğeleri olup, yasama organının dahi dokunamayacağı⁴⁶⁹ ve dolayısıyla idarenin de müdahale yetkisinin bulunmadığı alanları göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, yasama organının dahi, basının ön denetimden geçirilmesi veya toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının izin şartına bağlanması konusunda bir yetkisi bulunmazken idarenin bu alanda herhangi bir yetkisinin olması düşünülemez. Dolayısıyla bu şekilde ek güvenceler getirilmiş alanların da idarenin kolluk yetkisine kapalı olduğu açıktır.

B. İdarenin Müdahalesine Açık Temel Hak ve Özgürlükler

Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejiminde bazı temel hak ve özgürlükler açısından, kamu düzeni, genel asayiş ve genel sağlık sebeplerine dayanılarak kanun ile getirilen sınırlamaların uygulaması yargı organına bırakılmamıştır. Dolayısıyla, bu temel hak ve özgürlükler açısından, kanunların uygulanmasında genel olarak sorumlu ve yetkili olan idarenin müdahalesi kaçınılmazdır. İdare, kanun koyucunun düzenlediği sınırlar içerisinde kanunların uygulanmasını kendisi yapacak; yani kolluk yetkilerini kullanacaktır⁴⁷⁰. Örneğin; yerleşme ve seyahat özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı bu kategorideki haklar arasında yer almaktadır.

Genel olarak tüm temel hak ve özgürlükler alanında, özelde ise toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkının kullanılmasında idarenin sahip olduğu yetkilerin esasında, kanun tarafından düzenlenen sınırlamaların uygulamasına yönelik yetkiler olduğu, idarenin bu alanlarda, kanunda belirtilmedikçe, düzenleme yetkisine ya da takdir yetkisine dayanarak yeni yetkiler türetemeyeceği, işlem veya eylemde

⁴⁶⁹ GÜNDAY, 312; GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.233; KUZU, s. 56; İŞGÖREN, s. 83.

⁴⁷⁰ GÜNDAY, s. 314.

bulunamayacağı açıktır. Ancak, kanun koyucunun kamu düzenini tehlikeye düşürecek tüm ihtimalleri ayrıntılarıyla düzenlemesinin imkânsız olması dolayısıyla, bu konuda idarenin düzenleme yetkisi kapsamında birtakım düzenlemeler yapması olağandır. Hiç bir kanunun ilişkin olduğu konuyu tüketecek şekilde düzenlemiş olması mümkün olmayacağı için, kanunun koyduğu kuralların yeknesak ve eşit bir şekilde uygulanması için mutlaka daha sınırlı, somut ve özel hükümler içeren detaylı metinlere ihtiyaç vardır⁴⁷¹. İdarenin temel hak ve özgürlükler alanında düzenleyici işlemler ile kurallar koyabilmesi için kanunda genel ilke ve esasların açık ve net olarak belirlenmesi gerekir. İdarenin düzenleme yetkisinin genel esasları ve sınırlarının açık ve net olarak belirlenmemesi halinde, yasa koyucu tarafından yapılan düzenlemenin Anayasanın 13. maddesi anlamında kanunilik şartını sağladığı söylenemez. Anayasanın 34. maddesinin 2. fıkrasına göre, “*Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir*”. Burada toplantı ve gösteri yürüyüşüne kanunla getirilen bu sınırlamaların uygulaması idareye dolayısı ile de kolluğa düşmektedir. Ancak unutmamak gerekir ki, diğer temel hak ve özgürlükler gibi, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına getirilen sınırlamaların da kanun aracılığı ile olması şarttır. Diğer bir ifadeyle, burada idarenin her ne kadar toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına müdahalede bulunması söz konusuysa da bu müdahalelerin şekil ve usullerinin kanun tarafından belirlenmesi gerekmektedir⁴⁷².

⁴⁷¹ DURAN, İdare Alanının Düzenlenmesinde Teşrii ve Tanzimi Tasarrufların Sınırları, s. 479.

⁴⁷² AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 564.

II. İdarenin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kullanılmasına İlişkin Müdahaleleri(Yetkileri)

2911 sayılı Kanunda, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin yukarıda sayılan genel sınırlamalara uyulmasının sağlanması, kamu düzeni açısından tehlike oluşturabilecek bazı durumların önlenmesi ya da bozulan kamu düzeninin tekrar sağlanması amacıyla idareye birtakım yetkiler verilmiştir. Kanun tarafından tanınan bu yetkiler, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin olarak doğrudan kurallar ve kısıtlamalar getirmemekte, belirli durumlarda ve konularda işlem yapma ve sınırlandırma yetkisini idareye bırakmaktadır. İdareye tanınan bu yetkiler, genel anlamda hakka ilişkin bir sınırlama niteliği taşımakla birlikte, yukarıda sayılan kanuni sınırlamaların aksine soyut, genel ve kural koyucu nitelikte değildirler⁴⁷³. İdarenin sahip olduğu bu yetkilerin büyük bir kısmı, kanunun getirdiği sınırlamalara uygun olarak hakkın kullanılmasını sağlamaya ve kamu düzeninin korunmasına yöneliktir. Bu anlamda da bu yetkiler daha çok yapılmak istenen toplantı ve gösteri yürüyüşünün nitelikleri ve koşulları dikkate alınarak kullanılmaktadır. İdare bu kapsamdaki yetkilerini daha çok birel işlem ve eylemler yaparak kullanmakla birlikte istisnai de olsa düzenleyici işlem niteliğinde kararlar da almaktadır. İdarenin düzenleyici nitelikteki bir işlemi ile bir temel hakkın sınırlandırılmasına yönelik değerlendirmeler ilgili bölümde yapılacaktır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin idarenin sahip olduğu yetkiler, sadece 2911 sayılı Kanunda değil, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kamu düzeni açısından taşıdığı riskler dolayısıyla kolluk yetkilerinin düzenlendiği diğer kanunlarda

⁴⁷³ Burada, aşağıda değinilecek olan “yer ve güzergâh tespiti yetkisi”ni ayrı tutmak gerekecektir. Zira bu yetki, belirli bir il ya da ilçe ile sınırlı olarak kullanılsa da toplantı ve gösteri yürüyüşleri için genel ve soyut kurallar getirmektedir.

da yer almaktadır. Bunun yanında idarenin genel kolluk yetkileri kapsamında sahip olduğu bir takım yetkilerin, kamu düzenini ilgilendirdiği ölçüde toplantı ve gösteri yürüyüşleri için de geçerli olacağı unutulmamalıdır.

A. İdarenin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yapılabilecek Kamusal Alanlara İlişkin Müdahaleleri

1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Alanlarının İdare Tarafından Belirlenmesi

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına yer bakımından getirilen sınırlamalar yukarıda ayrıntılı olarak ele alınmakla birlikte, kanunun yasakladığı yerler haricindeki her yerde toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılamayacağı da belirtilmiştir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılmasının tamamen yasak olduğu yerler kanunda sayılmış ve bunlar dışında il ve ilçelerde nerelerde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağının tespiti idareye bırakılmıştır.

2911 sayılı Kanunun 6. maddesi şu şekildedir; *“Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, tüm il ve ilçe sınırları içerisinde aşağıdaki hükümlere uyulmak şartıyla her yerde yapılabilir. İl ve ilçelerde toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı, kamu düzenini ve genel asayişini bozmayacak ve vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmayacak şekilde ve 22 nci maddenin birinci fıkrasında sayılan sınırlamalara uyulması kaydıyla Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi partilerin il ve ilçe temsilcileri ile güzergâhın geçeceği ilçe ve il belediye başkanlarının, en çok üyeye sahip üç sendikanın ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının il ve ilçe temsilcilerinin görüşleri alınarak mahallin en büyük mülki amiri tarafından*

belirlenir. İl ve ilçenin büyüklüğü, gelişmişliği ve yerleşim özellikleri dikkate alınarak birden fazla toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı belirlenebilir.

Belirlenen toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı yerel gazeteler ile valilik ve kaymakamlık internet sitelerinden ilan edilerek halka duyurulur.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri yer ve güzergâhı hakkında sonradan yapılacak değişiklikler de aynı yöntemle yapılır. Bu değişiklikler duyurudan on beş gün sonra geçerli olur.

Birden fazla toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhının belirlendiği il ve ilçelerde düzenleme kurulu, kamu düzenini ve genel asayişini bozmayacak ve vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmayacak şekilde belirlenen yer ve güzergâhlardan birisini tercih edebilir.”

2911 sayılı Kanunun 6. maddesinin ilk cümlesinde, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin il ve ilçe sınırları içerisinde, diğer fıkralardaki hükümlere uyulması şartıyla, **her yerde** yapılabileceğinin ifade edilmesine karşılık, hemen ardından getirilen hükümler ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin istenilen her yerde yapılamayacağı anlaşılmaktadır. Maddeye göre; il ve ilçelerde toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı, kamu düzenini ve genel asayişini bozmayacak ve vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmayacak şekilde ve 22. maddenin 1. fıkrasında sayılan sınırlamalara uyulması kaydıyla mülki amirler tarafından belirlenecektir. 6529 sayılı Kanun⁴⁷⁴ ile madde metninde yapılan değişikliklere göre, mülki amirler toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı güzergâhı belirlerken, belediye başkanları, siyasi partiler ile meslek örgütleri ve sendikaların görüşünü alacaklardır. Yapılan bu

⁴⁷⁴ 6529 sayılı Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun madde 5, R.G. 13.03.2014-28940

değişiklikle yer belirleme yetkisi için bir danışma mekanizması oluşturulmakta, ancak yer ve güzergâh belirleme yetkisi sonuç itibariyle mülki amirlerde kalmaktadır⁴⁷⁵.

Bu düzenleme dolayısı ile toplantı veya gösteri yürüyüşü yapılacak yeri seçmek, idarenin daha önceden belirlediği yerler arasından olmak kaydıyla toplantı veya gösteri yürüyüşünü düzenleyenlere aittir⁴⁷⁶. Ancak madde düzenlemesinden anlaşıldığı üzere, bir il veya ilçede belirlenecek toplantı ve gösteri yürüyüşü yerlerinin sayıca çok olması beklenmemelidir. Zira maddede birden fazla yer ve güzergâh belirlenmesi seçeneği ikinci planda tutulmuştur. Ayrıca bu yetki sadece açık hava toplantıları ve gösteri yürüyüşleri içindir ve idarenin kapalı yer toplantıları için yer ve güzergâh belirleme yetkisi söz konusu değildir⁴⁷⁷. Kapalı yer toplantıları, kural olarak, düzenleme kurulunun belirlediği yerde gerçekleşebilmektedir.

Kamuya açık alanlarda gerçekleştirilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, araç ve yaya trafiğini ya da yapıldıkları alanda diğer kişilerin günlük veya ticari ilişkilerini etkilemesi kaçınılmaz bir durumdur. Sokak, meydan ve parkların hem ulaşım, dinlenme, eğlence ve ticari faaliyet amaçlı hem de düşünceleri açıklama, tartışma ve yayma alanları olarak kullanılması bu alanların kamusal niteliğinden kaynaklanmaktadır⁴⁷⁸. İdari mercilerin halkın kamusal alanları güvenlikle ve rahatlıkla kullanılabilmesi için düzenlemeler yapması, kamu düzeninin sağlanması yollarından

⁴⁷⁵ **KAMAN**, Nur Zeliha, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına İlişkin Hukusal Çerçeve, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Demokratik Toplum Düzeni Kavramıyla İlişkisi Çalıştayı (İSTANBUL, 22.05.2014), Açılış Konuşması, SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara 2014 s. 25-26; bu konuya ilişkin olarak, 2015 yılında CHP Milletvekili Süheyl Batum tarafından verilen Kanun değişikliği teklifinde, yer belirleme yetkisinin danışma mekanizması olarak oluşturulan Kurul tarafından kullanılması önerilmiştir. Kanun değişikliği teklifi için bkz. <http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/367875.pdf> (05.02.2016)

⁴⁷⁶ AKIN, Toplanma Özgürlüğü, s. 566; ÖZENÇ, s. 87.

⁴⁷⁷ AKIN, Temel Hak ve Özgürlükler, s. 173; AKIN, Toplanma Özgürlüğü, s. 566; İŞGÖREN, s. 69; ÇELENK, s. 14.

⁴⁷⁸ GÜRAN, Düşünceleri Açıklama ve Yayma Aracı Olarak Kamu Malları, s. 190.

biridir⁴⁷⁹. Başka hak ve özgürlüklerle denge içinde kullanılması zorunluluğu ve kamu düzeni gerekçeleriyle, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılacağı yerler bakımından birtakım düzenlemelere gidilmesi olağandır. Zira kamusal alanların maddi olarak sınırlı olması, bu yerlerin ayrıca kamuya ait başka faaliyetler için de kullanılması dolayısıyla bazı durumlarda uyuşmazlıkların çıkmazı kaçınılmazdır⁴⁸⁰. İdari mercilerin bu alanlarda bir takım düzenlemeler yapması bu uyuşmazlıkların giderilmesi amacıyla yöneliktir. İdare yapacağı düzenlemelerde bu alanlardan yararlanmak isteyen kişilerin haklarını ve yararlanma biçimlerini hassas bir şekilde dengelemeye çalışacaktır⁴⁸¹.

Hakkın Kullanılacağı Alanların İdare Tarafından Kategorik Olarak Belirlenmesi

Hakkın Özüne Dokunur

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının önemli unsurlarından biri olan mekân seçiminin bu hakkı kullanmak isteyenlerin değil de idari makamların inisiyatifinde olmasının, demokratik bir toplumun vazgeçilemeyecek bir parçası olarak nitelendirilen bu hakkın özüne dokunduğu açıktır⁴⁸². Gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergâhı tespit etme yetkisi, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını, bir bakıma fiili ya da dolaylı olarak izin sistemine tabi kılarak etkisizleştirmektedir⁴⁸³. Bir cadde veya meydan trafik açısından ne kadar yoğun olursa olsun, bu yerin gösteri

⁴⁷⁹ ATALAY, s. 98.

⁴⁸⁰ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 287; ATALAY, s. 115.

⁴⁸¹ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, 274-275, 288.

⁴⁸² DUYMAZ, s. 274.

⁴⁸³ YÜZBAŞIOĞLU, Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hak ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasa ve Yasalarda Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme, s. 41.

yürüyüşlerine tamamen kapatılması, özgürlüğün kural sınırlamanın istisna teşkil ettiği bir siyasal rejimle bağdaşmaz. Ne kadar işlek ve merkezi bir cadde veya meydan olursa olsun trafiğin akışı ve yönü başka bir yere kaydırılmak suretiyle çözüm bulunulması olanağı varken salt trafik ve güvenlik gerekçeleriyle bu yerlerde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin tamamen yasaklanması ve merkez dışında başka alanların gösterilmesi idarenin yetkisini ölçsüz kullanmasıdır⁴⁸⁴. Unutmamak gerekir ki kamusal alanları toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı için kullananlar, bu alanı ticari amaç veya araç ve yaya trafiği için kullananlar kadar meşru bir hakka sahiptir⁴⁸⁵. Bazı zamanlarda düzenlenecek olan toplantı ve gösteri yürüyüşü, ancak belli bir yerde gerçekleştiğinde anlam taşımaktadır. Örneğin bir parkta, ani bir kararla ağaç kesilmesini protesto etmek amacıyla düzenlenecek toplantı ve gösteri yürüyüşü, doğal olarak park alanında olacaktır. Aksine bir kabul düzenlenecek toplantı ve gösteri yürüyüşü ile verilmek istenen mesajı anlamsızlaştıracak ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özüne dokunacaktır.

AİHM'nin bu konudaki yaklaşımı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanım yerleri konusunda genel ve kategorik yasaklamalar getirilemeyeceği, barışçıl olması kaydıyla, toplantı ve gösterilerin her yerde yapılabileceği yönündedir⁴⁸⁶. Gerçi AİHM bazı durumlarda, belli alanlarda gösteri yapılmasına yönelik yasaklamaları, alternatif meydanlar gösterilmesi durumunda orantılı görmektedir⁴⁸⁷. Ancak yine de tarihsel ve toplumsal nedenlerden dolayı mekâna yönelik ısrar karşısında kamu

⁴⁸⁴ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 140-141.

⁴⁸⁵ **Türkiye İnsan Hakları Kurumu(TİHK)**, Gezi Parkı Olayları, Raporu, Ekim 2014, s. 40.

⁴⁸⁶ ANAYURT, Ankara ve Strasburg Pencerelerinden Toplanma Hakkına Farklı Bakışlar ve Çatışma Alanları, s. 65.

⁴⁸⁷ Bkz. ALPKAYA, s. 13-14.

güçlerinin takınacağı tutum önem taşımaktadır⁴⁸⁸. Bu doğrultuda AİHM, genel olarak kararlarında, kategorik mekânsal yasakları ihlal olarak nitelendirmekte ve somut olayın koşullarına göre değerlendirilmesi koşulu ile parkların, meydanların, caddelerin, kiliselerin, kamu binalarının veya mezarlıkların toplantı ve gösteri yeri olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir⁴⁸⁹.

Türkiye’de toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünde mekân bakımından yapılan sınırlamaların en önemlisi Taksim Meydanına ilişkin yapılan düzenlemelerdir. Bu meydan 1 Mayıs 1977 kutlamalarında 37 kişinin ölümüyle sonuçlanan olayların yaşanması nedeniyle işçi sendikaları açısından özel bir mekân olma özelliği taşımaktadır⁴⁹⁰. Ne var ki, hemen hemen her 1 Mayısta Taksim Meydanının toplantı ve gösterilere açılıp açılmayacağı tartışma konusu olmaktadır. AİHM, *DİSK ve KESK* kararında, Taksim Meydanı’nın 1 Mayıs kutlamaları için yasaklanması konusunda, meydanın tarihsel önemini ve taşıdığı sembolik değeri dolayısıyla, göstericilerin yer konusundaki ısrarının anlaşılır olduğunu⁴⁹¹ ve bu yöndeki bir seçimin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımının bir parçası olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır⁴⁹². AYM ise, 1 Mayıs 2014 kutlamalarında Taksim Meydanında kutlama

⁴⁸⁸ ŞİRİN, , Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 297.

⁴⁸⁹ AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 388; DUYMAZ, s. 274; ÖZENÇ, s. 109vd.

⁴⁹⁰ UYGUN, Devlet Teorisi, s. 665; **BECERİK**, Arzu Sun, “İHAM, DİSK/KESK C. Türkiye: 1 Mayıs Kararı. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Emsal Bir Kararla Taksim Meydanı’nın 1 Mayıs Alanı Olduğuna Hükmetti”, *Anayasa Hukuku Dergisi*, C. 2, S. 3, Y. 2013, s. 174-175.

⁴⁹¹ AİHM, *DİSK ve KESK/Türkiye* kararında mekân ile bağlantılı olarak öncelikle “1977 yılında İşçi Bayramı kutlamaları sırasında yaşanan kargaşada 37 kişinin hayatını kaybettiğini”, “bunun sonucunda Taksim Meydanının bu trajik olayın sembolü haline geldiğini”; “2010 yılından itibaren Türkiye’de ulusal bayram olarak kutlandığını ve bu tarihten itibaren Taksim Meydanı’nda kutlamalar yapılmasına izin verildiğini” kaydetmiştir. AİHM, *DİSK ve KESK/Türkiye*(38676/08, 27.11.2012), p. 31; Ancak mahkeme, mekan konusunda bir talep olmadığı için Taksim Meydanının kapatılmasıyla ilgili spesifik bir değerlendirme yapmamıştır. Eğer mahkemenin bu yönde bir değerlendirme yapması gerekseydi, konuyla ilgili not ettiği kayıtlardan ve içtihatlarından yola çıkarak ihlal kararı vereceği söylenebilir, bkz. **ŞİRİN**, Tolga, “Anayasa Mahkemesi’nin Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Kararlarına Yönelik Eleştirel Bir Değerlendirme”, s. 7, http://www.aihmiz.org.tr/files/TolgaSirin_2015.pdf (15.03.2016).

⁴⁹² AİHM, *DİSK ve KESK/Türkiye*(38676/08, 27.11.2012), p. 31; Ayrıca bkz. **BECERİK**, s. 168-169.

yapılmasına izin verilmeyeceğine ilişkin yapılan açıklamalara dayanılarak, bu yöndeki uygulamanın durdurulmasına karar verilmesi istemiyle yapılan başvuruda özetle, yetkili idari mercilere ve derece mahkemelerine yönelik başvuru yollarının tüketilmediği ve anılan kuralın istisnalarını oluşturan hallerin mevcut olmadığı gerekçesiyle şikâyeti reddetmiştir⁴⁹³. AYM kararda ayrıca AİHM'nin DİSK ve KESK kararında, Taksim Meydanı'nda kutlama yapılmasının engellenmesinden dolayı değil, polisin orantısız şiddetinden dolayı ihlal kararı verildiğini vurgulamıştır.

İdare Bir Düzenleyici İşlem İle Hakkın Kullanılacağı Alanları Sınırlandıramaz

İdari mercilere, toplantı ve gösteri yürüyüşleri yapılabilecek yer ve güzergâhları önceden belirleme yetkisinin verilmesine gerekçe olarak, kamusal alanlarda toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilme hakkının objektif esaslara bağlanması, böylelikle keyfi ve taraflı engellemelerin önlenmesinin amaçlandığı belirtilmektedir⁴⁹⁴. Gerçekten de, yer ve güzergâhın idarece önceden belirlenmesi ve ilan edilmesi; hakkın kullanılmasında eşitliğin sağlanması, idarenin belli toplantılar lehinde veya aleyhinde tutum almasının ve keyfiliğin⁴⁹⁵ önlenmesi bakımından önemlidir. Zira bu alanlarda yapılacak düzenlemeler sonucunda, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, trafik, ulaşım, serbest dolaşım veya kamu düzeni gerekçeleri dolayısıyla sınırlandırılacaktır. Önemli olan, bu yetkinin objektif ölçütler dâhilinde

⁴⁹³ AYM, 25.4.2014, Bireysel Başvuru No:2014/5559.

⁴⁹⁴ 2911 sayılı Kanun m. 6 gerekçesi, bkz. GÜNGÖR/KAVALALI, s. 28. Nitekim 6761 sayılı Kanunun 5. maddesi, toplanma ve dağılma yerlerinin gösteri yürüyüşünün yapılabileceği yol ve güzergâhların, verilen beyanname üzerine, mahallin mülkiye amirliğince yapılacak araştırma sonucuna göre belirleneceği hükmüne yer vermektedir. Ancak, bu hükmün uygulamada keyfi değerlendirmelere yol açtığı tespit edilerek, 171 sayılı Kanun döneminde bu yerlerin önceden belirlenmesi esası kabul edilmiştir.

⁴⁹⁵ GÜNGÖR/KAVALALI, s. 143.

kullanılması ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemek isteyenler arasında haksız ayrımlar yapılmamasıdır⁴⁹⁶. İdarenin bu durumlarda, bir işlem yaparken kesinlikle bağlı olacağı objektif esaslar veya standartlar ya da bir takım ilkeler koymak suretiyle yetkilerini bağlı yetkiye dönüştürmesi⁴⁹⁷ gereklidir. Aksi halde, yetkili merci, istemediği kişi veya kuruluşların yapacağı yürüyüşler için şehir merkezine çok uzak, تنها ve ıssız yerleri göstererek yürüyüşün amacına ulaşmasını engelleyip, onu tamamen etkisiz hale getirebilir⁴⁹⁸.

Ancak, yer ve güzergâh belirleme konusunda idareye tanınan yetkinin genel esaslarının ve sınırlarının belirli olmaması ve idari makamların geniş bir takdir alanına sahip olması dolayısıyla, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ilkelerine uygun olduğu söylenemez. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına getirilecek yer sınırlamalarının, yasak yerlerin sayılmasında olduğu gibi öncelikle kanun ile getirilmesi gereklidir. Bunun yanında her şehir için hangi yerlerde ve ne şekillerde toplantı veya gösterilerin düzenlenebileceğinin kanun koyucu tarafından düzenlenmesinin maddi olarak imkânsız⁴⁹⁹ olması dolayısıyla bu konudaki yetkinin idari makamlara verilmesi düşünülebilir. Ancak idarenin temel hak ve özgürlükler alanında doğrudan düzenleyici işlem ile bir takım kurallar, sınırlamalar getirebilmesinin öncelikli şartı, böyle bir yetkinin, genel esasları, şartları ve sınırlarının bir kanun metniyle belirlenmesidir⁵⁰⁰. Yer ve güzergâh belirleme konusunda idarenin sahip olduğu yetkiyi kullanırken hangi şartlara uyacağı, yetkinin kullanımı için genel

⁴⁹⁶ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 286; ATALAY, s. 99.

⁴⁹⁷ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 283; ÇELENK, s. 15.

⁴⁹⁸ ATALAY, s. 98; AZRAK, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, s. 244; TEKİNSOY, s. 45; KABOĞLU, Dernek ve Toplantı Özgürlükleri, s. 125; GÜRAN Sait, “Hak Arama Özgürlüğünün İki Boyutu”, Anayasa Yargısı, C. 9, s. 24.

⁴⁹⁹ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 406.

⁵⁰⁰ DURAN, İdare Alanının Düzenlenmesinde Teşrii ve Tanzimi Tasarrufların Sınırları, s. 480-486.

esaslar ve yetkinin sınırları belirlenmemiştir⁵⁰¹. Kanunda belirtilen, kamu düzenini ve genel asayiş bozmama ve vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmama gibi ölçütler bu bakımdan yetersiz kalmaktadır. Nitekim uygulamada idarenin gidiş-geliş ve güvenliği sağlama gerekçesi ile kent merkezlerine uzak meydan ve güzergâhları belirledikleri görülmektedir⁵⁰². İdarenin bu şekilde, kent merkezlerine uzak ve sapa yerleri toplantı ve gösteri yürüyüşü alanları olarak belirlemesi, yapılacak olan toplantı veya gösteri yürüyüşün etkisini azalttığı gibi; kent ortak mekânları ya da orta mallarının ifade özgürlüklerine zemin hazırlama işlevini de ortadan kaldırmaktadır⁵⁰³. İdari makamlara verilen yetki, kanunilik unsuru açısından Anayasanın 13. maddesine aykırıdır. Ancak, Danıştay, idarenin belirlediği yerler dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılmasının yasaklanması işlemlerine ilişkin açılan iptal davalarında, kanunun yer belirleme konusundaki sınırlandırıcı hükmünü katı biçimde uygulamakta ve idare tarafından toplantı ve gösteri yürüyüşü alanı olarak belirlenmeyen yerlerde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin engellenmesini hukuka uygun görmemektedir⁵⁰⁴. Yargıtay ise, özgürlükçü bir yaklaşım benimsemekte ve toplantı veya gösteri yürüyüşünün önceden belirlenen yer ve güzergâhlar dışında gerçekleştirilmiş olmasının, toplantı ve gösteri yürüyüşünü kanuna aykırı hale getirmediğini belirtmektedir⁵⁰⁵. Yargıtay, bir kararında, 500-600 kişilik domates üreticisinin düşük

⁵⁰¹ Maddenin ilk halinde yer alan, genel olarak trafiği aksatmayan ve elektrik tesisatının bulanacağı yerlerin tercih edilmesi kriteri ise hem bağlayıcı olmaması hem de çok zayıf ve günümüz şartlarında işlevsiz olması dolayısıyla eleştirilmekteydi, bkz. AKIN, Temel Hak ve Özgürlükler, s. 174.

⁵⁰² 1991 Yılında Taksim Park Otel inşaatını protesto etmek isteyen katılımcılara, toplantı ve gösteri yürüyüşü alanı olarak Çağlayandaki bir parkın gösterilmesi gibi, bkz. GÜRAN, Hak Arama Özgürlüğünün İki Boyutu, s. 24-25; İŞGÖREN, s. 116.

⁵⁰³ TANÖR, Bülent, Türkiye’de İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, İstanbul 1994, s. 111; GÜRAN, Hak Arama Özgürlüğünün İki Boyutu, s. 29.

⁵⁰⁴ Danıştay 10. D, 24.09.1992, E. 1990/2741, K. 1992/3233, (KİBB).

⁵⁰⁵ Yargıtay, 8. CD. 11.12.2006, E.2006/1660, K.2006/9142, bkz. İŞGÖREN, s. 167; Yargıtay, 8. CD. 07.12.2006, E.2006/2438, K.2006/9022, bkz. İŞGÖREN, s. 193-194.

fiyat verilmesi nedeniyle ürünlerinin tarlada çürümeye bırakıldığını yetkililere duyurmak ve çözüm aramak amacıyla römorklu traktörleri karayoluna çekip domates dökerek karayolunu kısmen kapatıp, konuşmalardan sonra kendiliğinden dağılmasını, demokratik hakların elde edilmesine yönelik görmüş ve bunun suç teşkil etmediği sonucuna ulaşmıştır⁵⁰⁶.

İdarenin kanuni sınırları belirlenmemiş bir yetkiye dayanarak tek başına toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılacak yerleri sınırlayıcı hükümler koyması düşünülemez. Buna karşın, 2911 sayılı Kanunun 6. maddesi, her ne kadar çerçevesini ve sınırlarını net olarak belirtmemiş olsa da, yer ve güzergâh tespiti konusunda idarenin düzenleyici işlem yapabilmesine olanak sağlamaktadır. İdare, 6. madde ile düzenlenen bu yetkiyi genellikle, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılabilecek alanları asgari sayıda ve merkezden uzak yerler olarak belirleyerek, hakkın kullanımını azaltmak, hakkı sınırlandırmak için kullanmaktadır. Bu durum idarenin bir düzenleyici işlemi ile toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını yer bakımından kategorik olarak sınırlandırması anlamına gelmektedir. Oysa idare bu yetkisini kategorik sınırlamalar getirmeyecek şekilde de kullanabilir. Şöyle ki; idare düzenleyici işlemi ile 2911 sayılı Kanunun 22. maddesinde sayılan yasak yerlerin kendi mülki sınırları içerisinde hangi yerlere karşılık geldiğinin tespitini yaparak bu yerler haricindeki tüm alanlarda, kamu düzenini ve genel asayişini bozmamak ve vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmamak şartıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılabileceğini belirtebilir⁵⁰⁷. Dolayısıyla, idare, bazı soyut testler ve değerlendirmeler ile “*kamu düzenini ve genel asayişini bozmama*

⁵⁰⁶ Yargıtay 8. CD, 09.09.1997, E. 1997/10518, K. 1997/11621, bkz. İŞGÖREN, s. 204.

⁵⁰⁷ Buna karşın 2911 sayılı Kanunun 6. maddesinin bu şekilde bir yoruma izin vermediği, madde hükmü gereğince her il ve ilçede toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhlarının mutlaka sayma yoluyla belirtilmesi gerektiği de savunulabilir. Uygulamada da idari makamların maddeyi bu şekilde yorumladıkları açıktır.

ve vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmama” gibi koşulların gerçekleşeceğini varsayarak düzenleyici bir işlem ile kategorik sınırlamalar getirmek yerine; her somut olayın özelliğine göre yapacağı testler ve değerlendirmeler sonucunda koşulların oluşması durumunda yapacağı birel işlemlerle yer bakımından bazı sınırlamalar getirebilir⁵⁰⁸. Zira idare tarafından bu şekilde yapılacak olan kategorik sınırlamalar, her bir münferit olayın özel şartlarının dikkate alınmasını gerektirmedikleri için orantısız bir biçimde uygulanmaya daha müsaittirler⁵⁰⁹. Bundan dolayı toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhlarının belirlenmesinde idare her somut duruma ve olaya göre ayrı bir değerlendirme yapmalı ve buna göre karar almalıdır. İdare, ön bildirimin yapılmış olması durumunda, bildirimde gösterilen yerin toplantı ve gösteri yürüyüşü için uygun olup olmadığı değerlendirmesini yaparak olumsuz bir sonuca varması durumunda alternatif yer belirlemelidir⁵¹⁰. Acele ve ani toplantılarda bu durumun nasıl çözüleceği ise biraz daha karmaşık olabilir. Zira bu durumda idareye yapılmış önceden bir bildirimin bulunmaması dolayısıyla idarenin önceden toplantının yapılmak istendiği yer hakkında bir değerlendirme yapması söz konusu olamayacaktır. Bu durumda idare, toplantı veya gösteri yürüyüşünün başlamasıyla toplanılan yer ile ilgili değerlendirmeleri hızlı bir şekilde yapmalı, olumsuz bir sonuca varması durumunda ise bu durumu, hakkı kullananlara açık bir şekilde bildirerek erteleme ya da dağıtma tedbirini uygulamalıdır. Kamuya açık alanlarda yapılacak gösterilere müdahale edilip edilmemesinin kriteri olarak, mekânların *a priori* sayılması yerine her

⁵⁰⁸ AZRAK, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, s. 244; GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 286; TEKİNSOY, s. 46; KAMAN, s. 27.

⁵⁰⁹ MUIŹNIEKS, Nils, (Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri), 1-5 Temmuz 2013 Tarihleri Arasındaki Türkiye Ziyaretini Müteakiben Hazırladığı Rapor, Kasım 2013, s. 8, p. 23. <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/f4cbee81970f2ea8ddeb94e09fc552b0.pdf> (17.04.2016)

⁵¹⁰ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 289.

olayda somut koşullara bakılmalı ve kategorik yaklaşmaktan ziyade toplanmanın, kamu düzenine ve mekânın kamusal kullanımına engel olup olmadığı deęerlendirilmelidir⁵¹¹. Toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılmak istenen mekân ile toplantının düzenlenmesi amacı arasında bir bağlantının mevcut olması durumunda idarenin toplantıyı yer açısından engelleyebilmesi için haklı bir neden ileri sürmesi ve bu haklı nedenin varlığını ortaya koyması gerekir⁵¹². Nitekim AİHM, İsrail’e karşı İstanbul Beyoğlu Tünel’de protesto gösterisi⁵¹³ ve Taksim Meydanında 1 Mayıs kutlamaları⁵¹⁴ yapmak isteyen gruplara izin verilmemesinin Türkiye hükümeti tarafından gerekçelendirilemediğini belirtmektedir.

2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Alanlarına Erişimin İdare Tarafından Engellenmesi

İdarenin, toplantı ve gösteri yürüyüşleri için belirlediği yerler dışında kalan alanlarda yapılacak olan toplantı ve gösteri yürüyüşlerini engellemek adına, seyahat özgürlüğünü engelleyici bir takım yasaklar koyması son zamanlarda sıkça ortaya çıkan bir durumdur. İdare, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini engellemek için yolları tamamen ulaşıma ve yaya trafiğine kapatabilmekte; ulaşımı bir süreliğine askıya alabilmekte veya toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapılacağı alana ya da ilçeye girişleri yasaklayabilmektedir⁵¹⁵.

⁵¹¹ ŞİRİN, , Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 297.

⁵¹² KARAN, Ulaş, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına İlişkin Hukuksal Çerçeve”, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Demokratik Toplum Düzeni Kavramıyla İlişkisi Çalıştayı (İSTANBUL, 22.05.2014), SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara 2014, s. 33; GUIDELINES ON FREEDOM OF PEACEFUL ASSEMBLY, s. 59, p. 102-103.

⁵¹³ AİHM, *Samüt Karabulut/Türkiye*(16999/04, 27.01.2009), p. 36.

⁵¹⁴ AİHM, *DİSK ve KESK/Türkiye*(38676/08, 29.04.2013), p. 31.

⁵¹⁵ KABOğLU, İbrahim, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Türkiye (Karşılaştırılmalı Gözlemler)”, Anayasa Hukuku Dergisi, C.4, S.7, Y.2015, s. 20.

Örneğin, 31 mayıs 2013 ve 11 Haziran 2013'te Gezi parkı olayları sebebiyle, Taksim istikametine giden metro ve föniküler seferlerinin iptal edilmesi, daha sonrasında Taksim Meydanı, Gezi Parkı, Dolmabahçe/Taksim istikametindeki yolların trafiğe kapatılması, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini engellemek amacıyla bireylerin seyahat özgürlüklerinin kısıtlanmasına yol açmıştır⁵¹⁶. Diğer bir örnekte ise, Ankara Valiliği'nin 4+4+4 Eğitim Reformu Protestosu nedeniyle 28-29.03.2014 tarihlerinde Ankara'da yapılacak her türlü eylemi yasaklama kararı uyarınca İçişleri Bakanlığı, söz konusu protesto gösterisine katılmak isteyen grupların illerden çıkışlarına izin verilmemesi için tüm valilere yazı yazmıştır. İzmir Valiliği de, 27.03.2014 tarihinde, Eğitim-Sen'in İzmir şubelerine durumu bildirmiş, Ankara'ya gitmelerine *“izin verilmeyeceğini ve bu kapsamda yapılan organizasyonlar iptal edilmediği takdirde yasal işlem yapılacağını”* tebliğ etmiştir⁵¹⁷. Yine İstanbul Valiliği tarafından 1 Mayıs Günü Taksim Meydanında yapılabilecek olan kutlamaların engellenmesi amacıyla 29.04.2013/4176-3 sayılı kararı ile 1 Mayıs 2013 günü saat 06.00'dan itibaren geçerli olmak üzere, Taksim Meydanına yakın ve bağlantısı olan bazı caddelerin trafiğe kapatılması, çoğunluğu bu güzergâhlarda olmak üzere, bazı toplu ulaşım seferlerinin iptal edilmesine ilişkin karar alınmıştır⁵¹⁸.

Yukarıda örnekleri verilen olaylarda alınan tüm tedbirlerin seyahat özgürlüğünü kısıtlamasının yanında dolaylı olarak toplantı ve gösteri yürüyüşlerini de engellemesi söz konusu olmaktadır. Nitekim idarenin bu tedbirlere başvurusundaki asıl asıl ve nihai amacının, yapılmak istenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin

⁵¹⁶ GEZİ PARKI OLAYLARI, s. 101-102.

⁵¹⁷ AYM, 06.01.2015, Bireysel Başvuru No: 2013/3924, p. 11.

⁵¹⁸ Kamu Denetçiliği Kurumu(KDK), Karar No: 2013/33, bkz. **KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU**, Temel Hak ve Özgürlükler İle İlgili Kararlar, Afşar Matbaacılık, Ankara 2014, s. 152-166.

engellenmesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kamu Denetçiliği Kurumuna yapılan bir başvuru üzerine, söz konusu İstanbul Valiliğinin kararının ve bu karara istinaden uygulanan toplu ulaşım araçlarının seferlerinin durdurulmasının seyahat özgürlüğünü engellediği ifade edilmektedir. Kamu Denetçiliği Kurumu kararında, seyahat özgürlüğünün, iptal edilen seferlerin nitelik ve nicelikleri dolayısıyla, İstanbul ilinin tamamını etkileyecek şekilde ve adeta sıkıyönetim ilan edilmiş gibi kısıtlandığı ve engellendiği sonucuna varmıştır⁵¹⁹. İçişleri Bakanlığı ve İzmir Valiliğinin kararları ve sonrasında gerçekleşen protestolara orantısız müdahale dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle AYM'ne yapılan bireysel başvuruda ise AYM, İçişleri Bakanlığının ve İzmir Valiliğinin söz konusu kararlarına ve kolluk personelinin otobüslerin evrak eksikliği gerekçesiyle başvuruçuların Ankara'ya gitmelerini engellemesi eylemlerine ilişkin bir değerlendirme yapmaktan kaçınmıştır⁵²⁰.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerini engellemek amacıyla seyahat özgürlüğünün de kısıtlanmasına yol açan bu müdahaleler kanuni dayanaktan yoksundur. İdarenin bir il sınırları içerisinde kamu düzenini sağlamak ve korumak amacıyla bir takım yetkilere sahip olduğu kabul edilmekle birlikte, bu yetkilerin bir temel hak ve özgürlüğe müdahaleyi gerektirmesi durumunda açık bir kanuni dayanağa ihtiyaç vardır⁵²¹. Ayrıca Anayasanın 23. maddesi uyarınca seyahat özgürlüğü, suç soruşturma ve

⁵¹⁹ KDK, Karar No: 2013/33, bkz. KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU, Temel Hak ve Özgürlükler İle İlgili Kararlar, s. 152-166.

⁵²⁰ ŞİRİN, Anayasa Mahkemesi'nin Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Kararlarına Yönelik Eleştirel Bir Değerlendirme, s. 26.

⁵²¹ AİHM *Gsell/İsviçre* kararında, İsviçre Federal Anayasa'sının genel olarak temel hak ve özgürlükleri kısıtlanmasında genel bazı prensipler ortaya koyan 36. maddesinin, bir kısıtlamanın temelini oluşturacak şekilde ayrıntılı kaleme alınmamış olduğunu ve başvuruçunun bir gösteriye katılmasını engellemek için şehre sokulmaması durumunun çok daha ayrıntılı bir düzenlemede temel bulması gerektiğini söyleyip İsviçre'yi mahkûm etmiştir, AİHM *Gsell/İsviçre*(12675/05, 08.10.2009), p. 56-58, bkz. TANYAR, s. 624.

kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek amaçlarıyla ve ancak kanunla sınırlanabilir. İdarenin seyahat özgürlüğünü bir idari işlem ile sınırlayabilmesi için ise, genel esasları ve sınırlarının kanun tarafından belirlendiği açık bir yetkiye ihtiyacı vardır. Diğer taraftan, idareye bu şekilde bir yetkinin kanun tarafından verildiği düşünülse dahi, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini engellemek için bu yetkinin kullanılması sonucunda yapılan işlem veya eylem, amaç unsuru yönünden hukuka aykırı olacaktır.

AIHM, bu konuda, Türkiye ile ilgili verdiği bir kararda, İstanbul Valisinin talimatı üzerine deniz otobüsü ve metro seferlerinin durdurulması, Taksim Meydanının ve bu meydana çıkan yolların kapatılması durumlarını dikkate aldığını belirtmiştir⁵²². AIHM, Valiliğin tutumunu, alınan önlemleri ve müdahalenin orantısızlığın ihlal olarak değerlendirmiş ancak valiliğin ulaşım araçları ve meydana ilişkin yasaklarını ayrı ayrı ele almamıştır. Diğer taraftan AIHM, bir kararında bir toplantıya katılmak için seyahat izni verilmemesini 11. maddenin ihlali olarak değerlendirmiştir. Davaya Konu olayda KKTC vatandaşı olan başvuru, Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplumlarının barışması amacıyla girişimlerde bulunmak için Kıbrıs Rum Kesimine geçmek istemektedir. Başvurucunun Kıbrıs Rum Kesimine geçmek için yaptığı izin istemi reddedilmiştir. AIHM, başvuru izin talebinin reddedilerek Türk ve Rum Kesiminde yapacağı toplantılara katılmasının engellendiği ve bunun için hiçbir yasal gerekçenin sunulmadığı gerekçesiyle ihlal kararı vermiştir⁵²³.

⁵²² AIHM, *DİSK ve KESK/Türkiye*(38676/08, 27.11.2012), p. 31.

⁵²³ AIHM, *Djavit An/Türkiye*(20652/92, 09.07.2003), p. 66, bkz. DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 433.

3. İdarenin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Alanlarında Önleme Araması Yapması

İdarenin kolluk güçleri aracılığı ile kullandığı arama yetkisi, kişi hak ve özgürlüklerine müdahalede bulunan, sınırlayan bir yetkidir. Arama, özellikle kişi dokunulmazlığına müdahale niteliğinde bir tedbirdir. Arama, gizli, saklı olan bir kişi veya eşyanın ele geçirilmesi için gerçekleştirilen araştırma işlemi olarak tanımlanmaktadır⁵²⁴. Arama tedbiri, ceza muhakemesi alanında, işlendiği iddia olunan bir suçtan dolayı, suçla ilişkin delil toplanması amacıyla uygulanan adli aramayı, idare hukuku alanında ise, suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla uygulanan önleme aramasını ifade etmektedir. Önleme araması, suç işlenmesinin önlenmesi için; suç işlenmesinde kullanılabilecek eşyaları bulmak amacıyla, kişinin kendisinin veya aracının durdurularak özel alanına müdahale yapılması suretiyle özgürlüğünün geçici olarak kısıtlanması olarak tanımlanabilir⁵²⁵.

Önleme aramasının yapılabilmesi için öncelikle Anayasanın 20. maddesinde de belirtildiği üzere; tehlikenin veya suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla usulüne göre verilmiş sulh ceza hâkiminin kararı veya bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mülki amirin vereceği yazılı bir emrin olması gerekir. Arama kararında veya emrinde nelerin yer alacağı, hangi hallerde ve yerlerde önleme araması yapılabileceği 2559 sayılı Kanunun 9. maddesi ve Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği⁵²⁶'nin 19. maddesinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

⁵²⁴ **YILDIZ**, Ali Kemal, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Yönelik Müdahale ve Güç Kullanımının Sınırları: Türkiye’de Uygulamada Yaşanan Sorunlar”, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Demokratik Toplum Düzeni Kavramıyla İlişkisi Çalıştayı (İSTANBUL, 22.05.2014), SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara 2014, s. 100.

⁵²⁵ **ERYILMAZ**, Mesut Bedri, İnsan Hakları Prensipleri Işığında Kolluk Uygulamalarının Denetimi, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın No:655, Ankara 2009, s. 31.

⁵²⁶ R.G. 01.06.2005-25832.

Çalışmanın konusu açısından bakıldığında toplantı ve gösteri yürüyüşü alan ve güzergâhlarında, toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılacak kişilerin aranması, tipik bir önleme araması uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. 2559 sayılı PVSK’da, önleme aramasının yapılacağı yerler arasında, 2911 sayılı Kanun kapsamına giren toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapıldığı yer veya yakın çevresi de sayılmıştır. Toplantı yeri veya yakın çevresinde arama yapılabilmesi için bu yerlerin açıkça arama kararında belirtilmesi gerekir⁵²⁷. Sadece toplantı yeri için çıkarılmış bir arama kararı ile toplantı yerinin yakın çevresinde arama yapılamaz. Burada “yakın çevre” kavramı belirsiz olup; somut olayda toplantı ve gösteri yürüyüşü ile bağlantı yerlerle sınırlandırılması ve sınırlandırılan bu alanların arama kararında belirtilmesi gerekir. Yakın çevrenin hangi alanlar olduğunun cadde, sokak ve meydan isimleri ile arama kararında somutlaştırılması gerekmektedir. Örneğin bir il veya ilçede gerçekleştirilecek toplantı veya gösteri yürüyüşü için bütün il veya ilçede gerçekleştirilecek önleme aramaları da yine hukuka aykırılık oluşturacaktır⁵²⁸.

Önleme aramasının toplantı ve gösteri yürüyüşleri açısından önemli olan diğer bir noktası ise; 2559 sayılı PVSK’da, spor karşılaşması, miting, konser, festival, toplantı ve gösteri yürüyüşünün düzenlendiği veya aniden toplulukların olduğu hallerin gecikmesinde sakınca bulunan hal olarak sayılmasıdır. Bu hükümde yer alan durumlar, gecikmesinde sakınca bulunan hal açısından yasal bir faraziye niteliğindedir ve mutlak uygulanacaktır⁵²⁹. Sayılan bu hallerin Kanunen gecikmesinde sakınca bulunan haller olarak nitelendirilmesi dolayısıyla Anayasa hükmü uyarınca Hâkim

⁵²⁷ **DERDİMAN**, Ramazan Cengiz, Polis Yönetimi ve Hukuku, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007, s. 314.

⁵²⁸ **YILDIZ**, s. 101.

⁵²⁹ **YURTCAN**, Erdener, “PVSK Değişikliğine Dair Birkaç Not”, Güncel Hukuk Dergisi, Ağustos 2007, s.21.

kararına ihtiyaç kalmadan arama kararı verilebilecektir. Bu açıdan bakıldığında, “spor karşılaşması, miting, konser, festival, toplantı ve gösteri yürüyüşünün düzenlenmesi” durumlarının gecikmesinde sakınca bulunan haller olarak nitelendirilmesi hatalıdır. Çünkü bu durumların ve aktivitelerin nerede ve hangi tarihlerde gerçekleştirileceklerinin önceden bilinmesi gerekmektedir. Konumuz açısından ani ve acele toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde bu önceden bilinme unsurunun gerçekleşemeyeceği iddia edilebilir; ancak ani ve acele toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, “aniden toplulukların olduğu haller” içerisinde değerlendirilmesi daha yerinde olacaktır.

Bunun yanında 2559 sayılı PVSK’na 2007 yılında eklenen 4/A maddesi ile getirilen “*Durdurma ve kimlik sorma*” yetkisinin de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına müdahale niteliğine dönüşmesi mümkündür. Madde ile kolluğa, bir suç veya kabahatin işlenmesini önlemek veya kişilerin hayatı, vücut bütünlüğü veya mal varlığı bakımından ya da topluma yönelik mevcut veya muhtemel bir tehlikeyi önlemek amacıyla kişileri veya araçları “durdurma” yetkisi verilmektedir. Maddede bu yetkinin, “*polis tecrübesine ve içinde bulunulan durumdan edindiği izlenime dayanan*” makul bir sebebin bulunması halinde kullanılacağı belirtilmektedir. Makul sebep kavramı, oldukça belirsiz, uygulayıcıya göre değişebilen bir kavram olduğu yönünde eleştirilmektedir⁵³⁰. Söz konusu durdurma işleminin süreklilik arz edecek, fiili durum ve keyfilik oluşturacak şekilde yapılmaması gerektiği vurgulanmasına rağmen, belirsiz ve muğlak bir biçimde tanımlanmış olması, uygulayıcılara çok geniş, hatta sınırsız bir takdir hakkı tanımaktadır⁵³¹.

⁵³⁰ YURTCAN, s. 20.

⁵³¹ MUIŽNIEKS, s. 14, p. 55-56.

Bu kapsamda, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine engel olunması için bu yetkilerin kullanılabilmesi mümkün olabilmektedir. Bir kişinin bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılmasını engellemek için kasıtlı olarak durdurma ve arama önlemine başvurulması ve durdurulan kişinin toplantı süresi boyunca serbest bırakılmaması toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına müdahale olarak değerlendirilebilir⁵³². Nitekim Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu ile intikal eden bir olayda, Ankara’da yapılması planlanan ve Ankara Valiliği tarafından yasaklanan, 4+4+4 Eğitim Reformu Protestosuna katılacak sendika ve diğer sivil toplum kuruluşları mensupları 27.3.2012 tarihinde saat 22.00 sıralarında bir araya gelerek otobüslerle İzmir’den Ankara’ya gitmek istemişlerdir. Ancak daha önce tedbir alan polis, otobüsleri durdurarak, otobüslerde yasal olarak bulundurulması gereken evrakların eksik olduğundan bahisle katılımcıların İzmir’den çıkmalarını ve söz konusu protesto eylemine katılmalarını engellemiştir⁵³³. AYM, söz konusu bireysel başvuruda, toplantı ve gösteri yürüyüşünün kolluk tarafından zor kullanılarak dağıtılmasının orantısız müdahale niteliğinde olduğu gerekçesiyle ihlal kararı vermiş olmakla birlikte, kolluk personelinin otobüslerdeki evrak eksikliği nedeniyle başvuru sahiplerinin Ankara’ya gitmelerini engellemesi eylemlerine ilişkin bir değerlendirme yapmaktan kaçınmıştır⁵³⁴.

⁵³² **KARAHANOGULLARI**, Onur, “Polis Vazife ve Salahiyet Kanunda Değişiklik: Durdurma-Kimlik Sorma-Arama, Parmak İzi Alınması, Silah Kullanma”, Hukuk ve Adalet, S.11, 2007 (Kerem Altıparmak, vd. ile birlikte) <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makale/pvsk.htm> (14.04.2016)

⁵³³ AYM, 06.01.2015, Bireysel Başvuru No:2013/3924, p. 11.

⁵³⁴ ŞİRİN, Anayasa Mahkemesi’nin Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Kararlarına Yönelik Eleştirel Bir Değerlendirme, s. 26.

4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinde Ses ve Görüntü Kaydı Alınması

2911 sayılı Kanunun 11. maddesine eklenen ek fıkra ile daha önce hükümet komiseri tarafından yapılabileceği belirtilen toplantının kayda alınması görev ve yetkisi, hükümet komiserinin Kanundan çıkarılması üzerine kolluk görevlilerine verilmiştir. Eklenen fıkraya göre; *toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde katılımcıların ve konuşmacıların ses ve görüntüleri kolluk tarafından yapıldığı belli olacak şekilde kaydedilebilir ve elde edilen kayıt ve görüntüler şüphelilerin ve suç delillerinin tespiti dışında başka bir amaçla kullanılamaz.*

Kolluğun toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılması sırasında bu şekilde bir yetkiye sahip olmasının, bu özgürlüğün serbestçe kullanılmasına olumsuz bir etkisi olur mu? Bu soru üzerinde durulması gereken bir sorudur. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kayda alınması, kriminal açıdan suçluların tespiti için faydalı olabilir. Hatta kayda alınma dolayısıyla tıpkı güvenlik kameralarının takılması ile hırsızlıkların azalması gibi toplantı ve gösteri yürüyüşlerindeki taşkınlıklar da azalabilir. Ancak, her toplantı ve gösteri yürüyüşünün başlangıcından itibaren kayda alınması katılımcıların psikolojik baskı altına alınmasına⁵³⁵ ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılımın azalmasına neden olacaktır⁵³⁶. Özellikle de, azınlık grupların düzenledikleri ya da toplumun büyük kesimi tarafından marjinal olarak nitelendirilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ve muhalefet hakkının kullanımı için düzenlenen etkinliklere katılımlar, bu düzenlemeden olumsuz etkilenecektir⁵³⁷.

⁵³⁵ TANÖR, Türkiye’de İnsan Hakları Sorunu, s. 111.

⁵³⁶ KABOĞLU, Dernek ve Toplantı Özgürlükleri, s. 125; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 131.

⁵³⁷ ALGAN, s. 251.

Bunun yanında, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kayda alınmasının özel hayatın gizliliğini ihlal oluşturmadığı açıktır. Çünkü toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapıldığı yer veya güzergâh kamuya açık alan olmasa da, 2911 sayılı Kanunun 8. maddesi uyarınca etkinlik süresince kamuya açık alan sayılacaktır⁵³⁸. Bu düzenlemenin, toplantının kamuoyu ve idare tarafından izlenebilmesi⁵³⁹ ve ayrıca toplantılar esnasında idare tarafından yapılacak bazı müdahalelerin konut dokunulmazlığı ya da özel hayatın gizliliğini ihlal oluşturmaması maksadıyla getirildiği ifade edilmiştir⁵⁴⁰.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerini kayda alma yetkisi kullanılırken kolluğun temkinli olması gerekir. Bu yetkinin, her toplantı veya gösteri yürüyüşünde değil; taşkınlık, kargaşa ve saldırı olayların gerçekleştiği toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, ancak bu gibi durumların gerçekleşmesinden itibaren ve sadece sorumluların tespiti için kullanması yerinde olacaktır. Zira 2911 sayılı Kanunun 11. maddesinin ek ikinci fıkrasındaki düzenleme de bu şekilde bir yorumu desteklemektedir. Söz konusu fıkranın ikinci cümlesi elde edilen kayıt ve görüntülerin şüphelilerin ve suç delillerinin tespiti dışında başka bir amaçla kullanılamayacağını belirtmektedir. Herhangi bir suçun işlenmediği, taşkınlığın meydana gelmediği bir toplantı veya gösteri yürüyüşünde kolluğun kayıt alması, bu kayıtların hiçbir şekilde kullanılmasının söz konusu olmadığı da düşünüldüğünde gereksizdir.

⁵³⁸ 2911 sayılı Kanun m. 8: “*Toplantının yapıldığı yer, toplantı süresince umuma açık yer sayılır.*”

⁵³⁹ GÜNGÖR/KAVALALI, s. 142.

⁵⁴⁰ TANYERİ, Salih, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Rejimi”, TİD, Y. 30, S. 259, s. 86.

B. İdarenin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kullanılmasından Önceki Müdahaleleri

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasına idare tarafından yapılan müdahalelerin en önemli ve etkilileri arasında, idarenin toplantı ve gösteri yürüyüşlerini gerçekleştirilmeden önce erteleme ve yasaklama yetkileri yer almaktadır. Kural olarak bildirim sistemini kabul etmiş olan 2911 sayılı Kanuna göre hakkın kullanılması için önceden idareden izin alınmasına gerek yoktur. Ancak, 2911 sayılı Kanunun kabul ettiği bildirim sistemi “*kayıt bildirim sistemi*”nden farklı olarak idareye erteleme ve yasaklama gibi yetkiler tanımaktadır. İzin sisteminden farklı olarak Kanunun öngördüğü bildirim sisteminde toplantı ve gösteri yürüyüşleri idare izin verdiğinde değil; idare ertelemediği veya yasaklamadığı müddetçe yapılabilmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemek için idareye verilen bildirimin amacının idarenin gerçekleştirilecek olan eylemden haberdar edilmesi ve gerekli önlemleri alması olduğuna değinilmişti. İşte yapılan bildirim üzerine idarenin bazı gerekçelere dayanarak, toplantı veya gösteri yürüyüşünü ertelemesi veya yasaklaması söz konusu olmaktadır. Erteleme veya yasaklama, kamu düzeni açısından oluşan kaçınılmaz tehlike ve giderilmesi mümkün olmayan zararların önceden önlenmesi için öngörülmüş önlemlerdir.

Erteleme ve yasaklama gibi tedbirler, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, bir süreliğine veya tamamen gerçekleştirilememesi sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla, idareye tanınan bu yetkilerin toplantı ve gösteri yürüyüşleri açısından ciddi bir sınırlama oluşturmaları hatta bazı durumlarda hakkın kullanımını engellemeleri söz konusudur. Bu kapsamda söz konusu erteleme ve yasaklama yetkilerinin genel esasları, şartları ve sınırlarının kanunda açıkça belirtilmesi ve her

halde hakkın özüne dokunmayacak şekilde ve ölçülü olarak uygulanması gereklidir. Ancak, gerek 2911 sayılı Kanunda düzenlenen erteleme ve yasaklama yetkilerinin, gerekse idarenin bu yetkileri kullanımının bu şartlara uygun olduklarını söylemek pek mümkün değildir. 2911 sayılı Kanunun idareye bu kapsamda tanıdığı yetkileri; toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesi, yasaklanması ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının askıya alınması olarak sınıflandırmak, konunun daha iyi anlaşılması açısından isabetli olacaktır. Zira Kanun, 14-17. maddelerinde belirli bir toplantının ertelenmesi veya yasaklanmasını düzenlerken 19. maddesinde ise belirli bir bölgede bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin bir ayı geçmemek üzere ertelenmesi ve yasaklanmasını düzenlemektedir. Bir bölgede yapılacak olan tüm toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin engellenmesi, hakkın kullanılmasının bir süreliğine askıya alınması anlamına gelmektedir.

1. İdarenin Belirli Bir Toplantı veya Gösteri Yürüyüşünü Ertelemesi

İdarenin, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini erteleme yetkisi, Türk Hukukuna ilk defa 1961 Anayasası döneminde ve 171 sayılı Kanunda 1973 yılında 1932 sayılı Kanunla yapılan değişiklikler ile girmiştir. 1932 sayılı Kanun'un 10. maddesi ile mülki amirlere ve İçişleri bakanlığına belirli şartlar altında, on günü geçmemek ve bir defaya mahsus olmak üzere erteleme yetkisi vermektedir. Ancak, söz konusu düzenleme Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir⁵⁴¹. 1982 Anayasası ise, 1961 Anayasası döneminde, “ölçsüz”, “hakkın

⁵⁴¹ AYM, 18-22.11.1976, E. 1976/27, K. 1976/51, R.G. 16.5.1977-15939. Anayasa Mahkemesi, söz konusu düzenlemenin erteleme yetkisine ilişkin hükümlerine yönelik şu değerlendirmeleri yapmıştır: “*getirilen hüküm, herhangi bir konuda yapılmak istenen toplantı veya gösteri yürüyüşünü, idarenin iznine bağlı tutan bir sistemin değişik bir uygulama türünü oluşturmakta, toplantı ve gösteri yürüyüşünü, bunlardan yararlanacakların istedikleri zamanda değil, mülkiye amirlerinin arzuladıkları zamanda yapılmasına olanak sağlamakta ve üstelik toplantı ve gösteri yürüyüşünü, erteleme süresi*

özüne dokunan”, ve “keyfiliğe açık” sayılan erteleme yetkisini, süresini artırarak anayasal hüküm haline getirmiştir⁵⁴². 1961 Anayasası döneminde 171 sayılı Kanunda yapılan değişiklikle eklenmek istenen erteleme yetkisinin Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmesi dolayısıyla, 1982 Anayasasının ilk halinde 34. maddesinde yer verilerek, Anayasa Mahkemesi tarafından tekrar iptal edilmesi ihtimalinin ortadan kaldırılması istenmiştir⁵⁴³. Türkiye’de sıklıkla rastlanıldığı üzere, Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilen bir düzenleme, Anayasa değiştirilirken/yapılırken Anayasa hükmü haline getirilmiştir⁵⁴⁴.

2001 yılında yapılan değişiklikle 13. maddede yer alan genel sınırlama sebepleri ile birlikte 34. maddede yer alan⁵⁴⁵ ve bir Anayasada bulunmaması gereken bu hükümler Anayasadan çıkarılmıştır. Ancak erteleme ve yasaklamaya ilişkin olarak Anayasanın 34. maddesinden çıkarılan hükümler hala 2911 sayılı Kanunda muhafaza edilmektedir. 1982 Anayasasının 34. maddesinde yapılan değişiklik ile erteleme yetkisinin metinden çıkarılmış olması dolayısıyla 2911 sayılı Kanunda muhafaza edilen hükmün Anayasaya aykırılık oluşturduğu ifade edilmiştir⁵⁴⁶. Ancak, 2001

sonunda da örtülü bir biçimde yapılamaz hale koymakta veya güçleştirmektedir Böylece, zamanında yaptırılmadığı için, toplantının amacına ulaşılmasını önleyici ve etkisini ortadan kaldıracı bir sonuç doğurmaktadır.”

⁵⁴² TANÖR, Türkiye’de İnsan Hakları Sorunu, s. 108; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 169.

⁵⁴³ ATALAY, s. 101.

⁵⁴⁴ AZRAK’ın da dediği gibi “bizde yasama organı, Anayasa Mahkemesi neyi iptal ederse, Anayasa değiştirirken onu Anayasa hükmü haline getirmek alışkanlığı içindedir.” AZRAK, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, s. 241.

⁵⁴⁵ 1982 Anayasasının 34. maddesinin 4. fıkrası şu şekildeydi; “... Kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya millî güvenlik gereklerinin ihlâl edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Kanunun, aynı sebeplere dayalı olarak bir ile bağlı ilçelerde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hallerde bu süre üç ayı geçemez...”

⁵⁴⁶ AZRAK, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, s. 245; KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s 407.

yılından bu güne kadar 2911 sayılı Kanunda birçok kez değişiklik yapılmasına karşın erteleme yetkisine değinilmemiş olması dolayısıyla kanun koyucunun aynı görüşte olmadığı anlaşılmaktadır.

2911 sayılı Kanunda, belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün ertelenmesine ilişkin birden fazla hüküm bulunmaktadır. Bunlar, düzenleme kurulunun toplantıyı geri bırakmasını düzenleyen 14. madde; toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin güvenliğini sağlayamama nedeniyle toplantı ve gösteri yürüyüşünün ertelenmesine ilişkin düzenlemelere yer veren 15-16. maddeler ve son olarak kamu düzenine ilişkin sebeplere dayanarak toplantı ve gösteri yürüyüşünün ertelenmesini düzenleyen 17. maddedir.

a. Düzenleme Kurulunun İsteği zerine Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Geri Bırakılması

2911 sayılı Kanunun 14. maddesinde toplantıların düzenleme kurulunun isteği üzerine geri bırakılabileceği düzenlenmiştir. Maddeye göre; toplantı, toplantının yapılacağı saatten en az 24 saat önce düzenleme kurulunun çoğunluğu tarafından, bildirimin verildiği valilik veya kaymakamlığa yazı ile bildirilmek şartıyla 48 saati geçmemek üzere yalnız bir kez geri bırakılabilir. Dolayısıyla bu düzenleme ile toplantının ertelenmesi tamamen düzenleme kurulunun isteği doğrultusunda gerçekleştiğinden, idarenin kolluk yetkileri anlamında erteleme olarak nitelendirilmemektedir⁵⁴⁷. Burada toplantı veya gösteri yürüyüşün ertelenmesi tamamen onu düzenleyenlerin isteği doğrultusunda gerçekleşmekte olduğundan, hakkın kullanılmasına ilişkin herhangi bir sınırlamadan bahsetmek mümkün değildir.

⁵⁴⁷ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 170.

Düzenleme kurulunun vereceği geri bırakma bildirimi karşısında idarenin bildirimin şartları taşımaması nedeniyle kabul edilmemesi dışında bir yetkisi mevcut değildir. Dolayısıyla esasında burada idarenin bir erteleme yetkisi değil düzenleme kurulunun erteleme yetkisi söz konusudur. Düzenleme kurulunun toplantı ve gösteri yürüyüşünü 48 saatten fazla bir süre sonraya ertelemek istemesi durumunda ise, yeni bir bildirim verilmesi gerekecektir. Zira düzenleme kuruluna verilen bu hak 48 saat gibi bir süre ile sınırlıdır ve yalnızca bir kez kullanılabilir. Ancak, örneğin toplantının bir hafta sonra yapılması gibi, 48 saati aşan bir ertelemeyi içeren bildirimin, Kanunda düzenlenen 48 saat kuralına uymadığı için kabul edilmemesi yerine; idare tarafından yeni bir bildirim olarak kabul edilmesi ve tekrardan bir bildirimin verilmesinin aranmaması yerinde olacaktır.

b. Güvenlik Gerekleri İle Toplantı ve Gösteri Yürüyüşünün Ertelenmesi

2911 sayılı Kanun'un 15. ve 16. maddelerinde idarenin, aynı gün içerisinde birden fazla toplantının yapılacak olması durumunda, güvenlik gerekleri ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerini erteleyebileceği düzenlenmektedir.

Aynı gün içerisinde, bir il sınırı içinde birden çok toplantı yapılmak istenmesi halinde vali(m.15); bir bölge valiliğine bağlı illerden birden çok ilde toplantı yapmak için bildirim verilmesi üzerine bölge valisi(m.16/a); birden çok bölge valiliğine bağlı illerde toplantı yapmak için bildirim verilmesi üzerine İçişleri Bakanlığı(m.16/b), güvenlik kuvvetlerinin bu toplantıların güvenlik içinde yapılmasını sağlamaya yeterli olmadığı kanısına varırsa, toplantılardan bir kısmını on günü aşmamak üzere bir kez erteleyebilir. Bu ertelemelerde müracaat önceliği göz önünde bulundurulur.

Aynı gün içerisinde birden fazla toplantı yapılacak olması halinde güvenlik gerekleri ile toplantılardan bir kısmının ertelenebilmesi yetkisi vali, bölge valisi ve işleri bakanlığındadır. Dolayısıyla Kaymakamın bir ilçede aynı gün içerisinde birden fazla toplantı yapılacağı durumlarda güvenlik nedeni ile toplantıları erteleme yetkisi bulunmamaktadır⁵⁴⁸. Ayrıca, ülkemizde Olağanüstü Hal Bölge Valilikleri dışında bölge valiliği uygulaması bulunmamasından dolayı birden fazla ilde aynı günde toplantı yapılmak istenmesi durumunda toplantıların güvenlik içinde gerçekleşmeyeceği gerekçesiyle ertelenmesi herhalde İşleri Bakanlığının yetkisinde olacaktır⁵⁴⁹.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin güvenlik gerekçesi ile ertelenmesi en çok 10 günlük süre ile ve ancak bir defaya mahsus olarak kullanılabilir⁵⁵⁰. 2003 yılında yapılan değişiklik öncesi bu süreler 30 gün olarak belirlenmişti. Ögretide bu sürenin gereğinden uzun olduğu⁵⁵¹ ve hakkın kullanılmasının önünde büyük bir tehdit olduğu⁵⁵² yönünde yapılan eleştirilerin ve Avrupa Birliği uyum sürecinin de etkisiyle 2003 yılında 4963 sayılı Kanun ile bu süre 10 güne düşürülmüştür. Her ne kadar sürenin otuz günden on güne düşürülmesi olumlu bir gelişme olsa da; erteleme konusunda sürelerin uzunluğundan ziyade idarenin bu süreyi kullanma şekli hakkın kullanılmasına daha çok engel olabilmektedir. Düzenleniş biçimi ve ertelemenin gerekçesi göz önüne alındığında idarenin erteleme yetkisini kullanırken süreleri sonuna kadar kullanması gibi bir zorunluluktan bahsedilemez⁵⁵³. Günümüz ulaşım ve

⁵⁴⁸ GÜNGÖR/KAVALALI, s.247.

⁵⁴⁹ İŞGÖREN, s. 126.

⁵⁵⁰ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 171.

⁵⁵¹ ATALAY, s.100.

⁵⁵² KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s. 237.

⁵⁵³ ATALAY, s. 102.

haberleşme imkânları dikkate alındığında birkaç günlük erteleme ile gereken güvenlik takviyesi yapılarak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin güvenli bir şekilde gerçekleştirilebileceği açıktır. Ancak ne yazık ki uygulamada idare, çoğu zaman, erteleme sürelerini sonuna kadar kullanarak, gerekçesiz ya da Kanun'daki soyut ifadelerin tekrarlandığı matbu gerekçelerle⁵⁵⁴ erteleme kararları verebilmektedir⁵⁵⁵.

Bunun yanında hangi toplantıların erteleneceğinin belirlenmesinde, bildirimin verildiği zamana göre bir değerlendirme yapılması ilk bakışta yerinde gibi görünmekte ise de; toplantı ve gösteri yürüyüşlerinden güncelliği, kamuya olan yararı ve ivedilikleri söz konusu olanların sadece bildirimin daha sonra yapılması sebebiyle ertelenmesine yol açabilecektir. Bu durumda Kanunun zaman kriteri yerine güncellik ve değer kriterine göre bir tercih yapılmasını öngörmesi daha yerinde olurdu. Ayrıca, her ne kadar Kanunda herhangi bir ayırım yapılmamış olsa da, Kanunun 15 ve 16. maddelerindeki erteleme yetkisinin sadece açık hava toplantıları ve gösteri yürüyüşlerini kapsayacağı, katılanların sayısının azlığı, toplantının denetim altında tutulmasının ve güvenliğinin sağlanmasının kolaylığı gibi nedenlerle kapalı alanda gerçekleşen toplantılar için geçerli olamayacağı da savunulmaktadır⁵⁵⁶.

Aynı gün içerisinde yapılacak toplantılardan birinin güvenlik zafiyeti nedeniyle ertelenebilmesi, eleştiriye açık bir düzenlemedir. Zira bir il içerisinde veya birden çok ilde aynı günde yapılacak toplantılar dolayısıyla kolluk kuvvetlerinin huzur ve güveni sağlamakta yetersiz kalabilmesi neredeyse olanaksız bir varsayımdır. İl İdaresi Kanununa göre Valinin gerektiğinde askeri birliklerden dahi yardım isteyebileceği düşünülürse, bu şekilde bir personel veya teknik yetersizlik dolayısıyla

⁵⁵⁴ KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s. 237; KABOĞLU, Dernek ve Toplantı Özgürlükleri, s. 125.

⁵⁵⁵ İŞGÖREN, s. 126.

⁵⁵⁶ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 172.

güvenlik zaafiyeti ortaya çıkması düşünülemez⁵⁵⁷. Buna karşın, idarenin sahip olduğu bu yetkiyi kötüye kullanması ve muhalif nitelikteki toplantı ve gösteri yürüyüşlerini engellemesi ihtimali çok yüksektir. Örneğin, 1989 yılında Kartal’da yapılmak istenen “*Görüş Haziran Şenliği*”, daha sonra kararlaştırılmış olmakla birlikte aynı gün içerisinde yapılacak olan “*Taksim Devlet Mitingi*” ile çakıştığı gerekçesiyle 23 gün sonraya ertelenmiştir⁵⁵⁸.

İdarenin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının etkin bir biçimde kullanılmasını sağlama konusunda pozitif bir yükümlülüğü vardır⁵⁵⁹. Hasım dinleyiciler ya da karşıt görüşlü kişiler ile karşılaşılması tehlikesi veya çatışma çıkması olasılığı ya da diğer güvenlik zafiyetleri dolayısıyla toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesi hakkın kullanımını, olası hasım dinleyicilerin insaf ve iradesine terk etmek olur⁵⁶⁰. AİHM, mekân ve zaman seçimiyle de topluma bir mesaj verilmek istendiğini belirterek, önceki yıllardaki örneklerinde olduğu gibi iki grup arasında arbede çıkma riskine, gösterinin yapılacağı günün kutsal bir gün olmasına ve çok sayıda ziyaretçi bulunmasına rağmen gösterinin yasaklanmasını ölçsüz bir sınırlama olarak görmüş ve ihlal kararı vermiştir⁵⁶¹.

c. Kamu Düzeni Gereleriyle Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Ertelenmesi

2911 sayılı Kanun’un 17. maddesinde; “*Bölge valisi, vali veya kaymakam, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel*

⁵⁵⁷ ÇELENK, s. 28.

⁵⁵⁸ TANÖR, Türkiye’de İnsan Hakları Sorunu, s. 109.

⁵⁵⁹ AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 394; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 182; TANYAR, s. 611.

⁵⁶⁰ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 317; İŞGÖREN, s. 137.

⁵⁶¹ AİHM, *Öllinger/Avusturya*(76900/01, 29.06.2006), p. 32-51; DUYMAZ, s. 274.

ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir...” hükmü yer almaktadır. Bu madde ile Anayasanın 34. maddesinde sayılan sınırlama sebepleri aynen kanuna aktarılacak sureti ile mülki amirlere bir aya kadar⁵⁶² erteleme yetkisi tanınmış bulunmaktadır.

Öncelikle Anayasada sayılan sınırlama sebeplerinin hiçbir değişiklik yapılmaksızın Kanuna aktarılması, temel hak ve özgürlüklerin kanun ile sınırlandırılması ilkesine uygun değildir. Anayasada sayılan sınırlama sebeplerinin aynen tekrarı ile idareye tanınan erteleme ve yasaklama yetkileri, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sınırlandırılmasında asli organı yasama olmaktan çıkarmaktadır. İdare, 17. maddeye göre bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün ertelenebilmesi bakımından çok geniş bir takdir yetkisine sahip olmaktadır. Zira maddede yer alan *“millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması”* gibi kavramlar genel ve soyut kavramlardır⁵⁶³ ve yoruma açık, genişletilmeye ve kötüye kullanmaya müsaittirler. Anayasa mahkemesi de eski tarihli bir kararında bu durumu şu şekilde ifade etmiştir; *““kamu düzeni, milli güvenlik” gibi deyimler, uygulayıcıların kişisel görüş ve anlayışlarına göre genişletilebilecek, öznel yorumlara elverişli, bu nedenle de keyfiliğe dek varabilen çeşitli ve aşamalı uygulamalara yol açabilecek kapalı, genel kavramlardır. Bu nitelikteki kavramların olduğu gibi yasaya geçirilmesinin, Anayasa koyucunun ereğine ve yönergesine uygun düşeceği ve bir yasal düzenleme işini göreceği düşünülemez. Başka bir anlatımla bu, Anayasa koyucunun amacı*

⁵⁶² 2002 yılında yapılan değişiklikler öncesi bu süre iki ay olarak belirlenmişti.

⁵⁶³ ATALAY, s. 119.

*doğrultusunda kanunla yapılmış bir sınırlama niteliğinde kabul edilemez.*⁵⁶⁴. Ancak ne var ki 1980 sonrası çıkarılan birçok kanunda⁵⁶⁵ Anayasada sayılan sınırlama sebeplerinin tekrarı ile yetinildiği görülmektedir. 1982 Anayasası döneminde izlenen bu politika ile kanun koyucunun düzenlemesi gereken sınırlama ölçütleri idari makamlara aktarılmış ve Anayasanın yalnızca kanun koyucuya tanıdığı temel hakları sınırlama yetkisi idari makamların takdirine bağlanmış durumdadır⁵⁶⁶.

İdarenin toplantı ve gösteri yürüyüşlerini, 17. maddede sayılan sebeplerle erteleme yetkisi esasen tartışmaya açık bir yetkidir. Zira bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün milli güvenlik, kamu düzeni ve başkalarının hakları açısından bir tehdit oluşturması, onun yapılacağı zamandan çok niteliği ile ilgilidir. Barışçıl bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün milli güvenlik, kamu düzeni ve başkalarının hak ve özgürlükleri açısından tehlikeler oluşturması zayıf bir ihtimaldir. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün niteliği, yapılış şekli veya kullanılacak yöntem açısından, milli güvenlik, kamu düzeni başkalarının hak ve özgürlükleri açısından ciddi ve somut tehlikelerin varlığının söz konusu olması durumunda ise, ertelemenin herhangi bir yararı/işlevi olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle, toplantı ve gösteri yürüyüşünün başka bir tarihe ertelenmesi, söz konusu erteleme sebepleri açısından bir değişiklik yaratmamaktadır. Ertelemenin tek yararı idareye gerekli tedbir ve düzenlemeler için zaman kazandırmak olabilir. Ancak, barışçıl bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün güvenli ve etkili bir biçimde gerçekleşebilmesi, kamu düzeninin bozulmaması ve diğer kişilerin haklarının mümkün olduğunca az etkilenmesi için gerekli tedbirlerin alınması idarenin başlıca

⁵⁶⁴ AYM, 25.4.1974, E. 1973/41, K.1974/13, R.G. 14.9.1974-15006; AYM, 18-22.11.1976, E. 1976/27, K. 1976/1, R.G. 16.05.1977-15939, bkz. SUNAY, 1961-1982 Anayasaları Döneminde Anayasa Mahkemesinin İfade Hürriyeti Konusundaki Yaklaşımı ve İlgili Karar Özetleri, s. 79-82.

⁵⁶⁵ Örneğin, 5682 sayılı Pasaport Kanunu, 5187 sayılı Basın Kanunu, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu.

⁵⁶⁶ SAĞLAM, 1982 Anayasasının Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Getirdiği Sorunlar, s. 435; ATALAY, s. 121.

görevleridir. İdarenin bu vazifelerini yapamayacak olması ihtimaline dayanılarak, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına bir sınırlama getirilemez. Yukarıda ayrıntılı olarak ele alınan güvenlik gerekleri sebebiyle erteleme yetkisi dahi aynı gün içerisinde birden fazla toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapılacak olması koşuluna bağlanmıştır. Aynı gün içerisinde birden fazla toplantı ve gösteri yürüyüşü olması durumunda, idarenin kamu düzenini ve başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak için alacağı tedbir ve düzenlemelerde yetersiz kalması düşünülebilirse de, böyle bir durum söz konusu değilse, bu tür bir yetersizliğin ortaya çıkmasının da mümkün olmaması gerekir.

İdareye, genel çerçevesi ve sınırları açık ve net olarak belirlenmemiş bir erteleme yetkisi tanımak, toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkının kullanılmasını önemli ölçüde güçleştirecek ve etkisini ortadan kaldıracak türden uygulamalara sebebiyet verebilir. Çoğu zaman, ertelenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sebebi veya amacının güncelliğini yitirmesi nedeniyle tekrar gerçekleştirilmesi olanaksızdır⁵⁶⁷. Erteleme yetkisi, kanunda sayılan erteleme nedenlerinin, soyut, belirsiz ve yoruma açık olmalarından dolayı, idare tarafından sıklıkla ve kolaylıkla kullanılabilir. Yasaklama için gerekli olan “suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hali”nin her zaman mevcut olmaması veya kanıtlanamaması sebebiyle idare başka saiklerle yasaklamak istediği bir toplantı veya gösteri yürüyüşünü erteleme yoluna gitmektedir. Ertelenen toplantı veya gösteri yürüyüşünün güncelliğini ve etkisini kaybetmesi dolayısıyla tekrar yapılmaması, mutlak bir yasaktan ziyade koruyucu bir yasaklama⁵⁶⁸ anlamına gelebilecek olan erteleme

⁵⁶⁷ OZANALP, s. 19; AZRAK, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, s.245.

⁵⁶⁸ ATALAY, s. 101.

yetkisinin aslında yasaklama sonucunu doğurmasına yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle söz konusu erteleme yetkisi, yasaklamanın mümkün olmadığı, ancak yapılmasının da idarece yasaklanmak istenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerini engellemek için kullanılabilir. Örneğin, TBMM’de görüşülmekte olan bir kanun tasarısını protesto etmek için yapılacak bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün milli güvenlik ve kamu düzeni gibi sebeplerle bir ay sonraya ertelenmesi durumunda, bu bir aylık süre içerisinde söz konusu kanun tasarısının mecliste kabul edilmesi ve Cumhurbaşkanı tarafından Resmi Gazetede yayınlanarak kanunlaşması dolayısıyla, ertelenmiş toplantının güncelliğini yitirmesi ve artık gerçekleştirilmesinin bir anlam ifade etmemesi dolayısıyla önüne geçilmiş olacaktır⁵⁶⁹.

Bunun yanı sıra, erteleme yetkisinin belirli toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin olarak verilmesi, idari mercilere benimsedikleri görüş yanlılarının toplantı ve yürüyüşlerine izin verip, benimsemediklerine bu hakkı kullandırmama imkânını vermektedir. Bu da keyfi ve ayrımcı uygulamalara yol açabilmektedir⁵⁷⁰. Ayrıca, kanunun erteleme yetkisini düzenleyen diğer maddelerinde (14,15,16. maddeler) erteleme yetkisinin sadece bir defa kullanılabileceği belirtilmişken 17. maddesinde böyle bir kayda yer verilmemiş olması, erteleme sebepleri varlığını koruduğu müddetçe ertelemelerin tekrarlanabileceği şeklinde yorumlanmaktadır⁵⁷¹.

2. İdarenin Belirli Bir Toplantı veya Gösteri Yürüyüşünü Yasaklaması

2911 sayılı Kanunun 17. maddesi uyarınca; “*Bölge valisi, vali veya kaymakam, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel*

⁵⁶⁹ ÇELENK, s. 26.

⁵⁷⁰ ATALAY, s. 121.

⁵⁷¹ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 173.

ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilir.”

Yasaklama, kamu düzenin bozulma tehlikesi taşınması durumunda bireylerin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanamamaları sonucunu doğuran bir yetkidir. Yasaklama, ertelemeden farklı olarak herhangi bir süre içermez. Kamu düzenini bozma riskinin ortadan kalkması ile hakkın kullanımı tekrar devreye girebilecektir⁵⁷². Kanun koyucu yasaklama yetkisinin kullanılması için, erteleme için de geçerli olan, *millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması* nedenleri ile birlikte *suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olmasını* da aramaktadır. “*Suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması*” şartı 2002 yılında yapılan değişiklikle getirilmiştir. Yapılan değişiklik öncesi idari mercilerin, yapılacak olan toplantı ve gösteri yürüyüşlerini somut delillere ve tespitlere dayandırmaksızın, sadece soyut değerlendirmeler ile kanunda sayılan sebepleri tekrar ederek yasakladıkları görülmüştür. Örneğin, çocuklar için düzenlenen satranç turnuvası, asayiş bozacağı gerekçesiyle, voleybol turnuvası ve bisiklet yarışı ise kamu düzeni ve güvenliğini ihlal edeceği gerekçesiyle yasaklanabilmiştir⁵⁷³. Yasaklama için öne sürülen gerekçelerin ikna edici olması gerekmektedir. Örneğin, bir toplantı veya gösteri yürüyüşü, toplantı ve gösteri yürüyüşü içerisinde terörist bir saldırı ihtimalinin varlığı öne sürülerek

⁵⁷² ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 174.

⁵⁷³ 90’lı yıllarda idari makamlar tarafından ertelen ve yasaklanan toplantı ve gösteri yürüyüşü örnekleri için bkz. TANÖR, Türkiye’de İnsan Hakları Sorunu, s. 109-111.

yasaklanamaz. Bu saldırının gerçekleşeceğinin şüpheyi yer bırakmayacak şekilde ortaya konulması gerekmektedir⁵⁷⁴.

Burada, suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlikenin mevcut olmasının ne anlama geldiğine, nasıl yorumlanması gerektiğine değinmek gerekir. Öncelikle burada toplantı veya gösteri yürüyüşünü düzenleyenler ya da katılacak olanlar tarafından suç işleneceğine dair açık ve yakın bir tehlikenin mevcut olması gerekir. Diğer bir ifadeyle, bir yerde toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenlenecek olması durumunda, bundan rahatsız olacak bir takım kesimlerin toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanlara saldırma veya suç işleme tehlikesinin olması toplantının yasaklanmasına yol açamaz. Üçüncü şahıslara ya da toplantı veya gösteri yürüyüşü dışındaki sebeplere dayalı bir suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike dolayısıyla yasaklama yetkisinin kullanımı, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapılmasını istemeyen kişilerin amaçlarına ulaşmalarını kolaylaştıracaktır⁵⁷⁵.

İkinci olarak “*açık ve yakın tehlike*” kavramından ne anlaşılması gerektiğinin üzerinde durmak gerekir. Kolluk hukuku açısından tehlike, normal bir kişi tarafından, engellenmeden tamamlandığında zararın doğmasının öngörülebildiği her durumu ifade eder⁵⁷⁶. ABD Yüksek Mahkemesinin içtihatları⁵⁷⁷ ve Danıştay içtihatlarında da⁵⁷⁸, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasında aranan açık ve yakın tehlike kriterinin, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanması için de aranması gerektiği

⁵⁷⁴ KILINÇ, s. 288.

⁵⁷⁵ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 176.

⁵⁷⁶ WÜRTENBERGER, Thomas, “Tehlike Kavramı” ve Alman Uygulaması Ekseninde Kolluk Hukuku, (Tercüme Eden ve Yorumlayan Feridun YENİSEY) İçişleri Bakanlığı Yayın No: 642, Ankara 2008, s. 12.

⁵⁷⁷ İLAL, Ersen, “Düşünceleri Açıklama Özgürlüğü, Yıgınsal İletişim Araçları ve Anayasa Mahkemesi”, Anayasa Yargısı, Ankara 1987, s. 67-69; TEZİÇ, Türkiye’de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü, s. 36. TANÖR, Siyasal Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası, s. 58-60.

⁵⁷⁸ KABOĞLU, İbrahim, “Düşünce Özgürlüğü, Avrupa Ölçütleri ve Türkiye”, İnsan Hakları Yıllığı, Y.1993, C.15, s. 52.

belirtilmiştir. Buradaki açık ve yakın tehlike kavramını, somut fiili bir tehlike olarak algılamak gerekir⁵⁷⁹. Soyut ihtimaller ve kaygılar açık ve yakın tehlike kavramı içinde değerlendirilemez. Suç işleme tehlikesinin açık olmasından maksat, suç işleneceğine dair somut verilerin bulunması ve bu verilerin suçun işleneceğine dair şüpheye yer vermeyecek şekilde neredeyse kesin olmasıdır. Aksi halde sadece makul bir suç işlenebileceği şüphesi veya istihbaratı toplantının yasaklanması için yeterli olmayacaktır⁵⁸⁰. Tehlikenin yakınlığı olayların doğal akışına göre, eğer önlem alınmazsa suç işlenmesinin kesin veya çok yüksek düzeyde muhtemel olmasıdır.

Burada değerlendirilmesi gereken bir diğer unsur ise, maddede geçen suç ifadesinin kapsamına ilişkindir. Suç ifadesinden tüm suçların mı yoksa sadece kamu düzenini bozacak, kargaşa ve karışıklık yaratacak suçların mı anlaşılacağına değinmek gerekir. Kanun düzenlemesinde bu konuda herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Bundan dolayı yürürlükte bulunan bütün Kanunlara göre suç olarak değerlendirilen fiiller bu kapsamda değerlendirilecektir. Ancak bu yorum toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasını aşırı şekilde kısıtlayıcı niteliktedir. Her suçun işlenebilmesi ihtimalinin toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklama sebebi olarak kabul edilmesi durumunda, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin neredeyse hepsinin yasaklanması gerekecektir. Çünkü en barışçıl gösteri yürüyüşlerinde dahi, kanunların suç olarak nitelendirdiği bazı fiillerin işlenmesi kaçınılmazdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında kullanılan pankart ve sloganların hakaret suçunu oluşturması ihtimali her zaman mevcuttur. Bu gibi durumlarda daha çok kamu düzeni, kamu güvenliği ve genel sağlığı bozma ihtimali yüksek olan suç tiplerinin işleneceğinin açık ve yakın olması aranmalıdır.

⁵⁷⁹ TANÖR, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası, s. 72.

⁵⁸⁰ KILINÇ, s. 287.

Yasaklama yetkisinin kullanılabilmesi için, suç işleneceğine dair açık ve yakın bir tehlikenin mevcut olmasının yanında ayrıca mutlaka bu tehlikenin idarenin mevcut imkânları ile savuşturulması imkânının olmamasının da aranması gerekmektedir. İdarenin temel görevlerinden birinin kamu düzenini ve güvenliğini sağlama, koruma görevi olduğu ve bunu da temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasını sağlama görevi ile bir arada yürütmek durumunda olduğu unutulmamalıdır. Bu durumda suç işlenmesinin önlenmesini sağlamak idarenin görevidir. İdare bu görevini yerine getirmek için gereken tüm tedbirlerini almalıdır. Yasaklama yetkisi, kullanılması durumunda bir hakka getirilebilecek en ağır sınırlamalardan olduğundan, her durumda son çare olarak uygulanmalı⁵⁸¹ ve genel, soyut ve kanunda sayılan sebeplerin tekrarı kalıplaşmış gerekçeler yerine daha somut ve ciddi verilere dayandırılarak kullanılmalıdır⁵⁸². Bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün, karışıklık, kargaşa gibi ağır ciddi düzensizlikler yaratacağı kanısı veya ihtimali, idareye, o toplantıyı veya gösteri yürüyüşünü geçici de olsa yasaklama yetkisini kesinlikle vermez. Tam aksine, bu durum idareye, gerek kamu düzenini gerek söz konusu hakkın kullanılmasını sağlayıcı ve koruyucu güvenlik önlemlerini alma görevi yükler⁵⁸³.

Uygulamaya bakıldığında ise, yasaklama kararı verilebilmesi için kanunda aranan şartlara uyulmadığı görülmektedir. Örneğin, 78'liler Derneği ve Kültürlerarası İletişim Derneği tarafından düzenlenmek istenen “*1. Marmaris Demokrasi ve Kültür Şenliği-Netekim Festivali*” Kaymakamlık tarafından bu etkinliğe karşı olan siyasi partiler ve sivil toplum örgütlerinin açıklamalarına dayanılarak, söz konusu etkinliğin gerçekleşmesi halinde iki karşıt grubun karşılaşmasına sebebiyet verilmek suretiyle

⁵⁸¹ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 178.

⁵⁸² DUYMAZ, s. 373.

⁵⁸³ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 281.

kamu düzeninin bozulacağı, turizmin etkileneceği ve suç işlenmesinin kuvvetle muhtemel olduğu sebeplerine dayanılarak yasaklanmıştır. Söz konusu yasaklama kararına karşı iptal davası açılmış ancak yasaklama kararı yerel mahkeme tarafından hukuka aykırı bulunmamıştır. Danıştay ise, söz konusu etkinliğin düzenlenmesi halinde suç işleneceğine dair açık, somut ve yakın tehlike bulunduğunun ortaya konulmadığını belirterek yerel mahkeme kararını bozmuştur. Danıştay kararında Kaymakamlığı'nın, 17. maddede geçen "erteleme" yerine "yasaklama" tedbirini tercih etmesinin, Anayasa'nın 13. maddesindeki ölçülülük kriterine uymadığı belirtilmektedir⁵⁸⁴. Danıştay'ın Anayasayı da dikkate alarak yapmış olduğu yorum olumlu, ancak yetersizdir. Çünkü belli siyasi grup ve derneklerin barışçıl gösterideki görüşlerden rahatsız olması, hakkın kullanımının 'ertelenmesi' için dahi yeterli bir gerekçe olamaz⁵⁸⁵.

Daha yakın tarihli bir örnekte ise, bir müzik grubunun 30. yılını kutlamak için İstanbul'daki Bakırköy Halk Pazarı'nda vermek istediği bir konserin, İstanbul Valiliği'nce "*toplumun tepkisine yol açıp infial yaratabileceği*" gerekçesiyle yasaklanmıştır. Söz konusu yasağın iptali için açılan davada Mahkeme, davalı idarenin, toplumun tepkisine yok açarak infial uyandırabileceği, kitlesel/toplumsal tepki ve provokatif eylemlere mahal verebileceği şeklindeki duyumların neler olduğu, suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlikeye ilişkin somut bilgi ve belgeler konusunda herhangi bir açıklama getirmemesi üzerine, söz konusu yasaklama kararının yürütülmesini durdurmuştur⁵⁸⁶.

⁵⁸⁴ Danıştay, 10. D, 15.09.2008, E. 2006/946, K. 2008/6084(KİBB).

⁵⁸⁵ ŞİRİN, Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 302.

⁵⁸⁶ İlgili Mahkeme Kararının haberi için bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/grup-yorum-konseri-icin-karar-verildi-29390877> (05.08.2015).

Yasaklama yetkisi, bir temel hakkın kullanılmasının engellenmesi anlamına geldiğinden⁵⁸⁷ idari makamlarca Kanunun aradığı şartlara bağlı kalınarak ve en son çare olarak dikkatli bir şekilde kullanılması gereken bir yetkidir. İdari makamlar yasaklama yetkisini kullanırken AİHM'nin de içtihatlarında belirttiği, kamusal alanda yapılan her toplantı ve gösteri yürüyüşünün doğası gereği gündelik hayatın işleyişini belirli bir ölçüde etkileyebileceği⁵⁸⁸; idarenin, gerekli güvenlik önlemlerinin alınması yönünde pozitif yükümlülüğü olduğu⁵⁸⁹; birden fazla kişi veya grup söz konusu olduğunda yarışan veya çatışan haklar arasında adil bir dengenin kurulması gerektiği⁵⁹⁰ gibi kriterleri göz önünde bulundurmalarıdır⁵⁹¹.

Son olarak, idarenin toplantı ve gösteri yürüyüşünü engellemeye yönelik kararları karşısında idari yargının ağır işlemesi sebebiyle bir çözüm olamaması dolayısıyla çoğu zaman erteleme ve yasaklama kararlarının yargı yerlerine bile taşınmaması söz konusu olmaktadır. Bu denetimsizliğin önüne geçilebilmesi için toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesi veya yasaklanmasına yönelik kararlarda hızlı işleyen bir itiraz usulünün öngörülmesi gerektiği ifade edilmektedir⁵⁹². Gerçekten de bu şekilde bir usul ile idare tarafından alınan yasaklama kararlarının toplantının

⁵⁸⁷ ATALAY, s. 102.

⁵⁸⁸ AİHM, *Balçık ve diğerleri/Türkiye*(25/02, 29.10.2007), p. 49; AİHM, *Oya Ataman/Türkiye*(74552/01, 05.12.2006), p. 38; AİHM, *DİSK ve KESK/Türkiye*(38676/08, 27.11.2012), p. 29.

⁵⁸⁹ AİHM, *Plattform "Ärzte für das Leben"/Avusturya*(10126/82, 21.06.1988), p. 32; AİHM, *Barankevich/Rusya* kararında, kamu otoritelerinin, farklı dine mensup insanlar arasında belirli bir gerginlik çıkmasını önlemek için, o bölgede azınlıkta kalan dini bir topluluğun liderinin yapacağı toplantı ve konuşmayı toplumun çoğunluğu üzerinde belirli bir hoşnutsuzluk ve memnuniyetsizlik yaratacağı gerekçesiyle yasaklamasını 11. maddenin ihlali olarak değerlendirmiştir. Mahkeme burada Rus otoritelerinin farklı dini gruplar arasında oluşabilecek gerginlikler için alternatif tedbirler alması gerekirken, çoğulcu demokrasi ilkesine aykırı olarak, azınlığın toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tamamen ortadan kaldırılmasının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir, AİHM, *Barankevich/Rusya*(10519/03, 26.07.2007), p. 32-35, bkz. TANYAR, s. 601.

⁵⁹⁰ AİHM, *Öllinger/Avusturya*(76900/01, 29.06.2006), p. 34.

⁵⁹¹ DUYMAZ, s. 274.

⁵⁹² KARAN, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına İlişkin Hukuksal Çerçeve, s. 32-33.

düzenlenmek istendiği tarihten önce incelenmesi ve sonuçlandırılması mümkün olabilecektir. Bunun yanında, idarenin bir toplantıyı erteleme veya yasaklayabilmesi için, bazı temel hak ve özgürlükler için öngörülen bir güvence olan hâkim kararına başvurmasının daha uygun olacağı da belirtilmektedir⁵⁹³.

3. Erteleme ve Yasaklama Kararlarının Gerekçeli Olarak Tebliğ Edilmesi Güvencesinin İdare Tarafından Yönetmelikle Ortadan Kaldırması

2911 sayılı Kanunun 18. maddesine göre; “*Bölge valisi, Vali veya kaymakamlarca ertelenen veya yasaklanan veya İçişleri Bakanlığı tarafından ertelenen toplantılara ilişkin gerekçeli erteleme veya yasaklama kararı toplantının başlama saatinden enaz yirmidört saat önce bir yazı ile düzenleme kurulu başkanına veya bulunamadığı takdirde üyelerden birine tebliğ edilir.*” Bu düzenleme ile toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı açısından iki güvence getirilmektedir. Bunlar, erteleme ve yasaklama kararlarının gerekçeli olarak alınması zorunluluğu ve gerekçeli erteleme ve yasaklama kararlarının en geç 24 saat öncesinde tebliğ edilmesi zorunluluğudur.

Öncelikle, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin erteleme veya yasaklama kararlarının gerekçeli olarak alınmaları gerekmektedir. Gerekçe, idareyi işlem yapmaya yönelten nedenlerin işlem metninde belirtilmesi olarak tanımlanmaktadır⁵⁹⁴.

İdare yaptığı işlemin nedenlerini, o işlemi niçin, nasıl ve hangi şartlarda yaptığını ya

⁵⁹³ Helsinki Yurttaşlar Demeği Yurttaşların Örgütlenme Hakkı ve Gösteri Yapma Özgürlüğü Nasıl Bir Yasal Çerçeve Çalışma Raporu, Haziran 2001, s.9. Ertelemeye ilişkin öneri şu şekildedir; “*Mülkiye amiri, yapılacağı bildirilmiş olan toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında kamu düzeninin ciddi olarak bozulmasının önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması bakımından zamana ihtiyaç duyulan durumlarda, gerekçesiyle birlikte, mahkemeye başvurarak, toplantı ve gösteri yürüyüşünün 7 günü aşmamak üzere ertelenmesi için tedbir kararı verilmesini isteyebilir. Nöbetçi Mahkeme 24 saat içinde bu istemi karara bağlar. Toplantı saatine kadar mahkeme karar vermemişse, toplantı yapılır.*”

⁵⁹⁴ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 538; GÖZLER, Kemal, İdare Hukuku, Cilt I, Ekin Yayınları, Bursa 2009. s. 839; AKILLIOĞLU, Tekin, “Yönetmeliklerde Gerekçe İlkesi”, Amme İdaresi Dergisi, 1982, C.15, S.2, s. 7; AKYILMAZ, Bahtiyar, İdari Usul İlkeleri Işığında İdari İşlemin Yapılış Usulü, Yetkin Yayınları, Ankara 2000, s. 199-200.

da neden farklı içerikte bir işlem yapmadığını gerekçe ile ortaya koyar⁵⁹⁵. İdare, işlemin gerekçesinde, işlemin fiili nedenlerinin yanında hukuki nedenlerinin ve işlemi yapmasına dayanak teşkil eden üst hukuk normlarını somut bir şekilde göstermelidir⁵⁹⁶. Hukuk devletinin bir gereği olan idarenin kanuniliği ilkesi uyarınca, idare tarafından tesis edilen idari işlemin gerekçesinin o işlemde gösterilmesi gerekir⁵⁹⁷. İlgiliye tebliğ edilen işlem metninde gerekçe kolaylıkla anlaşılabilir şekilde açık ve net olmalı, işlemi tesise sevk eden sebepler belirtilmelidir⁵⁹⁸. İdare, ilgisine yükümlülük getiren, hak ve hürriyetleri olumsuz etkileyen işlemlerini mutlaka gerekçeli olarak yapmalıdır⁵⁹⁹. Danıştay da bir kararında, *“idari yaptırım niteliğindeki işlemlerde, temel hak ve özgürlükleri sınırlayan, onlara müdahale niteliği taşıyan işlemlerde ve verilmiş bir hakkı, izni veya yetkiyi geri alan işlemlerde bu işlemlerin idare edilenler yönünden ağır sonuçlar doğuracağı hususu dikkate alındığında, idarenin gerekçe yükümlülüğüne uyması”* gerektiğini belirtmiştir⁶⁰⁰.

Neden/sebep ögesi, işlemin irade unsuruna yani öze ilişkin iken; gerekçe işlemin şekil unsuru ile ilgilidir ve işlem metninin bir parçasıdır⁶⁰¹. Kural olarak, idari işlem ve kararların gerekçeli olarak yazılmalarının bir şekil şartı olmadığı; ancak mevzuat gereği⁶⁰² işlemin gerekçeli olarak yapılmasının öngörüldüğü durumlarda, bir

⁵⁹⁵ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 538.

⁵⁹⁶ AKILLIOĞLU, Yönetmelik İşlemlerde Gerekçe İlkesi, s. 14; AKYILMAZ, s. 210.

⁵⁹⁷ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 541.

⁵⁹⁸ Danıştay, 10. D, 28.09.2010, E. 2010/7934, K.2010/6948(KİBB).

⁵⁹⁹ ATAY, s. 491; AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 540.

⁶⁰⁰ Danıştay, İDDK, 21.04.2011, E.2007/1800, K.2011/267(KİBB).

⁶⁰¹ AKILLIOĞLU, Yönetmelik İşlemlerde Gerekçe İlkesi, s.8; AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 538.

⁶⁰² Gerekçe şartı getiren diğer düzenlemelere örnek olarak; İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara dair Yönetmeliğin 14. maddesi, 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanununun 13. Maddesi, 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanunun 44, 52 ve 54. maddeleri uyarınca Rekabet Kurulu kararları gösterilebilir.

şekil şartı olarak değerlendirilebileceği ifade edilmektedir⁶⁰³. 2911 sayılı Kanunun 18. maddesinde belirtilen “*gerekçeli erteleme ve yasaklama kararı*” ifadesi ile erteleme ve yasaklama kararlarının gerekçelerinin karar metninde yazılı olarak tebliğ edilmesi zorunluluğu getirilmektedir⁶⁰⁴. Bu noktada, gerekçe, erteleme ve yasaklama kararları için bir şekil şartı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucunda, gerekçesiz olarak tebliğ edilen erteleme ve yasaklama kararları şekil açısından noksanlık oluşturacaktır. Şekil şartlarına aykırılık taşıyan bu erteleme ve yasaklama kararları hukuka aykırı olacaklarından iptal edilmeleri gerekecektir.

Ancak Danıştay kararlarında, şekil unsuruna ilişkin noksanlıklar açısından, asli şekil noksanlığı-tali şekil noksanlığı ayrımı yapılmakta ve asli şekil noksanlıklarının işlem veya kararın sakatlığı sonucunu doğurduğu, tali şekil noksanlıklarının ise işlem veya kararı sakatlamadığı kabul edilmektedir⁶⁰⁵. İdari işlemdeki şekil noksanlığı olmasaydı idarece başkaca bir işlem tesis edilecekse, asli şekil noksanlığından; şekil noksanlığı olmasa dahi idarece aynı yönde işlem tesis edilecekse de tali şekil noksanlığından bahsedilebilir⁶⁰⁶. Danıştay, idari işlemde asli şekil noksanlığı bulunması durumunda idari işlemi iptal etmekte⁶⁰⁷, tali şekil noksanlığı bulunması durumunda ise işlemin iptal edilmesini gerektirecek bir hukuka aykırılığın bulunmadığını belirtmektedir⁶⁰⁸. Bu kapsamda Danıştay, mevzuatta bir idari işlem veya kararın gerekçeli olarak verileceğinin belirtildiği durumlarda gerekçeye yer

⁶⁰³ GÜNDAY, s. 145; DURAN, İdare Hukuku, Ders Notları, s. 409; GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt I, s. 840; AKILLIOĞLU, Tekin, “Danıştay Kararlarına Göre Uygulamada Temel Haklar (2)”, AÜSBFD, 1983, C.38, S.1-4, s. 131.

⁶⁰⁴ KABOĞLU, Dernek ve Toplantı Özgürlükleri, s. 121.

⁶⁰⁵ GÜNDAY, s. 149.

⁶⁰⁶ GÜNDAY, s. 149; GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt I, s. 889.

⁶⁰⁷ Danıştay, 10. D, E.1971/2443, K. 1972/1093, DD, S. 8, s.301; Danıştay, 6. D, E. 1972/3927, K. 1973/1596 DD, S.12-13, s. 191.

⁶⁰⁸ Danıştay, İDDK, 17.10.1997, E. 1995/769, K. 1997/525(KİBB)

verilmemesini, işlemi etkilemeyen tali şekil noksanlığı olarak görmektedir⁶⁰⁹. Dolayısıyla gerekçesiz olarak alınan erteleme veya yasaklama kararları açısından da işlem metninde gerekçeye yer verilmemiş olmasının tali şekil noksanlığı olarak değerlendirileceği öngörülebilir. Ancak, idare edilenlerin haklarını korumaya yönelik olan ve mevzuatla öngörülmüş bütün şekil şartlarının asli şekil şartı olarak değerlendirilmesi, bu şartlara uyulmamasının işlemin iptal edilmesini gerektirdiği de savunulmaktadır⁶¹⁰. Gerçekten de, toplantı ve gösteri yürüyüşünün ertelenmesi veya yasaklanması kararlarının gerekçeli olarak alınması zorunluluğu, idarenin keyfi hareket etmesinin ya da hiçbir somut nedene dayanmaksızın soyut bazı varsayımlarla karar almasının önlenmesi açısından güvence oluşturmaktadır. Diğer taraftan, erteleme ve yasaklama kararlarının toplantının başlamasına 24 saat öncesine kadar alınabileceği de dikkate alındığında gerekçe şartının, alınan kararın nedenlerinin öğrenilmesi bakımından bilgi edinme hakkının bir parçasını oluşturduğu⁶¹¹ ve kararlara karşı yargı yoluna başvurulması aşamasında da güvence olduğu açıktır. Dolayısıyla, gerekçesiz olarak alınan ve ilgililere tebliğ edilen erteleme ve yasaklama kararlarının, 2911 sayılı Kanunun 18. maddesiyle getirilmiş olan şekil şartına aykırı oldukları gerekçesiyle iptal edilmeleri gerekecektir.

Erteleme ve yasaklama kararlarının uygulanabilmesi için en geç 24 saat öncesinden tebliğ edilmesi gerekmektedir. İdare, erteleme veya yasaklama kararını

⁶⁰⁹ “Dosyanın incelenmesinden, işlemin dayanağı olan Basın Kartları Yönetmeliğinin 34, 35 ve 49. 46. maddelerine göre basın kartı komisyonunun kararlarının gerekçeli olması gerekmektedir. Burada açıklanması gereken husus ise, kararda gerekçeye yer verilmemiş olmasının kararın şekil şartını oluşturmakta olduğudur. Ancak burada öngörülen şekil kuralı işlemin varoluş şartına ilişkin olmayıp sonucu etkilemeyen, ilgililerin durumunu değiştirmeyen bir özelliğe sahip bulunduğundan, bu kurala uyulmamış olması dava konusu işlemin esasının incelenmesini engellemeyecek ve yalnızca bu yönden iptalini gerektirmeyecektir.” Danıştay, İDDK, 17.10.1997, E. 1995/769, K. 1997/525(KİBB),

⁶¹⁰ GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt I, s. 842; AKILLIOĞLU, Yönetmelik İşlemlerde Gerekçe İlkesi, s. 7vd.

⁶¹¹ AKILLIOĞLU, Yönetmelik İşlemlerde Gerekçe İlkesi, s. 9.

teorik olarak toplantı veya gösteri yürüyüşünün başlayacağı ana kadar alabilecektir. Yasaklama veya erteleme yetkisinin kullanımı açısından Kanunda doğrudan bir süre sınırlaması yoktur. Ancak, 2911 sayılı Kanunun 18. maddesi ile idarenin alacağı erteleme veya yasaklama kararlarının gerekçeli olarak toplantının başlama saatinden en geç 24 saat önce bir yazı ile düzenleme kurulu başkanına veya bulunamadığı takdirde üyelerden birine tebliğ edileceği düzenlenmiştir. Bu kapsamda idare, kural olarak bir toplantı veya gösteri yürüyüşünü ilişkin erteleme ve yasaklama kararlarını ilgililere karşı ileri sürebilmek için toplantının başlama saatinden en geç 24 saat önce tebliğ etmelidir. Aksi durumda daha sonra alınan erteleme ve yasaklama kararları zamanında tebliğ edilememesi dolayısıyla, toplantı veya gösteri yürüyüşü tarihi ve saatinden sonra fiili imkânsızlık sebebiyle uygulanamayacaktır. Dolayısıyla burada, idareye alacağı erteleme veya yasaklama kararları için doğrudan olmasa da bir süre sınırlaması getirilmektedir. “*Yasaklama veya erteleme kararının tebliği*” başlığını taşıyan bu düzenlemeyi bu şekilde yorumlamak, idarenin toplantı ve gösteri yürüyüşüne birkaç saat kala erteleme veya yasaklama kararı almasını ve bu kararlara dayanarak toplantı ve gösteri yürüyüşlerini engellemesinin önüne geçilecektir. Esasen bildirimin 48 saat önceden verilmesinin öngörüldüğü bir sistemde, idarenin de 24 saat içinde bu bildirimi değerlendirmesi ve erteleme veya yasaklama kararı alacak ise toplantının başlama saatinden en geç 24 saat öncesinde bu kararı alarak ilgililerine bildirmesi gerekir.

Kural olarak yükümlendirici birel işlemlerin ilgililerine ve üçüncü kişilere karşı ileri sürülebilmesi ve onlar hakkında sonuç doğurabilmesi bu işlemin bildirilmesiyle mümkündür⁶¹². Yetkili makamlarca imza edilmekle tamam olan ve yürürlüğe giren

⁶¹² Bkz. GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt I, s. 1050-1054.

işlemlerin ilgilileri ve üçüncü kişiler hakkında hüküm ifade ve tesir icra edebilmesi için yayın yolu ile veya yazılı bildirim sureti ile onlara duyurulması gerekmektedir⁶¹³. Bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün ertelenmesi veya yasaklanması da düzenleyiciler ya da katılımcıları açısından yükümlendirici bir işlemdir. Dolayısıyla, idare tarafından alınan erteleme veya yasaklama kararlarının toplantının düzenleyicileri ve katılımcıları açısından geçerli olabilmesi için bu kararların en azından düzenleyicilerine bildirilmesi şarttır. Kanun da bu doğrultuda bir düzenlemeye giderek erteleme ve yasaklama kararlarının gerekçeli olarak bildirilmesini⁶¹⁴ düzenlemiş ve bu düzenlemeye yerinde olarak bir de süre şartı getirmiştir. En geç 24 saat öncesinden bildirilme şartı, toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyenler açısından önemlidir. Zira toplantının ertelenmesi veya yasaklanmasının katılımcılara duyurulması, onların haberdar edilmesi, bunun yanında yapılan organizasyonların da ertelenmesi durumları söz konusu olacaktır. Bunun yanında her ne kadar, sonuç alma ihtimali zayıf olsa da, idarenin aldığı kararın yargı denetimine tabi tutulması için de belirli bir süre öncesinden bildirilmesi şarttır. Ancak burada 24 saat içinde yapılan bildirim üzerine idari yargıya başvurulması mümkün olsa da, mahkemenin bu süre içerisinde bir değerlendirme yaparak bir karara varması, yürütmeyi durdurma kararı bakımından dahi çok zordur.

Toplantı ve gösteri yürüyüşünün ertelenmesi veya yasaklanması kararının toplantı veya gösterinin başlamasından 24 saat öncesine kadar tebliğ edilmemesi

⁶¹³ GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt I, s. 1053; YAYLA, s. 126-127.

⁶¹⁴ İdare tarafından verilecek olan erteleme ve yasaklama kararları gerekçe koşuluna bağlanmış olmakla birlikte; idarenin yetkinin kullanımı için kanunda yer alan ifadelerin bir kısmının hukuki olarak değerlendirilmesinin zorluğu dolayısıyla bu ifadeleri aynen tekrarlamak suretiyle gerekçeler oluşturması, gerekçenin güvence olma özelliğini oldukça azaltmaktadır. Hatta idarenin bazı kararlarında gerekçe göstermeye gerek duymadığı dahi görülmektedir, bkz. KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, s. 411; TANÖR, Türkiye’de İnsan Hakları Sorunları, s. 109.

durumunda, söz konusu erteleme ve yasaklama kararları uygulanamayacaktır. Diğer bir ifadeyle, erteleme ya da yasaklama kararına dayanılarak toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılmasına engel olunamayacaktır. İdare ilgisine bildirmediği, duyurmadığı işlemi uygulayamaz⁶¹⁵. Kanunun 18. maddesi idareye erteleme ve yasaklama kararlarının tebliği açısından bir süre sınırlaması getirerek, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması için bir güvence oluşturmaktadır. Erteleme ve yasaklama kararlarının ilgililere duyurulması veya tebliğinde bu süre şartına da mutlak uyulması gerekecektir. En geç toplantının başlamasından 24 saat öncesine kadar tebliğ edilmeyen erteleme ve yasaklama kararları artık uygulanmayacaklardır. Bu durumda idare sadece şartlarının oluşması halinde toplantı ve gösteri yürüyüşünü dağıtabilecektir. İdare ve kolluğun başkaca hiçbir sebep olmamasına rağmen sadece zamanında tebliğ edilmemiş erteleme veya yasaklama kararına dayanarak, toplantı ve gösteri yürüyüşünü engellemesi ya da dağıtması toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ihlali anlamına gelecektir. Zamanında tebliğ edilmemiş erteleme ve yasaklama kararları, 2911 sayılı Kanunun 23. maddesinin (i) bendi açısından da, yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşünü kanuna aykırı hale dönüştürmeyecek ve dağıtılmasını gerektirmeyecektir. Ancak buna rağmen idarenin toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılması yönünde karar alması ve zor kullanarak toplantı ve gösteri yürüyüşünü dağıtması hak ihlali yaratacak ve idarenin sorumluluğuna gidilmesi söz konusu olacaktır.

2911 sayılı Kanunun 18. maddesinin 2. fıkrası ile Kanunun 17. maddesinde belirtilen durumlarda; toplantının, en geç 24 saat önce tebliğ şartı aranmaksızın ertelenebileceği veya yasaklanabileceği hallerin idare tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle düzenleneceği belirtilmektedir. İlgili yönetmeliğin 23. maddesinde ise,

⁶¹⁵ GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt I, s. 1053.

vali ve kaymakamların gerektiğinde 24 saat önceden tebliği şartına uymadan erteleme ve yasaklama yetkilerini kullanabilecekleri durumlar belirtilmiştir. Yönetmeliğin 23. maddesi şu şekildedir: “*Vali veya kaymakam;*

a) Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla,

b) Olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik veya savaş ilanı halinde,

c) Düzenlenen toplantıya ait yasaklama ve erteleme kararının düzenleme kurulu başkanlığına tebliği imkânı bulunmaması halinde,

d) Düzenleme Kurulu başkan ve üyelerinin tamamının veya başkan dâhil en az yedisinin toplantı yerinde hazır bulunmadıklarının tespiti veya toplantı yerine gelmeyeceklerinin kesin olarak anlaşılması durumunda,

Gerektiğinde, alındı belgesi verilmiş olsa dahi, toplantı başlama saatinden geriye doğru 24 saatlik zaman içerisinde, tebligat şartı aranmaksızın, (Değişik: RG-5/8/2015-29436) belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması halinde yasaklayabilir.”

Öncelikle belirtmek gerekir ki 2911 sayılı Kanunun 18/2. maddesinde belirtilen ve yönetmelikle düzenlenmesi gereken durumlar, tebliğ şartının hangi hallerde aranmayacağına ilişkindir. Diğer bir ifadeyle, söz konusu düzenleme ile idareye yönetmelikle Kanundan farklı ve yeni erteleme veya yasaklama sebepleri getirme yetkisi verilmemektedir. Aksine bir kabul toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kanunla sınırlanması ilkesine aykırılık oluşturur⁶¹⁶. Bununla birlikte 24 saatlik tebliğ şartının aranmayacağı hallerin belirlenmesini yönetmeliğe bırakan düzenlemenin de

⁶¹⁶ ATALAY, s. 122.

kanunla sınırlama ilkesine aykırılık oluşturabileceği söylenebilir. Bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün ertelenmesi ve yasaklanması kararının belirli bir süre öncesinden tebliğ edilmesi hakkın kullanıcıları açısından bir güvencedir. Kanun ile getirilmiş bu şekildeki bir güvencenin, belirli durumlar için idarenin düzenleyici bir işlemiyle ortadan kaldırılması olanaksızdır. İdare düzenleyici bir işlemi ile temel hak ve özgürlükleri sınırlandırıcı işlem yapamaz.

İlgili yönetmeliğin düzenlemesine bakıldığında ise; bir yandan Kanunun bir nevi güvence olarak getirdiği 24 saat önceden tebliğ şartını tersine çevirdiği, diğer yandan ise Kanundan farklı ve yeni erteleme ve yasaklama sebepleri getirdiği görülmektedir. İlk olarak düzenlemenin (a) bendinde, 2911 sayılı Kanunun 17. maddesi tekrar edilmek suretiyle, idarenin tüm toplantı ve gösteri yürüyüşleri için Kanunun 18. maddesiyle getirilen 24 saat önceden tebliğ edilme şartı aranmaksızın da erteleme ve yasaklama kararı alabilmesi mümkün kılınmaktadır. Diğer bir ifadeyle yönetmelik düzenlemesine göre, idare herhangi bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün erteleme veya yasaklama kararının tebliğinden kaçınabilecek ya da toplantı veya gösteri yürüyüşünün başlamasına birkaç saat kala böyle bir karar alabilecektir. Bu şekildeki bir düzenleme ise açıkça kanuna aykırıdır. Zira 2911 sayılı Kanunun 18. maddesinin 2. fıkrası kendi getirdiği bir güvenceyi yönetmelikle kaldırma yetkisini idareye vermemektedir. İdareye verilen yetki yönetmelikle istisnai durumların tespit edilmesinden ibarettir.

Yönetmelik düzenlemesinin (d) bendinde ise, 2911 sayılı Kanunda sayılan erteleme ve yasaklama sebeplerine bir yenisinin eklenmesi söz konusudur. İdarenin toplantı veya gösteri yürüyüşünü erteleme ve yasaklama yetkisini hangi hallerde kullanabileceği 2911 sayılı Kanunun 14-19. maddelerinde ayrıntılı olarak

düzenlenmektedir. Bunlar arasında ise, “*Düzenleme Kurulu başkan ve üyelerinin tamamının veya başkan dâhil en az yedisinin toplantı yerinde hazır bulunmadıklarının tespiti veya toplantı yerine gelmeyeceklerinin kesin olarak anlaşılması durumu*” bulunmamaktadır. Yönetmelik bu haliyle idareye yeni bir erteleme veya yasaklama sebebi getirmektedir. Düzenleme Kurulunun başkan dâhil en az yedi üyesinin toplantı yerinde hazır bulunmasının zorunlu olması, eleştiriye açık bir düzenleme olmakla birlikte 2911 sayılı Kanunun 11. maddesinde yer almaktadır. Ancak, bu zorunluluğa uymamanın yaptırımını olarak erteleme veya yasaklama gibi bir tedbir yer almamaktadır. Hatta Kanunun 11. maddesindeki bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi, toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin hangi hallerde kanuna aykırı olarak nitelendirileceğini ve dağıtılacağını düzenleyen 23. maddesinde dahi yer almamaktadır. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesinin tek yaptırımını ise Kanunun 28. maddesinde yükümlülüğü yerine getirmeyen kurul üyelerine yönelik öngörülen altı aydan iki yıla kadar hapis cezasıdır. İdarenin çıkardığı bir yönetmelikle, kanunda sayılmayan bir erteleme ve yasaklama yetkisini öngörmesi ve ayrıca 24 saatlik tebliğ şartının aranmayacak olması, hem 2911 sayılı Kanunun 17 ve 18. maddelerine hem de temel hak ve özgürlüklerin kanunla sınırlandırılması koşulunu düzenleyen Anayasanın 13. maddesine aykırılık oluşturmaktadır.

Yönetmelik düzenlemesinin (c) bendinde yer alan durumda ise, tebliğ şartının tamamen kaldırılması yerine, ilan yoluyla tebliğ yolunun seçilmesi daha isabetli olabilirdi. Bunun yanında, idarenin bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün ertelenmesi veya yasaklanmasına ilişkin aldığı bütün kararları, yalnızca düzenleme kuruluna bildirmesi söz konusu kararlar ile ulaşılmak istenen amacı sağlayamaz. Zira toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılacaklar sadece düzenleme kurulundan ibaret değildir.

Bundan dolayı, idare erteleme ve yasaklamaya ilişkin tüm kararlarını, en azından o bölgede yaşayanlara ilan yoluyla da duyurmalıdır.

Sonuç olarak Kanunun 18. maddesine dayanılarak düzenlenen Yönetmelik hükmünün toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin Kanunun öngördüğünden daha kısıtlayıcı hükümler içerdiği ortadadır. Bunun yanında, ilgili yönetmelik düzenlemesi de dikkate alındığında, Kanunun 18. maddesi ile getirilen 24 saatlik tebliğ şartının istisnalarını oluşturan durumların yönetmelikle belirlenmesinin idareye bırakılmasının mantıklı bir açıklamasını bulmak mümkün değildir. Zira yönetmelikte sayılan söz konusu hallerin tespitinde teknik veya bilimsel bilgi kullanımı söz konusu olmamakla birlikte, sayılan durumlar kanunla düzenlenemeyecek kadar somut ve ayrıntılı da değildirler. Dolayısıyla idareye Kanun ile getirilmiş bir tebliğ zorunluluğunun istisnalarının da yine Kanunda öngörülmesi kanunilik ilkesi açısından zorunludur.

4. İdarenin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkını Askıya Alması

2911 sayılı Kanun'un, *"İl veya ilçelerde bütün toplantıların ertelenmesi veya yasaklanması"* başlıklı 19. maddesi şu şekildedir: *"Bölge valisi, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla bölgeye dâhil illerin birinde veya birkaçında ya da bir ilin bir veya birkaç ilçesinde bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere erteleyebilir. Valiler de aynı sebeplere dayalı olarak ve suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde ile bağlı ilçelerin birinde veya birkaçında bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere yasaklayabilir."*

Yasaklama kararı gerekçeli olarak verilir Kararın özeti yasaklamanın uygulanacağı yerlerde mutad vasıtalarla ilan edilir. Ayrıca, İçişleri Bakanlığına bilgi verilir.”

Madde düzenlemesine bakıldığında, bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerini erteleme yetkisinin bölge valisine, yasaklama yetkisinin ise il valisine tanındığı görülmektedir. Bu farklılaşmanın kaynağı 2002 yılında yapılan değişikliktir⁶¹⁷. Değişiklikle bölge valisinin yasaklama yetkisi erteleme yetkisine dönüşmüşken il valisine tanınan yasaklama yetkisine dokunulmamıştır. Mevcut düzenlemeye göre il valisi, bölge valisinin dahi sahip olmadığı yasaklama yetkisine sahiptir. Ayrıca maddede 2003 yılında yapılan değişiklikle⁶¹⁸ 3 ay olan süreler 1 aya indirilmiştir. Yine aynı değişiklikle maddenin ikinci cümlesine, “suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde” ibaresi eklenmiştir.

Türkiye’de fiilen bölge valiliği uygulaması olmaması⁶¹⁹ dolayısıyla bir ilde, ilçede veya bölgede, bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesi gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Bu kapsamda sadece il valilerinin yasaklama yetkisinin uygulanması imkânı bulunmaktadır. Madde metninde her ne kadar yasaklama ve erteleme yetkileri ayrı ayrı ele alınmış olsa da, bir ay süre ile ertelenen veya yasaklanan tüm toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sonuç olarak engellenmesi söz konusudur. Bu süre sonunda ertelenen bir toplantının tekrar gerçekleştirilmesi fiilen neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Bunun yanında, bildirim yapılmamış ve hangi

⁶¹⁷ 4748 sayılı Kanun R.G. 20.04.2002-24721. 19. maddenin 1. fıkrasının değişiklik öncesi hali; “Bölge valisi, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etmek amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde veya Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile bölgeye dâhil illerin birinde veya birkaçında veya bir ilin bir veya birkaç ilçesinde bütün toplantıları üç ayı geçmemek üzere yasaklayabilir”

⁶¹⁸ 4963 sayılı Kanun m. 22, R.G. 07.08.2003-25192.

⁶¹⁹ İŞGÖREN, s. 126.

gün, nerede yapılacağı belirli olmayan bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün esasen ertelenmesinden bahsedilemeyecektir. Kısacası, bu maddede idareye tanınan yetki hangi kelime ile ifade edilirse edilsin, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının askıya alınması sonucunu doğurmaktadır. Bir ilde, ilçede veya bölgede bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin bir ay gibi bir süre ile ertelenebilmesi veya yasaklanabilmesi, kuşkusuz o bölgede hakkın kullanımının durdurulması, askıya alınması anlamına gelmektedir.

2911 sayılı Kanunun 17. maddesinde idareye tanınan erteleme ve yasaklama yetkisi, tek bir toplantı veya gösteri yürüyüşü için kullanılabilecek birel işlem mahiyetinde bir yetkidir. Kanunun 19. maddesinin aksine 17. maddesinde idareye bir bölgede, ilde veya ilçede yapılacak olan tüm toplantı ve gösteri yürüyüşlerini erteleme veya yasaklama yetkisi verilmemektedir. Ancak uygulamada hatalı olarak, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin belirli bir süre ile tamamen yasaklanmasına 17. maddenin dayanak gösterildiği görülmektedir⁶²⁰.

İdareye, belirli bir bölgede tüm toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanması yetkisinin tanınması ile olağanüstü dönemlerde geçerli olan durdurma rejimi olağan dönemlerde de geçerli kılınmış bulunmaktadır⁶²¹. İdareye olağan dönemlerde toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını, belirli bir zaman ve bölge için geçerli olacak şekilde

⁶²⁰ Kilis Valiliğinin yaptığı açıklamada, Kilis ili içerisinde, “toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesi gibi benzeri etkinliklerin yapılması, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu’nun 11/C maddesi ile 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun 17’nci maddesine istinaden 18 Eylül tarihinden itibaren 30 gün süreyle yasaklanmıştır.” denilmektedir. <http://www.kilis.gov.tr/basin-aciklamalari/1754/basin-aciklamasi> (01.10.2015), Aynı şekilde Şanlıurfa Valiliğinin de Suruç’ta yaşanan terör eylemi sonrasında il genelinde yapılacak olan her türlü yürüyüş, basın açıklaması, miting, çadır kurma vb. etkinlikleri yine 2911 sayılı kanunun 17. Maddesine istinaden yasaklanmış olduğunu açıklamıştır. <http://www.posta.com.tr/turkiye/HaberDetay/Sanlıurfa-da-yuruyus-ve-basin-aciklamalari-yasaklandi.htm?ArticleID=292239>; (01.10.2015), benzer bir yasaklama kararı için bkz. <http://www.viransehir.gov.tr/viransehir-kaymakamligi-gosteri-ve-yuruyus-yasaklanmasi-karari.html> (01.10.2015).

⁶²¹ ATALAY, s. 122.

mutlak ve genel olarak yasaklama gibi bir yetki tanınmaz⁶²². Böyle bir yetkinin tanınması toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının bir bölgede belirli bir süre için tamamen askıya alınması anlamında olacağından Anayasaya aykırıdır. Anayasanın 15. maddesinde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulabilmesi, sadece, savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerle sınırlı tutulmuştur. Söz konusu yasaklama yetkisi, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını sınırlamanın ötesinde, bu hakkın kullanımını durdurmakta ve geçici bir süreliğine de olsa ortadan kaldırmakta olduğundan, bu yetkinin olağan halden veya sivil idare rejiminden çıkmayı gerektirecek ve haklı kılacak bir tehlikenin bulunması durumlarında söz konusu olması gerekir⁶²³. Burada olağanüstü dönemlerden farklı olarak yargı mercilerine başvurma imkânının bulunmasına karşın, yargı denetiminin kolay ve hızlı işlememesi dolayısıyla hakkın kullanılmasını herhangi bir gecikme olmaksızın sağlayabilmesi imkânsızdır. Bunun yanında, hukuka aykırı değerlendirmelerle verilmiş bir erteleme veya yasaklama kararının mahkeme kararı ile sonradan iptal edilmesi, belirli bir tarihte toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanmak isteyen kişiler açısından bir anlam ifade etmeyecektir⁶²⁴. Olağan dönemde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesi veya yasaklanması yetkisi tanıyan kanun hükmünün hakkın özüne dokunduğu ve kullanılmasını geçici olarak da olsa ortadan kaldırdığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi gerekir.

Ayrıca, söz konusu düzenleme ile belirli bir toplantının ertelenmesi veya yasaklanması ve bütün toplantıların ertelenmesi veya yasaklanması halinin aynı

⁶²² ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 174.

⁶²³ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s.283; ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 173.

⁶²⁴ ATALAY, s. 122.

koşullara bağlandığı görülmektedir. Ancak, söz konusu yetkilerin içeriği ve sonuçları arasında büyük orantısızlık mevcuttur. Diğer bir ifadeyle, bir toplantıyı yasaklama yetkisini hukuka uygun kılan ölçüt ile bir bölgedeki bütün toplantıları yasaklama yetkisini hukuka uygun kılan ölçütlerin aynı olması ölçülülük ilkesine de aykırılık oluşturmaktadır.

Nitekim Anayasa Mahkemesi, “4+4+4 Eğitim Reformu Protestosu” kararında⁶²⁵, Ankara Valiliğinin 28-29.03.2014 tarihlerinde Ankara’da yapılacak olan tüm toplantı ve gösteri yürüyüşlerini “*protesto gösterilerinde provokatif amaçlarla güvenlik güçleri ile göstericiler arasında çatışma ortamının oluşturulacağı*” gerekçesiyle yasaklaması kararını ihlal olarak değerlendirmiştir. Anayasa Mahkemesi kararında; “*düzenleme kanunlaştıktan sonra yapılacak protestoların Meclis nezdinde beklenen etkiyi doğurmayabileceği de gözetildiğinde güvenlik riskleri de değerlendirilerek gösteri yapacak gruplara uygun yer gösterilmesi yerine toptan yasaklayıcı karar alınması ve bu kararın da başka yasal gerekçeler ile dolaylı olarak uygulanması demokratik bir toplumda mazur görülmeyeceği*”⁶²⁶ni belirtmektedir. Anayasa Mahkemesinin değerlendirmesi olumlu olmakla birlikte, belirli bir zaman diliminde bir bölge ile sınırlı olarak verilen kategorik yasaklamanın hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğinin belirtilmemesi dolayısı ile eksik kalmaktadır.

AİHM ise, belirli bir dönem boyunca gösterilerin genel olarak yasaklanmasının 11. madde çerçevesinde hukukiliğinin koşullarını ortaya koymaktadır. Mahkemeye göre; “*Gösterilere uygulanan genel bir yasaklama, ancak bu gösterilerin daha az sıkı tedbirlerle engellenemeyecek türden asayişsizliğe yol açması konusunda gerçek bir*

⁶²⁵ AYM, , 06.01.2015, Bireysel Başvuru No:2013/3924.

⁶²⁶ AYM, 06.01.2015, Bireysel Başvuru No:2013/3924, p. 136.

tehlike mevcutsa haklı görülebilir. Bu bağlamda yetkili merciler, yasağın kendi başlarına kamu düzeni açısından bir tehlike oluşturmayan gösteri yürüyüşleri üzerindeki etkilerini de hesaba katmalıdır. Ancak yasağın konusunu oluşturan güvenlik konusu ile ilgili endişeler bu tür yürüyüşlerin yasaklanmasından doğacak sakıncalardan daha büyük ağırlık taşıyorsa ve yasağın sakıncalı yan etkilerinden kaçınmak amacıyla kapsamının bölgesel uygulama ile ve süre bakımından sınırlandırılması olanaklı değilse, yasak AIHS'in 11. Madde 2. fıkra hükümleri çerçevesinde gerekli olarak görülebilir.”⁶²⁷ Ancak, Türk hukuku açısından böyle bir yasağın hukuka uygun olarak kabul edilebilmesi sadece, savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde mümkündür.

C. İdarenin Kanuna Aykırı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Müdahalesi

İdarenin, kamu düzenini korumak ve sağlamak görevi çerçevesinde, bazı durumlarda bir toplantı veya gösteri yürüyüşünü dağıtmaya yetkili olması durumu hemen her ülkede mevcuttur. Ancak, erteleme ve yasaklamada olduğu gibi, önceliğin her zaman hakkın kullanılmasında olması ve dağıtma yetkisinin son çare olarak kullanılması gerekmektedir⁶²⁸. İdarenin kamu düzeninin sağlanması, korunması ve sürdürülmesi amacıyla bir takım yetkilerinin olması kaçınılmazdır. Bu kapsamda, kamu düzenini bozan veya bozma tehlikesi yüksek olan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin idare tarafından engellenmesi olağan bir yetkidir. Ancak unutulmamalıdır ki kamu düzenini sağlamak kadar temel hak ve özgürlüklerin

⁶²⁷ AIHM, *Christians Against Racism and Fascism/Birleşik Krallık* (8840/78, 16.07.1980), bkz. DUTERTRE, s. 274.

⁶²⁸ TANÖR, *Türkiye’de İnsan Hakları Sorunu*, s. 107

güvenlik içinde kullanılmasını sağlamak da idarenin bir görevidir⁶²⁹. Kamu düzeni, idarenin vatandaşlardan korunduğu değil insanların temel hak ve özgürlüklerini maksimum düzeyde kullanabildiği bir düzeni ifade eder⁶³⁰.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı konusunda idarenin sahip olduğu yetkilerden en önemli olanı ve uygulamada en çok sorun yaratanı dağıtma yetkisidir. İdarenin toplantı ve gösteri yürüyüşlerini dağıtma yetkisi 2911 sayılı Kanunun 24. maddesinde düzenlenmiştir. Kanundaki düzenleme, hangi toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılacağı konusunda “*kanuna aykırılık*” ölçütünü esas almaktadır. Bunun yanında, kanuna aykırı olarak başlayan toplantılar ve daha sonradan kanuna aykırı hale dönüşen toplantılar arasında dağıtma yetkisinin nasıl ve kim tarafından kullanılacağına ilişkin farklılıklar getirilmektedir.

1. Dağıtma Sebebi: Kanuna Aykırılık Ölçütü

2911 sayılı Kanunun 24. maddesine göre toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılmasındaki tek ölçüt *kanuna aykırılıktır*. Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşleri kolluk güçleri tarafından gerektiğinde zor kullanılarak da olsa dağıtılacaktır. Bu durumda hangi toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı oldukları ya da hangi aşamadan itibaren kanuna aykırı hale dönüştüklerinin tespiti ve değerlendirmesi önem kazanmaktadır. Bu değerlendirmeyi yapacak olan kuşkusuz idari makamlar ve kolluk görevlileridir. Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşünden ne anlaşılması gerektiği 2911 sayılı Kanun’un 23. maddesinde belirtilmiştir. Maddeye göre toplantı veya gösteri yürüyüşleri;

⁶²⁹ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 316; ATALAY, s. 132.

⁶³⁰ ALTIPARMAK, Gezi’nin Hatırlattığı Hak: Barışçıl Toplantı, <http://bianet.org/bianet/toplum/148157-gezi-nin-hatirlattigi-hak-bariscil-toplanti> (05.11.2015).

- Usulüne uygun biçimde bildirim verilmeden veya bildirim verilmesine rağmen, toplantı veya yürüyüş için belirtilen gün ve saatten önce veya sonra yapılması
- Ateşli silahlar veya havai fişek, molotof ve benzeri el yapımı olanlar dâhil patlayıcı maddeler veya her türlü kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zincir, demir bilye ve sapan gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis, gaz ve benzeri maddeler ile yasadışı örgüt ve topluluklara ait amblem ve işaret taşınarak veya bu işaret ve amblemleri üzerinde bulunduran üniformayı andırır giysiler giyilerek veya kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez ve sair unsurlarla örterek toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma ve kanunların suç saydığı nitelik taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha, araç ve gereçler taşınarak veya bu nitelikte sloganlar söylenerek veya ses cihazları ile yayınlanarak yapılması,
- Yasaklanan saatlerde yapılması,
- Kanunun gösterdiği usuller göre idarece belirlenen yerler dışında ya da Kanunda yasaklanan yer ve güzergâhlarda yapılması,
- Kanunun 4. maddesinde istisnalar olarak sayılan ve 2911 sayılı Kanun kapsamı dışında kabul edilen toplantıların kendi amaç, kural ve sınırları dışına çıkılarak yapılması,
- Kanunların suç saydığı maksatlar için veya bildirimde belirtilen amaç dışına çıkılarak yapılması,

- Toplantı ve yürüyüşün düzenleme kurulunca geri bırakılmış veya idarece yasaklanmış veya ertelenmiş olması hallerinde geri bırakma, erteleme veya yasaklama süresi içinde yapılması,
- Toplantının amacı dışına çıkması veya düzen içinde gerçekleşmesinin imkânsız olması dolayısıyla düzenleme kurulu veya toplanamadığı takdirde kurul başkanı tarafından dağılmasına karar verilmesine rağmen devam edilmesi,
- Yabancılar için gereken izinler alınmadan veya bildirimde bulunmadan yapılması,

hallerinde Kanuna aykırı sayılır. Maddede hangi toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı olacağı neredeyse tek tek sayılmaktadır.

Ancak ne var ki maddede kanuna aykırı toplantı olarak sayılan bu on iki durumun büyük bir kısmı AİHM standartları ve içtihadında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamı içerisinde değerlendirilmektedir⁶³¹. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması için 2911 sayılı Kanunda, toplantı ve gösteri yürüyüşünün *kanuna aykırı* olması aranırken; AİHS ve AİHM içtihadında, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının norm alanının aşılması, yani barışçıl olmayan, şiddet içeren, silahlı ve saldırılı olması aranmaktadır. Bu durumda, “*kanuna aykırı olmak*” ile “*barışçıl olmamak*” kavramlarının karşılaştırılması ve dağıtma kararının hangi kavrama göre alınacağının belirlenmesi gerekmektedir.

Barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşünden anlaşılması gereken, daha önceki bölümlerde de değinildiği üzere, bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün amacının ya da toplantı ve gösteri yürüyüşünde ifade edilen görüş ve düşüncelerin şiddeti teşvik edici

⁶³¹ UYGUN, Devlet Teorisi, s. 659.

nitelikte olmaması ve toplantı ve gösteri yürüyüşünün yürütülmesinin şiddetten uzak ve saldırsız olmasıdır⁶³². Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşleri ise 23. maddede sayılmıştır. Maddede sayılan haller daha çok toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasına ilişkin getirilen sınırlamalara uyulmamasına ilişkindir. Yukarıda ayrıntılı olarak incelendiği üzere, 2911 sayılı Kanun ile getirilen sınırlamaların büyük bir kısmı hakkın özüne dokunmaktadır. Özellikle Kanunda yer alan yönteme ilişkin sınırlamalar ile toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve zamana ilişkin sınırlamalar, hakkın kullanılmasını önemli ölçüde zorlaştıran sınırlamalardır.

İdareye verilen dağıtma yetkisi, esasen Kanuna aykırı hareketlerin cezalandırılması amacına değil; idarenin kamu düzenini sağlamak ve korumak görevini yerine getirmesi amacına yöneliktir. Bu kapsamda, bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılabilmesi için, toplantı ve gösteri yürüyüşünün kamu düzenini ciddi ölçüde bozması, şiddet olaylarının toplantı veya gösteri yürüyüşünün tamamına yayılması veya toplantı ve gösteri yürüyüşünün devam etmesinin başkalarının haklarının kullanımını büyük ölçüde engeller nitelik alması gerekir. Kanun ile getirilen düzenlemelere uymamanın her koşulda toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılmasına sebep olması, hakkın kullanımını nerdeyse imkânsız hale getirecektir. Bu noktada İdarenin toplantı ve gösteri yürüyüşlerini dağıtabilmesinin ölçütü olarak, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı olmasının değil, barışçıl nitelikte olmamasının aranması gerekir. Aksi halde, barışçıl bir toplantı veya gösteri yürüyüşüne izin

⁶³² Burada, Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sadece toplantıda ifade edilen ya da toplantının kendisinin ifade ettiği görüşlerin içeriği dolayısıyla engellenemeyeceği ve barışçıl veya saldırsız olma koşulunun esasen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yürütülmesine ilişkin bir koşul olduğu kabul edilmelidir. Buna karşın toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının şiddete teşvik eden kışkırtma amaçlı toplantı ve gösterileri kapsamayacağı da unutulmamalıdır. Bkz. yuk. Birinci Bölüm, I.B.2.

verilmemesi veya dağıtılmaya çalışılması, korunmak istenen kamu düzeninin daha çok bozulmasına yol açmaktadır⁶³³. Zira barışçıl olma koşulu, aynı zamanda kamu düzeninin ciddi bir şekilde bozulmamasını da gerektirmektedir. Kamu düzeninin önemli ölçüde bozulmasına yol açan veya bu kapsamda ciddi ve somut tehlikeler taşıyan bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün barışçıl nitelikte olduğu söylenemez. Nitekim 2911 sayılı Kanunun 23. maddesinde sayılan kanuna aykırılıkların bazıları (amacı suç işlemek olan ve silahlı olarak gerçekleştirilen toplantı ve gösteri yürüyüşleri), toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl olmaması veya bir süre sonra bu niteliğini kaybetmesi ile ilgili olup, gerekli sınırlamalardır⁶³⁴. Bunun yanında Kanunda toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması koşulu olarak, kamu düzeninin önemli ölçüde bozulması gibi bir koşula yer verilmemesini bir eksiklik olarak görmemek gerekir. İdarenin kolluk görevlerinin en başta geleninin kamu düzenini korumak ve bozulduğunda tekrar sağlamak olduğu dikkate alındığında, kamu düzeninin bozulmasına yol açan durumları da engellemek için gerekli yetkilere sahip olacağı muhakkaktır. Ancak, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması ve kamu düzeni dengesi açısından önemli olan nokta, kamu düzeninin ciddi ölçüde bozulmasının gerekmesidir. Zira toplantı ve gösteri yürüyüşleri bünyesinde trafiği aksatma, gürültü çıkarma, yaya trafiği aksatma durumlarını barındırmaktadır⁶³⁵. İdarenin burada bütün önlemleri almasına rağmen kamu düzeninin bozulması gibi bir durum ortaya çıkıyorsa ancak bu durumda müdahale yetkisinin olduğu kabul etmek gerekir. Böyle durumlarda, idari makamlar anayasal bir hakkın kullanılması ile kamu

⁶³³ TANÖR, Türkiye’de İnsan Hakları Sorunu, s. 111.

⁶³⁴ UYGUN, Çalıştay Açılış Konuşması, s. s. 10.

⁶³⁵ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 85.

düzeninin korunması arasındaki dengeyi gözeterek toplantıya müdahale kararı vermelidir⁶³⁶.

Ancak Kanunun 23. maddesinde belirtilen ve kanuna aykırı olarak değerlendirilen bazı durumların(yer, zaman ve bildirimle ilgili düzenlemeler), bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün barışçıl olma özelliğini kaybetmesine yol açmadığı açıktır⁶³⁷. AİHM de, bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün kanuna aykırı olmasının, aynı zamanda toplantı veya gösteri yürüyüşünün barışçıl olmadığı anlamına gelmediğini ve Sözleşmenin 11. maddesinin Kanuna uygun olmasa da barışçıl toplantı veya gösteri yürüyüşlerine de uygulanacağını belirtmektedir⁶³⁸. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması konusunda AİHM tarafından dikkate alınan en önemli husus *şiddet* unsurudur. Anayasanın 34 ve AİHS'nin 11. maddelerinde tanınan güvence sadece barışçıl gösterileri kapsadığından idarenin şiddete dayalı gösterileri zor kullanarak bastırma yetkisi mevcuttur⁶³⁹. Dolayısıyla şiddet içermeyen, barışçıl toplantı veya gösteri yürüyüşlerine idare tarafından hoşgörü ile yaklaşılmalı yerine derhal müdahale edilerek dağıtılması AİHM tarafından bir ihlal olarak görülmektedir⁶⁴⁰. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Türk mevzuatının en önemli noksanlığının, yasa dışı ilan edilmiş olan herhangi bir gösterinin, AİHM'nin içtihadında hayati bir fark sayılan, gösterinin barışçıl olup olmadığı kıstasına bakılmaksızın dağıtılabilesine olanak sağlaması olduğunu, mevzuatın aynı zamanda

⁶³⁶ UYGUN, Çalıştay Açılış Konuşması, s. 14.

⁶³⁷ AKBULUT, Protesto Hakkı, s. 12; UYGUN, Çalıştay Açılış Konuşması, s. 9; GEZİ PARKI OLAYLARI, s. 69.

⁶³⁸ KILINÇ, s. 284.

⁶³⁹ DUYMAZ, s. 276.

⁶⁴⁰ AİHM, *Oya Ataman/Türkiye*(74552/01, 05.12.2006), p. 41; AİHM, *DİSK ve KESK/Türkiye*(38676/08, 29.04.2013), p. 36.

yasadışı gösterilere katılanlara gereksiz ve orantısız cezalar öngördüğünü belirtmektedir⁶⁴¹.

Bu konuda uygulamada en sık karşılaşılan sorun ise, bildirimsiz yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin başkaca bir kritere bakılmaksızın dağıtılmasıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri için getirilen izin veya bildirim sistemlerine aykırı hareketlerin yaptırımı, toplantı veya gösteri yürüyüşünün engellenmesi ya da dağıtılması olmamalıdır. Bildirim veya izin yükümlülüğünün asıl amacı, bir yandan başkalarının hakkını korumakken bir yandan da barışçıl gösteri yapacakların haklarını güvenceye almaktır. Örneğin, bildirim yapılması, hem toplantı ve gösteri yürüyüşü için trafik düzenlemesi yapılmasını, hem de göstericilerin zarar görmesi halinde acil müdahale edilebilmesi için ambulans bulundurulmasını olanaklı kılar⁶⁴². İdare çoğu zaman, twitter, facebook gibi anlık ve kitlesel haberleşme araçları ile toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılacağını öğrenebilmekte ve göstericilere ulaşabilmektedir. Hatta günümüzde bir gösteri yapılacağı haberi gösteri ve yürüyüşe katılacak kişilerden önce idare tarafından öğrenilebilmektedir⁶⁴³. İdare gösteri yapılacağını önceden öğrendiği bu gibi hallerde göstericileri aşırı bir güçle dağıtmak yerine gösterinin barışçıl biçimde sürdürülmesi için tedbir almalıdır⁶⁴⁴. İdarenin bildirimsiz toplantı ve gösteri yürüyüşleri bakımından yükümlülüğü de tıpkı bildirim verilerek yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşleri gibi, barışçıl olduğu ve kamu düzenini bozmadığı sürece hakkın kullanılması için gereken önlemleri almaktır⁶⁴⁵.

⁶⁴¹ MUIŽNIEKS, s. 26-27, p. 130.

⁶⁴² ALTIPARMAK, Gezi'nin Hatırlattığı Hak: Barışçıl Toplantı, 03.07.2013, <http://bianet.org/bianet/toplum/148157-gezi-nin-hatirlattigi-hak-bariscil-toplanti> (05.11.2015)

⁶⁴³ AYDIN, Devrim, Twitter Çağında Bildirim Zorunlu Değil, 28.06.2014, <http://bianet.org/biamag/toplum/156783-twitter-caginda-bildirim-zorunlu-degil> (09.11.2015)

⁶⁴⁴ AYDIN, Twitter Çağında Bildirim Zorunlu Değil, <http://bianet.org/biamag/toplum/156783-twitter-caginda-bildirim-zorunlu-degil> (09.11.2015)

⁶⁴⁵ UYGUN, Çalıştay Açılış Konuşması, s. 10.

Özellikle gündemdeki bir konuyu protesto etmek amacıyla barışçıl olarak ve kamu düzeni için bir tehlike oluşturmada ani veya acele bir şekilde gelişen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sadece bildirim koşulu yerine getirilmediği için dağıtılması, kanuni bir dayanağa sahip olabilirse de demokratik bir toplumda gerekli kabul edilemez⁶⁴⁶. Bu konuda AİHM'nin yaklaşımı, “*derhal tepki vermenin haklı olduğu*” ve “*barışçıl eylemler*” yoluyla gerçekleşen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yalnızca bildirim yapılmamış olması gerekçesiyle dağıtılmasının ölçüsüz bir müdahale olduğu yönündedir⁶⁴⁷. Mahkeme böylece, zaman unsurunun gösterinin amacı ve anlamı açısından önem arz ettiği durumlarda, bildirim yükümlülüğünün gösteri hakkının etkililiğini ortadan kaldıran bir engelle dönüşmesine izin vermemiştir⁶⁴⁸. AİHM, Türkiye ile ilgili verdiği *Ataman/Türkiye* kararında da bildirim verilmeden ancak barışçıl nitelikte yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılmasını hakkın ihlali olarak nitelendirmiştir. Mahkeme, olayda sadece elliye yakın kişinin kamuoyunun dikkatini güncel bir soruna çekmek istediğini ve dosyadaki hiçbir unsurun, söz konusu grubun trafikte karışıklığa sebep olması dışında kamu düzeni için tehlike oluşturduğunu göstermediğini belirtmiştir⁶⁴⁹. Barışçıl Toplanma Özgürlüğü Kılavuz İlkeleri uyarınca da, ani toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, barışçıl olduğu ve başka bir toplantı ile aynı yer ve zamanda makul bir şekilde yer alması mümkün olduğu müddetçe, sınırlandırılmaması gerekmektedir⁶⁵⁰.

⁶⁴⁶ **ERYILMAZ**, Mesut Bedri, İdari Kolluk Uygulamaları ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Sonsöz Gazetecilik Matbaacılık, Ankara 2011, s. 34.

⁶⁴⁷ AİHM, *Bukta ve diğerleri/Macaristan*(25691/04, 17.10.2007), p. 36; DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 434; Ayrıca AİHM, ertelenmiş veya yasaklanmış toplantılara katılmanın tek başına yaptırım gerektirmeyeceğini belirtmektedir, bkz. AİHM, *Gün ve diğerleri/Türkiye*(8029/07, 18.06.2013), p. 77vd.

⁶⁴⁸ DUYMAZ, s. 275; ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 85.

⁶⁴⁹ AİHM, *Oya Ataman ve Diğerleri/Türkiye*(74552/01, 05.12.2006), p. 40vd; DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 433

⁶⁵⁰ GUIDELINES ON FREEDOM OF PEACEFUL ASSEMBLY, s. 18, p. 4.2-4.3.

Anayasa Mahkemesi de, verdiği bir kararda, “2911 sayılı Kanun kapsamında yasak kabul edilen yerlerde gösteri yürüyüşü yapmaları hususunda bildirimde bulunmamaları eylemi kanuna aykırı hale getirirse de bu sebeple ani gelişen olaylar karşında yapılan barışçıl amaçlı eyleme müdahale ölçülü olarak değerlendirilmemelidir”⁶⁵¹ diyerek, barışçıl bir gösterinin kanuna aykırı olmasının, tek başına müdahale sebebi olamayacağını belirtmiştir⁶⁵². Ancak Anayasa Mahkemesinin bu yaklaşımı yalnızca ani ve acele toplantılar için geçerlidir. Zira Mahkeme, daha sonra verdiği bir kararında, kanuni düzenlemelere aykırı olarak gerçekleştirilen bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün “barışçıl olsa dahi dağıtılmasının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kural olarak ihlal ettiğinin söyleneme”yeceğini ifade etmektedir. Mahkeme, polis tarafından yapılacak müdahalenin aşırı ve ölçüsüz olmaması şartıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ihlalinden söz edilemeyeceğini belirtmektedir⁶⁵³.

Anayasa Mahkemesinin kararının aksine, ani veya acele toplantı söz konusu olmasa dahi sadece kamu makamlarına önceden bildirim yapılmaması sebebiyle bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün dağıtılmasına karar verilmemesi gerekir⁶⁵⁴.

⁶⁵¹ AYM, 06.01.2015, Bireysel Başvuru No: 2013/3924, p.136.

⁶⁵² ŞİRİN, Anayasa Mahkemesi’nin Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Kararlarına Yönelik Eleştirel Bir Değerlendirme, s. 27. Yargıtay da 2000’li yıllardan itibaren bildirim verilmeden gerçekleşen toplantıları düzenleme ve yönetme suçundan dolayı kurulan mahkûmiyetleri bozarak ani gelişen bu olayları toplumsal refleks olarak değerlendirmektedir. Örneğin, Yargıtay, 8. CD, 27.6.2002 tarih ve E. 2002/949, K. 2002/7518 sayılı kararında “Sanıkların İdari yargı kararlarıyla şirketin faaliyetlerinin durdurulmasına karşın siyanürle altın arama çalışmalarını sürdürdüğü düşüncesi ve siyanürün insan yaşamını ve çevreyi olumsuz yönde etkileyeceği inancının ortaya çıkardığı ani tepkiyle, yörenin değişik köylerinden gelenlerle birlikte sanıkların, İzmir-Çanakkale karayolunda önceden kararlaştırılmaksızın, duyarlılık kazanmış bir konuda toplumsal refleks sonucu trafiği aksatmadan tek sıra halinde yürümekten ibaret eylemlerinde kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme veya yönetme suçunun unsurlarının oluşmadığı gözetilmeden mahkûmiyetlerine karar verilmesi hatalıdır.” değerlendirmesinde bulunmuştur, bkz. UYGUN, Çalıştay Açılış Konuşması, s. 12.

⁶⁵³ AYM, 25.03.2015, Bireysel Başvuru No. 2013/2394, R.G. 18.6.2015-29390, kararın değerlendirmesi için bkz. ŞEN, AYM Kararı Işığında Toplantı ve Gösteri Hakkı, <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1434753-aym-karari-isiginda-toplanti-ve-gosteri-hakki> (05.11.2015).

⁶⁵⁴ AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 387.

Bildirimde bulunulmamasının barışçıl bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün dağıtılması için sebep olması, Anayasanın 13. maddesi kapsamında değerlendirildiğinde, ölçülülük ilkesine aykırılık teşkil etmekte ve de hakkın özüne dokunmaktadır⁶⁵⁵. Devletin tüm organ ve makamları gibi idarenin de temel hak ve özgürlükler alanında yetkilerini kullanarak bir sınırlama getireceği zaman, Anayasanın 13. maddesinde belirtilen ilkelere ve yasaklara uygun davranması gerekmektedir⁶⁵⁶. Burada cevaplanması gereken ise, 2911 sayılı Kanunun 23 ve 24. maddeleri karşısında idarenin, barışçıl olmakla birlikte kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşleri karşısında nasıl hareket etmesi gerektiğidir. Zira toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanmak isteyen bireylerin, hakkı daha geniş yorumlayan AİHM içtihadı doğrultusunda hareket etmesi, 2911 sayılı Kanuna göre hareket eden idare ve kolluk görevlileri ile karşı karşıya gelmelerine neden olmaktadır⁶⁵⁷. Bu durumda idarenin, Anayasanın 90. maddesi uyarınca⁶⁵⁸ 2911 sayılı Kanuna göre değil, AİHS ve bu sözleşmenin yorumu ve uygulaması niteliğinde olan AİHM içtihadının ortaya koyduğu

⁶⁵⁵ Bu durumda belki uygulanabilecek bir yaptırım olarak idari para cezası öngörülebilir, aynı yönde bkz. ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s.34; UYGUN, Devlet Teorisi, s. 660; Bu doğrultuda AİHM de *Ziliberg/Moldova*(61821/00, 10.08.2000), kararında başvuruçunun önceden izin alma şartı yerine getirilmeden düzenlenen bir gösteri yürüyüşüne katılmasından dolayı idari para cezasına çarptırılmasını, cezanın düşük miktarını da göz önünde bulundurarak, sözleşmeye aykırı kabul etmemiştir. Mahkeme, aksi halde bu iç hukuk düzenlemesinin etkinliğini kaybedeceğini söylemiştir. Bu durumda göstericiler fikirlerini ifade etme imkânı bulmuşlar, ancak haber verme şartını yerine getirmediikleri için daha sonradan cezaya çarptırılmışlardır (para cezası). İşte bu tarz cezalandırılmaları AİHM Sözleşmeye uygun bulmaktadır, bkz. TANYAR, s. 618-622; AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 387; **ERGÜL**, Ergin, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması, Yargı Yayınevi, Ekim 2012, s. 334.

⁶⁵⁶ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 402.

⁶⁵⁷ AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 392; ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 79; UYGUN, Çalıştay Açılış Konuşması, s. 13.

⁶⁵⁸ 1982 Anayasası m. 90/5: “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7.5.2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.*”

ilkelere göre hareket etmesi gerekmektedir⁶⁵⁹. Zira AİHM, toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin barışçıl olmaları kaydıyla, sadece kanundaki bazı hükümlere aykırı olarak gerçekleştirilmelerini, toplantı ve gösteri yürüyüşüne müdahale için yeterli görmemektedir⁶⁶⁰.

2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Dağıtılmasına İlişkin Kararın Alınması

2911 sayılı Kanun, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılabilmesi için kanuna aykırılık ölçütünü esas almaktadır. Kanuna aykırılık ölçütünün bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün engellenmesi ve dağıtılması için yerinde bir ölçüt olmadığı bunun yerine barışçıl olmamak ve kamu düzeninin önemli ölçüde bozulması ölçütlerinin aranmasının daha yerinde olacağı bir önceki başlık altında belirtilmişti. Burada ise bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün kanuna aykırı olduğunun veya barışçıl olmadığına ya da kamu düzenini bozduğunun tespitinin yapılması ve dağıtma kararının alınmasına ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır.

Öncelikle idarenin toplantı ve gösteri yürüyüşlerini dağıtma yetkisinde iki durum söz olmaktadır: Bunlardan ilki Kanuna aykırı başlamış toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılması, diğeri ise Kanuna uygun olarak başlamakla birlikte daha sonradan Kanuna aykırı hale gelmiş toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılmasıdır. 2911 sayılı Kanunun 24. maddesinde kanuna aykırı olarak başlayan ve sonradan kanuna aykırı hale gelen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması arasında bir

⁶⁵⁹ AKBULUT, *Protesto Hakkı*, s. 12; ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 86; UYGUN, *Devlet Teorisi*, s. 666; ALTIPARMAK, *Gezi'nin Hatırlattığı Hak: Barışçıl Toplantı*, <http://bianet.org/bianet/toplum/148157-gezi-nin-hatirlattigi-hak-bariscil-toplanti> (05.11.2015).

⁶⁶⁰ AİHM, *Oya Ataman/Türkiye*(74552/01, 05.12.2006), p. 38-39; AİHM, *Balçık ve diğeri/Türkiye*(25/02, 29.10.2007), p. 49; AİHM, *Samüt/Türkiye*(16999/04, 27.01.2009), p. 35.

ayrım yapılmaktadır. 24. maddenin son fıkrasına göre; toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin Kanuna aykırı olarak başlaması hallerinde; güvenlik kuvvetleri mensupları, olayı en seri şekilde mahallin en büyük mülki amirine haber vermekle beraber, mevcut imkânlarla gerekli tedbirleri alır. Olaya müdahale eden güvenlik kuvvetleri amiri, topluluğa dağılmaları, aksi halde zor kullanılarak dağıtılacakları ihtarında bulunur ve topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır. Kanuna uygun olarak başlayan bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün, sonradan Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşüne dönüşmesi halinde ise, öncelikle düzenleme kurulu veya kurul başkanı toplantı veya gösteri yürüyüşünün sona erdiğini topluluğa ilan eder ve durumu derhâl yetkili kolluk amirine bildirir. Düzenleme kurulunun veya kurul başkanının bu görevi yerine getirmemesi hâlinde, durum yetkili kolluk amiri tarafından mahallin en büyük mülki amirine bildirilir. Mahallin en büyük mülki amiri tarafından toplantının sona erdirilip erdirilmeyeceğine dair karar alınır. Mahallin en büyük mülki amiri, yazılı veya acele hâllerde sonradan yazı ile teyit edilmek kaydıyla sözlü emirle, mahallin güvenlik amirlerini veya bunlardan birini görevlendirerek olay yerine gönderir. Bu amir, topluluğa Kanuna uyularak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanılacağını ihtar eder. Topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır.

Bu ayırımdaki temel nokta dağıtma kararı alma yetkisine ilişkindir. Kanuna aykırı olarak başlayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması konusunda karar alma yetkisinin kolluk amirinde; sonradan kanuna aykırı hale gelen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde ise topluluğun dağıtılıp dağıtılmayacağına dair karar alma yetkisinin mahallin en büyük mülki amirindedir. Ancak her iki durumda da toplantı ve gösteri yürüyüşünün kanuna aykırı nitelikte olup olmadığının değerlendirmesi kolluk amiri tarafından yapılmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün sonradan kanuna aykırı

hale dönüşmesinde, kolluk amirinin yaptığı bu değerlendirmenin mülki amir tarafından da incelenmesi, bir nevi onaylatılması söz konusudur.

Burada toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılmasına ilişkin alınan kararın niteliği üzerinde de durmak gerekir. Gerek mülki amir gerekse kolluk amiri tarafından alınan ve bir toplantının kanuna aykırı olduğu ya da kanuna aykırı hale dönüştüğü tespitinin yapılarak, dağıtılmasına karar verilmesi, şüphesiz bir idari işlemdir. İdari işlemler, idarenin tek yanlı irade açıklaması ile kişilerin hak ve yükümlükleri(hukuki statüleri) üzerinde karşı tarafın rızası olmadan sonuç doğuran veya hukuk düzenine yasalar çerçevesinde ve yasalara aykırı olmamak üzere kurallar getiren işlemlerdir⁶⁶¹. Bu kapsamda, toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılması kararı, idare tarafından tek taraflı olarak alınan, toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanlar üzerinde sonuçlar doğuran, gerektiğinde zor kullanılarak toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılması dolayısıyla idare tarafından resen icra edilebilir nitelikte bir idari işlemdir. Burada mülki amir veya kolluk amiri tarafından alınan dağıtma kararı sadece o toplantı veya gösteri yürüyüşüne ilişkin olması dolayısıyla bireysel bir idari işlemdir⁶⁶².

İdari işlemlerin yazılı olmaları esastır⁶⁶³. Ancak, bazı durumlarda kanunların açık düzenlemesi ya da durumun ivediliği gereği idari işlemlerin sözlü olmaları mümkündür⁶⁶⁴. Sözlü işlemlerin en çok kolluk yetkilerinin kullanılmasında söz konusu olduğu ifade edilmektedir⁶⁶⁵. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılması kararı da, kural olarak yazılı olmalı, ancak acele durumlarda sözlü olarak

⁶⁶¹ **KARAHANOĞULLARI**, Onur, İdarenin Hukukla Kavranması Yasallık ve İdari işlemler, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 140; **ATAY**, s. 424; **GÜNDAY**, s. 123-125.

⁶⁶² **ATAY**, s. 449.

⁶⁶³ **ONAR**, Sıddık Sami, İdare Hukukunun Umumi Esasları Cilt I, İsmail Aygün Matbaası, İstanbul 1966, s. 309; **GÖZLER**, İdare Hukuku Cilt I, s. 830.

⁶⁶⁴ **GÖZLER**, İdare Hukuku Cilt I, s. 831; **AKYILMAZ**, s. 190.

⁶⁶⁵ **GÖZLER**, İdare Hukuku Cilt I, s. 831; **AKYILMAZ**, s. 190, **GÖZÜBÜYÜK/TAN**, s. 397.

verilebilmelidir⁶⁶⁶. 2911 sayılı Kanunun 24. maddesinde, doğrudan dağıtma kararının şekline ilişkin bir düzenleme içermemektedir. Ancak, maddede mülki amirin dağıtma kararı almasından sonra, mahallin güvenlik amirinin görevlendirilmesine ilişkin emrin yazılı olması, sadece acele hallerde sonradan yazı ile teyit edilmek kaydıyla sözlü olması düzenlenmektedir. Kanun koyucunun güvenlik amirinin görevlendirilmesine ilişkin belirttiği bu durumun dağıtma kararı için de geçerli kabul edilmesi gerekir. Dağıtma kararı alma yetkisinin kolluk amirinde olduğu durumda ise, karar daha çok sözlü bir işlem olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁶⁷. Kanuna aykırı olarak başlayan toplantı ve gösteri yürüyüşüne müdahale eden kolluk amirinin, içinde bulunduğu durumun şartları ve ivediliği göz önüne alındığında sözlü olarak işlem tesis etmesi normaldir. Burada dağıtma kararının alınması ile ilgililere bildirilmesini karıştırmamak gerekir. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılmasına ilişkin kararın ilgililere bildirilmesi Kanun ve yönetmeliklerle özel olarak düzenlenmiştir. Aşağıda ayrıntılı olarak belirtildiği üzere burada yazılı bildirim değil sözlü bir bildirim esas alınmıştır.

Dağıtma kararı diğer tüm idari işlemler gibi yargı denetimine tabi bir işlemdir. Ancak dağıtma kararının alınması ile uygulanması arasında çok kısa bir sürenin bulunması ve hatta neredeyse eşzamanlı olarak uygulanması, dağıtma kararının uygulanmasından önce, yargısal denetimi söz konusu olmamaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılmasına ilişkin kararın hukuku uygunluğunun denetimi daha çok toplantı ve gösteri yürüyüşü dağıtıldıktan sonra yapılabilecektir. Bu durumda, hukuka aykırı olduğu iddia edilen dağıtma kararı tek başına iptal davasına konu olabileceği gibi; bu kararın uygulanması dolayısıyla bir zarar oluşmuş ise

⁶⁶⁶ GÖZLER, İdare Hukuku Cilt I, s. 831; GÜNDAY, s. 145.

⁶⁶⁷ AKYILMAZ, s. 190, GÖZÜBÜYÜK/TAN, s. 397.

⁶⁶⁷ GÖZÜBÜYÜK/TAN, s. 397.

doğrudan tam yargı davasına da konu olabilecektir. İptal ve tam yargı davalarının birlikte açılması da mümkündür⁶⁶⁸.

2911 sayılı Kanuna göre, bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün hangi hallerde kanuna aykırı nitelikte olacağı ayrıntılı olarak tek tek sayılmıştır. 23. maddede sayılan birçok durum sübjektif bir değerlendirmeyi gerektirmeyip, bir takım bilgi ve belgelerle karar alınmasını mümkün kılacak niteliktedir. Örneğin toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin; bildirimin verilmeden ya da bildirimde belirtilen yer ve zaman dışında, yasaklanan saatlerde, idarece belirlenen yerler dışında ya da Kanunda yasaklanan yer ve güzergâhlarda, geri bırakma, erteleme veya yasaklama süresi içinde, düzenleme kurulu tarafından dağılmasına karar verilmesine rağmen, yabancılar için gereken izinler alınmadan veya bildirimde bulunmadan yapılması, herhangi bir değerlendirmeyi gerektirmeden karar alınması gereken durumlardır. Bu durumların neredeyse tamamının toplantı ve gösteri yürüyüşünün baştan itibaren kanuna aykırı sayılmasını gerektirecek durumlar olması, dağıtma kararının alınması için mülki amire neden başvurulmadığını da açıklar niteliktedir. Ancak, her ne kadar bu durumlarda sübjektif bir değerlendirme gerekmeseyse de, kolluk amirinin her durumda gerekli bilgi ve belgelere sahip olması veya ulaşması mümkün olmayacağından, bu durumlarda dahi dağıtma kararının alınmasının mülki amirlere bırakılması daha uygun olacaktır.

Kanuna uygun olarak başlayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması kararı ise mülki amirler tarafından alınacaktır. 24. maddede toplantının sona erdirilip erdirilmeyeceğine ilişkin mülki amirin bir karar alacağından bahsedilmekle birlikte,

⁶⁶⁸ 2577 sayılı İYUK madde 12: “İlgililer haklarını ihlal eden bir idari işlem dolayısıyla Danıştay’a ve idare ve vergi mahkemelerine doğrudan doğruya tam yargı davası veya iptal ve tam yargı davalarını birlikte açabilecekleri gibi ilk önce iptal davası açarak bu davanın karara bağlanması üzerine, bu husustaki kararın veya kanun yollarına başvurulması halinde verilecek kararın tebliği veya bir işlemin icrası sebebiyle doğan zararlardan dolayı icra tarihinden itibaren dava süresi içinde tam yargı davası açabilirler. Bu halde de ilgililerin 11 nci madde uyarınca idareye başvurma hakları saklıdır.”

bu karar için mülki amirin bilgilendirilmesi kolluk amiri tarafından yapılacağı için kolluk amirinin yapacağı değerlendirmenin alınacak kararı belirleyeceği açıktır. Bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün kanuna uygun başlamakla birlikte sonradan kanuna aykırı hale dönüşmesi ise şiddet olaylarının ortaya çıkarak toplantı veya gösteri yürüyüşünün barışçıl niteliğinin yitirilmesi; kanunların suç saydığı fiillerin gerçekleştirilmesi, bildirimde belirtilen amaçlar dışına çıkılması gibi durumlarda mümkün olabilecektir. Bu gibi durumların tespiti veya değerlendirilmesi ise kolluk amiri tarafından yapılacak ve dağıtma kararı için mülki amire sunulacaktır. Bu durumda mülki amirin sadece kolluk amirin yaptığı değerlendirme ile sınırlı kalması, alınacak kararın tamamen kolluk amirinin yetkisinde olması sonucunu doğuracaktır.

Barışçıl bir toplantının dağıtılmasına karar verilirken hassasiyetle hareket edilmeli ve toplantı veya gösteri yürüyüşüne hoşgörü ile yaklaşılmalıdır. Bunun da mümkün olabilmesi için, toplantının dağıtılması kararının nasıl ve hangi şartlarda verileceğinin mevzuatta ayrıntılı olarak düzenlenmesi değil; günlük hatta anlık şartlara göre idareye bırakılması gerekir⁶⁶⁹. Ancak burada idareye verilecek yetkinin sınırlarının ve kullanacağı ölçütlerin tespit edilmesi ve bunların Anayasa ve AİHM içtihadı ile uyumlu olması da gereklidir. Öncelikle, toplantının sona erdirilip erdirilmeyeceğine dair kararın her halde mahallin en büyük mülki amiri tarafından alınması söz konusu olmalıdır. Bu durumda mülki amirin toplantının sona erdirilip erdirilmemesi yani dağıtılması konusunda karar verirken hangi kriterlere göre hareket edeceği önemlidir.

Mülki amir ve kolluk amirinin bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılması kararını verebileceği bir durum da şüphesiz, toplantı ve gösteri yürüyüşünün barışçıl

⁶⁶⁹ AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 388.

niteliğini yitirerek şiddete yönelmesi ve kamu düzeninin önemli ölçüde bozulmasına sebebiyet vermesi halleridir. Bu durumlar kanunda açıkça zikredilmese de, bu hallerde toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamı dışına çıkmış olacağından ve barışçıl olmayan bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün hukuken korunmasından bahsedilemeyeceğinden, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahale edilmesi gerekecektir. Hatta burada idarenin yetkisinden çok kamu düzeninin korunmasını sağlamak adına görevinden bahsetmek daha yerinde olacaktır. Bu kapsamda dağıtma kararı verilirken dikkat edilmesi gereken en önemli husus ise bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün ne zaman şiddete dayalı hale geleceği, barışçıl niteliğini yitireceği değerlendirmesidir. Bu durumda toplantı veya gösteri yürüyüşünün genel seyri, göstericilerin talep ve niyetleri, gösteriyi düzenleyenlerin çağrı ve açıklamaları ile göstericilerin kullandıkları araçlar göz önüne alınarak bir karara varılmalıdır⁶⁷⁰. Barışçıl mesajların verildiği ve şiddetin bir yöntem olarak benimsenmediği gösterilerde eylemcilerin sadece bir kısmının şiddete başvurmuş olması gösterinin barışçıl niteliğini değiştirmemektedir⁶⁷¹. Şiddetin toplantı veya gösteri yürüyüşünün geneline hâkim olmadığı ve göstericilerin geneli tarafından benimsenmediği durumlarda, idari makamların şiddeti gerekçe göstererek toplantı ve gösterileri dağıtma kararı alması ve kolluk güçlerinin gösterinin tamamını dağıtması barışçıl gösteri hakkına ölçüsüz bir müdahale olarak değerlendirilmelidir⁶⁷².

Bunun yanında toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ne zaman kamu düzenini bozucu nitelikte bulunduğu tespiti de son derece önemlidir. Zira toplantı ve gösteri

⁶⁷⁰ DUYMAZ, s. 276.

⁶⁷¹ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 95; ATALAY, s. 133; AİHM, *Gün ve diğerleri/Türkiye*(8029/07, 18.06.2013), par. 50.

⁶⁷² TANYAR, s. 609; DUYMAZ, s. 276; KURTOĞLU, Nilgün, “Gezi ve Demokratik Hesap verebilirlik”, *Güncel Hukuk Dergisi*, Temmuz 2013, s. 16-17.

yürüyüşleri bünyesinde trafiği aksatma, gürültü çıkarma, yaya trafiğini aksatma durumlarını barındırmaktadır⁶⁷³. Bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün gündelik yaşamın akışına herhangi bir etkide bulunmadan, trafik düzenini aksatmadan, kısacası idareyi uğraştırmadan gerçekleşmesi düşünülemez⁶⁷⁴. İdari makamların öncelikle gerekli önlemleri alarak bu tür olumsuzlukları en aza indirme sorumluluğu bulunmaktadır⁶⁷⁵. Kamu düzeni, idarenin vatandaşlardan korunduğu değil insanların temel hak ve özgürlüklerini maksimum düzeyde kullanabildiği bir düzeni ifade eder⁶⁷⁶. İdarenin burada bütün önlemleri almasına rağmen kamu düzeninin bozulması gibi bir durum ortaya çıkıyorsa ancak bu durumda müdahale yetkisinin olduğu kabul etmek gerekir. Bütün önlemlere rağmen, toplantının kamu düzeninin ciddi biçimde bozulmasına neden olması mümkündür. Böyle durumlarda, idari makamlar anayasal bir hakkın kullanılması ile kamu düzeninin korunması arasındaki dengeyi gözeterek toplantıya müdahale kararı vermelidir⁶⁷⁷. AİHM, 2004 yılında Taksim Meydanında yükseköğretime ilişkin bir yasayı protesto etmek isteyen elli kişilik öğrenci grubuna, grubun olası trafik sıkışıklığı dışında, kamu düzenini tehlikeye sokan bir davranışının olmamasına rağmen, güvenlik güçlerinin müdahalesini şaşkınlıkla karşılamakta ve ihlal olarak değerlendirmektedir⁶⁷⁸.

Toplantı ve gösteri yürüyüşüne 23. maddenin (b) bendinde yazılı silah, araç, alet veya maddeler veya sloganlarla katılanların bulunması halinde bunlar güvenlik kuvvetlerince uzaklaştırılarak toplantı ve gösteri yürüyüşüne devam edilir. Ancak,

⁶⁷³ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 85.

⁶⁷⁴ ANAYURT, Ankara ve Strasburg Pencerelerinden Toplanma Hakkına Farklı Bakışlar ve Çatışma Alanları, s. 62.

⁶⁷⁵ UYGUN, Devlet Teorisi, s. 667.

⁶⁷⁶ ALTIPARMAK, Gezi'nin Hatırlattığı Hak: Barışçıl Toplantı, <http://bianet.org/bianet/toplum/148157-gezi-nin-hatirlattigi-hak-bariscil-toplanti> (20.01.2016).

⁶⁷⁷ UYGUN, Çalıştay Açılış Konuşması, s. 14.

⁶⁷⁸ AİHM, *Aytaş ve Diğerleri/Türkiye*(6758/05,0.12.2009), p. 30vd.

bunların sayıları ve davranışları toplantı veya gösteri yürüyüşünün Kanuna aykırı addedilerek dağıtılmasını gerektirecek derecede ise mülki amire bilgi verilerek karar alınması beklenecektir. Bu noktada en önemli ve hassas görev güvenlik güçlerine düşmektedir. Çünkü hüküm ile getirilen, “*sayı ve davranışları*” ölçütünün açık ve kesin olmaması, güvenlik güçlerine çok geniş takdir yetkisi vermektedir⁶⁷⁹. Toplantı veya gösteri yürüyüşüne silahlı olarak katılanlarının sayı veya davranışlarının hangi düzeyde olması durumunda toplantı veya gösterinin kanuna aykırı olarak nitelendirilmesi gerekecektir? Bu değerlendirmeyi yapacak olan kolluğun kullanacağı ölçütler ne olmalıdır? Bu soruların cevaplandırılması, toplantı ve gösteri yürüyüşünün yanlış bir değerlendirme yapılarak dağıtılması durumunda geriye dönüşün olmaması, herhangi bir telafi imkânının bulunmaması⁶⁸⁰ ve kanun yollarının da bu durumda hiçbir pratik sonucunun olmaması dolayısıyla oldukça önem kazanmaktadır. Güvenlik kuvvetlerinin, bu düzenleme dolayısıyla toplantı veya gösteri yürüyüşünün dağıtılması hususunda değerlendirme yaparken dikkat etmeleri gereken noktalar; silah taşıyan veya şiddet eğilimlerinde bulunan kişilerin, toplantı veya gösteri yürüyüşünün asayişini sağlamakla görevli mevcut güvenlik güçleri ile herhangi bir takviyeye ihtiyaç duyulmaksızın uzaklaştırılıp uzaklaştırılamayacağı ve bu esnada da silahsız olan diğer katılımcıların tepkisi ile toplantı veya gösteri yürüyüşünün barışçıl niteliğinin bozulup bozulmayacağıdır⁶⁸¹.

⁶⁷⁹ ÇELENK, s. 33.

⁶⁸⁰ ÇELENK, s. 32-33.

⁶⁸¹ ATALAY, s. 98.

3. Dağıtma Kararının Bildirilmesi

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkında dağıtılması kararının alınmasının ardından, öncelikle bu kararın katılımcılara duyurulması ve dağılmamaları halinde zor kullanılarak dağıtılacakları ihtar yapılmalıdır. 2911 sayılı Kanunun 24. maddesinin 1. fıkrasına göre; dağıtma kararının mahallin en büyük mülki amiri tarafından alınması durumunda, mülki amir, yazılı veya acele hâllerde sonradan yazı ile teyit edilmek kaydıyla sözlü emirle, mahallin güvenlik amirlerini veya bunlardan birini görevlendirerek olay yerine gönderir ve toplantının dağıtılması bu amir tarafından yerine getirilir. Bu amir, topluluğa Kanuna uyularak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanılacağını ihtar eder. Kalabalığın dağıtılması emri mutlaka mülki amirden gelmelidir. Böyle bir emir gelmeden polis tarafından yapılan müdahale yetki aşımıdır. Gelen dağıtma emri, orada bulunan en üst kolluk yetkilisi tarafından kalabalık önünde personele iletilir⁶⁸². Ancak, 2911 sayılı Kanun uyarınca kanuna aykırı olarak başlayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahale için mülki amirin dağıtma kararı alması gerekmemektedir. Bu durumda dağıtma kararı alacak olan kolluk amiri, topluluğa toplantı ve gösteri yürüyüşünün Kanuna aykırı olduğu ve dağılmaları gerektiği ihtarını yapacaktır.

2911 sayılı Kanun m. 24/2’de yer alan ihtar yapılması gerekliliği, yapılacak olan müdahale açısından bir zorunluluktur. Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği⁶⁸³’nin 25. maddesinde de toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması için ihtar yapılması öngörülmektedir. Buna göre; mahallin mülkiye amiri veya görevlendireceği kolluk amiri ses yükseltici veya yayıcı cihazla önce kendisini topluluğa tanıtır; sonra kanuna uyarak dağılmaları, dağılmazlarsa güç kullanılacağı ihtarını yapar. Bu ihtar kitleyi yumuşatıcı,

⁶⁸² **ÖZDEMİR**, Erol, Coptan Biber Gazına Yatay Geçiş, www.caginpulisi.com.tr, 10 Kasım 2013, http://www.caginpulisi.com.tr/wp-content/uploads/polis_dergi_kasim_2013_024.jpg (01.12.2015)

⁶⁸³ Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği, R.G: 0.12.1982-17914.

açık ve sade olur ve ihtar mutlaka iki veya üç defa tekrar edilir. İhtarın en uzaktan işitildiğine dair görevlilerce tutanak düzenlenir⁶⁸⁴. Toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılanların dağılması için yapılacak olan ihtarın, olumlu, kitleyi sakinleştirici, sade ve açık olması gerekir. İhtar birkaç kez yüksek sesle tekrarlanmalı ve en uzak noktadaki kişilerce dahi duyulması sağlanmalı ve bu durum tutanakla kayıt altına alınmalıdır⁶⁸⁵. Ayrıca, ihtarı yapacak kişinin, insan kitle psikolojisi konusunda donanımlı olması ve ihtarın panik ve kargaşaya yol açmayacak biçimde yapılması gerekir.

İhtarın yapılması, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkında alınan dağıtma kararının ilgililere bildirilmesi mahiyetindedir. Özellikle yükümlendirici idari işlemlerin muhatapları bakımından uygulanması için bildirilmesi şarttır⁶⁸⁶. Dolayısıyla ihtar yapılmaksızın toplantı ve gösteri yürüyüşünün zor kullanılarak dağıtılması söz konusu olamaz. İhtar yapılması zor kullanma yetkisinin ön koşulu niteliğindedir⁶⁸⁷. Yargıtay da kolluk görevlileri tarafından yapılacak ihtarın uygun vasıtalarla ve tüm topluluk tarafından duyulacak şekilde yapılmasını aramaktadır⁶⁸⁸. Mahkeme, Kanuna uygun olarak megafonla yapılmayan ihtar sonrasında dağılmayan göstericilerin Kanuna muhalefet suçundan dolayı kusurlu sayılamayacağına karar vermiştir⁶⁸⁹.

Kolluğun toplantı veya gösteri yürüyüşünü zorla dağıtabilmesi için, dağılma ihtarından sonra, katılanların dağılabilmesi için makul bir süre beklemesi ve daha sonra

⁶⁸⁴ Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği, m. 25/1-b

⁶⁸⁵ **OSMANOĞLU**, M. Kerem, “Biber Gazının İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Hukuki Statüsü”, SÜHFD, C.19, S.1, Y. 2011, s. 82.

⁶⁸⁶ Bkz. GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt I, s. 1053.

⁶⁸⁷ **OSMANOĞLU**, M. Kerem, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında işkence Yasağı ve Polisin Zor Kullanma Yetkisi, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.6, S.1-2, Y. 2011, II.B.1: Manevi Zorlama, <http://www.kazanci.com/kho2/hebb/files/makalemkeremosmanoglu3.htm> (02.12.2015)

⁶⁸⁸ Yargıtay, 8.CD, 16.02.1998, E. 1997/18214, K. 1998/1806, bkz. ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 81.

⁶⁸⁹ Yargıtay, 8.CD, 01.06.2000, E. 2000/5246, K. 2000/10192(KİBB).

zor kullanarak dağıtma işlemine başlaması gerekmektedir⁶⁹⁰. Makul süre yaklaşımının gelişmesinde Yargıtay içtihadının olumlu etkisi olmuştur⁶⁹¹. Yargıtay, 2911 sayılı Kanunun 32. maddesindeki suçu işledikleri gerekçesiyle haklarında mahkûmiyet kararı verilen kişilerin, mahkûmiyetlerini, dağıtma ihtarından sonra, katılanların dağılması için makul bir süre verilmemesi ve dolayısıyla 32. maddedeki suçun oluşmadığı gerekçesiyle bozmaktadır⁶⁹². Makul sürenin belirlenmesi konusunda ise; toplantı veya gösteri yürüyüşünün yapıldığı yer, toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılan kişi sayısı ve dağıtma için kullanılacak yol ve güzergâhların durumu dikkate alınmalıdır. Çünkü makul süre, toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılan tüm katılımcıların toplantı veya gösteri yürüyüşü mekânını terk etmeleri için gereken süredir⁶⁹³. Bunun yanında toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanların dağılabilmesi için gerekli alanların oluşturulması, tahliye edilecek yol ve güzergâhların engellenmemesi gerekir⁶⁹⁴.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması için öngörülen ve zor kullanarak dağıtmanın ön koşulunu oluşturan bu durumların her halde geçerli olmadığı, bazı hallerde ihtar yapılmadan da zor kullanılmasının mümkün olduğu 2911 sayılı Kanunda belirtilmiştir. Kanunun 24. maddesinin 3. fıkrasına göre, güvenlik kuvvetlerine karşı fiili saldırı veya mukavemet veya korudukları yerlere ve kişilere karşı fiili saldırı hali

⁶⁹⁰ **DERDİMAN**, Ramazan Cengiz, "Polisin Zor ve Silah Kullanma Yetkisinin Anayasal Dayanakları ve Boyutları", JOBEPS, C. 2, S. 3, Haziran 2013, s. 53.

⁶⁹¹ AKTAN, s. 531.

⁶⁹² "Oluş ve tüm dosya içeriğinden, "YÖK YASA Tasarısını ve Kamu Reformu Yasa Tasarısını protesto etmek ve sırf demokratik tepki ortaya koymak için basın açıklaması yapmak üzere Ankara Üniversitesi Cebeci Kampüsünde toplanan yaklaşık 100 kişilik grubun, ellerinde suç oluşturmayan bazı pankartlar taşıyarak marşlar ve sloganlar eşliğinde kaldırım üzerinden Kolej kavşağına kadar yürüdüğü, kavşakta ellerindeki pankart ve flamaları açıp Kızılay istikametine yürüyüşe geçtikleri sırada güvenlik güçlerinin grubu barikat içine alıp dağılmaları yönünde ihtarla bulunmasına rağmen makul süre tanıyıp dağılmalarına fırsat vermeden grubu gözaltına almaya başladığı anlaşılmakla; sanığa yüklenen 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunun 32. maddesinde tanımlanan suçun maddi ve manevi unsurlarının oluşmadığı ve beraatine karar verilmesi gerektiği gözetilmeden yazılı biçimde mahkûmiyet hükmü kurulması...." Yargıtay 8. CD, 09.02.2010, E:2007/9352, K:2010/1550, bkz. İŞGÖREN, s. 192; Aynı yönde, Yargıtay, 8.CD, 09.05.2002, E. 2002/1143, K. 2002/6000(KİBB).

⁶⁹³ İŞGÖREN, s. 135.

⁶⁹⁴ ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ, GEZİ PARKI EYLEMLERİ, s. 24.

mevcutsa, ihtarla gerek olmaksızın zor kullanılır. Diğer bir ifadeyle, kolluk güçlerine karşı saldırı ya da direnç söz konusu olduğu durumlarda toplantı veya gösteri yürüyüşünün zor kullanılarak dağıtılması için; ihtarla ve dolayısıyla da makul bir süre beklemeye gerek yoktur. Ancak, toplantı ve gösteri yürüyüşünde birtakım kişilerin kolluk güçlerine doğrudan fiili saldırıda bulunması dolayısıyla, toplantı ve gösteri yürüyüşünün ihtarsız bir şekilde doğrudan zor kullanılarak dağıtmaya başlanması uygun bir çözüm değildir. Bu durumda dahi kolluk amirinin topluluğun tamamının duyabileceği şekilde bir ihtarla bulunması gerekir. Zira fiili saldırıda bulunmayan kişilere zor kullanılmadan önce, toplantının dağıtılacağı ihtarında bulunulması ve bu kişilere dağılmaları için makul bir sürenin verilmesi gerekir. Kanunun bu hükmünü yalnızca fiili saldırıda veya mukavemette bulunanlara yönelik olarak anlamak gerekir.

4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Dağıtılmasında Zor Kullanılması

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması konusundaki en sorunlu alan ise dağıtmanın zor kullanılarak yapılmasıdır. Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde katılanların alınan kararlara ve yapılan ihtarlara rağmen dağılmamaları ya da şiddet olaylarının yaygınlaşması üzerine kolluk güçleri toplantı ve gösteri yürüyüşlerini zor kullanarak dağıtmaktadırlar. Uygulamada, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin zor kullanılarak dağıtılması, kolluk güçlerinin gereksiz yere ve orantısız bir şekilde güç kullanması dolayısıyla başta toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı olmak üzere birçok temel hak ve özgürlüğün ihlaline sebebiyet vermektedir. Kolluğun kuvvet kullanmasında sorunlu alanlar ise daha çok barışçıl devam eden bir toplantı ve gösteri yürüyüşüne müdahale edilmesi ve kolluk tarafından kullanılan kuvvetin orantısızlığıdır⁶⁹⁵.

⁶⁹⁵ TANYAR, s. 627-628.

Zor kullanmayı içeren söz konusu müdahale yetkisi, 2911 sayılı kanunun 24. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre “(...) *amir, topluluğa Kanuna uyularak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanılacağını ihtar eder. Topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır.*” Bunun yanında, “*güvenlik kuvvetlerine karşı fiili saldırı veya mukavemet veya korudukları yerlere ve kişilere karşı fiili saldırının olması*” durumunda da ihtar gerek olmadan zor kullanılabilir. 2911 sayılı Kanun sadece topluluğun zor kullanılarak dağıtılacağını belirtmiş ve başkaca herhangi bir düzenlemeye yer vermemiştir. Bu durumda, kolluk güçlerinin kullanacakları “zor”un ne şekilde olacağı, hangi usule göre uygulanacağını tespiti için 2559 sayılı PVSK’ya bakmak gerekecektir. Zor kullanma yetkisinin hangi durumlarda ve hangi şekilde kullanılacağı PVSK’nın 16. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; “*Polis, görevini yaparken direnişle karşılaşması halinde, bu direnişi kırmak amacıyla ve kıracak ölçüde zor kullanmaya yetkilidir. Zor kullanma yetkisi kapsamında, direnmenin mahiyetine ve derecesine göre ve direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde kademeli olarak artan nispette bedenî kuvvet, maddî güç ve kanunî şartları gerçekleştiğinde silah kullanılabilir*”. Aynı maddenin devamında; *Bedenî kuvvet*, polis tarafından kendisine direnen kişilere karşı veya mal üzerinde direkt olarak uygulanan gücü; *maddî güç* ise, polis tarafından direnen kişilere karşı veya mal üzerinde kullandığı kelepçe, cop, basınçlı ve/veya boyalı su⁶⁹⁶, göz yaşartıcı gaz ve toz, fiziki engel, polis köpeği, atı ile benzeri hizmet araçları olarak ifade edilmektedir⁶⁹⁷.

Zor kullanma, bireylerin tek başlarına ya da toplu olarak kolluk görevlilerinin emir ve talimatlarına riayet etmeyerek mukavemet göstermeleri durumunda, kolluk

⁶⁹⁶ Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yönetmeliği m. 16/e.

⁶⁹⁷ SEYHAN, Ercan/KÜÇÜK, Eşref, “Biber “Gazi”nın (OC) Kamu Düzeninin Sağlanması Maksatlı Kullanımı ve Kolluğun Zor Kullanma Seviyeleri İçerisindeki Yeri”, İnsan Hakları Yıllığı, C.30, Y. 2012, s. 55-78, s. 66.

görevlilerinin birtakım maddi kuvvet araçlarıyla talimatlara uyulmasını sağlamaya çalışmasıdır⁶⁹⁸. Kolluğun zor kullanılması bireylerin başta kişi dokunulmazlığı olmak üzere birçok temel hak ve özgürlüğüne müdahalede bulunması demektir. Bu bakımdan, zor kullanma yetkisinin mutlaka kanuni bir dayanağı olması ve yetkinin kullanımının denetlenmesi gerekir⁶⁹⁹. Yukarıda belirtildiği üzere zor kullanma yetkisi açısından kanuni dayanağın mevcut olduğu açıktır. Ancak zor kullanmanın hak ihlallerine neden olmaması için bazı şartları da taşıması gerekmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılan kişilerin zor kullanılarak dağıtılması veya yakalanması esas olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına müdahale niteliğindedir. İdarenin bireylere yönelik müdahaleleri her şartta hukukun çizdiği sınırlar içerisinde kalmak zorundadır. Bireylerin eylemlerinin hukuken tanınan bir hak veya özgürlük kapsamında olup olmaması, idarenin yapacağı müdahalelerin usul ve esaslarında değişiklikler yapamaz. İdare ve dolayısıyla kolluk güçleri, toplantı ve gösteri yürüyüşü barışçıl olsun veya olmasın mutlaka hukukun izin verdiği şekillerde müdahalede bulunabileceklerdir⁷⁰⁰.

Zor kullanmanın kanunen öngörülmüş olması, kolluk güçlerinin kullandıkları zorun meşru sayılabilmemesinin ilk koşuludur. Ancak kanuni dayanağı olan zor kullanma yetkisinin kullanılabilmesi için aynı zamanda gereklilik ve zorunluluk şartlarının da bulunması gerekmektedir. Buradaki gereklilik, somut müdahale ve kullanılacak gücün o anda ve o şekilde davranmayı haklı kılacak derecede olması ve başka şekilde bir

⁶⁹⁸ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 182.

⁶⁹⁹ **ERYILMAZ**, Mesut Bedri/**BOZLAK**, Ayhan, “Hukukumuzda Zor ve Silah Kullanma Yetkisi”, TBBD, S.83, Y.2009, s. 224; **AKDOĞAN**, Hüseyin/ **KÖSE**, Yasin, Türk ve ABD Polis Teşkilatlarının “Zor Kullanma” Politikalarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, İnsan Hakları Yıllığı, C.29, Y. 2011, s. 2; OĞURLU, Karşılaştırmalı İdare Hukukunda Ölçülülük İlkesi, s. 77.

⁷⁰⁰ KDK, Gezi Olayları Kararı, KN:2013/90, p. 190, s. 205.

davranma imkânının bulunmamasıdır⁷⁰¹. Zor kullanma her halde bir mecburiyetin oluşması durumunda başvurulacak bir yetkidir. Kolluk güçleri tarafından zora başvurulabilmesi için diğer bütün yetkilerin kullanılmış ve başka çarenin kalmamış olması gerekir⁷⁰².

Zor kullanma yetkisinin her durumda ölçülülük ilkesine uygun olarak uygulanması gerekmektedir. Zor kullanma yetkisini düzenleyen PVSK 16. maddesinin genel olarak “ölçülülük” ilkesini içerdiği ve yetkinin bu ilke çerçevesinde kullanılmasını öngördüğü söylenebilir. Bu kapsamda kanuni olarak bir eksiklik bulunmamaktadır. Durumun müdahaleyi gerektirdiği hallerde sorun, kanuni düzenlemeden çok uygulamadan dolayı ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında ölçülülük veya orantılılık kavramı kolluğun görevinin gereğini yerine getirmemesi olarak da algılanmamalıdır. Ölçülülük ilkesi uyarınca kullanılmasında sakınca olmayan bir zorun kullanılmaması durumunda, kolluk personeli bu defa görevini yerine getirmemekten dolayı sorumlu olacaktır⁷⁰³.

Zor kullanma yetkisinin ölçülü veya orantılı olarak kullanılıp kullanılmadığı değerlendirmesinin, zor kullanma yetkisinin söz konusu olduğu durumlarda yapılması gerekir. Aksi halde, zor kullanma yetkisinin hukuken var olmadığı, yetkisiz bir zor kullanımının söz konusu olduğu durumlarda artık var olmayan bir yetkinin ölçülü kullanılmasından bahsedilemeyeceği açıktır. Hukuka aykırı olarak, şartları oluşmadan ve kanunların emrettiği uyarılar yapılmadan zor kullanılması yetkisiz olarak zor kullanılmasıdır⁷⁰⁴. Örneğin kontrol altında bulunan kişiler üzerinde kolluğun zor

⁷⁰¹ OĞURLU, Karşılaştırmalı İdare Hukukunda Ölçülülük İlkesi, s. 78.

⁷⁰² DERDİMAN, Polisin Zor ve Silah Kullanma Yetkisinin Anayasal Dayanakları ve Boyutları, s. 49.

⁷⁰³ GÜZELOĞLU, Turan, Kolluğun Kuvvet ve Silah Kullanma Yetkisi, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008, s. 98.

⁷⁰⁴ WÜRTENBERGER, s. 34.

kullanma yetkisi artık sona ermiştir ve bu aşamadan sonra uygulanan şiddetin orantılı olması söz konusu olamaz⁷⁰⁵. Zor kullanma yetkisinin hiç bulunmadığı durumlarda, yapılan müdahalelerin diğer bazı şartların da mevcut olmasıyla işkence olarak değerlendirilmesi söz konusu olabilecektir⁷⁰⁶. Zor kullanma yetkisinin hukuken var olduğu durumlarda, yetkide sınırın aşılarda müdahalede bulunulmasında ise kötü muamele söz konusu olacaktır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması esnasında kullanılan gücün orantısız olması, esas olarak kullanılan orantısız gücün sonuçlarına göre, yaşam hakkı ve kişi dokunulmazlığı, hatta işkence ve kötü muamele yasağının ihlalini oluşturmaktadır. Bunun yanında, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde sistematik olarak aşırı güç kullanılması, toplantıya katılan ve katılmayan kişilerin can ve mal güvenliğini koruma noktasında devletin üzerine düşen pozitif yükümlülüğü yerine getirmemesi, dolayısıyla da toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ihlali de söz konusu olmaktadır⁷⁰⁷. AİHM, Türkiye ile ilgili verdiği birçok kararında, kolluk güçlerinin orantısız müdahalesi dolayısıyla göstericilerin yaşam haklarının ihlal edildiği⁷⁰⁸, işkence ve kötü muamele yasağına aykırı davranıldığı⁷⁰⁹ tespitinde bulunmaktadır. Nitekim AİHM, İzci/Türkiye kararında, birçok olayda, güvenlik kuvvetlerinin barışçıl gösterilere tolerans göstermede yetersiz olmaları ve bazı durumlarda gaz kullanımı da

⁷⁰⁵ OSMANOĞLU, Biber Gazının İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Hukuki Statüsü, s. 88.

⁷⁰⁶ ALTIPARMAK, Gezi'nin Hatırlattığı Hak: Barışçıl Toplantı, <http://bianet.org/bianet/toplum/148157-gezi-nin-hatirlattigi-hak-bariscil-toplanti> (24.01.2016).

⁷⁰⁷ İNCE, Hüseyin, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Altında Barışçıl Gösterilerde Orantısız Güç Kullanılması", UYMD, S. 5, s. 32, bkz. <http://www.uyusmazlik.gov.tr/yayinlar/pdfmakdergi5/h%C3%BCseyinince.pdf> (29.02.2016).

⁷⁰⁸ AİHM, *Öktem/Türkiye*(9207/03, 04.11.2008), bkz. TANYAR, s. 628; AİHM, *Güleç/Türkiye*(21593/93, 27.07.1998), Bkz. KILINÇ, s. 297.

⁷⁰⁹ AİHM, *Arpat/Türkiye*(26730/05, 15.06.2010); AİHM, *Karatepe ve diğerleri/Türkiye*(33112/04, 36110/04, 40190/04, 41469/04, 41471/04, 07.04.2009), bkz. KILINÇ, s. 295; AİHM, *Ali Güneş/Türkiye*(9829/07, 10.04.2012), AİHM, *Abdullah Yaşa/Türkiye*(44827/08, 16.07.2013), bkz. İNCE, s. 28-29.

dâhil olmak üzere orantısız güç kullanmaları dolayısıyla Sözleşme'nin 3 ve/veya 11. maddelerinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. AİHM, orantısız güç kullanımının Türkiye'de "yapısal" bir problem olduğunu ve bu nedenle bu tür ihlallerin giderilmesi için Sözleşme'nin 46. maddesi anlamında ulusal çapta alınması gereken tedbirler olduğunu belirtmiştir⁷¹⁰.

Kolluğun zor kullanma yetkisi toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılması ile sınırlı olup, zor kullanmanın bu hedef gerçekleşikten sonra devam etmesi keyfi ve aşırı güç kullanımı olarak kabul edilmelidir⁷¹¹. Zor kullanma yetkisinin düzenlendiği madde, kolluk güçlerinin sadece direnişi kırmak maksadıyla zor kullanmasını düzenleyerek bir nevi sınırlama getirmektedir. Direnme durumu sona erdiğinde sahip olunan yetki de kendiliğinden sona erecektir⁷¹². Profesyonel olarak eğitim almış, organize güç kullanabilme araç ve gereçlerine sahip kolluk güçlerinin karşısında, genel olarak barışçıl olma özelliğini yitirmemiş toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, bireylerin tamamen kontrol altında olduğunun kabulü yerinde olacaktır⁷¹³. Dolayısıyla işlediği fiil ne olursa olsun kontrol altına alınmış bir kişi üzerinde uygulanan şiddetin orantısından bahsetmek mümkün değildir. Tam tersi bir bakış açısıyla zor kullanma yetkisinin söz konusu olduğu hallerde, müdahalenin orantılı mı orantısız mı yapıldığı değerlendirilebilecektir⁷¹⁴. AİHM, üniversite öğrencilerinin rektörün konuşmasını protesto ettiği salondan polis tarafından çıkarılmasını, rektörün konuşmasının devamı

⁷¹⁰ AİHM, İzci/Türkiye(42606/05, 23.07.2013), Bkz. KILINÇ, s. 298; İNCE, s. 34.

⁷¹¹ OZANALP, s. 65-66; DUYMAZ, s. 277.

⁷¹² WÜRTENBERGER, s. 35; **OSMANOĞLU**, M. Kerem, "Uluslararası Belgeler Işığında Polis ve Vatandaş İlişkisi", GÜHFD, C. XVII, Y. 2013, S.1-2, s. 1574.

⁷¹³ **ALTIPARMAK**, Kerem, "İşkenceyi Nasıl Bilirsiniz?-Türkiye'de Orantısız Güç Kullanma Sorunu", TİHV İnsan Hakları Raporu 2008, s. 377, <http://www.tihv.org.tr/wp-content/uploads/2015/04/ihr2008.pdf> (29.02.2016).

⁷¹⁴ AİHM, *Ali Güneş/ Türkiye*(9829/07, 10.04.2012), p. 41.

için yerinde bulmakla birlikte, öğrencilerin bina dışına çıkarıldıktan sonra darp edilmesini ihlal olarak değerlendirmektedir⁷¹⁵.

Zor kullanma yetkisi, barışçıl bir toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılan ve şiddet kullanmayanlara yönelik kuvvet kullanılmasını içermemelidir. Ancak, 2559 sayılı ve 2911 sayılı Kanunların ilgili maddelerinden, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin zor kullanılarak dağıtılması şartının yalnızca şiddete başvurulması durumu olmadığı anlaşılmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanların dağılma ihtarına uymaması ve pasif olarak dağılmaya karşı direnmeleri de zor kullanılmasına yol açmaktadır. Bu noktada, 2911 sayılı Kanunun toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması kriterinin *kanuna aykırılık* olduğu da düşünüldüğünde, katılımcıların hemen hemen her olayda pasif direnmede bulunmaları kaçınılmazdır⁷¹⁶. Bu durumda ise toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması kriterinin kanuna aykırılık değil barışçıl olmama olarak benimsenmesi, barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde zor kullanılmasına engel olacaktır. Bunun yanında, barışçıl olmayan, şiddet kullanılan bir toplantı veya gösteri yürüyüşünde dahi şiddete başvurmeyan kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü haklarını tamamen ortan kaldıracak şekilde ölçsüz olarak kuvvet kullanılamaz⁷¹⁷. AİHM de toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında, özellikle şiddet kullanmayan göstericilere karşı güç kullanımı ile ilgili daha açık ve anlaşılır kuralların kabul edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir⁷¹⁸. Birleşmiş Milletlerin “*Kolluk Güçleri Görevlileri Tarafından Kuvvet ve Ateşli Silah Kullanılması Hakkında Temel*

⁷¹⁵ AİHM, *Açık ve Diğerleri/Türkiye*(31451/03, 13.01.2009), p. 31vd.

⁷¹⁶ KDK, Gezi Olayları Kararı, KN:2013/90, p. 248-249, s. 220-221.

⁷¹⁷ GEZİ PARKI OLAYLARI, s. 34.

⁷¹⁸ KILINÇ, s. 298.

*İlkeler*⁷¹⁹” başlıklı belgesinde özel olarak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde zor kullanılmasına ilişkin standartlar ortaya konmuştur. Belgenin 13. Hükmüne göre; yasa dışı dahi olsa barışçıl niteliği haiz toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılmasında şiddet kullanılmasından kaçınılması gerekmektedir. Şiddet kullanmadan dağıtmanın mümkün olmaması halinde ise yine orantılılık ilkesi geçerli olacaktır⁷²⁰.

Ancak AYM yakın tarihte verdiği bir kararda, barışçıl nitelikteki göstericilere karşı belli oranda zor kullanılmasını şu cümlelerle haklı görmüştür; “*Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde polisin müdahalesi esnasında ortaya çıkan panik ve karmaşada gösteriye katılan ancak müdahale edilmesi gerekmeyen kişilerin de müdahaleden etkilenmesi mümkündür. Bu durumda polisin kontrollü hareket etmesi ve müdahaleyi gerektiren durumu yaratan kişiler dışındakilerin müdahaleden etkilenmemesi için gerekli tedbirleri alması beklenir. Ancak müdahalenin oluşturduğu karmaşa ve panik ortamında bu tedbirlerin polis tarafından mutlak olarak uygulanmasının zorluğunu da kabul etmek gerekir. Başvurucunun katıldığı gösteride polisin sadece barikatları aşmaya çalışan kişilere müdahale ettiği başvurucunun bu esnada yaralanmış olabileceği ve yaralanmanın basit tıbbi müdahale ile giderilebilecek nitelikte olduğu gözetildiğinde başvurucunun yaralanmasının Anayasa’nın 17. maddesinin üçüncü fıkrası kapsamında asgari ağırlık eşiğini aştığı söylenemez*⁷²¹. Bu ifadeleriyle AYM, aynı kararda ortay koyduğu, toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanların bir kısmının

⁷¹⁹ “Kolluk Güçleri Görevlileri Tarafından Kuvvet ve Ateşli Silah Kullanılması Hakkında Temel İlkeler” (“*Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials*”) 27.08.1990-07.09.1990 tarihleri arasında toplanan Sekizinci BM Suçun Önlenmesi ve Suçluların Islahı Kongresi’nde kabul edilmiştir. Belgenin bu çalışmada kullanılan Türkçe çevirisi için bkz. **GEMALMAZ**, Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri Cilt II, Legal Yayınları, İstanbul 2011, s. 983-992.

⁷²⁰ **ERTAN**, İzzet Mert, “Toplumsal Olaylara Müdahalede Biber Gaz Kullanılmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Uygunluğu” Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Y.32, S.1, s. 59.

⁷²¹ AYM, 06.01.2015, Bireysel Başvuru No: 2013/3924, p.95.

şiddete başvurmalarının diğerleri açısından bu hakka müdahaleyi meşru kılmayacağı şeklindeki ilkeyi görmezden gelmiştir⁷²².

a. Zor Kullanılmasının Kademeleri ve Toplumsal Olaylarda Biber Gazı Kullanımı

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılmasında zor kullanılmasının ne şekilde uygulanacağını esasen PYSK’da düzenlendiğini belirtmiştik. PYSK’da yer alan düzenlemede, zor kullanma yetkisi kapsamında, direnmenin mahiyetine ve derecesine göre ve direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde *kademeli olarak artan nispette* bedenî kuvvet, maddî güç ve kanunî şartları gerçekleştiğinde silah kullanılabileceği yer almaktadır. Toplumsal olaylara müdahale esaslarını düzenleyen Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliğinin 25. maddesinde kolluk güçlerinin zor kullanma kapsamında yapacağı müdahaleler ayrıntılı olarak sıralanmaktadır. Bu düzenlemeye göre; ihtarla rağmen topluluk dağılmazsa yeteri kadar güç kullanılarak, öncelikle topluluğun bulunduğu yerde kalması sağlanarak olayın büyümesi ve zarar verici olmasına engel olunacaktır. Bu sağlanamazsa topluluğun büyümesinin önlenmesi için uygun yerlere barikatlar kurulması ve topluluğun parça parça dağıtılması öngörülmektedir. Bunun da mümkün olmaması durumunda ise; güç kullanma seviyesi arttırılarak, toplu hareketin niteliği veya dağıtılma sırasında gösterilen direnç, saldırı, tehdit derecesi ve gereğine göre *kademeli şekilde artan ölçüde* bedeni güç, maddi güç ve silah kullanılır⁷²³.

⁷²² ŞİRİN, Anayasa Mahkemesi’nin Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Kararlarına Yönelik Eleştirel Bir Değerlendirme, s. 19.

⁷²³ DİNÇER, Celal, “Kolluk Kuvvetlerinin Zor Kullanma Yetkisi”, TİD, S.462, s.45; SEYHAN/KÜÇÜK, s. 69.

Bu düzenlemelerde zor kullanma yetkisinin aşamaları olarak bedeni güç, maddi güç ve silah kullanılması sayılmaktadır. Zor kullanılmasında yapılan bu şekildeki bir ayırımdaki amacın ise bu aşamaların kademeli olarak artan nispette uygulanmasının zorunluluğudur. *Bedeni güç*, kolluk güçleri tarafından kendisine direnen kişiler veya mal üzerinde direkt olarak uygulanan bedeni kuvveti ifade etmektedir. Bu kapsamda, kolluk görevlisinin direnen şahsı yakalaması ve adale gücü ile kontrol altına alması veya alandan uzaklaşmasını sağlaması gerekecektir. *Maddi güç* ise, kolluk güçleri tarafından direnen kişiler veya mal üzerinde kullanılan kelepçe, cop, basınçlı ve/veya boyalı su, göz yaşartıcı gaz ve toz, fiziki engel, polis köpeği, atı ile benzeri hizmet araçları olarak ifade edilmektedir. Müdahale esnasında bunlar dışında araçların (örneğin, taş, pala, molotof gibi) kolluk tarafından kullanılması kategorik ihlal yaratır⁷²⁴. Bunun yanında, zor kullanma fiziki bir güç dışında manevi bir baskıyla da olabilmektedir. Manevi zorlama daha çok güç gösterisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, toplantı ve gösteri kapsamında toplanan kişilerin toplandığı alanlarda ciddi bir kolluk kuvveti sayısının varlığı ya da olayları bastırmak amacıyla polis köpeklerinin halkın göreceği yerde bekletilmesi⁷²⁵. Zor kullanma yetkisinin en etkili aşaması ve en ağır sonuç doğuran şekli PYSK'nın 16/7. maddesinde düzenlenen silah kullanma yetkisidir. Silah kullanma yetkisi ile ilgili aşağıda ayrıntılı bir değerlendirme yapılacağı için burada sadece belirtilmekle yetinilmiştir.

Zor kullanılmasıyla ilgili olarak, içinde bulunulan durumun hal ve şartlarına göre ne türde, hangi araçlarla ve hangi seviyede güç kullanılacağıнын takdir ve tayini,

⁷²⁴ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 78.

⁷²⁵ OSMANOĞLU, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında İşkence Yasağı ve Polisin Zor Kullanma Yetkisi, II.B.1:Manevi Zorlama.

gücü kullanacak polise bırakılmıştır⁷²⁶. Toplumsal olaylarda müdahale gerektiren durumlarda toplu kuvvet kullanmayı gerektirecek zamanlarda ise zor kullanmanın derecesi ile kullanılacak araç ve gereçler müdahale eden kuvvetin amiri tarafından tayin ve tespit edilecektir⁷²⁷. Bu noktada, zor kullanılmasıdaki araç ve gereçlerin tespiti kullanılacak olan gücün orantılı olup olmamasında büyük öneme sahiptir. Kanun, bedeni güç, maddi güç ve silah kullanma arasında bir kademe yaratmaktaysa da, maddi güç kullanımı kapsamında kullanılacak araçlar arasında herhangi bir kademelenme yapmamakta; burada seçimi tamamen gücü kullanacak kolluk görevlisine bırakmaktadır. PVSK, zor kullanımındaki oran ve ölçüyü kolluk görevlisinin takdir yetkisine bırakmış, fakat orantısız ve gereksiz zor kullanılmamasına ilişkin herhangi bir uyarı ya da yaptırıma yer vermemiştir. Her ne kadar, Türk Ceza Kanununda bununla ilgili bir hüküm (m. 256) bulunsa da, TCK zor kullanma ile ilgili genel bir ifade belirtmiş olup, spesifik araç ve gereçlerle yapılan yetki aşımına değinmemiştir⁷²⁸. Zor kullanma yetkisinin yersiz kullanılmasının, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını etkileyeceği kuşkusuzdur⁷²⁹. Bu yüzden, kullanılan kuvvetin kademeli olarak artmasının gereği olarak kolluk görevlileri, her aşamada amaca ulaşıp ulaşılmadığını kontrol etmelidir. Etkisiz hale getirme işlemi hangi aşamada tamamlanmışsa zor kullanma işlemi de o aşamada sona erdirilmelidir⁷³⁰.

Toplumsal olaylara müdahalede zor kullanımıyla ilgili olarak son dönemlere en çok tepki çeken uygulamalardan biri de kimyasal birtakım gazların kullanılmasıdır.

⁷²⁶ OZANALP, s. 65; SEYHAN/KÜÇÜK, s. 67; DİNÇER, s.46.

⁷²⁷ FIRAT, s. 773; DİNÇER, s.46.

⁷²⁸ AKDOĞAN/KÖSE, s.13.

⁷²⁹ AYM, 26.11.1986, E. 1985/8, K. 1986/27, R.G. 14.08.1987-19544.

⁷³⁰ ERYILMAZ/BOZLAK, s. 230.

Son dönemlerde, toplumsal olayların kontrol altına alınmasında özellikle göz yaşartıcı gazlar ve biber gazı kolluk güçleri tarafından en çok tercih edilen araçlardır. Kolluk güçleri tarafından toplumsal olaylara müdahale amacıyla kullanılan kimyasal maddeler çok çeşitli olmakla birlikte, Türkiye’de genel olarak kullanılanları göz yaşartıcı olarak bilinen (CS)⁷³¹ gazı ve biber gazı olarak bilinen (OC)⁷³² gazıdır. Bu gazlar, kullanılmaları halinde, muhatabı olan kişilerde solunum sorunları, bulantı, kusma, göğüs ağrısı, gözlerde ve deride rahatsızlıklara yol açabilen kimyasal maddelerdir⁷³³.

İçeriğindeki kimyasal bileşikler nedeniyle biber gazı, bireyler üzerinde kısa sürede etki etmekte, ilk olarak gözlerde yanma, solunum problemleri, kalpte ritim ve kan basıncında artma, bulantı, kusma, ortaya çıkmakta, aşırı doz halinde, bu gaz, solunum ve sindirim borularında doku ölümüne, akciğer ödemi ve iç hemorajiye yol açabilmektedir⁷³⁴. Gazın etki süresi 20 dakika ile 2 saat arasında değişmektedir. Biber gazının etkisinin bu kadar uzun sürmesinin nedeninin deriden emildikten sonra sinir uçlarında birikip yavaş yavaş salınmasından kaynaklandığı ve gazın deriden temizlense bile, etkilerinin bir süre daha devam etmekte olduğu ifade edilmektedir⁷³⁵. Ayrıca biber gazının uzun vadede de kişiler üzerinde ciddi sağlık sorunlarına yol açabileceği, kansere ve doğum sorunlarına neden olabileceği ifade edilmektedir⁷³⁶.

⁷³¹ Chlorobenzylidenemalononitrile.

⁷³² Oleoresin capsicum.

⁷³³ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 89; Biber gazının içeriğinde on beş kadar kimyasal bileşiğin yer aldığı belirtilmektedir, bkz. OSMANOĞLU, Biber Gazının İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Hukuki Statüsü, s.67.

⁷³⁴ SEYHAN/KÜÇÜK, s. 58; ÜNÜVAR, Ümit, “Biber gazı öldürür mü?”, <http://bianet.org/biamag/saglik/147368-biber-gazi-oldurur-mu> (04.03.2016); AİHM, *Ali Güneş/Türkiye*(9829/07, 10.04.2012), p. 37.

⁷³⁵ OSMANOĞLU, Biber Gazının İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Hukuki Statüsü, s. 68.

⁷³⁶ AYDIN, Devrim, “Toplumsal Olaylarda Biber Gazı Kullanılmasının Hukuki Standartları”, *Ankara Barosu Dergisi*, Y. 2015, S. 1, s. 247.

Birer kimyasal gaz olan bu maddeler, tartışmalı olmakla birlikte, kural olarak Türkiye'nin de taraf olduğu Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'nin ekinde yer alan kimyasal silahlar arasında sayılmamaktadır⁷³⁷. Sözleşmede, toplumsal olaylarda denetimi sağlamak amacıyla kullanılabilecek olan araçların ne olduğu açıklanmaktadır. İnsanlarda, kimyasal maddeye maruz kaldıktan kısa bir süre sonra ortadan kaybolan, duyuşal tahriş veya güçsüz kılıcı fiziksel etkileri süratle meydana getirebilen herhangi bir kimyasal madde olarak tanımlanmaktadır⁷³⁸. Biber gazının da bu kapsamda geçici etkisi olan bir kimyasal olduğu ifade edilmekte ve kullanılmasının iç ayaklanmaların bastırılması da dâhil olmak üzere asayişin sağlanmasıyla ilgili amaçlar çerçevesinde mümkün olduğu ifade edilmektedir⁷³⁹.

Günümüzde, kolluk güçlerinin toplumsal olaylara müdahalesinde prensip olarak, göstericilerle bire bir temas kuracak yakınlığa girmeden, meşru sonuca en az etki ile ulaştıracak uzaktan müdahale araçlarına yöneldiği görülmektedir⁷⁴⁰. Dolayısıyla birçok ülkede biber gazı, güç kullanma seviyelerinin içerisinde bir basamak olarak yerini almaktadır. Biber gazı kullanımı, güç kullanma seviyeleri içerisinde ateşli silah ve cop kullanımı haricinde kargaşanın bastırılması, saldırganın etkisiz hale getirilmesinde etkin ve ucuz bir alternatif olmuştur⁷⁴¹. Ancak biber gazının kolluk güçlerinin zor kullanma yetkisi kapsamında yer alması birçok hususun da bir arada değerlendirilmesini gerektirmektedir. Özellikle biber gazının zor kullanma

⁷³⁷ Toplumsal olaylarda, polis tarafından kullanılan biber gazının sözleşmede tarif edilen yasaklanmış olan kimyasal silahlar içerisinde mi yoksa yasaklanmamış kimyasal silahlar arasında mı yer alması gerektiği noktasında ciddi tartışmalar mevcuttur. Genel kanı biber gazının zararsız olduğudur. Bkz. OSMANOĞLU, Biber Gazının İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Hukuki Statüsü, s. 75.

⁷³⁸ OSMANOĞLU, Biber Gazının İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Hukuki Statüsü, s. 74.

⁷³⁹ AYDIN, Toplumsal Olaylarda Biber Gazı Kullanılmasının Hukuki Standartları, s. 247; OSMANOĞLU, Biber Gazının İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Hukuki Statüsü, s. 75.

⁷⁴⁰ KDK, Gezi Olayları Kararı, KN:2013/90, p. 316, s. 234.

⁷⁴¹ TANÖR, Türkiye'de İnsan Hakları Sorunu, s. 107; SEYHAN/KÜÇÜK, s. 73.

seviyelerinde hangi sırada kullanılacağı ve biber gazının kullanımının nasıl ve hangi oranda olacağı önemli konulardır⁷⁴².

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılmasında maddi güç ve silah yerine gaz kullanılmasının amacı, göstericiler ve kolluk güçleri arasında bir tarafsız bölge yaratılarak, fiziki temasın ve maddi güç uygulamanın ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçların önüne geçilmesi olarak belirtilmektedir⁷⁴³. Gerçekten de, kolluk güçleri tarafından, vücut bütünlüğünü ihlal eden maddi güç ve ateşli silah kullanma safhasının ötelenmesi ve zaman kazanılması maksadıyla uygulanan zor kullanma tekniklerini desteklemek maksatlı biber gazı kullanımına bazı şartların gerçekleşmesi durumunda müsaade edilebilir. Bu noktada biber gazı gibi kimyasal gazların, zor kullanma seviyeleri arasında hangi aşamada kullanılması gerektiği belirlenmelidir. İlgili mevzuatta bu maddelerin maddi güç araçları arasında sayılması dolayısıyla bedeni güç aşamasından sonra kullanılması mevzuat gereğidir. Ancak bedeni gücün yetersiz kalacağının anlaşılması üzerine biber gazının kullanılması da gündeme gelebilir. Bunun yanında zor kullanmada sözlü uyarıdan sonraki seviyede ve bedeni ve maddi güç kullanılmasından önce biber gazının kullanılması da önerilmektedir⁷⁴⁴. Nitekim İçişleri Bakanlığının 14.06.2013 tarih ve 1183737526-48285-(12470) sayılı, “*Toplumsal Olaylara Müdahale Esasları*” başlıklı Talimatnamesinde⁷⁴⁵ biber gazının, kullanılmadan önce yüksek sesle uyarı yapılması, gazlı müdahaleden önce, panzer ve TOMA⁷⁴⁶larla tazyikli su sıkılması, gaz kullanılmadan önce, boya veya biber gazı

⁷⁴² SEYHAN/KÜÇÜK, s. 73.

⁷⁴³ UYSAL, s. 91.

⁷⁴⁴ SEYHAN/KÜÇÜK, s. 75.

⁷⁴⁵ Talimatname için bkz. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130627_biber_gazi_genelgesi (06.10.2015) <http://www.aksam.com.tr/guncel/icisleri-bakanligindan-gaz-genelgesi/haber-219921> (06.10.2015)

⁷⁴⁶ Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı

kapsülü atabilen ve orta mesafede etkili olan darbe etkili savunma tüfeği kullanılması gibi şartların yer alması da bu öneri doğrultusunda hareket edildiğini göstermektedir.

Biber gazının kolluk güçleri tarafından kullanımında ortaya çıkan sorunlar daha çok eğitim, mesafe, dozaj ve gazdan arınma esaslarına uyulmamasından kaynaklanmaktadır. Biber gazının neredeyse tüm toplumsal olaylarda kullanılmaya başlaması ve biber gazının kullanılması esnasında içinde bulunulan şartların gazın kullanımına uygunluğunun denetlenmemesi mağduriyetlere sebep olmaktadır. Biber gazının, uygulamaya yönelik eğitim almış kişilerce, uygun mesafeden ve dozajda kullanılması ve kullanıldıktan sonra gaza maruz kalan kişilerin gazdan arındırılması bir zorunluluktur⁷⁴⁷. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, mutlak zorunlu olunmadıkça biber gazı kullanılmamalıdır. Ayrıca gazı kullanımında orantılı olunmalı ve aşırı dozda gaz sıkılmasından sakınılmalı, üçüncü kişilerin gazdan etkilenmemesi ve etkilenen kişilerin sağlık hizmetine ulaşmaları için gerekli önlemleri alınmalıdır. İçişleri Bakanlığının söz konusu Talimatnamesinde de; biber gazı kullanılırken gazın etki alanı dâhilinde okul, hastane, kreş ve huzurevi gibi kurumlar bulunup bulunmadığına dikkat edilerek, kanuna aykırı olaya karışmayan vatandaşların etkilenmemesi için azami özen gösterilmesi, müdahale edilecek olan grubun yaşlı, kadın, engelli profili dikkate alınarak bir strateji belirlenmesi ve olayın uzun sürmesi halinde, gaz kullanımına ara verilerek, diğer araç ve gereçlerin kullanımına ağırlık verilmesi; çevreye veya güvenlik güçlerine fiili saldırı olmadıkça gazlı müdahaleden kaçınılması; direniş ve saldırısına son vermiş kişi veya gruplara karşı kesinlikle gaz kullanılmaması gerektiği vurgulanmıştır⁷⁴⁸. Ne var ki biber gazının sayılan bu esaslara aykırı olarak,

⁷⁴⁷ FIRAT, s. 785.

⁷⁴⁸ Bkz. [http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130627_biber_gazi_genelgesi\(06.10.2015\)](http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130627_biber_gazi_genelgesi(06.10.2015)).
[http://www.aksam.com.tr/guncel/icisleri-bakanligindan-gaz-genelgesi/haber-219921\(06.10.2015\)](http://www.aksam.com.tr/guncel/icisleri-bakanligindan-gaz-genelgesi/haber-219921(06.10.2015)).

keyfi şekilde, orantısız olarak, hastane bahçelerinde⁷⁴⁹, acil servislerde⁷⁵⁰, üniversite kampüsünde⁷⁵¹, hatta evlerde⁷⁵² bile kullanıldığı görülebilmektedir⁷⁵³.

Kamuoyunda Gezi eylemleri olarak bilinen 2013 yılı Mayıs ve Haziran aylarında Taksim Gezi Parkında gerçekleştirilen protestolarda kolluk tarafından kullanılan biber gazı fişegi sayısının olayların ilk 20 gününde 130000 olduğu ifade edilmektedir⁷⁵⁴. Taksim Gezi Parkı'nda yaşanan olaylarda kimi göstericilerin başlarından biber gazı fişegiyle vurulması⁷⁵⁵ ve kolluğun biber gazını aşırı kullanması uluslararası tepkilere yol açmıştır⁷⁵⁶. Gezi Parkı protestolarında, güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu 9 kişinin ölümü ve dokuz binden fazla kişinin yaralanması olaylarının önemli bir bölümünün biber gazının yanlış kullanımından kaynaklandığı ifade edilmektedir⁷⁵⁷. Biber gazının kullanımında saldırganları etkisiz hale getirici “*darbe etkili*” göz yaşartıcı gaz veya boya içeren kapsül vb. türde mühimmat atan savunmaya yönelik silahlar da kullanılabilmektedir. Bu doğrultuda, bu tür cisim fırlatan silahların kullanılmasının hukuka uygun olabilmesi için, ateşli silahların kullanım kısıtlarına uygun olarak kullanılması gerekir⁷⁵⁸. AİHM, özel tüfeğiyle atılan göz yaşartıcı gaz kapsüllerinin yaralama ve hatta öldürme riski taşıdığını, bu nedenle de diğer göz yaşartıcı gaz kullanımlarından ayırt edilmesi gerektiğini belirtmiş ve

⁷⁴⁹ Bkz. <http://www.batmancagdas.com/gundem/batmanda-gergin-gece-h41120.html> (06.10.2015)

⁷⁵⁰ Bkz. <http://www.milliyet.com.tr/acil-servis-te-biber-gazi-gundem/gundemdetay/06.03.2009/1067808/default.htm> (06.10.2015)

⁷⁵¹ Bkz. <http://t24.com.tr/haber/odtude-ogrencilere-polis-mudahalesi,242710> (06.10.2015)

⁷⁵² Bkz. <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/146274-sisli-de-de-evlere-hastaneye-disk-e-gaz-bombasi> (06.10.2015)

⁷⁵³ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 305.

⁷⁵⁴ AYDIN, Toplumsal Olaylarda Biber Gazı Kullanılmasının Hukuki Standartları, s. 245.

⁷⁵⁵ ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ, GEZİ PARKI EYLEMLERİ, s. 21-22.

⁷⁵⁶ AYDIN, Toplumsal Olaylarda Biber Gazı Kullanılmasının Hukuki Standartları, s. 245.

⁷⁵⁷ UYGUN, Devlet Teorisi, s. 669.

⁷⁵⁸ MUIŽNIEKS, s. 9, p. 34.

potansiyel olarak ölümcül kuvvet kullanımına ilişkin içtihadının kıyasen uygulanması gerektiğine hükmetmiştir⁷⁵⁹.

Biber gazının niteliği dolayısıyla, etkisi sadece müdahalede bulunan grup ve kişilerle sınırlı olmamaktadır. Kamuya açık alanlarda kullanılan bu gaz kısa sürede büyük bir alana yayılarak, bu alanda bulunan ve olaylar ile ilgisi olmayan üçüncü kişileri de etkilemektedir. Bu konuda Birleşmiş Milletlerin “*Kolluk Güçleri Görevlileri Tarafından Kuvvet ve Ateşli Silah Kullanılması Hakkında Temel İlkeler*” başlıklı belgesinde; biber gazının da dâhil olduğu öldürücü nitelikte olmayan etkisizleştirici silahların kendilerine karşı güç kullanılan kişi ya da kişilerin dışında kalan kimselerin zarar görme risklerini asgaride tutacak şekilde kullanılması gerektiği belirtilmektedir⁷⁶⁰. Anayasa Mahkemesi de, biber gazından etkilenen üçüncü bir kişinin başvurusunu incelediği bir kararında, üçüncü kişinin biber gazına maruz kalmasının mazur görülebileceğine karar vermiştir⁷⁶¹. Anayasa Mahkemesi, biber gazının kullanılmasının bazı sağlık sorunlarına yol açabileceğini kabul etmekle birlikte, polisin toplumsal olaylara müdahalesinde biber gazı kullanılmasının ulusal ve uluslararası mevzuatta yasak olmadığını ve belli bir ağırlık eşiğine ulaşmadıkça biber gazına maruz kalınmasının doğal karşılanabileceğini belirtmiştir⁷⁶².

AİHM biber gazının kullanılmasını prensip olarak sözleşmeye aykırı bulmamakta; ancak biber gazının ölçüsüz, gereksiz, gelişigüzel kullanımından kaynaklanan ve bireyde fiziksel ve ruhsal sarsıntı, acı ve ıstırap veren sonuçların varlığının Sözleşme karşısında devletin sorumluluğunu doğurabileceğini

⁷⁵⁹ AİHM, *Abdullah Yaşa/Türkiye*(44827/08, 16.07.2013), p. 42-43.

⁷⁶⁰ ERTAN, s. 58.

⁷⁶¹ AYM, 06.01.2015, Bireysel Başvuru No: 2013/3924, p. 91.

⁷⁶² ŞİRİN, Anayasa Mahkemesi’nin Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Kararlarına Yönelik Eleştirel Bir Değerlendirme, s. 21.

belirtmektedir⁷⁶³. AİHM kararlarında Türkiye’de biber gazının toplumsal olaylarda kullanılma şeklinin birçok hak ihlaline neden olduğu ifade edilmektedir⁷⁶⁴. *Ali Güneş/Türkiye* kararında, polis tarafından yakalanmış bir göstericinin yüzüne biber gazı sıkılması⁷⁶⁵, *Abdullah Yaşa ve diğerleri* kararında şiddet içeren bir gösteriye biber gazıyla müdahale sırasında gaz fişeginin bir göstericiyi kafasından yaralaması⁷⁶⁶ ve *İzci/Türkiye* kararında, barışçıl göstericilere karşı yoğun miktarda biber gazı kullanılması⁷⁶⁷ İHAS 11 ve/veya 3. (işkence ve kötü muamele yasağı) maddelerinin ihlali sonucunu doğurmuştur. Ataman kararında ise mahkeme, biber gazı kullanımının 3. madde ihlali sayılması için yeterli kanıtın sunulamadığını belirtmiştir⁷⁶⁸.

Kimyasal Silahlar Sözleşmesinin 2/9-a. maddesi gereğince, “*Bu Sözleşmeyle Yasaklanmamış Amaçlar*” arasında “*İç ayaklanmaların bastırılması da dâhil olmak üzere asayişin sağlanmasıyla ilgili amaçlar*”ın yer almasından ötürü, bu amaçlarla ve “*cins ve miktarlarının bu amaçlarla tutarlı olduğu durumlar*”da biber gazının kullanımına izin verilmiştir⁷⁶⁹. Dolayısıyla biber gazı kullanımı, prensip itibariyle uluslararası hukuka aykırı değildir. Ancak bu durum biber gazının kolluk tarafından dilendiği gibi kullanılacağı anlamına gelmemelidir⁷⁷⁰. Biber gazlarının yukarıda sayılan yan etkileri, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ötesinde hak ihlallerine neden olabilmektedir. Söz konusu gazların, sorunlu kullanımının kısa vadede kişilerde kalp krizine, düşük yapılmasına vb. neden olması, bu araçla yapılan müdahalelerin

⁷⁶³ ANAYURT, Ankara ve Strasburg Pencerelerinden Toplanma Hakkına Farklı Bakışlar ve Çatışma Alanları, s. 78.

⁷⁶⁴ ERTAN, s. 63-67; SEVER, s. 36-37.

⁷⁶⁵ AİHM, *Ali Güneş/Türkiye*(9829/07, 10.04.2012), p. 43; ayrıca bkz. ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 91.

⁷⁶⁶ AİHM, *Abdullah Yaşa ve diğerleri/Türkiye*(44827/08, 16.07.2013).

⁷⁶⁷ AİHM, *İzci/Türkiye*(42606/05, 23.07.2013).

⁷⁶⁸ AİHM, *Oya Ataman/Türkiye*(74552/01, 05.12.2006), p. 26.

⁷⁶⁹ SEYHAN/KÜÇÜK, s. 65.

⁷⁷⁰ AYDIN, Toplumsal Olaylarda Biber Gazı Kullanılmasının Hukuki Standartları, s. 253.

işkence ve kötü muamele yasağını ihlal etmesine neden olmaktadır. Bununla beraber söz konusu gazların uzun vadeli etkilerinin henüz tıbbi açıdan netleşmediği de hatırdan çıkartılmamalıdır⁷⁷¹. Ayrıca biber gazı doğru kullanılması durumunda dahi çocuklar, hamileler, yaşlılar, solunum ve kalp hastaları⁷⁷² açısından ölümcül sonuçlara yol açabilmektedir. Astım, amfizem, pnömoni gibi solunum sistemi hastalıkları olanlar için ciddi hayati riskler taşımaktadır⁷⁷³. Bu derece tehlikeli (ve uzun vadeli etkileri net olmayan) ve yaygın biçimde işkence/kötü muamele yasağının aleni ihlaline⁷⁷⁴ neden olabilen bir aracın kullanılmasında son derece dikkatli olunmalıdır. Biber gazının hemen hemen her toplantı gösteri yürüyüşünde ilk olarak kullanılacak bir müdahale aracı haline dönüştürülmemesi ve biber gazı kullanımının ancak toplumsal bir ihtiyaç baskısı uyarınca gerekli sayılabilecek durumlarda ve diğer uyarı ve ihtarların yapılmasından sonra ve sadece gerekli ölçüde kullanılmasına izin verilmelidir⁷⁷⁵. Bunun yanında biber gazı kullanımı konusunun genelgeler düzeyinde ve erişime açık olmayan bir şekilde düzenlenmesi önemli bir sorundur. Biber gazı, tazyikli su, plastik mermi gibi temel hak ve özgürlükleri sınırlama ve ihlal niteliğinde olan güç kullanımlarının Anayasanın 13. maddesi uyarınca kanun ile ayrıntılı olarak düzenlenmesi gerekmektedir⁷⁷⁶.

⁷⁷¹ AİHM, *DİSK ve KESK/Türkiye*(38676/08, 29.04.2013), p. 34; AİHM, *Oya Ataman/Türkiye*(74552/01, 05.12.2006), p. 17-18.

⁷⁷² Hava almaya çıktı biber gazı öldürdü, Sabah Gazetesi, 04.05.2007, bkz. <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/05/04/haber,A87FD9C7F6FD43E0B7B1413FBF62AD2A.html> (15.11.2015)

⁷⁷³ AYDIN, Toplumsal Olaylarda Biber Gazı Kullanılmasının Hukuki Standartları, s. 249; OSMANOĞLU, Biber Gazının İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve Hukuki Statüsü, s. 69.

⁷⁷⁴ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 306.

⁷⁷⁵ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 90.

⁷⁷⁶ SEVER, Çiğdem, “AİHM’in Temmuz 2013 Tarihli Üç Kararı Üzerine”, Güncel Hukuk Dergisi, Eylül 2013, s. 37.

b. Silah Kullanılması

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin zor kullanılarak dağıtılması konusunda üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da kolluk güçleri tarafından silah kullanılmasıdır. Bu yetki kapsamında bahsedilen silahtan, daha çok ateşli silahları anlamak gerekir. Bunun yanında bazı müdahale araçlarının ateşli silahlarla aynı etkiyi doğuracak şekilde kullanılması da bu kapsama alınmalıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kolluk güçleri tarafından dağıtılması aşamasında, kolluk güçlerinin bazı durumlarda ateşli silahlar kullanması dolayısıyla yaralanmalar ve hatta ölümler meydana gelebilmektedir. Bu kapsamda, kolluk güçlerinin bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün dağıtılmasında hangi şartlarda ve ne şekilde silah kullanabileceklerinin değerlendirilmesi gerekecektir.

PVSK'nın 16. maddesinin 7. fıkrasında kolluk güçlerinin silah kullanma yetkisinin kapsam ve koşulları yer almaktadır. Buna göre kolluk güçleri, *meşru savunma* halinde; *bedeni güç ve maddi güç ile kıramadığı direniş* karşısında bunu kırmak *amaç ve ölçüsünde*; hakkında tutuklama, gözaltı, zorla getirme kararı, yakalama emri olan kişilerin ya da suçüstü durumundaki şüphelinin yakalanmasını sağlamak amaç ve ölçüsünde silah kullanmaya yetkilidir⁷⁷⁷. 2015 yılında eklenen bir durum⁷⁷⁸ olarak, kolluk güçlerinin kendisine veya başkalarına, işyerlerine, konutlara, kamu binalarına, okullara, yurtlara, ibadethanelere, araçlara ve kişilerin tek tek veya toplu halde bulunduğu açık veya kapalı alanlara molotof, patlayıcı, yanıcı, yakıcı, boğucu, yaralayıcı ve benzeri silahlarla saldıran veya saldırıya teşebbüs edenlere karşı, saldırıyı etkisiz kılmak amacıyla ve etkisiz kılacak ölçüde, silah kullanabileceği de belirtilmiştir⁷⁷⁹.

⁷⁷⁷ SEYHAN/KÜÇÜK, s. 67; DİNÇER, s. 51

⁷⁷⁸ 6638 sayılı Kanun m. 4, R.G. 04.04.2015-29316.

⁷⁷⁹ Bu eklenen fıkradaki düzenlemeler esasen meşru müdafaa halinin kapsamı içerisinde kalmaktadır.

Kolluk güçlerinin silah kullanma yetkisi ancak kendisinin veya başkasının ırz ve canını korumak, silahlı karşı koymayı bastırmak ve kanun kaçaklarını yakalamak amacıyla başka türlü bir sonuca varılamayacağının anlaşılması ve ilgililere gerekli uyarı ve bildirilerin yapılmasından sonra kullanılacak olan bir yetkidir⁷⁸⁰. Bu kapsamda toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılmasında silah kullanılması esas olarak, *bedeni güç ve maddi güç ile kıramadığı direniş* karşısında bunu kırmak *amaç ve ölçüsünde* söz konusu olacaktır. Bunun yanında toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması esnasında kolluk güçlerinin şartları olduğu müddetçe *meşru savunma* hali sınırları içerisinde de silah kullanabileceği unutulmamalıdır.

PVSK'nın 16. maddesindeki düzenlemeye, silah kullanılması ve ateş edilmesinin ayrı ayrı ele alındığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile kolluğun silah kullanma yetkisi ile silahla ateş etme yetkisi ayrı düzenlenmektedir⁷⁸¹. Maddenin 8. fıkrasında, kolluğun, hakkında tutuklama, gözaltı, zorla getirme kararı, yakalama emri olan kişilerin ya da suçüstü durumundaki şüphelilere karşı, silah kullanımından önce ilgili kişiye duyabileceği şekilde “*dur çağrı*”sında bulunması, bu çağrıya uyulmaması halinde önce “*uyarı ateşi*” edilmesi; buna da uyulmazsa artık kişinin yakalanmasını sağlamak amacıyla ve sağlayacak ölçüde “*ateş*” edilebileceği düzenlenmiştir. Bunun yanında 9. fıkradaki düzenlemeye göre; kolluğun, gerek direniş kırma gerek yakalama amacıyla güç ve silah kullanımı sırasında, kendisine karşı silahlı saldırı teşebbüsü halinde, saldırgana karşı söz konusu saldırı tehlikesini etkisiz kılacak ölçüde ve duraksamaksızın, yani dur çağrısı ve uyarı ateşi olmaksızın ateş edebilmesi mümkündür⁷⁸².

⁷⁸⁰ DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 2274-276.

⁷⁸¹ DİNÇER, s. 50.

⁷⁸² SEYHAN/KÜÇÜK, s. 67.

Silah kullanılması kolluğun zor kullanma yetkisinin en ağır şeklini oluşturmaktadır⁷⁸³ ve bundan dolayı zor kullanımının da en son aşamasıdır⁷⁸⁴. Silah kullanılmasının en son çare olduğu, diğer yolların tamamının denendikten sonra başka bir çıkar yol bulunamaması durumunda kullanılması gerektiğine ilişkin uyarıların ve çocuklara karşı özel bir düzenlemenin Kanunda yer almaması eleştirilmektedir⁷⁸⁵. Ancak Polis Vazife ve Salahiyet Nizamnamesinin 17. maddesinde, PVSK 16. maddesi gereğince polisin silah kullanma yetkisinin olduğu hallerdeki silah kullanımının, *ancak ve ancak, başka bir çare kalmadığı hallerde söz konusu olabileceği* ve ayrıca ilgili kişinin mümkün olduğu takdirde *öldürülmeden yaralı olarak yakalanmasına* dikkat edilmesi, kalabalık yerlerde ise silah kullanımından sakınılması gerektiği vurgulanmıştır⁷⁸⁶. AİHS'nin yaşam hakkını düzenleyen 2. maddesinde, *“bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması; bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını sağlama veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasının önlenmesi ve bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması nedenleriyle mutlaka zorunlu olan durumlarda ve orantılı olmak şartıyla güç kullanımına müsaade edilebileceği belirtilmektedir. Aynı şekilde, BM Kanun Adamlarının Zor ve Silah Kullanmalarına Dair Temel İlkelerin 9. maddesine göre de; “kanun adamları kendilerinin ve başkalarının öldürülmelerine veya ağır bir biçimde yaralanmalarına yönelik yakın bir tehlikeye karşı müdafaa halleri ile yaşama karşı ciddi tehdit içeren ağır nitelikte özel suçların işlenmesini önlemek, bu tür bir tehlike gösteren veya emirlere direnen bir kimseyi yakalamak veya böyle bir kimsenin kaçmasını önlemek amacı*

⁷⁸³ OZANALP; s. 67.

⁷⁸⁴ DERDİMAN, Polis Yönetimi ve Hukuku, s. 418.

⁷⁸⁵ GÜZELOĞLU, s. 30.

⁷⁸⁶ SEYHAN/KÜÇÜK, s. 67.

dışında ve bu amaçları gerçekleştirmek için daha hafif yöntemler yetersiz kalmadıkça başkalarına karşı silah kullanamazlar. Her halükarda, sadece yaşamı korumak için kesinlikle kaçınılmaz olduğu zaman kasten öldürücü silah kullanılabilir.”⁷⁸⁷

Silah kullanma yetkisi, bir şahsın öldürülmesi, yaralanması veya hastalanmasına sebebiyet verilmesini değil; kolluğun görevini ifa sırasında karşılaştığı direnişi ya da saldırıyı kırarak görevini yerine getirmesini sağlamak içindir⁷⁸⁸. Direnme halinde direnmeyi bertaraf edebilmek için en son çare olarak silah kullanılabilir. Ancak buradaki silah kullanma, kişiye karşı bir silah kullanma değildir. Bu şekildeki bir silah kullanılması en fazla uyarı niteliğinde bir ateş etmeyi kapsamaktadır. Kolluğun, kişiye yönelik ateş edebilmesi, yakalama ve meşru müdafaa halleri ile sınırlı olmakta ve sadece meşru müdafaa durumunda öldürücü atış yapabilmesi yetkisi bulunmaktadır⁷⁸⁹. Dolayısıyla, diğer hallerde hafif bir yaralamayla, örneğin ayağa ya da ele ateş açılarak etkisiz bırakılabilecek fail ya da şüphelinin yaşamsal organlarına ateş edilmesi gibi bir tedbir uygulanamayacaktır⁷⁹⁰. PVSK’nın 16. maddesinde sözü edilen son iki durumda, ateşli silah kullanımı için bir ön koşul olarak hayati tehlikenin mevcudiyeti ve silah kullanma yetkisinin uygulamasında vücudun hayati bölgelerinin hedef alınmaması gerektiği belirtilmemektedir⁷⁹¹.

Nitekim Anayasa Mahkemesi, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’na eklenen failleri etkisiz kılmak amacıyla doğruca ve duraksamadan hedefe karşı ateşli silah kullanılabilme yetkisi veren ek madde 2 düzenlemesini, Anayasaya aykırı

⁷⁸⁷ Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/293-298.pdf> (25.11.2015)

⁷⁸⁸ OZANALP, s. 66.

⁷⁸⁹ WÜRTENBERGER, s. 35.

⁷⁹⁰ DİNÇER, s. 51.

⁷⁹¹ MUIŽNIEKS, s. 13, p. 52.

bulunarak iptal etmiştir. AYM iptal gerekçesinde; bu maddede, faillerin kullanmaya teşebbüs ettikleri silahın ateşli olup olmadığına bakılmaksızın ve başka türlü etkisiz hale getirilmeleri olanağı gözetilmeksizin küçük bir müdahale ile önlenebilecek olaylarda dahi kolluk güçlerine ateşli silah kullanma yetkisi verildiği; faillerin can güvenliğini daha az tehlikeye sokan yöntemlere başvurulmaksızın doğruca ve duraksamadan hedefe karşı ateşli silah kullanılmasının Anayasa'nın 17. maddesine aykırı olduğunu belirtmiştir⁷⁹².

Barışçıl şekilde gerçekleştirilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, zor ve silah kullanılmasını gerektirecek yukarıda sayılan durumların hiç biri bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Kanuna aykırı olsa dahi barışçıl bir şekilde toplantı ve gösteri yürüyüşü yapan kişilere karşı ölümcül güç kullanımının mutlak bir şekilde zorunlu olduğunu ve göstericileri dağıtmak olan meşru amaç ile orantılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir toplantı ve gösteri yürüyüşünde, silah kullanılmasının çok istisnai durumlarda, özellikle toplantı ve gösteri yürüyüşünün şiddet içermesi ve kolluk güçlerinin veya üçüncü kişilerin can güvenliği için açık ve gerçek bir tehlikenin olması durumlarında, tehlikeyi önleme amacıyla ve önleyecek ölçüde mümkün olması gerekir⁷⁹³. AİHM, bir gösteri yürüyüşü sırasında orantısız güç kullanılması dolayısıyla göstericilerin yaşam haklarına müdahale edilmesi ile ilgili olarak, devletin ölümcül güç kullanımından mümkün olduğunca kaçınması gerektiğini, gösteri yürüyüşünün şiddet içermesi durumunda dahi, kolluk tarafından kullanılan gücün mutlak gerekli ve orantılı olmasını zorunlu koşturmaktadır⁷⁹⁴. Kolluk güçlerinin silah kullanma yetkisini kullanabilecekleri durumlardan biri de ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak

⁷⁹² AYM, 06.01.1999, E. 1996/68, K. 1999/1, R.G. 19.01.2001-24292.

⁷⁹³ KILINÇ, s. 296-297.

⁷⁹⁴ AİHM, *Güleç/Türkiye*(21593/93, 27.07.1998), bkz. KILINÇ, s. 297.

bastırılmasıdır. Ancak ayaklanma ve isyan ifadeleri ile barışçıl toplantı ve gösterilerin birbirine karıştırılmaması gerekmektedir. Barışçıl gösteriler ne kadar geniş ve büyük olursa olsun bir isyan veya ayaklanma kapsamında görülemezler⁷⁹⁵.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılmasında silah kullanılması konusunda değerlendirilmesi gereken bir diğer durum da meşru müdafaa halidir. Burada kolluğun topluluğa müdahalesinde zor kullanma yetkisinin kullanılması söz konusu olduğundan, şartlarının oluşması halinde kolluğun kullandığı yetkiyi meşru müdafaa halinden ziyade bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Diğer bir ifadeyle, kolluğun kullandığı yetki, meşru müdafaa durumundan değil, 2911 sayılı kanun ve PVSK başta olmak üzere kolluk mevzuatından kaynaklanmaktadır. Kolluk personelinin, kamu düzenini bozan veya suç oluşturan bir olaya karşı müdahale etmesi her zaman zor kullanma yetkisi kapsamında değerlendirilmelidir. Bunun yanında doğrudan kolluk personelinin hedef alan saldırılarda meşru müdafaa halinin söz konusu olabileceği ifade edilmektedir⁷⁹⁶. Kolluğun kendisine veya başkasına karşı ölümcül nitelikte bir saldırı bulunmadıkça, hiçbir şartta ölümcül ateş etme yetkisi bulunmamaktadır. Ayrıca silah kullanma yetkilerini kullanan personelin, seçimi ve aldığı eğitimi dolayısıyla göstereceği özen ve becerinin, meşru müdafaa durumunda kalan bireye göre daha fazla olması ve dolayısıyla, kolluk personelinin, meşru müdafaada sınırın heyecan korku ve panikle aşılmasını düzenleyen hükme tabi olmaması gerekmektedir. AİHM içtihadında da, kolluk personelinin görevlerini en iyi şekilde icra edebilmek için gereken psikolojik ve fiziksel yetenekleri ile ahlaki niteliklerini ortaya koymaları gerektiğinden dolayı meşru müdafaada sınırın aşılması durumunun kolluk personeli

⁷⁹⁵ **KARAN**, Ulaş, “Güvenlik Güçlerinin Güç Kullanması Karşısında Yaşam Hakkı” , Güncel Hukuk Dergisi, Ağustos 2013, s. 12.

⁷⁹⁶ **DİNÇER**, s. 49.

açısından her durumda geçerli olmayacağı belirtilmektedir⁷⁹⁷. Meşru müdafaa açısından değerlendirilmesi gereken diğer bir durum, toplantı veya göstericilerin kolluk görevlilerinin haksız veya orantısız müdahalelerine karşı kendilerini savunmaları durumudur. Bu durumda göstericilerin kendilerine karşı haksız veya orantısız güç uygulayan kolluk personeline yönelik olarak, zaman zaman güç kullandıkları görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken durum kolluğa karşı meşru müdafaa durumunun orantılı olması gerektiğidir. Örneğin, kolluğun gaz bombası atmasına karşın Molotof atılmasını orantılı olarak değerlendirmek zordur⁷⁹⁸.

Kolluk personeli, silah kullanma yetkisi verilen söz konusu durumlarda, bu yetkiyi kendiliğinden kullanabilirse de; kural olarak silah kullanma yetkisi üstlerinden gelen emrin yerine getirilmesi suretiyle kullanılmaktadır. Bu durumlarda kolluk personeli emrin hukuka uygunluğunu tartışma imkânına sahip olmamakla birlikte, açıkça görevle ilgisi olmayan, zorunluluk arz etmeyen durumlarda ve amacı aşar nitelikte verilen silah kullanma yetkisinden kaynaklanan sorumluluktan kurtulamayacaktır⁷⁹⁹. Anayasanın 137. maddesi uyarınca, kolluk personeli, üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmeyecek ve bu aykırılığı o emri verene bildirecek, ancak emirde yazılı olarak ısrar edilirse, emri yerine getirecektir. Konusu suç teşkil eden emir ise hiçbir şekilde yerine getirilemeyecektir⁸⁰⁰. Ancak aynı Anayasa hükmünün son fıkrasındaki, askeri hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar kapsamında PVSK’da düzenleme

⁷⁹⁷ AİHM, *Aydan/Türkiye*(16281/10, 12.03.2013), p.93-103.

⁷⁹⁸ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 112.

⁷⁹⁹ DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 275.

⁸⁰⁰ ERYILMAZ/BOZLAK, s. 230.

yapılmıştır. PVSİ'nın 2. maddesinde “Umuma açık yerlerde yapılan her türlü toplantı veya yürüyüşlerde veya törenlerde bozulan düzeni sağlamak için, verilen sözlü emirlerin derhal yerine getirilmesi gerektiği ve bu emirlerin yazılı olarak verilmesinin istenilemeyeceği düzenlenmiştir. Bu durumda kolluk personeli aldığı emirlerin hukuka aykırı olduğu kanısına varırsa ne yapacaktır? Burada, üstün emri hukuka uygun olmasa bile, son söz emirden birinci derece sorumlu olan üste ait olduğundan, astın görevi sadece onu uyarmak ve görüşlerini bildirmektir⁸⁰¹. Bu uyarıya rağmen amirin emrinde yazılı olarak ısrar etmesi üzerine emir yerine getirilir⁸⁰². Bu hallerde emrin yerine getirilmesinden doğabilecek sorumluluk emri verene aittir.

Bununla birlikte konusu suç teşkil eden emirlerde durum farklı olacaktır. Çünkü Anayasa açık bir ifadeyle konusu suç teşkil eden emirlerin hiçbir şekilde yerine getirilemeyeceğini düzenlemektedir⁸⁰³. Burada Anayasal düzenlemenin sistematığı dikkate alındığında, istisnaların belirtildiği son fıkranın konusu suç teşkil eden emrin yerine getirilmeyeceğini düzenleyen fıkrayı da kapsadığı düşünülebilir⁸⁰⁴. Dolayısıyla da PVSİ'nın 2. maddesinin Anayasa m. 137/3 kapsamında bir istisna olduğu ve konusu suç teşkil etmesi halinde dahi derhal uygulanacağı söylenilebilir. Buna karşın, konusu suç teşkil eden emrin uygulanamayacağına ilişkin hükmün sistematik olarak ikinci fıkrada yer almasına rağmen, üçüncü fıkradaki istisnaları da kapsayacak şekilde yorumlanması gerektiği ifade edilmektedir⁸⁰⁵. Ayrıca PVSİ m.2/son'da sayılı

⁸⁰¹ ÖZAY, Günışığında Yönetim, s. 157.

⁸⁰² Burada, kolluk personelinin emrin hukuka aykırılığı yönünde bir kanısının olması durumunda, her ne kadar emrin derhal yerine getirilmesi ve yazılı olarak istenilemeyeceği açıkça düzenlenmiş olsa da, kolluk personelinin en azından sözlü olarak amirini hukuka aykırılık konusunda uarması gerektiği de ifade edilmektedir, bkz. ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 108.

⁸⁰³ AVCI, Gökmen, “Zor Kullanma Yetkisine İlişkin Sınırın Aşılması”, Terazi Hukuk Dergisi, Y.5, S.52, s. 96.

⁸⁰⁴ DEĞİRMENCİ, Olgun, “Türk Ceza Hukukunda Kusurluluğu Kaldıran Neden Olarak Amirin Emrini İfa”, TAAD, Y.3, S.10, 2012, s. 469.

⁸⁰⁵ ÖZAY, Günışığında Yönetim, s. 156; DEĞİRMENCİ, s. 469.

durumlarda verilecek sözlü emirlerin derhal yerine getirileceği ve bu emirlerin yazılı olarak verilmesinin istenemeyeceği düzenlenmekle, esasen hukuka aykırı emre bir istisna olarak getirildiği anlaşılmaktadır. Bu düzenleme ile kamu düzeni ve güvenliği açısından ivedi hallerde sözlü olarak verilecek emirlerin derhal yerine getirilmesi istenmekte ve hukuka aykırı emirde olduğu gibi emrin yazılı olarak istenilmesi aşaması kaldırılmaktadır⁸⁰⁶. Bu şekilde Anayasa m. 137/1 için getirilmiş ve sadece amir tarafından verilen sözlü emrin derhal yerine getirileceğini düzenleyen bir istisnanın dar yorumlanması gerekir.

Toplu kuvvet kullanmaya yönelik müdahale emri almış kolluk personelinin, eylemin kötü muamele veya işkence gibi suçları oluşturma ihtimali karşısında, 1982 Anayasası'nın 137/2 ve buna paralel 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 24/3 hükümleri gereği konusu suç teşkil eden emri yerine getirmemesi gerekecektir. Aksi halde emri veren amirin ve zor kullanan polisin sorumluluktan kurtulamayacağı açıktır⁸⁰⁷. Avrupa Konseyi Polis Bildirisi⁸⁰⁸ ile amirin emrinin kanunlara uymaması durumunda polisin ne yapması gerektiği düzenlenmiştir. Bildiride, *“polisin bir kimseye işkence ve diğer ceza veya insanlık dışı veya alçaltıcı muamele yapmasını içeren emirleri yerine getiremeyeceği ifade edilmektedir. Söz konusu durumlar her koşulda yasaklanmış olduğundan polisin bu kurala uyması aynı zamanda bir yükümlülüktür”*⁸⁰⁹. Avrupa Polis Etiği Kurallarının⁸¹⁰ 39. maddesine göre de; polis memurları üstleri tarafından usulüne uygun olarak verilen emirleri yerine getirmek

⁸⁰⁶ ÖZGENÇ, İzzet, Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler, Seçkin Yayınları, Ankara 2014, s. 407.

⁸⁰⁷ FIRAT, s. 773; ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 108.

⁸⁰⁸ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından, 1 Şubat 1979 tarihinde 690 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

⁸⁰⁹ OSMANOĞLU, Uluslararası Belgeler Işığında Polis ve Vatandaş İlişkisi, s. 1566.

⁸¹⁰ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 19 Eylül 2001 tarihinde kabul edilen (2001) 10 Sayılı Tavsiye Kararı.

yükümlülüğündedir. Ancak, polis açıkça kanuna aykırı olan emirleri yerine getirmemelidir⁸¹¹.

III. İdarenin Müdahalelerinin(Yetkilerinin) Sınırları

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin idarenin sahip olduğu yetkiler yukarıda ayrıntılı değerlendirilmiştir. İdarenin, genel olarak kolluk yetkisi kapsamına dâhil olan bu yetkileri şüphesiz sınırsız değildir. İdarenin kamu düzenini sağlamak amacıyla, kamu gücünü kullanarak gerektiğinde zor ve silah kullanmaya kadar varabilen bu yetkilerinin kullanılmasında bir takım sınırlamalara tabi olacağı muhakkaktır⁸¹².

İdarenin kolluk faaliyeti kapsamında sahip olduğu yetkilerin sınırları genel olarak Anayasal sınırlar ve idari işlem rejiminden kaynaklanan sınırlar şeklinde iki başlık altında incelenmektedir⁸¹³. Anayasanın temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin getirdiği düzenlemeler ve sınırlandırmanın sınırını oluşturan güvenceler esas olarak yasama organına yönelik olmakla birlikte idareyi de bağlamaktadır. Bu kapsamda, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yapılacak olan müdahalelerin, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla yönelik olarak kanunla öngörülmesi, hakkın özüne dokunmaması, Anayasanın sözüne ve ruhuna aykırı olmaması, laik Cumhuriyetin ve demokratik toplum gereklerine ve

⁸¹¹ OSMANOĞLU, Uluslararası Belgeler Işığında Polis ve Vatandaş İlişkisi, s. 1569.

⁸¹² AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 583.

⁸¹³ İdare Hukuku kaynaklarında daha çok, idari işlem rejiminden kaynaklanan sınırlar, Kolluk yetkilerinin öteki sınırları olarak nitelendirilmekle birlikte, incelendikleri alt başlıklar idari işlemlerin unsurlarını oluşturmaktadır, bkz. GÜNDAY, s. 314-315; GİRİTLİ/BİGEN/AKGÜNER/BERK, s. 1003-1005.

ölçülülük ilkesine uygun olması gerekmektedir⁸¹⁴. Bunun yanında idarenin sahip olduğu bu yetkiler idari işlem ve eylemler aracılığı ile kullanılması dolayısıyla da tüm idari işlem ve eylemler gibi hukuka uygun olarak kullanılmak zorundadırlar⁸¹⁵. İdari işlemler gibi kolluk işlemlerinin de, yetki, şekil, sebep, konu ve amaç ögeleri açısından hukuka uygunlukları, bu işlemlerin sınırlarını oluşturmaktadır. İdarenin toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde kamu düzenini sağlamak ve korumak amacıyla sahip olduğu yetkilerinin sınırları açısından, daha önceki bölümlerde değerlendirilen konular açısından tekrara düşmemek amacıyla bu bölümde yalnızca uygulama açısından en sorunlu alanlardan olan amaç unsuru ve ölçülülük ilkesine aykırılıklar üzerinde durulacaktır.

A. İdare Sahip Olduğu Yetkileri Ancak Kamu Düzenini Sağlamak ve Korumak Amacıyla Kullanmalıdır

İdare, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin yetkilerini idari işlem ve eylemler aracılığı ile kullanacağından, bu yetkiler dolayısıyla yapılan işlem ve eylemlerin de, tüm idari işlem ve eylemler gibi hukuka uygun olması aranacaktır⁸¹⁶. Tüm idari işlem ve eylemler gibi, kolluk alanındaki işlem ve eylemler de, yetkili organ ve makamlarca, belirlenen şekil ve usul kurallarına uygun olarak, kanunda öngörülen hukuki neden ile ve özel bir amaç öngörülmemiş ise kamu yararı amacıyla yapılır⁸¹⁷. Kolluk yetkilerinin amacı genel olarak kamu yararını sağlamak olmakla birlikte, özel olarak da kamu düzeninin sağlanması, korunması ve bozulduğunda yerine

⁸¹⁴ GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt II, s. 567-582.

⁸¹⁵ GİRİTLİ/BİGEN/AKGÜNER/BERK, s. 997.

⁸¹⁶ GİRİTLİ/BİGEN/AKGÜNER/BERK, s. 997.

⁸¹⁷ GÖZÜBÜYÜK/TAN, s. 699.

getirilmesidir⁸¹⁸. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin idarenin sahip olduğu yetkiler incelenirken, bu yetkilerin, kim tarafından, ne şekilde ve hangi hallerde kullanılacakları genel olarak belirtilmiş olduğundan, bu bölümde idarenin sahip olduğu bu yetkilerin amacına uygun olarak kullanılması gerektiği üzerinde durulacaktır.

Kolluk eylemlerinde amaç unsuru, kolluk yetkilerinin sınırına ilişkin her zaman ve her yerde geçerli bir kural olarak nitelendirilmektedir⁸¹⁹. İdare kamu düzeni amacı dışında, kamu hizmetlerini yürütmek, kamu mallarını korumak ya da mali yarar sağlamak gibi amaçlarla kolluk alanındaki yetkilerini kullanamaz⁸²⁰. Kamu esenliği, güvenliği ve sağlığından başka bir amaç taşıyan tüm kolluk işlem ve eylemleri yetki saptırması teşkil etmesi dolayısıyla hukuka aykırıdır⁸²¹. İdare kolluk yetkilerini, kamu düzeni dışında kamu yararı içeren durumlarda dahi kullanamadığına göre, özellikle siyasal ve dinsel amaçlarla ya da üçüncü kişilere özel çıkarlar sağlamak için kesinlikle kullanamayacaktır⁸²². İdari kolluk, sadece kamu düzeninin sağlanması ve korunması ile ilgili durumlarda temel hak ve özgürlüklere müdahale edebileceğinden, bazı durumlarda, suç olmasına rağmen kamu düzeni açısından tehlike taşımayan eylem ve durumlara karışamaz⁸²³.

Bu kapsamda idarenin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin yetkilerinin kullanılması da, kamu düzeninin korunması, bozulmasının önlenmesi amacına yönelik olmalıdır. Diğer bir ifadeyle, kamu düzeni dışındaki hiçbir amaç ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahalede bulunulmaması gerekmektedir. Ancak ne var ki,

⁸¹⁸ DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 260; GÜNDAY, s. 314.

⁸¹⁹ ÖZAY, İl Han, “İdari Kolluk Eylemlerinde Amaç”, İÜHFM, C.45, S.1-4, s. 316.

⁸²⁰ DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 260.

⁸²¹ KIRATLI, s. 42; GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt II, s. 583.

⁸²² DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 261.

⁸²³ DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 251.

uygulamada, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kamu düzeni amacı dışındaki sebep ve saiklerle de engellendikleri görülmektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, toplumun hoşnutsuzluklarını, problemlerini, memnuniyetsizliklerini, şikâyetlerini dile getirmek, duyurmak ve farkındalık oluşturmak için kullandığı bir araç olarak toplumun emniyet sübabı olarak nitelendirilmektedir⁸²⁴. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı her zaman ve her yerde ekonomik açıdan zor durumda bulunan kitlelerin haklarını aramak için başvurdukları ve faydalandıkları ucuz, kolay, pratik, elverişli ve etkili bir baskı yöntemidir⁸²⁵. Bu kapsamda toplantı ve gösteri yürüyüşleri, sokakta siyaset yapılmasının⁸²⁶ ve parlamento dışında siyasal iktidara muhalefet⁸²⁷ etmenin bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde belli başlı parlamento dışı muhalefet odaklarını oluşturan dernek, sendika ve çeşitli meslek kuruluşlarının amaçlarına ulaşmak için başvurdukları en önemli eylemlerden birisi toplantı ve gösteri yürüyüşleridir⁸²⁸. 2013 yılı Haziran ayında gerçekleşen Gezi Parkı Protestoları, gençlik önderliğinde halk tarafından gerçekleştirilen parlamento dışı bir muhalefet örneği olarak nitelendirilmektedir⁸²⁹. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri bu siyasal nitelikleri dolayısıyla, siyasal iktidarlar tarafından hoş karşılanmamakta, sürekli olarak engellenmeye çalışılmaktadır. Siyasal iktidar, tamamen barışçıl olan, kamu düzeni için herhangi bir tehdit oluşturmayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerini dahi muhalif olmaları dolayısıyla bir sorun olarak

⁸²⁴ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 80.

⁸²⁵ SUNAY, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları, s. 182; ZENGİN, Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, 5.Toplanma Hürriyeti Demokrasi İlişkisi.

⁸²⁶ UYSAL, s. 80.

⁸²⁷ ATALAY, s. 65.

⁸²⁸ ATALAY, s. 66.

⁸²⁹ **YILMAZ TURGUT**, Nükhet, Gezi Parkı Muhalefeti ve Çevreci Demokrasi, Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji Dergisi, S. 1372, Ankara 2013, s. 4.

görmekte ve idarenin ve kolluğun sahip oldukları yetkileri bu doğrultuda kullanmaktadır. Oysa kamu düzeni kavramının belirli bir ideolojik içeriği yoktur. Kamu düzenini korumak belli bir ideolojiyi değil sosyal ve hukuki düzenliliği korumak anlamına gelmelidir⁸³⁰. Bu durum öncelikle idarenin toplantı ve gösteri yürüyüşü mekânlarını belirleme yetkisinde ortaya çıkmaktadır. İdari makamlar şehir merkezlerinden uzak, ulaşım sıkıntıları olan alanları toplantı ve gösteri yürüyüşlerine tahsis ederek, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin etkisini azaltma amacı doğrultusunda hareket etmektedirler. Diğer taraftan, idarenin sahip olduğu erteleme ve yasaklama yetkilerinin, özellikle muhalif toplantı ve gösteri yürüyüşleri açısından sıklıkla ve kolaylıkla kullanıldığı yadsınamaz bir gerçektir⁸³¹. Bu noktada erteleme ve yasaklama gibi tedbirlerin kullanılması için kamu düzenine yönelik ciddi tehlikelerin bulunması şartının idare tarafından soyut değerlendirme ve risklere dayanılarak varsayılması, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin görünürde kamu düzeni gerekleri ile ertelendikleri ya da yasaklandıkları izlenimini uyandırmaktadır. Her ne kadar, görünürde kamu düzeni gerekleri amacıyla alınan bu kararlar yargı denetimi sırasında iptal edilse⁸³² de, yapılmak istenen toplantı ve gösteri yürüyüşünün güncelliğini yitirmesi ve etkisizleştirilmesi amacı gerçekleşmiş olmaktadır.

Siyasal iktidara muhalefetin etkisizleştirilmesi amacından başka, kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması esnasında kullanılan gücün orantısızlığı, yapılan müdahalenin, bozulan kamu düzenini tekrardan sağlamak ve direnenleri

⁸³⁰ TANÖR, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası, s. 140.

⁸³¹ İktidara muhalif çizgideki bir müzik grubunun konserleri “toplumun tepkisine yol açıp, infial yaratabileceği” gerekçesiyle Valilik tarafından yasaklanabilmiştir, bkz. <http://www.cnnturk.com/kultur-sanat/muzik/istanbul-valiligi-grup-yorum-konserini-yasakladi> (25.02.2016); yine bir siyasi partinin organize ettiği barış mitingi benzer gerekçelerle valilik tarafından yasaklanmıştır, bkz. <http://www.milliyet.com.tr/hadepin-baris-mitingine-izinyok/siyaset/haberdetayarsiv/29.08.2001/81413/default.htm> (25.02.2016)

⁸³² <http://www.birgun.net/haber-detay/grup-yorum-konserine-yasak-kalkti-83602.html> (25.02.2016)

etkisizleştirmekten çok, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılanları cezalandırmak amacıyla yapıldığını göstermektedir. Ancak, kolluk hiçbir zaman cezalandırma amacı ile kuvvet kullanamaz. Kolluğun zor kullanma yetkisinin amacı, verilen talimatlara uygun davranılmasını sağlamak veya karşılaşılan direnişe son vermektir. Toplantı veya gösteri yürüyüşünün kanuna aykırı olması, hatta şiddet içermesi durumunda dahi kolluk direnenleri cezalandırma amacıyla hareket edemez⁸³³. Toplumsal olayları kontrol altına almadaki amaç, karışıklığa katılanların cezalandırılması veya bastırılması değil, bozulan düzenin sağlanmasıdır. Bu noktada güvenlik güçlerinin, kişisel duygular ve politik inançlar ne olursa olsun tarafsız kalması zorunludur⁸³⁴. Ayrıca, kolluk güçlerinin zor kullanması, kullanılan gücün şiddetinin ve yoğunluğunun orantılı olmaması dolayısıyla, o anda ve sonrasında toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılımı caydırıcı ve cezalandırıcı nitelikte olmamalıdır⁸³⁵. Bu durumda kolluk kuvvetlerinin sahip oldukları zor kullanma yetkisinin çok şiddetli ve orantısız olması ve adeta bir güç gösterisine dönüşmesi, psikolojik olarak bireylerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmasını engelleyebilir.

B. İdare Sahip Olduğu Yetkileri Ölçülülük İlkesine Uygun Olarak Kullanmalıdır

Kolluk yetkilerinin temel hak ve özgürlüklere müdahale niteliğinde olması dolayısıyla, Anayasada temel hak ve özgürlüklere ilişkin yer alan güvenceler kolluk yetkilerinin de sınırını oluşturmaktadır⁸³⁶. Anayasanın 13. maddesi uyarınca, temel

⁸³³ GÜZELOĞLU, s. 84; GEZİ PARKI OLAYLARI, s. 35.

⁸³⁴ ARDA/ÇALIŞKAN, s. 43.

⁸³⁵ BECERİK, s. 177.

⁸³⁶ GÜNDAY, s. 310; AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s. 584; GÖZÜBÜYÜK/TAN, s. 698; GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt II, s. 567.

hak ve özgürlükler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir ve bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz. Bu maddede sayılan sınırlar öncelikle yasama organına yönelik olmakla birlikte, genel olarak temel hak ve özgürlüklere yapılacak olan tüm müdahalelere ilişkindir. Bu kapsamda, idare de kolluk yetkilerini sayılan bu sınırlamalara uygun olarak kullanmak zorundadır. Anayasanın temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin öngördüğü sistem genel olarak birinci bölümde incelenmiştir. Burada ise toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin idarenin sahip olduğu yetkilerin kullanılmasında en çok ihlal edilen ölçülülük ilkesi üzerinde durulacaktır.

Ölçülülük ilkesi, temel hak ve özgürlüklerin kanun koyucu tarafından düzenlenmesinde ve bu düzenlemelerin idare tarafından uygulanmasında, kullanılan araçlar ile ulaşılmak istenen amaç arasında bir denge, uyum gerekliliği olarak tanımlanmaktadır⁸³⁷. Bu ilke amaç-arac arasındaki dengenin tespitinde kullanılan üç alt kavramı kapsamaktadır. Bu alt kavramlar, “*elverişlilik*”, “*gereklilik*”, ve “*oranlılık*”tır⁸³⁸. Bu kapsamda, temel hak ve özgürlüklere getirilecek bir sınırlama veya müdahalede, alınacak olan tedbirlerin, ulaşılmak istenen amaç açısından zorunluluk derecesinde gerekli olması, bu tedbirlerin amaca ulaşmada elverişli olması ve bireye verilecek zararlar kamunun elde edeceği yarar arasında bir orantının bulunması ölçülülük ilkesinin gereğidir⁸³⁹. İdarenin kolluk faaliyetlerinde amaç,

⁸³⁷ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 186.

⁸³⁸ GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt II, s. 577; OĞURLU, s. 36; İŞGÖREN, s. 94; AYM, 23.06.1989, E. 1988/50, K. 1989/27, R.G. 04.10.1989-20302; AYM, 23.06.1998, E. 1998/32, K.1998/27.

⁸³⁹ ERDEM, s. 985; GÖZLER, İdare Hukuku, Cilt II, s. 577-578.

kanunda öngörülen sınırlama sebebini, bu kapsamda da daha ziyade kamu düzenini, araç ise, idarenin kanunda belirtilen amaca ulaşması için yine kanunda belirtilmiş olan tedbirleri ifade etmektedir⁸⁴⁰. İdarenin kolluk faaliyetlerindeki amacı aşağıda belirtileceği üzere kamu düzeninin sağlanması ve korunmasıdır. İdare bu amaç çerçevesinde, ilgili kanunda kendisine tanınan yetkileri kullanarak gerektiğinde temel hak ve özgürlüklere müdahalelerde bulunabilir. Kolluk yetkilerine dayanılarak kullanılan zorun ulaşılmak istenen amaç ile doğrudan orantılı olması, kaba kuvvet olarak nitelendirilmesini engellemekte ve meşruluğunu sağlamaktadır⁸⁴¹. Bu doğrultuda idarenin, temel hak ve özgürlüklere müdahalede bulunacağı faaliyet araçlarını seçmesinde ve bu araçların uygulanması aşamasında ölçülülük ilkesi önemli bir işlev görmektedir⁸⁴².

Ölçülülük ilkesi, idarenin yetkilerinin sınırını oluşturmakla birlikte özellikle temel hak ve özgürlüklerin korunması alanında bir ölçü norm olarak kullanılmakta ve hukukun genel ilkeleri arasında yer almaktadır⁸⁴³. İdarenin kolluk yetkilerini kullanırken, bireyin menfaati ile kamunun menfaati arasında bir denge oluşturması takdirine yön vermesi açısından da ölçülülük, önemli bir kriter olmaktadır⁸⁴⁴. Bu ilke, idarenin temel hak ve özgürlükler alanında işlem ve eylemlerde bulunurken nereye kadar gidebileceğinin bir sınırını çizmektedir⁸⁴⁵. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin idarenin yetkileri göz önüne alındığında, bu yetkilerin tamamının hakka yönelik bir sınırlama niteliğinde olduğu açıktır. Bu yetkilerin idare tarafından kullanılması

⁸⁴⁰ YILDIRIM/YASİN/KARAN/ÖZDEMİR/ÜSTÜN/OKAY TEKİNSOY, s. 717.

⁸⁴¹ ÖZAY, İdari Kolluk Eylemlerinde Amaç, s. 316.

⁸⁴² ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 190.

⁸⁴³ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 187, RUMPF, s. 46.

⁸⁴⁴ RUMPF, Christian, “Ölçülülük İlkesi ve Anayasa Yargısındaki İşlevi ve Niteliği”, Anayasa Yargısı, C. 10, Y. 1993, s. 46-47.

⁸⁴⁵ OĞURLU, s. 71.

öncelikle kanunda belirtilen şartların oluşmasını gerektirmekle birlikte, salt kanundaki düzenlemelere uyulması yeterli değildir. İdarenin genel olarak kolluk faaliyeti kapsamındaki yetkilerinin kullanılmasında Anayasal bir ilke olan ölçülülük ilkesi doğrultusunda hareket etmesi gerekecektir. Diğer bir ifadeyle, idare, tüm şartları oluşmuş olmasına rağmen yetkisini kullanırken alacağı tedbirin aynı zamanda ölçülü olup olmadığını değerlendirmek zorundadır. İdarenin, kanunda belirtilen amaca ulaşmak için hangi tedbirin elverişli olduğunun seçiminde ve zorunlu ve elverişli olduğu düşünülerek seçilen tedbirin uygulamasında ölçülülük değerlendirmesi yapması Anayasal zorunluluktur. Özellikle, toplantı ve gösteri yürüyüşleri gibi kolektif özgürlüklerin, kullanım ortam ve koşullarının yalnızca pozitif hukuk kurallarıyla değil, siyasal irade ile de belirlendiği⁸⁴⁶ göz önüne alındığında, ölçülülük ilkesi kolluk yetkilerinin kullanılmasında temel bir kriter olmak durumundadır.

Örneğin, toplantı ve gösteri yürüyüşü yerlerinin belirlenmesinde ölçülülük ilkesi doğrultusunda hareket edilmesi gerekir. Bir cadde veya meydanın, yolcu ve araç trafiği bakımından önemli ve yoğun olması dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşlerine tamamen kapatılması, ulaşılmak istenen amaç ile hakkın kullanılmasına yapılan müdahale açısından orantısızdır⁸⁴⁷. Burada idare, ölçülülük ilkesi doğrultusunda, söz konusu alanların bazı bölümlerinde trafik açısından gerekli düzenlemeleri yapmalı ve toplantı ve gösteri yürüyüşleri alanlarını belirlemelidir. Ayrıca, kamu düzeninin bozulmaması ve günlük yaşamın aksamaması adına toplantı ve gösteri yürüyüşleri için şehir merkezlerinden uzak, تنها ve ulaşım imkânı bulunmayan yerlerin belirlenmesi, sonuçları itibariyle toplantı ve gösteri yürüyüşü

⁸⁴⁶ KABOĞLU, Dernek ve Toplantı Özgürlükleri, s. 128.

⁸⁴⁷ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 190.

hakkının etkisiz kalmasına yol açacak nitelikte olması dolayısıyla ölçülülük ilkesine uygun düşmemektedir.

Bunun yanında kamu düzeninin bozulması veya bozulacağına ilişkin gerçek, somut ve yakın tehlikelerin varlığı halinde, idarenin hangi tedbirleri uygulayacağı da ölçülülük ilkesi çerçevesinde belirlenmelidir. Örneğin Valinin, bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklama yetkisini kullanırken, öncelikle kamu düzenini sağlama amacına başka bir tedbir ile ulaşip ulaşamayacağını değerlendirmesi gerekecektir. Tehlikenin boyutuna göre, kolluk personelinin sayısının arttırılması, birtakım araçlarla güvenlik alanlarının oluşturulması, toplantı ve gösteri yürüyüşleri alanlarında önleme aramalarının yapılması ile bu tehlikenin önlenmesi mümkün ise yasaklama tedbirine başvurulamaması gerekir. Alınan veya alınacak tüm tedbirlere rağmen söz konusu tehlikenin önlenemeyeceğinin anlaşılması üzerine ise, yine yasaklama tedbiri yerine öncelikle erteleme tedbirinin, önlenmek istenen tehlike açısından elverişli olup olmadığının değerlendirilmesi zorunluluktur⁸⁴⁸. Bu şekilde, uygulanacak tedbirler arasında, amaca ulaşmada elverişli olmakla birlikte hakkın kullanılmasına en az etki edebilecek tedbir değerlendirilmesi yapılmadan, doğrudan en ağır tedbirin uygulanması Anayasanın öngördüğü ölçülülük ilkesine aykırılık oluşturur. Ertelme yetkisi açısından ölçülülük değerlendirmesinin yapılması gereken diğer bir durum ise erteleme sürelerinin belirlenmesidir. Kanunda belirtilen erteleme süreleri maksimum süreyi göstermelerine rağmen uygulamada, herhangi bir değerlendirme ve gerekçelendirme yapılmaksızın bu sürelerin sonuna kadar kullanıldığı görülmektedir. Kanunda belirtilen sürelerin, ulaşılmak istenen amaca elverişli olan en kısa süre olarak belirlenmesi ölçülülük ilkesinin gereğidir. Bu doğrultuda, aynı gün içerisinde

⁸⁴⁸ Danıştay, 10. D, 15.9.2008, E. 2006/946, K. 2008/6084(KİBB)

yapılacak olan başka bir toplantı sebebiyle ertelemenin söz konusu olduğu durumlarda, erteleme süresinin 1 veya 2 gün olması ulaşılmak istenen amaç için yeterli olabilecektir. Aynı şekilde, kamu düzeninin ciddi ölçüde bozulacağı tehlikesinin, birkaç gün içinde alınacak önlemlerle giderilmesinin mümkün olduğu durumlarda da, 1 aylık erteleme süresinin sonuna kadar kullanılması yerine toplantı ve gösteri yürüyüşünün birkaç gün sonraya ertelenmesi ile ulaşılmak istenen amaç gerçekleşecektir.

Ölçülülük ilkesinin konumuz açısından en önemli olduğu alan ise kuşkusuz toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin zor kullanılarak dağıtılması durumudur. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin zor kullanılarak dağıtılmasında, kolluk güçleri, gerek zor kullanma araçlarının seçiminde gerekse kullanılacak olan gücün derecesinde ölçülü olmak zorundadırlar. Zor kullanılmasında ölçülü olunması zorunluluğu hem Anayasa hem de zor kullanma yetkisini düzenleyen 2559 sayılı PVSK'dan kaynaklanmaktadır. PVSK'da yer alan düzenlemede, zor kullanmanın, direnmenin mahiyetine ve derecesine göre, direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde kademeli olarak artan nispette olacağı belirtilmiştir⁸⁴⁹. Bu doğrultuda kolluk güçlerinin bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü zor kullanarak dağıtması esnasında, direnmenin mahiyeti, direnen kişi sayısı, korunmak istenen değer veya ulaşılmak istenen amaç ile orantılı olarak ve kişi hak ve özgürlüklerini en az kısıtlayıcı yöntemi seçmeleri gerekmektedir⁸⁵⁰. Zor kullanılmasında, ölçülülük ilkesinin ilk gereği; somut olayın özelliklerine ve ulaşılmak istenen amaca göre hangi kademe ve hangi araçlarla zor kullanılacağıının belirlenmesidir. Zor kullanmada önemli olan, aşırı güç kullanılmamasıdır. Eğer tehdit

⁸⁴⁹ 2559 sayılı PVSK m. 16.

⁸⁵⁰ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 191.

daha az zarar verebilecek bir araç ile bertaraf edilebilecekse öncelikle o araç kullanılır. Diğer bir ifadeyle kuşun tankla vurulmaması gerekir⁸⁵¹. Örneğin, sadece beden gücü ile kırabilecek bir direnmenin cop veya basınçlı su kullanarak kırılması, direniş göstermeksizin dağılmakta olan topluluğa gaz sıkılması⁸⁵², plastik mermi⁸⁵³ ile doğrudan hedef alarak müdahale edilmesi “*orantısız güç kullanılması*” anlamına gelir⁸⁵⁴. Bu noktada, toplumsal olaylarda zor kullanma kademelerinin değerlendirmesini ve kullanılacak olan araçların seçimini yapacak olan kolluk amirinin müdahalenin gerekli, ulaşılmak istenen amaca elverişli araçlarla ve orantılı olarak kullanılması⁸⁵⁵ konusunda son derece dikkatli olması gerekecektir. Toplumsal olaylara müdahalede kullanılan araçların seçimindeki ölçülülüğün yanında, zor kullanılması esnasında uygulanan kuvvetin de ölçülü olması gerekir. Kolluk güçleri, gerek bedeni kuvvet gerekse maddi kuvvet uygulamalarında, direnen ya da saldıran göstericilere karşı, etkisiz hale getirme ve dağıtma amacını aşan derecede müdahalede bulunamazlar. Toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin dağıtılması için kullanılan biber gazının, tazyikli suyun miktarı ve şiddetinin dağıtma ve etkisiz hale getirme amacıyla orantılı olması zorunludur. Kamuoyunda Gezi Parkı Olayları olarak bilinen protesto gösterilerinde, 130000’i aşkın gaz bombası kullanılması ve bunların sonucunda 8000 civarında kişinin yaralanmış olması dikkate alındığında, kolluk güçlerinin zor kullanılmasında orantılılık unsurunu yeterince önemsemedikleri anlaşılmaktadır⁸⁵⁶.

⁸⁵¹ WÜRTENBERGER, s. 32.

⁸⁵² <http://www.hurriyet.com.tr/evlat-acisina-yine-biber-gazi-20661175> (29.02.2016)

⁸⁵³ ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ, GEZİ PARKI EYLEMLERİ, s. 24.

⁸⁵⁴ İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Toplantı Gösteri Yürüyüşü ve Hakkı Özel Broşürü, İstanbul 2014, s. 11.

⁸⁵⁵ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 80.

⁸⁵⁶ ALTIPARMAK, Gezinin Hatırlattığı Hak: Barışçıl Toplantı, bkz. <http://bianet.org/bianet/toplum/148157%C2%ADgezi%C2%ADnin%C2%ADhatirlattigi%C2%ADhak%C2%ADbariscil%C2%ADtoplanti> (29.02.2016); Kolluk güçlerinin toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde gösterdiği bu aşırılığın sebepleri olarak, mesleki beceri, alınan eğitim, kolluk güçlerinin

Ölçülülük ilkesinin koruyucu etkisi daha çok kendisini yargı denetiminde göstermektedir. Çünkü idarenin ölçülülük ilkesine uygun hareket edip etmediği ancak söz konusu müdahalenin yargı mercileri tarafından denetlenmesi sonucunda ortaya çıkabilmektedir⁸⁵⁷. Ölçülülük denetiminde ilk adım başvuru amacının tespiti. Konumuz açısından kolluk yetkilerinin kullanılmasının en genel amacı ise kamu düzeninin sağlanmasıdır. Bu genel amacın kullanılan yetki ve uygulanan tedbirin niteliğine göre; trafik akışının aksamaması, karşıt göstericilerin çatışmalarının önlenmesi, şiddet uygulayan göstericilerin etkisiz hal getirilmesi ya da direnen göstericilerin dağıtılması gibi özel amaçlara indirgenmesi de söz konusu olmaktadır. Kolluk yetkileri açısından yapılacak ölçülülük denetiminin de bu özel amaçların esas alınarak yapılması gerekmektedir. Amanın tespitinden sonra ise, idarenin kullandığı kolluk yetkisi veya tedbirinin, söz konusu amaç bakımından elverişli, gerekli ve orantılı olup olmadığı değerlendirmesi yapılacaktır⁸⁵⁸. Kolluk yetkileri bakımından yapılacak ölçülülük denetimi, ulaşılmak istenen amaç ile kullanılan yetki veya tedbirin karşılaştırması ve dengelenmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, ölçülülük ilkesi, idarenin yasaların verdiği seçim ya da değerlendirme yapma yetkisini kullanımına yön vermektedir⁸⁵⁹. Dolayısıyla, kolluk yetkileri açısından yapılacak olan ölçülülük değerlendirmesi, idarenin takdir yetkisinin denetlenmesini sağlamaktadır. Bunun yanında, ölçülülük ilkesi, ulaşılmak istenen amaca en uygun, elverişli aracın seçimini de kapsadığı için bu kapsamda yapılacak denetimin yerindelik denetimini de

eylemcileri algılayış biçimi ve denetimi sayılmaktadır. Bunlardan en önemlisi ise kolluk personelinin kendisini devlet ile özdeşirmesi ve eylem yapanları daha çok illegal bir örgütün uzantısı veya maşası olarak nitelendirmesidir. Kolluk güçlerinin toplumsal olaylardaki tutumlarının sebepleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. UYSAL, s. 86-91.

⁸⁵⁷ ANAYURT, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, s. 192.

⁸⁵⁸ OĞURLU, s. 96.

⁸⁵⁹ ERDEM, s. 990; OĞURLU, s. 101.

kapsamaktadır⁸⁶⁰. Yerindelik denetimi yasağının, kolluk alanında alınan tedbir ve uygulamaların hukuka uygunluğu ile doğrudan bağlantılı olması dolayısıyla geçerli olmadığı ifade edilmektedir⁸⁶¹. Zira “İdari yargı yerleri, zabıta tedbir ve kararlarını denetleyebilmek için bunların alınması gereken durum ve olguları araştırmak ve değerlendirmek zorundadır. Şöyle ki bireylerin girişim ve eylemleri olmuş mudur; olmuşsa gerçekten kamu düzenini bozacak nitelikte midir; bunu önlemek için alınan tedbir, tehdit ve tehlikenin ağırlığı ile orantılı mıdır ve etkili midir, yoksa hak ve hürriyetleri yersiz olarak veya gereksiz ölçüde sınırlayıp kısıtlamış mıdır gibi sorular aydınlatılmadıkça, kolluk yetkisinin hukuka uygun yolda kullanılıp kullanılmadığı anlaşılamaz ve saptanamaz...”⁸⁶².

Ancak, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması özelinde, yargıya başvurulmasının etkili bir sonuç olmadığı, bir toplantının ertelenmesinde yasaklanmasında veya dağıtılmasında alınan kararlara karşı idari yargıya istisnai olarak başvurulduğu görülmektedir. Her ne kadar, toplantı ve gösteri yürüyüşünün ertelenmesi yasaklanması veya dağıtılmasından sonra alınacak lehe yargı kararlarının, o toplantı ve gösteri yürüyüşünün güncelliğini yitirmesi dolayısıyla bir anlamının kalmayacağı düşünülse de, yargı yerlerinin yapacağı ölçülülük ilkesi denetiminin, idarenin sorumluluğu açısından önemli sonuçları olacağı da unutulmamalıdır. Buna karşın, idarenin ölçülülük ilkesine aykırı yaptığı işlem ve eylemler dolayısıyla sorumluluğuna her zaman gidilebilecekse de söz konusu ihlallerin gerçekleşmeden

⁸⁶⁰ ÖZAY, Günişığında Yönetim, s. 743.

⁸⁶¹ DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 261-262; ÖZAY, İl Han, “Anayasa: Özgürlükler ve İdari Kolluk Etkinlikleri”, Anayasa Yargısı, C. 19, Y. 2002, s. 2.

⁸⁶² DURAN, İdare Hukuku Ders Notları, s. 224.

önlenmesinin daha önemli olması sebebiyle idarenin ölçülülük ilkesine uygun hareket etmesi Anayasal bir zorunluluktur.

IV. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kullanılmasında İdarenin Yükümlülükleri

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sınırlanmasına ilişkin çerçeve kuralların düzenlenmesi kanun koyucuya ait olmakla birlikte bu kuralların somutlaştırılarak uygulanması idare organının görevidir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesi, yasaklanması, dağıtılması konusunda, bireylerle karşı karşıya gelen ve hakka yönelik müdahalelerde en aktif rolü üstlenen organ şüphesiz idaredir. Bu kapsamda, AİHM'nin devlete yüklemiş olduğu yükümlülüklerin neredeyse tamamının idare organının görev alanına girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. AİHM içtihatlarında bu yükümlülükler genel olarak, barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine mümkün olduğunca müdahalede bulunmaktan kaçınılması negatif yükümlülüğü, barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin devamının ve katılanların korunmasının sağlanmasına yönelik gereken tüm tedbirlerin alınmasına ilişkin pozitif yükümlülükler, hakkın kullanılmasına yönelik ayrımcılık yapılmaması ve kamu görevlilerinin etkin soruşturulması yükümlülüğü şeklinde ortaya koyulmaktadır.

A. Barışçıl Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Müdahalede Bulunmaktan Kaçınma Yükümlülüğü

AİHM, üye devletlerin, barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sadece tanınmasıyla sorumlu olmadıklarını, aynı zamanda söz konusu hak açısından dolaylı ve makul olmayan sınırlamalara başvurmaktan da kaçınması gerektiğini

belirtmektedir⁸⁶³. Bu kapsamda, devlete ya da idareye düşen görev, barışçıl olmaları kaydıyla toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin gerçekleştirilmesine müdahalede bulunmaktan kaçınmaktır. Buradaki müdahaleden kaçınma yükümlülüğü toplantı ve gösteri yürüyüşü öncesi ve gerçekleştirilmesi esnasında geçerli olacaktır. AİHS ve AİHM içtihatları çerçevesinde, devletlerin barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasına müdahale etmeme yükümlülüğü kapsamında, devletin müdahale etmeme ve müdahale eden kamu görevlileri hakkında işlem yapma yükümlülüğü yer alır⁸⁶⁴. Müdahale kapsamına, hakkın sınırlandırılmasına yönelik yapılan tüm işlemler ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin zor kullanılarak dağıtılması girmektedir. AİHM'nin içtihatlarında vurguladığı bu yükümlülük, özgürlüğün kural sınırlamanın istisna olması ilkesinin bir yansımasıdır. İdarenin temel hak ve özgürlüklere müdahale niteliğindeki kolluk yetkilerinin zorunluluk olmadıkça kullanılmaması, en son çare olarak tercih edilmesi gereklilikleri bu yükümlülüğün birer uzantısıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin yapılacak olan tüm müdahalelerde, öncelik her zaman hakkın kullanılmasına yönelik olmalı, hakkın kullanılmasını kısıtlayacak ve engelleyecek müdahalelerden mümkün olduğunca kaçınılması gerekmektedir.

AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin izne veya bildirimle bağlanmasını tek başına bir ihlal olarak görmemekle birlikte, bu sistemlerin gizli bir yasaklama şeklinde uygulanamayacağını⁸⁶⁵ ve barışçıl bir toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmak için önceden izin almak veya bildirimde bulunmanın mutlaka zorunlu olmadığını ortaya

⁸⁶³ AİHM, *Saya ve Diğerleri/Türkiye*(4327/02, 07.10.2008), p. 44.

⁸⁶⁴ ALPKAYA, s. 10.

⁸⁶⁵ AİHM, *Oya Ataman/Türkiye*(74552/01, 05.12.2006), p. 38-39; AİHM, *Balçık ve diğerleri/Türkiye*(25/02, 29.10.2007), p. 49; AİHM, *Samüt Karabulut/Türkiye*(16999/04, 27.01.2009), p. 35.

koymaktadır. Mahkeme, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine barışçıl oldukları ve bu özelliklerini devam ettirdikleri müddetçe müdahalede bulunulmaması gerektiğini belirtmekte ve birtakım kanuni prosedürlerin yerine getirilmemesi dolayısıyla barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yapılan müdahaleleri ihlal olarak değerlendirmektedir. Ancak, Türkiye’de, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına yönelik müdahaleleri düzenleyen 2911 sayılı Kanunda hakkın kullanılmasında barışçıl olması koşulu yerine Kanuna aykırılık kriteri yer almaktadır⁸⁶⁶. Bu konuda uygulamada en sık karşılaşılan sorun ise, bildirimsiz yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin başkaca bir kritere bakılmaksızın dağıtılmasıdır.

Bir toplantı veya gösteri yürüyüşü için bildirimde bulunmamak, 2911 sayılı Kanuna göre onu kanuna aykırı hale getirmektedir. Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağıtılmasına ilişkin düzenlemelere bakıldığında ise idarenin ve kolluğun bir değerlendirmede bulunmasının söz konusu olmadığı görülmektedir. Zira 2911 sayılı Kanunun, 23. ve 24. maddelerinde idarenin ve kolluğun sübjektif bir değerlendirmede bulunmaları ve Kanuna aykırı nitelik taşıyan bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün gerçekleştirilmesine müsaade etmeleri mümkün görünmemektedir. 2911 sayılı Kanun hükümleri doğrultusunda barışçıl olmasına rağmen, kanun düzenlemelerine aykırı olarak gerçekleştirilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahalede bulunulması idarenin bir görevi olarak yer almaktadır. Bu kapsamda, 2911 sayılı Kanun hükümlerinin AİHM içtihadı ile çeliştiği açıktır. Burada idare ve kolluğun yapması gereken, söz konusu kanun hükümlerini ihmal ederek doğrudan AİHM içtihadını uygulamak⁸⁶⁷ ve toplantı veya gösteri yürüyüşünün barışçıl olmaları

⁸⁶⁶ Bkz. yuk. İkinci Bölüm, II. C. 1.

⁸⁶⁷ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 293.

koşulu ile gerçekleştirilmesine müsaade etmektir. İdarenin Anayasanın 90. maddesi uyarınca 2911 sayılı Kanuna göre değil, AİHS ve bu sözleşmenin yorumu ve uygulaması niteliğinde olan AİHM içtihadının ortaya koyduğu ilkelere göre hareket etmesi gerekmektedir⁸⁶⁸. Bildirimde bulunmadan toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmak, devletin ve idarenin bu hakka müdahalesini haklı kılmaz. AİHM, önceden haber verilmemiş toplantı ve gösteri yürüyüşü barışçıl ise ve kamu düzenini çok ciddi bir şekilde tehdit etmiyorsa, kamu idarelerinin hakkın kullanılmasına hoşgörü göstermesini istemektedir⁸⁶⁹. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kamu düzeni için tehlike oluşturmuyorsa ve katılanlar herhangi bir şiddet eylemine karışmamış iseler, kamu idarelerinin barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine hoşgörülü yaklaşması bu hakkın anlamsızlaştırılmaması için zorunludur⁸⁷⁰.

B. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Güvenli Bir Şekilde Gerçekleştirilmesinin Sağlanması

Bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün sağlıklı bir şekilde yapılması konusunda devletin, dolayısıyla idarenin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullananlara müdahalede bulunmama gibi negatif yükümlülüklerinin yanında, toplantı ve gösteri yürüyüşünün devamının ve katılanların güvenliklerinin sağlanması bakımından pozitif yükümlülükleri de vardır. Diğer bir ifadeyle idarenin, bir toplantı ve gösteri yürüyüşüne idare ve kolluk dışında başka gruplar veya şahıslar tarafından müdahale edilmesi veya toplantı ve gösteri yürüyüşünün engellenmesi durumunda da, hakkın

⁸⁶⁸ AKBULUT, Protesto Hakkı, s. 12; ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 86; UYGUN, Devlet Teorisi, s. 666; ALTIPARMAK, Gezi'nin Hatırlattığı Hak: Barışçıl Toplantı, <http://bianet.org/bianet/toplum/148157-gezi-nin-hatirlattigi-hak-bariscil-toplanti> (05.11.2015)

⁸⁶⁹ AİHM, *Oya Ataman/Türkiye*(74552/01, 05.12.2006), p. 37-41; İNCE, s. 16.

⁸⁷⁰ AİHM, *Bukta ve diğerleri/Macaristan*(25691/04, 17.10.2007), p. 37; AİHM, *Oya Ataman/Türkiye*(74552/01, 05.12.2006), p. 42, bkz. DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 531).

kullanılmasını sağlamak ve katılımcıları korumak için gerekli tedbirleri alması gerekmektedir⁸⁷¹. Bu kapsamda idarenin başlıca görevleri; toplantıya katılanların güvenliğinin sağlanması, karşıt göstericilerin mevcut toplantıyı engellemesinin önlenmesi ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde şiddete başvuranların alandan uzaklaştırılarak toplantı ve gösteri yürüyüşünün devamının sağlanmasıdır⁸⁷². İdarenin bu görevlerini yerine getirebilmesi hususunda, bildirim veya izin rejimi önem taşımaktadır. İzin veya bildirim rejimi, idari makamlara, toplantı ve gösteri yürüyüşünün sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi için gerekli tedbirleri alma imkânı vermektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü için izin alındıktan veya bildirim yapıldıktan sonra idarenin, toplantı ve gösteri yürüyüşüne müdahale etmeme negatif yükümlülüğünden daha çok bu toplantı ve gösteri yürüyüşünün sağlıklı yapılması için gerekli tedbirleri alma pozitif yükümlülüğü ön plana çıkmaktadır⁸⁷³. Ancak burada idarenin pozitif yükümlülükler konusundaki sorumluluğunun mutlak suretle izin alınması veya bildirimde bulunulması şartına bağlanması düşünülemez. İdarenin, barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin gerçekleştirilmesi hususunda bildirim yapılmış olsun veya olmasın pozitif yükümlülükleri mevcuttur.

İdare, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasında meydana gelebilecek her türlü bozucu girişimi önlemek ve katılımcıların güvenliğini sağlamak yükümlülüğündedir⁸⁷⁴. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, geliştirmek istediği düşünce ya da iddialara muhalif olan kişileri rahatsız ya da tedirgin edebilir. Bundan dolayı

⁸⁷¹ AİHM, *Plattform "Arzte Für das Leben"/Avusturya*(10126/82, 21.06.1988), p. 32-34, bkz. DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 464-468; YÜZBAŞIOĞLU, Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hak ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasa ve Yasalarda Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme, s. 41; KILINÇ, s. 290.

⁸⁷² UYGUN, Devlet Teorisi, s. 671.

⁸⁷³ KILINÇ, s. 287.

⁸⁷⁴ KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, s. 84.

toplantı veya gösteri yürüyüşleri sırasında karşıt görüş ve düşüncede olan kişilerin karşı karşıya gelmeleri ve bazen de çatışmaları olası bir durumdur⁸⁷⁵. Ancak bu durumun toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin engellenmesine ya da dağıtılmasına gerekçe oluşturmaması gerekir⁸⁷⁶. Böyle bir durumda önemli olan, barışçıl oldukları müddetçe farklı ve birbirine zıt nitelikteki görüşlerin aynı ortamda savunulabilmesine olanak sağlamaktır. Bu kapsamda idarenin yükümlülüğü karşıt görüşteki göstericilerden birini (zamansal veya siyasal nedenlerle) tercih etmek değil, her iki grubun da hak kullanımını ve buna bağlı olarak güvenliklerini sağlayıcı önlemleri almaktır⁸⁷⁷. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin Anayasal garanti, hakkın kullanılması esnasında, karşıt görüşteki kişi ve gruplardan gelebilecek müdahalelere karşı gereken tüm tedbirlerin idare ve kolluk tarafından alınmasını da içerir⁸⁷⁸. Uygulamada ise sıklıkla, karşıt göstericilerin varlığı veya olma olasılığı bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün ertelenmesi veya yasaklanması ya da kolluk kuvvetlerince dağıtılmasına sebep olmaktadır. Hasım dinleyiciler ya da karşıt görüşlü kişiler ile karşılaşılması tehlikesi veya çatışma çıkması olasılığı dolayısıyla toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesi, yasaklanması veya dağıtılması, hakkın kullanımını, olası hasım dinleyicilerin insaf ve iradesine terk etmek olur⁸⁷⁹. Bu durumda karşıt görüşte olan bireylerin de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı çerçevesinde toplanma,

⁸⁷⁵ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 300.

⁸⁷⁶ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 103; ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 300.

⁸⁷⁷ TANÖR, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası, s. 198; AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 394; ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 301.

⁸⁷⁸ OZANALP, s. 85; GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 314-316; ATALAY, s. 132.

⁸⁷⁹ GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 317; İŞGÖREN, s. 137.

kendilerini ifade etme ve karşı protesto hakları vardır⁸⁸⁰. Ancak bu durum, göstericilerin karşıt görüştekiler tarafından fiziksel şiddete maruz kalmaları ya da bu şekilde bir korkuya kapılmaları dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin gerçekleştirilmelerine engel olmamalıdır⁸⁸¹. İleri bir demokraside karşı gösteri düzenleme hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasını baskı altına alacak kadar geniş tutulmamalıdır⁸⁸².

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, idarenin ve kolluğun pozitif yükümlülüklerinin söz konusu olduğu diğer bir durum ise, yer yer küçük şiddet olaylarının yaşanması durumudur. Bu durumda, toplantının veya yürüyüşün saldırlı sayılabilmesi için, yapılan eylemlerin söz konusu toplantı veya yürüyüşe damgasını vuracak bir düzeye ulaşması gerekir⁸⁸³. Toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılanların bir kısmı tarafından başvuru şiddet yine de sınırlı kalmış ve gösterinin genel olarak barışçıl karakterini ortadan kaldırmamış ise, bu durumda bu toplantı veya gösteri yürüyüşüne, barışçıl toplantı yapma niyetinde bulunan katılımcıların bu haklarını ortadan kaldırıci herhangi bir müdahale yapılmamalı; hakkın kullanılmasına ilişkin hükümler uygulanmaya devam etmelidir⁸⁸⁴. Katılımcılar arasındaki şiddet eylemlerinde bulunan kişilerin, katılanlar, dinleyiciler ve özellikle güvenlik kuvvetleri tarafından derhal uzaklaştırılmaları veya etkisiz hale getirilmeleri mümkün oldukça, bir toplantı veya yürüyüşü saldırlı hale gelmiş sayılmaz⁸⁸⁵. Bu durumda, güvenlik

⁸⁸⁰ DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 436; HARRIS, O'BOYLE & WARBRICK, s. 533; DUYGUN, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kullanılmasında Bir Bilinmeyen Spontane ve Acele Eylemler, s. 150.

⁸⁸¹ ŞİRİN, Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 300; AKBULUT, Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri, s. 393.

⁸⁸² AİHM, *Plattform "Arzte Für das Leben"/Avusturya*(10126/82, 21.06.1988), p. 32; İŞGÖREN, s. 137; GÜRAN, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, s. 316; TANYAR, s. 612.

⁸⁸³ ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 95.

⁸⁸⁴ TANYAR, s. 609; ŞİRİN, 30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, s. 95.

⁸⁸⁵ ATALAY, s. 133.

güçlerinin asıl görevinin hakkın kullanımını sağlamak olduğu unutulmamalıdır⁸⁸⁶. İdare sadece kamu malını ve düzenini değil aynı zamanda barışçıl gösteride bulunanları da şiddete başvuranlardan korumak zorundadır⁸⁸⁷. Toplantı veya gösteri yürüyüşünün sükûn ve düzeninin bozulmasına yol açanlar güvenlik kuvvetlerince yakalanarak toplantı alanından uzaklaştırılmalı ve toplantı veya yürüyüşün devamına imkân tanınmalıdır⁸⁸⁸. Güvenlik kuvvetleri, ancak zaruret halinde, yani huzur ve sükûnu sağlamak için alınan önlemlerin yeterli olmadığı ve ellerinde toplantı veya yürüyüşü dağıtmaktan başka çare kalmadığı durumlarda hakkın kullanımına son verilebilmelidir⁸⁸⁹. AİHM, yer yer görülen şiddet hareketleri dolayısıyla tüm katılımcıların toplanma haklarının kendiliğinden ortadan kalkmayacağını ve o toplantı veya gösteri yürüyüşünde şiddete başvurmayan kişilerin sadece gösterilen şiddete karşı sessiz kalmaları dolayısıyla cezalandırılmayacaklarını kabul etmektedir⁸⁹⁰. Bunun yanında, toplantı veya gösteri yürüyüşlerinde birtakım kişilerin katılımcıları kışkırtarak, çevreye ve diğer kişilere zarar vermeye çalışmaları veya toplantının silah, suç niteliğindeki pankart veya sloganlar sebebiyle kanuna aykırı gelmesine ve güvenlik güçlerinin müdahale etmesine yol açılması için çaba harcamaları durumu söz konusu olabilmektedir. Böyle durumlarda, bu kişiler dolayısıyla toplantının dağıtılması; birkaç kötü niyetli kişi dolayısıyla, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını iyi niyetli olarak kullanmak isteyenlerin engellenmesine, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ihlal edilmesine sebep olur. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını iyi niyetle

⁸⁸⁶ AKIN, Toplanma Özgürlüğü, s. 565.

⁸⁸⁷ ALTIPARMAK, Gezi'nin Hatırlattığı Hak: Barışçıl Toplantı, <http://bianet.org/bianet/toplum/148157-gezi-nin-hatirlattigi-hak-bariscil-toplanti> (25.04.2016).

⁸⁸⁸ Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği, m. 25/a-(4); GEZİ PARKI OLAYLARI, s. 147.

⁸⁸⁹ ATALAY, s. 133.

⁸⁹⁰ AİHM, *Ezelin/Fransa*(11800/85, 26.04.1991), p.46-53, bkz. DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 432.

kullanmak isteyenlerin provokatörler tarafından engellenmesinin önüne geçilmesi için 2911 sayılı Kanunun 24. maddesinin 4. fıkrasında bu durum özel olarak düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre; *“toplantı ve gösteri yürüyüşüne 23 üncü madde (b) bendinde yazılı silah, araç, alet veya maddeler veya sloganlarla katılanların bulunması halinde bunlar güvenlik kuvvetlerince uzaklaştırılarak toplantı ve gösteri yürüyüşüne devam edilir. Ancak, bunların sayıları ve davranışları toplantı veya gösteri yürüyüşünün Kanuna aykırı addedilerek dağıtılmasını gerektirecek derecede ise (dağıtmaya ilişkin) yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.”*

AİHM, içtihadında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasına ilişkin pozitif yükümlülüklerin en başta geleni toplantıya katılanların güvenliğinin sağlanmasıdır⁸⁹¹. AİHM’ne göre karşıt göstericilerin varlığı, tek başına barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasına engel olamaz. Hatta kimi hallerde göstericilerin karşı karşıya gelmeleri önem taşıyabilir⁸⁹². *Stankov ve Birleşik Makedonya Organizasyonu İlinden/Bulgaristan* kararında AİHM, yetkili makamların Bulgaristan’daki Makedon azınlığın haklarını korumayı amaçlayan bir dernek üyeleri tarafından düzenlenmiş olan toplantı ve gösteri yürüyüşünün karşıt görüşlü göstericilerden korunmasında isteksiz olduğu ve hukuka uygun davranan göstericilerin barışçıl bir şekilde gösterilerine devam etmelerini sağlayacak makul ve uygun önlemleri almaya yönelik pozitif yükümlülüğünü yerine getirmediği gerekçesiyle ihlal

⁸⁹¹ ALPKAYA, s. 10.

⁸⁹² HARRIS, O’BOYLE & WARBRICK, s. 533; TANÖR, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası, s. 199; AİHK bu konuda şöyle demektedir; *“11. madde tarafından güvence altına alınan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkında barışçıl bir gösteri düzenlemek isteyen herkes yararlanabilir. Şiddet eğilimleri olan karşıt göstericilerin varlığı veya yine şiddet eğilimleri olan aşırıların söz konusu gösteri yürüyüşüne katılmak istemeleri bu hakkın ortadan kalkması sonucunu doğurmaz. (...) Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı aynı zamanda bu haktan yararlananların karşıt göstericilere karşı korunmaları gereğini de kapsar. Ancak bu koruma sağlanabildiği ölçüde toplantıya katılanlar, üzerinde tartışma olan konulardaki fikirlerini toplantı ve gösteri yürüyüşleri yoluyla ifade etme imkânı bulur ve bu hakkı etkin bir biçimde kullanma imkânına sahip olabilirler”*, bkz. TANYAR, s. 611.

kararı vermiştir⁸⁹³. *Öllinger/Avusturya* kararında da Mahkeme, bir milletvekili tarafından bir mezarlıkta Azizler Günü'nde yapılması gereken toplantının, İkinci Dünya Savaşı'nda öldürülen SS askerlerini anmak için düzenlenen bir tören ile aynı zamana rastladığı gerekçesiyle tamamen yasaklanmasının, din ve vicdan özgürlüğünün barışçıl toplanma özgürlüğüne tercih edilmesi ve iki özgürlük arasında bir denge sağlanması gerekirken yapılmamasının ihlal oluşturduğuna karar vermiştir. AİHM'ne göre, gösterinin yasaklanması yerine, merasimin yapılacağı mekâna emniyet mensuplarının yollanarak, iki grup arasında bir kordon oluşturulması, bunların birbirlerine karşı şiddet hareketlerinde bulunmaları engellenebilirdi. Bu bakımdan otoritelerin, en uç önlemi olarak başvurucunun gösterisini tamamen yasaklaması 11. maddenin ihlali olarak nitelenmiştir⁸⁹⁴.

Bununla birlikte AİHM içtihadının devletlere yüklediği bu pozitif yükümlülükler, şiddet hareketlerini önlemeye yönelik bazı makul tedbirlerin alınmasıyla sınırlıdır. Diğer bir ifadeyle buradaki pozitif yükümlülük bir sonuç alma yükümlülüğü değil, gerekli tedbirleri alma yükümlülüğüdür⁸⁹⁵. AİHM, *Arzte Für Das Leben/Avusturya* kararında bu durumu "... Sözleşmeciler Devletler bunu mutlak surette güvence altına alamazlar; ayrıca, kullanılacak olan araçların seçiminde geniş bir takdire de sahiptirler. Bu alanda Sözleşmeciler Devletlerin Sözleşme'nin 11. maddesi gereğince üstlendikleri yükümlülük, tedbirleri alma yükümlülüğüdür, sonuçları gerçekleştirme yükümlülüğü değil.." ⁸⁹⁶ diyerek ortaya koymaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında, devletlerin pozitif yükümlülüklerini yerine getirip

⁸⁹³ AİHM, *Stankov ve Birleşik Makedonya Organizasyonu İlinden/Bulgaristan*(29221/95-29225/95, 02.01.2001), bkz. DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 436; ; HARRIS, O'BOYLE & WARBRICK, s. 533.

⁸⁹⁴ AİHM, *Öllinger/Avusturya* (76900/01, 29.06.2006), p. 45-50, bkz. TANYAR, s. 615-616.

⁸⁹⁵ ALPKAYA, s. 11.

⁸⁹⁶ AİHM, *Plattform "Arzte Für das Leben"/Avusturya*(10126/82, 21.06.1988), p. 32-34, bkz. DOĞRU/NALBANT, Cilt II, s. 467.

getirmediğinin tespitinde, hakkın kullanılması için kamu makamları tarafından sahip olunan araçlara ve imkânlar dâhilinde alınan önlemlere bakılmaktadır⁸⁹⁷.

C. Hakkın Kullanılmasında Ayrımcılık Yapmama Yükümlülüğü

Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasında herkese eşit davranılması ve hiçbir suretle ayrımcılık yapılmaması devletlerin ve kamu idarelerinin yükümlülüğündedir. AİHS'nin 14. maddesinde sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanmanın, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Buna paralel olarak 1982 Anayasasının 10. maddesi herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğunu ve devlet organları ve idare makamların bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorunda olduklarını düzenlemektedir. AİHS ve Anayasada genel olarak yasaklanan ayrımcılık türleri, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı bakımından da geçerlidir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına, kanunlarla getirilebilecek kategorik yasaklama ya da sınırlamalar gibi, idarenin yetkilerini kullanırken ayrımcılık yapması da AİHS ve Anayasanın ihlali niteliğindedir⁸⁹⁸.

Danıştay, İdarenin eşitlik ilkesine uygun davranma gerekliliğini hukuk devleti olmanın bir gereği olarak görmekte⁸⁹⁹ ve eşitlik ilkesini salt Anayasa'ya değil idare

⁸⁹⁷ KILINÇ, s. 290.

⁸⁹⁸ ALPKAYA, s. 11.

⁸⁹⁹ Danıştay, 8.D, 27.01.2010, E. 2010/2(KİBB).

hukukuna da hâkim olan genel bir ilke⁹⁰⁰ olarak kabul etmektedir. İdare, tüm faaliyetlerinde olduğu gibi, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması alanındaki yetkilerinin kullanılmasında da eşit davranma, tarafsız olma ve ayrımcılık yapmama yükümlülüğü altındadır⁹⁰¹. Bu yükümlülük, toplumsal olaylara müdahale kriterleri, yer ve güzergâh tespiti gibi düzenleyici işlemlerinde olduğu gibi, toplantının ertelenmesi, yasaklanması ve dağıtılmasına ilişkin birel işlemlerinde ve zor kullanma yetkisinin icrasında da geçerlidir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasında ya da bu hakka yönelik yapılacak müdahalelerde, toplanma saikinin bir önemi bulunmamaktadır. Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin hangi konularda veya hangi amaçla yapıldığının, açık bir şiddet çağrısı, belli ırk, etnik, dinsel kimliklere düşmanlığa teşvik niteliğinde olmadığı sürece bu hakkın kullanımı bakımından bir ayrımcılığa yol açmaması gerekir⁹⁰². Uygulamada ise, idare ve özellikle de kolluk güçleri, bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü değerlendirirken, göstericilerin geçmişte yaptığı eylemleri, siyasi görüşleri, sosyolojik yapıları gibi kriterlere dayanarak, eylemcileri ve dolayısıyla yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşlerini “*iyi gösteri-kötü gösteri*” ayrımına tabi tutmaktadırlar⁹⁰³. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullananlar siyasal iktidarı veya onun faaliyetlerini eleştiriyorlar ise genelde “*marjinal gruplar*” olarak nitelendirilirken; siyasal ve kamusal makamları alkışlayanlar ise “*makbul yurttaş*”

⁹⁰⁰ Danıştay, 10.D, 18.11.1986, E.1985/1885, K.1986/2093, DD, Y. 17-1987, S. 60-67, s. 425.

⁹⁰¹ İdarenin eşit davranma yükümlülüğü konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. **KESKİN**, Züleyha, Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi, XII Levha Yayınları, İstanbul 2015.

⁹⁰² TİHK, Gezi Parkı Olayları Raporu, s. 39.

⁹⁰³ UYSAL, s. 88-90.

olarak görülmekte⁹⁰⁴ ve yapılacak olan müdahaleler de bu ayrıma göre farklılık gösterebilmektedir.

Örneğin, Gezi Parkı Olaylarında olduğu gibi; kendiliğinden gelişen çok sayıda gösteri şiddet içermemesine rağmen, “*izinsiz*”⁹⁰⁵ olduğu gerekçesiyle zor kullanılarak dağıtılmıştır. Buna karşın, Başbakan’ın yurda dönüşü vesilesiyle gece yarısından sonra gerçekleşen ve spontane bir şekilde meydana geldiği ifade edilen ama aynı zamanda “*izinsiz*” ve “*yasak saatlerde*” gerçekleştirilen barışçıl karşılama gösterileri 2911 sayılı Kanuna aykırı olmasına rağmen herhangi bir müdahaleyle karşılaşmamıştır⁹⁰⁶. Bir başka örnek olarak, İstanbul Valiliği tarafından, toplantı ve gösteri yürüyüşü mekânları arasında belirtilmeyen⁹⁰⁷ İstiklal Caddesi ve Taksim Meydanında yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yönelik farklı uygulamalar gösterilebilir. Buralarda yapılmak istenen toplantı ve gösteri yürüyüşleri, siyasal iktidara muhalif nitelikte⁹⁰⁸ veya toplum içerisindeki bir azınlık grup tarafından⁹⁰⁹ gerçekleştirilecekse bu toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasaklanmakta ya da yapılmakta ise toplantı ve gösteri yürüyüşüne kolluk güçleri tarafından müdahale edilerek dağıtılmaktadır. Buna karşın, siyasal iktidarı veya faaliyetlerini destekler nitelikteki⁹¹⁰ toplantı ve gösteri

⁹⁰⁴ KABOĞLU, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Türkiye, s. 19.

⁹⁰⁵ İstanbul Valisinin söyledikleri bu yaklaşımı açıkça ortaya koymaktadır; “Kimse kamuya açık bu alanlarda izinsiz gösteri yapamaz ve çağrı yapamaz..... İzinli gelen müracaatları değerlendiriyoruz ve gerekli izinleri veriyoruz.” <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23676906.asp>. (05.02.2016)

⁹⁰⁶ DUYMAZ, s. 276.

⁹⁰⁷ İstanbul İli için Valilik tarafından belirlenen toplantı ve gösteri yürüyüşü alanları için bkz. <http://www.trthaber.com/haber/turkiye/istanbulda-toplanti-ve-gosteri-yuruyusu-olanlari-233431.html> (05.02.2016)

⁹⁰⁸ Örneğin, Suruç'ta SGDF üyelerine yönelik düzenlenen canlı bomba saldırısını protesto etmek için İstiklal Caddesinde toplananlara kolluk güçleri müdahalede bulunmuştur, bkz. <http://www.birgun.net/haber-detay/taksim-deki-suruc-eylemine-polis-saldirisi-85201.html> (05.02.2016)

⁹⁰⁹ 23. İstanbul LGBTİ Onur Haftası kapsamında İstiklal Caddesi'nde yapılacağı duyurulan 'Onur Yürüyüşü' için toplanan gruplara kolluk güçleri müdahale etmiş ve yürüyüşe izin vermemiştir, bkz. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150628_istanbul_onur_yuruyusu (05.02.2016)

⁹¹⁰ İstanbul Taksim'de Özgür-Der, İmkan-Der ve Öncü Nesil Derneği üyeleri, ABD'nin Suriye politikalarını hiçbir engelleme ya da müdahale ile karşılaşmadan, protesto edebilmişlerdir, bkz. <http://t24.com.tr/haber/taksimde-tomasiz-polissiz-iside-destek-eylemi,271644> (05.02.2016)

yürüyüşlerine hiçbir şekilde müdahalede bulunulmayarak gerçekleştirilmelerine izin verilmektedir. AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin yer ve mekânların belirlenmesi konusunda kamu idarelerinin takdir yetkisini geniş yorumlamakla birlikte, alınan önlemlerin ve yapılan müdahalelerin ayrımcı nitelik taşımamasını aramaktadır⁹¹¹. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasına yönelik müdahalelerdeki bu ayrımın temel sebebi, katılımcıların siyasi görüşleri ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin hangi amaçla yapıldığıdır. İdari makamların ve kolluk güçlerinin, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahalede bulunurken bu yönde yapacakları bütün ayrımlar, Anayasa ve AİHS’de düzenlenen ayrımcılık yasağına aykırılık oluşturmaktadır.

D. Hak İhlallerine İlişkin Etkin Soruşturma Yapma Yükümlülüğü

AİHS kapsamında yer alan hak ve özgürlüklere yönelik herhangi bir ihlal iddiası karşısında etkili soruşturma gerçekleştirmek, üye devletlerin pozitif yükümlülüğüdür⁹¹². AİHM’ne göre, etkili ve eksiksiz bir soruşturmadan söz edilebilmesi için soruşturmanın suça karışanlardan bağımsız bir organ tarafından, başvuranların katılımı sağlanarak yürütülmesi, eksiksiz ve titiz bir şekilde yapılması, kamu denetimine açık olması, ihlâlden sorumlu olanların belirlenmesi ve cezalandırılması konularında sonuca götürebilecek nitelikte olması gereklidir⁹¹³. Etkin soruşturma yükümlülüğü, daha çok yaşam hakkının korunması kapsamında gündeme gelmektedir. AİHS’nin yaşam hakkını düzenleyen 2. ve 3. maddeleri,

⁹¹¹ ALPKAYA, s. 11.

⁹¹² ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 307.

⁹¹³ CENGİZ, Serkan/DEMİRAĞ, Fahrettin/ERGÜL, Teoman/McBRIDE, Jeremy/TEZCAN, Durmuş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlar Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, Şen Matbaa, Ankara 2008, s. 10.

devletlere öldürmeme, yaşamı koruma ve gerçekleşen ölümü etkili soruşturma yükümlülükleri yüklemektedir⁹¹⁴. Devletin ölümü soruşturma yükümlülüğü, pozitif nitelikte bir usul yükümlülüğüdür. Devlet, bireyin ölümüne sebebiyet verenlerin belirlenmesi ve cezalandırılmasını sağlayabilecek nitelikte etkili bir (cezai, idari, medeni) soruşturma yapmakla yükümlüdür⁹¹⁵. Bir kişinin yaşamını yitirmesi, ister güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilsin isterse üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirilsin, kamu makamlarınca etkili bir soruşturma yürütülmesi gerekmektedir. Etkili soruşturma yükümlülüğünün amacı iç hukukta yaşam hakkını koruyan yasal düzenlemelerin etkinliğini ve sorumluların hesap verilebilirliğini sağlamaktır⁹¹⁶. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde kolluk güçlerinin orantısız güç kullanmaları sonucu göstericilerin yaşam hakkına veya vücut bütünlüklerine zarar verilebilmektedir. AİHS kapsamında yaşam hakkı ve kötü muameleye maruz kalmama hakkı üye devletlere, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde orantısız güç kullanımı ile ilgili olarak yapılan şikâyetler konusunda etkili bir soruşturma yapma yükümlülüğü yüklemektedir⁹¹⁷. Kamu görevlileri tarafından barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine orantısız bir şekilde müdahale edilerek, göstericilerin yaşam hakkına veya vücut bütünlüğüne zarar verilmesi durumunda devletin etkin bir soruşturma yapma yükümlülüğü daha büyük bir önem taşımaktadır⁹¹⁸.

⁹¹⁴ **DOĞRU**, Osman/**NALBANT**, Atilla, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Açıklama ve Önemli Kararlar, Cilt I, Avrupa Konseyi - T.C. Yargıtay Başkanlığı, Ankara 2013, s. 14-15.

⁹¹⁵ Bu usul yükümlülüğünün hukuki dayanağı, Sözleşmeciler Devletlerin, *Sözleşmede tanımlanan hak ve özgürlükleri kendi egemenlik alanı içinde bulunan herkes için güvence altına alacağını* belirten, Sözleşme'nin 1. maddesiyle birlikte yorumlanan, *herkesin yaşama hakkı hukuk tarafından korunacağını* düzenleyen Sözleşmenin 2.maddesinin 1. fıkrasıdır. AİHM, *McCann ve Diğerleri/Birleşik Krallık*(18984/91, 27.09.1995), p. 161, bkz. DOĞRU/NALBANT, Cilt I, s. 21.

⁹¹⁶ KARAN, Güvenlik Güçlerinin Güç Kullanması Karşısında Yaşam Hakkı, s. 13.

⁹¹⁷ KILINÇ, s. 300.

⁹¹⁸ KILINÇ, s. 299.

Türkiye’de toplantı ve gösteri yürüyüşleriyle bağlantılı bir ihlal iddiasının ortaya çıkması durumunda, yürütmenin siyasi alanında yer alan kişiler ile ast durumunda olan kişiler hakkında etkili bir soruşturma yürütülememektedir. Uygulamada çoğu kez soruşturma makamlarının kolluk güçlerinin soruşturulmasına ilişkin isteksiz davrandığı, gerekli araştırmaları yapmadığı, ihlali yapan kolluk personelinin kimliğinin tespitine ilişkin yeterli çaba sarf etmediği, kolluk güçleri aleyhine olan delilleri ortaya koyamadığı bilinmektedir⁹¹⁹. Olası hak ihlallerinin ardından sorumlularının tespit edilmesi ve etkili bir soruşturma yapılabilmesi amacıyla toplumsal olaylara müdahale eden kolluk personelinin kullandıkları kıyafetlerinde veya kasklarında numaraların yazılı olması⁹²⁰ kuralı dahi uygulamada, kolluk personelinin, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahalede bulunurken kask numaralarını kapatmaları sonucu bir anlam ifade etmemektedir. Bu durum, sorumluların tespiti ve etkili soruşturulmasını neredeyse imkânsız kılmakla birlikte; idarenin ve kolluk personelinin hukuka aykırı davranmaya hazırlandıkları, amaçlarının toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılanları cezalandırma oldukları ve olası soruşturmalara karşın kolluk personelinin korunacağı izlenimini oluşturmaktadır⁹²¹.

AİHM’nin ortaya koymuş olduğu, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine gereksiz ve orantısız müdahale eden kamu görevlilerinin etkin soruşturulması yükümlülüğünün ulusal makamlar açısından esasen yargı organına ait olduğu söylenebilir. Gerçekten de toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde yapılan ihlallerin sonucunda kolluk güçlerinin soruşturulmasının genel olarak yargı organının görevi olması gerekmektedir. Ancak, Türkiye’de kamu görevlilerinin yargılanmasına ilişkin mevzuattaki düzenlemeler ve

⁹¹⁹ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 309.

⁹²⁰ ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ, GEZİ PARKI EYLEMLERİ, s. 35.

⁹²¹ GEZİ PARKI OLAYLARI, s. 43, 106vd.

bu düzenlemelerdeki belirsizlikler dolayısıyla idare organının da soruşturma aşamasına dâhil olduğu görülmektedir.

4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'da kamu görevlilerinin yargılanması için genel usulden farklı olarak özel bir yargılama usulü öngörülmüştür. Kanunda öngörülen usule göre hak ihlalinde bulunan kamu görevlisi hakkında savcılık tarafından soruşturma açılabilmesi en üst idari amirin iznine tabidir. Savcılık tarafından soruşturma izninin talep edilmesinin ardından, ilgili idari merci tarafından 30 gün içinde ön inceleme yapılacak ve bir rapor düzenlenecektir. Soruşturma izninin verilmesi durumunda savcı hazırlık soruşturmasına başlayacaktır. Bu kanun kapsamına giren suçlarda, 2003 yılında 4479 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikler ile işkence ve eziyet hallerinde izin şartında istisnaya gidilmiştir. Söz konusu değişiklik ile 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 243 ve 245. maddeleri 4483 sayılı Kanun Kapsamından çıkarılmıştır. 765 sayılı TCK'nin 243. maddesi 5237 sayılı TCK'nin 94 ve 95. maddelerindeki işkence ve eziyet suçlarını açıkça karşılamaktadır. 765 sayılı TCK'nın 245. maddesi ise 5237 sayılı TCK'nın 256. maddesinde düzenlenen zor kullanmada sınırın aşılması suçuna karşılık gelmektedir⁹²². Ancak savcılık makamlarının çoğu kez konuyla ilgili iddianamelerini, işkence ve eziyet suçlarından değil, zor kullanma yetkisine ilişkin sınırın aşılması suçuna (5237 sayılı TCK, md. 256) dayandırmakta ve bu suç için de 4483 sayılı Kanun uyarınca soruşturma izni talep etmektedirler. Oysa 4483 sayılı Kanunun, 765 sayılı TCK'ya yollama yaptığı diğer madde olan 245. maddenin karşılığı yeni kanunda 256. madde olduğuna göre⁹²³ bu suça ilişkin soruşturmalarda da izin istenmemesi gerekir.

⁹²² Bkz. **ÖZGENÇ**, İzzet, Türk Ceza Hukuku Mevzuatı Cilt I, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015, s. 602-605.

⁹²³ GÜZELOĞLU, s. 26.

Ancak, basında çıkan çok sayıda haber 256. madde soruşturmalarında mülki amirden izin istendiğini göstermektedir⁹²⁴. Bu konuda, AİHM Aşıcı/Türkiye kararında, Türk yargı organlarının barışçıl bir gösteriye müdahalenin gerekliliğini ve güç kullanımının orantılı olup olmadığını inceleme ve orantısız güç kullanıldığını tespit etmeleri durumunda sorumlular hakkında gerekli işlemleri yapma yükümlülükleri olduğunu açıkça ifade etmiştir⁹²⁵.

Etkin soruşturma yükümlülüğü açısından kolluk güçlerinin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına, yaşam hakkına ve işkence ve kötü muamele yasağına yönelik ihlallerin ve işledikleri suçların bağımsız yargı mercileri tarafından soruşturulması önem arz etmektedir. Ancak, 4483 sayılı Kanun'un öngörmüş olduğu usul ve uygulaması gerek Anayasada gerekse AİHS'de öngörülen yaşam hakkının usuli yönünü teşkil eden devletin etkin soruşturma yükümlülüğünü ihlal edebilmektedir. Nitekim gerek AİHM⁹²⁶ gerekse AYM⁹²⁷; 4483 sayılı Kanun'un öngördüğü soruşturma usulünün etkili soruşturma yapılmasını engellediğini belirtmişlerdir. AİHM önünde şu ana kadar yaşam hakkı ve işkence ve kötü muamele ile ilgili birçok davada Türkiye, etkin soruşturma yükümlülüğünü yerine getirmediği gerekçesiyle mahkûm edilmiştir⁹²⁸. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine orantısız bir şekilde müdahale edilmesi ve sorumlular hakkında soruşturma açılmaması veya açılan soruşturmanın sonuçsuz bırakılması bu etkin soruşturma yükümlülüğüne ilişkin ihlal kararlarını çoğaltabilecektir. Bunun önüne geçilebilmesi için ise, toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin dağıtılmasında orantısız güç kullananlara ve kötü muamelede

⁹²⁴ ALTIPARMAK, İşkenceyi Nasıl Bilirsiniz?-Türkiye’de Orantısız Güç Kullanma Sorunu, s. 359.

⁹²⁵ AİHM, *Aşıcı/Türkiye*(26625/04, 16.03.2010), p. 46.

⁹²⁶ AİHM, *Dink/Türkiye*(2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09, 7124/09, 14.09.2014),p. 85-90.

⁹²⁷ AYM, 17.07.2014, Bireysel Başvuru No: 2012/848, p. 121-122.

⁹²⁸ Bkz. DOĞRU, Osman, “Soruşturma(ma)”, Radikal Gazetesi, “Radikal İki” eki, 14.07.2013.

bulunanlara yönelik soruşturmaların bağımsız ve tarafsız olarak ve kamuya açık şekilde yürütölmesi gerekmektedir⁹²⁹. Soruşturmalar yargı mercileri tarafından re'sen ve olaydan haberdar olur olmaz başlatılmalı, etkili ve yeterli olmalı, makul bir özen ve hızla yapılmalı, soruşturma ve sonuçları açık olmalı, sonuçlarının caydırıcı olması için gerekli düzenlemeler hayata geçirilmelidir. Bu kapsamda, kolluk güçlerinin görevleriyle ilgili soruşturmalarında izin şartını düzenleyen 4483 sayılı Kanun tamamen kaldırılmalıdır⁹³⁰.

⁹²⁹ İNCE, s. 23.

⁹³⁰ ŞİRİN, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar, s. 308.

SONUÇ

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının bir toplumda tam anlamıyla yerleşmesi ve etkin bir biçimde kullanılabilmesi; hem siyasal iktidarın toplantı ve gösteri yürüyüşleri ve ifade özgürlüğü dolayısıyla iktidarlarını kaybetmeyeceklerinin farkına varmaları, hem de katılımcıların kamu düzenini bozmayacak kadar siyasi ve toplumsal yaşam kültürüne sahip olmaları ile mümkün olacaktır. Siyasal iktidarın toplantı ve gösteri yürüyüşlerini benimseyememesi ve sürekli olarak engellemeye yönelik tutum içine girmesi, iktidarını kaybetme korkusuyla açıklanabilirken; toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının toplumun tamamı tarafından sahiplenmemesini anlamak ve açıklamak o kadar kolay değildir. Bu sahiplenememenin kaynağında, kültürel ve geleneksel birtakım özelliklerin veya kutsal devlet yüce millet anlayışının bulunduğu söylenebilir. Bunun yanında bu algının değişmesine engel olmakla birlikte, pekişmesinde etkili olan önemli etkenler arasında 1980 sonrası toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tabi olduğu rejim ve idarenin bu konudaki tutum ve davranışları da sayılabilir.

Bir askeri darbe sonucu hazırlanan 1982 Anayasası ve 1983 tarihli 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, darbenin oluşum sürecinde toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının yoğun biçimde kullanılmasının da etkisiyle, hakkın kapsamı, kullanılmasındaki yöntemsel zorluklar, yer, zaman ve mekân açısından getirilen aşırı sınırlamalar ve idari makamlara toplantı ve gösteri yürüyüşlerini kolay bir şekilde erteleme, yasaklama ve dağıtma imkânı veren yetkiler dolayısıyla oldukça anti-demokratik düzenlemeler içermektedir. 2001 Anayasa değişiklikleri ile hakkın sınırları ve idarenin sahip olduğu yetkiler, Anayasal düzeyde olumlu olarak değiştirilmişse de; bu değişikliklerin aynı oranda 2911 sayılı Kanuna ve ilgili alt

düzenlemelere yansıtılmadığı görülmektedir. Son yıllarda demokratikleşme ve uyum paketleri kapsamında yapılan birtakım değişiklikler, olumlu olmalarına rağmen çok kısmi nitelikte ve Kanunun sınırlayıcı ruhunu değiştirmekten çok uzaktırlar. Bu noktada 2911 sayılı Kanunun sonradan yapılan birtakım değişikliklerle anti-demokratik yapısından arındırılamayacağı açık olup, AİHS ve AİHM içtihadını doğrultusunda yeni baştan bir kanun hazırlanması gereği ortadadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı için yeniden düzenlenecek bir kanunda öncelikle hakkın kapsamının daha geniş ele alınması gerekmektedir. Bu noktada, hakkın kapsamına alınan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin, belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek amacıyla bir araya gelinen toplanmalarla sınırlı olması kaldırılmalıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tanınması ve güvence altına alınmasının amacının, kamuya ait sorunların birlikte tartışılması ya da düşüncelerin toplu olarak açıklanması değil; insanların en temel ihtiyaçlarından olan bir araya gelme, bir arada bulunma ve birlikte yaşamalarının korunması olduğu kabul edilmelidir. Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kapsamına, her türlü amaç doğrultusunda bir arada bulunma iradesine sahip kişilerin bir araya geldiği tüm toplanmalar dâhil edilmelidir. Ayrıca, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin unsurları arasında yer alan organizasyon/düzenleme unsuru asgari seviyede aranmalı ve bu unsur, bir toplantının önceden düzenlenmesi, nerede, ne zaman ve hangi şekilde yapılacağının organize edilmesi şeklinde anlaşılmamalıdır. Organize edilme unsuru toplantı ve gösteri yürüyüşlerini tesadüfi bir araya gelmelerden ayırt etme amacıyla kullanılmalı ve bu nitelikte olmayan ani ve acele toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkın kapsamına dâhil edilmelidir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına Kanunla getirilen sınırlamaların çokluğu ve bazı sınırlamaların hakkın özüne dokunduğu, etkisini ortadan kaldıracak nitelikte olduğu ya da kısıtlama ile ulaşılmak istenen amaç ile ölçülü olmadığı gözlemlenmektedir. Bu kapsamda, yeni yapılacak bir kanuni düzenlemede, kişi, yer, zaman ve yönteme ilişkin kategorik sınırlandırmalar kaldırılmalıdır. Örneğin, yabancılara ilişkin izin alma zorunluluğundan vazgeçilmeli, günün her saatinde toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılmasına müsaade edilmeli, bazı yer ve mekânlarda tüm toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanması yerine o alanlarda dahi hakkın kullanılması için özel yerler ayrılmalıdır. Bu noktada, idari makamların toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılacak yerlerin belirlenmesine ilişkin sahip yetkileri göz önüne alındığında, yer konusundaki asıl belirleyici kişinin, hakkı kullanmak isteyen değil de idare olduğu görülmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılacak alan ve güzergâhların seçilmesinin de hakkın kapsamına girdiği unutulmamalı ve bu seçim hakkı, hakkı kullanmak isteyenlere bırakılmalıdır. İdareye, kamu düzeninin bozulma ihtimaline karşılık, bu konuda bir yetki verilmesi gerekiyorsa, bu yetkinin ikincil nitelikte ve bir uygunluk denetimi yapılması noktasında var olması gerekir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının, kamu düzenini açısından belirli ölçüde tehlike potansiyeline sahip olması dolayısıyla tam serbestlik rejimi yerine bildirim rejimine tabi tutulmasında bir sorun yoktur. Ancak, bildirim rejimi ile birlikte, bildirimin yapıldığı idari makamların sahip olduğu yetkilerin nitelikleri ve kapsamı, bildirim rejimini gizli bir izin rejimine dönüştürmemeli ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin gerçekleştirilmelerini idarenin tekeline bırakmamalıdır. Bu noktada idarenin sahip olduğu erteleme ve yasaklama yetkilerinin soyut sebeplere dayanarak, somut delillerle güçlendirilmeden ya da gerekçelendirilmeden alınamaması

gerekmektedir. Bunun yanında idari makamların bir bölgede belirli bir süre boyunca yapılacak tüm toplantı ve gösteri yürüyüşlerini erteleme veya yasaklama yetkisi olması, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özüne dokunur nitelikte olması ve olağan dönemde bir temel hakkın kullanımının askıya alınması sonucunu doğurması dolayısıyla Anayasaya aykırıdır. Yapılacak bir kanuni düzenlemede bu tür bir yetkinin yer almaması, erteleme ve yasaklama gibi yetkilerin kapsam, koşul ve sınırlarının net bir şekilde belirlenmesi ve idarenin bu işlemlerine karşı etkili bir itiraz mercii ya da yargı yolu öngörülmesi gerekmektedir.

Kanundaki bir takım usuli düzenlemelere uymamalarına rağmen barışçıl niteliklerini kaybetmeyen, herhangi bir şiddet unsuru barındırmayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yapılan müdahaleler, hakkın ihlaline yol açmaktadır. Bu kapsamda, 2911 sayılı Kanunda idare ve kolluk tarafından dağıtılması gereken toplantı ve gösteri yürüyüşleri açısından esas alınan “*Kanuna Aykırılık*” kriterinden vazgeçilerek, “*Barışçıl Olmama* koşulu” ve “*Kamu Düzeninin Bozulması*” ölçütü getirilmelidir. Zira bazı durumlarda, tamamen barışçıl nitelikte başlayan ve devam eden bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün sadece bildirimde bulunulmamış olunması veya idarenin belirlediği alanlar dışında ya da yasak olan saatlerde yapılması dolayısıyla dağıtılmaya çalışılması ve dağıtılması esnasında zor kullanılması, başlı başına kamu düzenini bozan bir nitelik taşımaktadır. Kolluk güçleri tarafından müdahalede bulunulmayanlar ise kanuna aykırı olmalarına rağmen herhangi bir sorun yaşanmadan kamu düzenini etkilemeden sona ermektedirler.

Şiddet çağrısı ve hareketleri içeren, genel olarak barışçıl tutum içermeyen toplumsal olaylarda dahi kolluk güçlerinin güç kullanmasına ilişkin, başta gereklilik ve orantılılık olmak üzere, ulusal üstü insan hakları hukuku standartlarına uygun

davranmaları gerekmektedir. Kolluk güçlerinin amaçlarının kamu düzeninin korunması ve bozulan kamu düzenin tekrar sağlanması olduğu unutulmamalıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde zor kullanılmasının katılımcıları cezalandırma amacı doğrultusunda, orantısız ve gelişigüzel başvuru olan bir yetki olmaması gerekir. Bu nedenle de ideolojik duygularına yenik, taraf haline gelmiş geleneksel kolluk zihniyetinin değiştirilerek profesyonel bir kolluk eğitiminin ciddiye alınması gerekmektedir. Zor kullanma tekeli elinde bulunduran devletin kolluk güçlerinin mesleki eğitiminde vatanseverlik anlayışından çok öfke kontrolü ve soğukkanlılığın sağlanması üzerinde durulmalıdır. Kolluk güçlerinin genel olarak toplumsal olaylara haksız müdahaleleri sonucunda gerekli soruşturma ve yargılamaların yapılamaması *cezasızlık* olgusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yetkisiz veya orantısız ve ölçsüz müdahalelere karışmış kolluk görevlilerinin soruşturmaları sonucunda takipsizlik kararları yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı bakımından usuli ihlallerin ana nedeni olarak görülmektedir. Bu kapsamda da idare, kolluk güçlerinin bu ihlallerini etkin soruşturması ve cezalandırılmasının sağlanması ile yükümlüdür. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde kolluk güçleri tarafından gerçekleştirilen ihlallerin bizzat takipçisi olması gereken idarenin, aksine 4483 sayılı Kanunun verdiği kolaylıklarla kolluk personelini yargı organlarına karşı kollamasının engellenmesi ve bunun için de, ilk olarak da 4483 sayılı Kanunun tamamen mevzuattan çıkarılması gerekmektedir.

İlgili değişikliğinin yanı sıra, değişen mevzuatın toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasında fark edilir bir şekilde uygulamaya konulması da gerekmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün düzenlenmesi gerekliliği, idarenin mevcut yetkilerinin korunmasının ya da yetkilerinin sınırsızca kullanmasının olağan

karşılanmasına neden olmamalıdır. Bu kapsamda, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının özüne dokunan ve hakkın etkisini ortadan kaldıran bazı yetkilerin kaldırılması, bir kısmının ise yargı organlarına bırakılması düşünülebilir. Örneğin bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün ertelenmesi veya yasaklanması yetkisinin idarenin başvurusu üzerine yargı organları tarafından verilmesi hakkın kullanımı açısından daha güvenceli olabilir. Bu noktada asıl önemli olan; toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının nasıl kullanılacağı değil, hakkın kullanılması önündeki engellerin nasıl kaldırılacağıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüş hakkının bir anlam ifade etmesi için; yapılmasına müsaade edilmesi, engel olunmaması yeterli olmamakta, hakkın kullanımına engel olmak isteyenlerin yapacağı müdahalelerden de korumak gerekmektedir. İdarenin ve devletin toplantı ve gösteri yürüyüşlerine mümkün olduğunca müdahalede bulunmaktan kaçınma yükümlülüğünün yanında, hakkın kullanılmasını engellemeye çalışan karşıt göstericilere ve provokatörlere engel olma, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için gereken, yer, ulaşım ve trafik düzenlemelerini yapma yükümlülükleri de bulunduğu unutulmamalıdır.

ÖZET

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, demokratik toplumların vazgeçilmezi konumundaki düşünceyi açıklama ve ifade özgürlüğü ile yakından ilgilidir. Birden çok kişinin ortak bir yerde, belirli bir amaç çerçevesinde, bir şekilde organize olarak, geçici bir süre için bir araya gelmesi olarak tanımlayabileceğimiz toplantı ve toplantının hareketli hali olarak kabul edebileceğimiz gösteri yürüyüşleri, çoğu zaman bir düşünce ve kanaatin açıklanması ve yayılmasına hizmet eden araç özgürlüklerdendir. Ancak zamanla bu hakkın bağımsızlaşması ve ayrı bir temel insan hakkı olarak korunmaya alınması artık onun salt ifade özgürlüğünün bir görünümü olmadığını; bunun da ötesinde bireylerin sadece bir arada bulunmasını koruma altına alan bir hak olduğunun en önemli göstergelerindendir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kolektif nitelikte olması beraberinde kamu düzeninin tehdit edilmesi sonucunu da getirmektedir. Bir yandan özgürlüğü kullanan bireylerin öfke, heyecan gibi psikolojik durumları önem kazanmakta, diğer yandan devlete özgürlük ve düzen arasındaki dengeyi sağlama yükümlülüğü yüklenmektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ili ilgili olarak özellikle uygulamada kolluk kuvvetlerimizin uluslararası ve ulusal mevzuat çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir. Gelişmişliğin ve ilerlemenin ölçütü temel hak ve özgürlüklere saygılı olmaktan geçer.

İdare ve kolluğun toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kapsamında sahip olduğu yetkiler sayıca çok fazla ve çeşitlidir. Bu kapsamda idarenin toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılacağı alanları belirlemesi ile başlayan ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanması ve dağıtılmasına kadar devam eden bir müdahalesi söz konusudur. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasında yaşanan ihlallerin

neredeyse tamamı ise bu yetkiler dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının sınırları ve sınırlarını ortaya koyan yasal düzenlemelerin incelenmesi ve değerlendirmesi önemli olmakla birlikte; bu düzenlemelerin idare ve kolluk makamlarına tanıdığı yetki ve yükümlülüklerin de ayrıntılı olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Uluslararası sözleşmeler ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve kanunlarına göre toplantı gösteri yürüyüşü hakkının hangi argümanlar ile sınırlandırılabilirliği, bu sınırlamanın nasıl ve ne şekilde gerçekleştirilebileceği, ülkemizdeki mevzuat ile uluslararası sözleşmelerin ön gördüğü mevzuatın birbiri ile uyumlu olup olmadığı, toplantı ve gösteri hakkının mevcut durumda, güncel yasalar ışığında ele alınmıştır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasında idarenin sahip olduğu yetkilerin ele alındığı çalışmanın ikinci bölümünde idarenin genel olarak temel hak ve özgürlükler karşısındaki konumuna değinilerek; idarenin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin sahip olduğu yetkiler ve hakka yönelik müdahaleleri ayrıntılı olarak incelenecek ve son olarak da idarenin yetkilerinin sınırları ve hakkının kullanılmasında idareye yüklenen yükümlülükler üzerinde durulacaktır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılması bakımından devletin, bu hakkın kullanılmasına müdahale etmeme yükümlülüğünün yanında, bireylerin bu hakkı güvenceli bir biçimde kullanmasını sağlama görevi de bulunmaktadır.

Çalışmada sorunun çözümü için toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin özel yasadaki vazgeçilmesi ve hem kolluğun hem de idarenin demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun şekilde değiştirilmesi önerilmektedir.

ABSTRACT

The right to assembly and demonstration which constitutes our study's subject is closely related to freedom of expression and expressing the opinion that are in the position of indispensable of states. Assembly, which can be described as gathering of a group of people temporarily for a certain goal, as a way to organize, and demonstration march, which can be accepted as an active form of assembly, are among the liberties serving the expression and spreading of a thought or of an opinion. But over time, independent of this right, and to be protected as a fundamental human right to separate, is no longer only a view of the freedom of expression of this right; conversely this is one of the most important indicator of the rights of individuals of a just coexistence under the protection. With the freedom of meeting and the demonstration march has collective quality, it has brought the result being threaten the order of public. On one side, the physiological situations such as fury and excitement of the individuals who use the freedom has gained importance, on the other side; it has claimed responsibility providing the balance between the freedom and the order to the State. It's a necessity for our law enforcement to act in the frame of International and National legislation especially in regard with the practice on the Meetings and Demonstrations. The Measure to Progress and developments is to be respectful.

The powers administration and law enforcement under the right of meetings and demonstrations are too numerous and varied. In this context, The authorities have powers to interference, such as to identify the area where the meetings and demonstrations, the prohibition and the deployment of the meetings and demonstrations. In almost all incidents of violations of exercising of the right to

assembly and demonstration are arisen because of the using of these powers. While it is important to examine and evaluate of limitations of this right and legal regulations; its more important to examine and evaluate of the powers and obligations of the government and law enforcement authorities.

In the first part of the study, limitation of protests and public-meetings with the perspective of Constitution of Republic of Turkey and international agreements, applications of this limitations according to which laws and how can be applied, analyzing the differences between the regulations in foreign countries and Turkey, was scrutinized the rights of meetings and protests with the perspective of current common laws and conditions. In the second part of study in which the powers of the administration and law enforcement authorities are discussed; referring to the administration's position against the fundamental rights and freedoms, then, the powers and intervention of the administration and law enforcement authorities in the exercising of right to assembly and demonstration, and finally focused on the boundaries of the administrative authority and the positive obligation of the administration to ensure the exercise of the right. While people using this right, the duty of the state is not just non-interference but also to assure the safety of the participants. This is the condition of the democratic rule of law.

In this study, abandoning the special law on the right to assembly and demonstration is proposed as well as reform of both the administration and the law enforcement authorities in accordance with the requirements of a democratic social order.

KAYNAKÇA

- AKAD**, Mehmet/**DİNÇKOL**, Abdullah, 1982 Anayasası: Madde Gerekçeleri ve Maddelerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları, Alkım Kitabevi, İstanbul 1998.
- AKBULUT**, Olgun, “Toplantı ve Örgütlenme Özgürlükleri”, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme, Sibel İNCEOĞLU (ed.), Beta Yayınları, İstanbul 2013.
- AKBULUT**, Olgun, “Protesto Hakkı”, Güncel Hukuk Dergisi, Eylül 2013, s. 12-14.
- AKÇABAY**, F. Ceren, “Çoğunluk vs. Azınlık: Demokratik Hukuk Devletinin Gerçekleşme Koşulu Olarak Sivil İtaatsizlik”, AHD, C.3, S.6, 2014, s. 105-133.
- AKDOĞAN**, Hüseyin/ **KÖSE**, Yasin, Türk ve ABD Polis Teşkilatlarının “Zor Kullanma” Politikalarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 29, 2011, s.1-15.
- AKILLIOĞLU**, Tekin, “Yönetmelik İşlemlerinde Gerekçe İlkesi”, Amme İdaresi Dergisi, 1982, C.15, S.2, s.7-19.
- AKILLIOĞLU**, Tekin, “Danıştay Kararlarına Göre Uygulamada Temel Haklar (2)”, AÜSBFD, 1983, C.38, S.1-4, s.123-137.
- AKIN**, İlhan, Temel Hak ve Özgürlükler, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1971.
- AKIN**, İlhan, “Toplanma Özgürlüğü”, İÜHFM 1964, CXXX S.3-4, s. 545-567.
- AKTAN**, Hamdi Yaver, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü ve Özgürlüğü ile İlgili Değişiklikler ve AİHM ve Yargıtay Uygulaması” TBB İHAUM Sempozyum, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı, TBB Yayınları, Ankara 2004, s. 525-534.
- AKYILMAZ**, Bahtiyar, İdari Usul İlkeleri Işığında İdari İşlemin Yapılış Usulü, Yetkin Yayınları, Ankara 2000.

AKYILMAZ, Bahtiyar/**SEZGİNER**, Murat/**KAYA**, Cemil, Türk İdare Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara 2012.

ALGAN, Bülent, Muhalefet Hakkı ve Türkiye' deki Görünümü, Adalet Yayınevi, Ankara 2015.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “2001 Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Getirdiği Yeni Boyut”, Anayasa Yargısı, C. 19, 2002, s. 141-176

ALPKAYA, Gökçen, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak”, AÜSBFD, 56-3,s.1-18.

ALTIPARMAK, Kerem, “Gezi’nin Hatırlattığı Hak: Barışçıl Toplantı”, Bianet, Temmuz 2013. <http://bianet.org/bianet/toplum/148157-gezi-nin-hatirlattigi-hak-bariscil-toplanti> (01.05.2015)

ALTIPARMAK, Kerem, “İşkenceyi Nasıl Bilirsiniz?-Türkiye’de Orantısız Güç Kullanma Sorunu”, TİHV İnsan Hakları Raporu 2008, s. 355-382. <http://www.tihv.org.tr/wp-content/uploads/2015/04/ihr2008.pdf> (29.02.2016).

ANAYURT, Ömer, Toplanma Hürriyeti Kavramı ve Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, Kazancı Yayınları, İstanbul 1998.

ANAYURT, Ömer, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü”, KHUKA, Prof. Dr. İlhan AKIN'a ARMAGAN, Mart 2003, s.39-58.

ANAYURT, Ömer, “Ankara ve Strasburg Pencerelelerinden Toplanma Hakkına Farklı Bakışlar ve Çatışma Alanları”, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Demokratik Toplum Düzeni Kavramıyla İlişkisi Çalıştayı (İSTANBUL, 22.05.2014), SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara 2014, s. 57-81.

ARDA, Taner/**ÇALIŞKAN**, Levent, “Kitle Psikolojisi ve Toplumsal Olayların Önlenmesi”, 21. Yüzyılda Polis (Ed. İbrahim Cerrah-Emin Semiz), EGM Asayiş Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

ARICAN, Mehmet, “Güvenlik Güçlerinin Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü” Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, C.5, S.19, 2009, s.39-69.

ARSLAN, Zühtü, “11 Eylül Sonrasında Güvenlik Anlayışı İnsan Hakları ve Demokratik Kolluk”, Polis Bilimleri Dergisi, C.8, S.2, s.121-136.

ARSLAN, Zühtü, “Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması, Anayasanın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler”, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 19, 2002, s.139-155.

ARTUK, Mehmet Emin/**GÖKCEN**, Ahmet/**YENİDÜNYA**, A. Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, Ankara 2006.

ARTUKMAÇ, Sadık, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti”, TİD, Y.34,S. 298, 1964, s. 3-21.

AYDIN, Devrim, Twitter Çağında Bildirim Zorunlu Değil, <http://bianet.org/biamag/toplum/156783-twitter-caginda-bildirim-zorunlu-degil> (09.11.2015)

ATALAY, Esra, Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü, DEÜHF Döner Sermaye İşletmesi Yayınları No:65, İzmir 1995.

ATAY, Ethem Atay, İdare Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara 2014.

AVCI, Gökmen, “Zor Kullanma Yetkisine İlişkin Sınırın Aşılması”, Terazi Hukuk Dergisi, Yıl:5, Sayı: 52, Aralık 2010, s. 83-101.

AYATA, Gökçeçiçek/**ÇAĞLI**, Pınar/**ELVERİŞ**, İdil/**ERYILMAZ**, Sevinç/**GÜL**, İdil/**KARAN**, Ulaş/**MURATOĞLU**, Cansu/**TABOĞLU**, Ezgi/**TOKUZLU**, Lami/**YEŞİLADALI**, Burcu, Gezi Parkı Olayları İnsan Hakları Hukuku ve

Siyasi Söylem Işığında Bir İnceleme, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, **(GEZİ PARKI OLAYLARI)**.

AYDIN, Devrim, “Toplumsal Olaylarda Biber Gazı Kullanılmasının Hukuki Standartları”, Ankara Barosu Dergisi, 2015/1, s. 242-261.

AYDIN, Devrim, Twitter Çağında Bildirim Zorunlu Değil, <http://bianet.org/biamag/toplum/156783-twitter-caginda-bildirim-zorunlu-degil> (09.11.2015)

AZRAK, Ali Ülkü, “Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu”, Anayasa ve Uyum Yasaları(13-14 Aralık 2002) Açık Oturum Tutanakları, TBB Yayınları:50, Ankara **2003**, s. 237-248.

BECERİK, Arzu Sun, “İHAM, DİSK/KESK C. Türkiye: 1 Mayıs Kararı. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Emsal Bir Kararla Taksim Meydanı’nın 1 Mayıs Alanı Olduğuna Hükmetti”, Anayasa Hukuku Dergisi, C. 2, S. 3, Y. 2013, s. 165-181.

BİLGİN, Hüseyin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İdari Yargısına Yansımaları, Adalet Yayınevi, Ankara **2014**.

CANDAN, Kadir/BİLGİN, Murat, “Sivil İtaatsizlik”, Yasama Dergisi, s. 19, 2011, s. 57-93.

CENGİZ, Serkan/**DEMİRAĞ**, Fahrettin/**ERGÜL**, Teoman/**McBRIDE**, Jeremy/**TEZCAN**, Durmuş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlar Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları, Şen Matbaa, Ankara 2008.

ÇELENK, Halit, Toplantılar ve Yürüyüşler, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları, Çağ Matbaası, Ankara 1977.

DEĞİRMENCİ, Olgun, Türk Ceza Hukukunda Kusurluluğu Kaldıran Neden Olarak Amirin Emrini İfa, TAAD, Y.3, S.10, 2012, s. 455-484.

DERDİMAN, Ramazan Cengiz, Polis Yönetimi ve Hukuku, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007.

DERDİMAN, Ramazan Cengiz, Polisin Zor ve Silah Kullanma Yetkisinin Anayasal Dayanakları ve Boyutları, JOBEPS, C. 2, S. 3, Haziran 2013, s. 43-81.

DİNÇER, Celal, “Kolluk Kuvvetlerinin Zor Kullanma Yetkisi”, TİD, S.462, Y.81, Mart 2009, s. 37-69.

DOĞAN, İlyas, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, Ankara 2015.

DOĞRU, Osman, “Soruşturma(ma)”, Radikal Gazetesi, “Radikal İki” eki, 14.07.2013.

DOĞRU, Osman, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, Legal Yayınları, İstanbul 2004.

DOĞRU, Osman, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü”, TBB Dergisi, S.64, 2006, s. 39-69.

DOĞRU, Osman/**NALBANT**, Atilla, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Açıklama ve Önemli Kararlar, Cilt I, Avrupa Konseyi - T.C. Yargıtay Başkanlığı, Ankara 2013.

DOĞRU, Osman/**NALBANT**, Atilla, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi, Açıklama ve Önemli Kararlar, Cilt II, Avrupa Konseyi - T.C. Yargıtay Başkanlığı, Ankara 2013.

DURAN, Lütfi, İdare Hukuku Ders Notları, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982.

DURAN, Lütfi, “İdare Alanının Düzenlenmesinde Teşrii ve Tanzimi Tasarrufların Sınırları”, İÜHFM, C.XXX, S.3-4’den ayrı baskı, İstanbul 1987, s. 466-492.

DURAN, Lütfi, Türk İdare Hukuku Mevzuatı II, İsmail Aygün Matbaası, İstanbul 1954.

DUYGUN, Ahmet Mert, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Kullanılmasında Bir Bilinmeyen Spontane ve Acele Eylemler”, Anayasa Hukuku Dergisi, C.3, S.6, 2014, s. 133-163.

DUYMAZ, Erkan, “Gezi Parkı Çıkmazında Demokrasi ve İnsan Hakları”, Anayasa Hukuku Dergisi, C.2, S. 4, Y. 2013, s. 265-289.

DÜNDAR, Coşkun, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti ve 171 sayılı Kanun”, Askeri Adalet Dergisi, Y.14, S.54, 1970, s. 15-30.

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Toplanma Özgürlüğü Hakkında Avrupa Kılavuz İlkeleri (**Avrupa Kılavuz ilkeleri**), EGM Katalog No:447, Ankara 2008,

ERDEM, Jülide Gül, “Ölçülülük İlkesinin İdarenin Takdir Yetkisinin Kullanımındaki Yeri”, AÜHFD, Y.2013, C. 62, S. 4, s. 971-1005.

ERDOĞAN, Mustafa, Anayasa Hukuku, Orion Yayınevi, Ankara 2005.

ERGÜL, Ergin, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması, Yargı Yayınevi, Ekim 2012.

ERTAN İzzet Mert, “Toplumsal Olaylara Müdahalede Biber Gaz Kullanılmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Uygunluğu” Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yıl 32, Sayı 1, 2012, s. 51-69.

ERYILMAZ, Mesut Bedri, İnsan Hakları Prensipleri Işığında Kolluk Uygulamalarının Denetimi, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın No:655, Ankara 2009.

ERYILMAZ, Mesut Bedri, İdari Kolluk Uygulamaları ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Sonsöz Gazetecilik Matbaacılık, Ankara 2011.

ERYILMAZ, Mesut Bedri/**BOZLAK**, Ayhan, “Hukukumuzda Zor ve Silah Kullanma Yetkisi”, TBBD, Sayı 83, 2009, s. 223-277.

FIRAT, Engin, “Toplanma Özgürlüğü ve Sınırları, Toplumsal Olaylara Müdahalenin AIHS’nin 3. Maddesi Kapsamında Değerlendirilmesi”, TAAD, Y.5, S.19, Ekim 2014, s. 745-795.

GEMALMAZ, Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri Cilt II, Legal Yayınları, İstanbul 2011.

GERAY, Cevat, “Türkiye’de Toplantı Hürriyetinin Düzenlenmesi”, SBFD, 1959, C.ZIV, S. 4, s.109-118.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, “Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakları ve Kamu Görevlileri”, İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri, TODAİE Yayınları, Ankara 1992.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz/**GÖZÜBÜYÜK**, A. Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Turhan Kitabevi, Ankara 2009.

GÖREN, Zafer, “Çocuğun Temel Hakları”, Anayasa Yargısı, S. 15, 1998, s. 113-176.

GÖZLER, Kemal, İdare Hukuku, Cilt I, Ekin Yayınları, Bursa 2009.

GÖZLER, Kemal, İdare Hukuku, Cilt II, Ekin Yayınları, Bursa 2009.

GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukuku Genel Teorisi, Cilt II, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2011.

GÖZLER, Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Ekin Yayınları, Bursa 2000.

GÖZLÜGÖL, Said Vakkas, Avrupa İnsan Hakları Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara 2014.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref/ TAN, Turgut, İdare Hukuku, C. I, Genel Esaslar, Turhan Kitabevi, Ankara 2014.

GUIDELINES ON FREEDOM OF PEACEFUL ASSEMBLY, Second Edition, OSCE/ODIHR, Warsaw/Strasbourg 2010, <http://www.osce.org/baku/105947?download=true> (23.10.2015).

GÜNDAY, Metin, İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara 2013.

GÜNGÖR, Şener/**KAVALALI**, Mümin, Uygulamada Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Yetkin Yayınları, Ankara 1990.

GÜRAN, Sait, İfade Hürriyeti Üzerinde İdarenin Yetkileri, İstanbul 1969.

GÜRAN Sait, “Düşünceleri Açıklama ve Yayma Aracı olarak Kamu Malları”, Anayasa Yargısı, C. 8, 1991, s. 189-207.

GÜRAN Sait, “Hak Arama Özgürlüğünün İki Boyutu”, Anayasa Yargısı, C. 9, Y. 1993, s. 23-47.

GÜZELOĞLU, Turan, Kolluğun Kuvvet ve Silah Kullanma Yetkisi, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008.

HARRIS, O’BOYLE & WARBRICK, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku, (çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı, Ulaş Karan; çev. Ed. Hülya Dinçer; Yayına Hazırlayan: Deniz Bıyıklı), Avrupa Konseyi, Ankara 2013,

İLAL, Ersen, “Düşünceleri Açıklama Özgürlüğü, Yıgınsal İletişim Araçları ve Anayasa Mahkemesi”, Anayasa Yargısı, Ankara 1987.

İNCE, Hüseyin, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Altında Barışçıl Gösterilerde Orantısız Güç Kullanılması”, UYMD, S. 5, bkz. <http://www.uyusmazlik.gov.tr/yayinlar/pdfmakdergi5/h%C3%BCseyinince.pdf> (29.02.2016)

İŞGÖREN, Ali, Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Seçkin Yayınları, Ankara 2011.

İZGİ, Ömer/**GÖREN**, Zafer, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, TBMM Basımevi, Ankara 2002

KABOĞLU, İbrahim, Kolektif Özgürlükler, DÜHFY, Diyarbakır 1989.

KABOĞLU, İbrahim, Özgürlükler Hukuku, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

KABOĞLU, İbrahim, “Dernek ve Toplanma Özgürlükleri”, İnsan Hakları Yıllığı, C. 14, Y. 1992, TODAİE Yayınları, s. 109-129.

KABOĞLU, İbrahim, “Düşünce Özgürlüğü, (Avrupa Ölçütleri ve Türkiye)”, İnsan Hakları Yıllığı Y.1993, C.15, s.45-53.

KARAHANOĞULLARI, Onur, “Polis Vazife ve Salahiyet Kanunda Değişiklik: Durdurma-Kimlik Sorma-Arama, Parmak İzi Alınması, Silah Kullanma", Hukuk ve Adalet, S.11, 2007 (Kerem Altıparmak, vd. ile birlikte) <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makale/pvsk.htm> (14.04.2016)

KARAHANOĞULLARI, Onur, İdarenin Hukukla Kavranması Yasallık ve İdari işlemler, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

KABOĞLU, İbrahim, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Türkiye (Karşılaştırmalı Gözlemler), Anayasa Hukuku Dergisi, C.4, S.7, Y.2015, s. 11-28.

KAMAN, Nur Zeliha, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına İlişkin Hukuksal Çerçeve, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Demokratik Toplum Düzeni Kavramıyla İlişkisi Çalıştayı (İSTANBUL, 22.05.2014), Açılış Konuşması, SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara 2014, s. 25-25.

KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU, Temel Hak ve Özgürlükler İle İlgili Kararlar, Afşar Matbaacılık, Ankara 2014.

KAPANI, Münci, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, Ankara 2013.

KARAN, Ulaş, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına İlişkin Hukuksal Çerçeve”, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Demokratik Toplum Düzeni Kavramıyla İlişkisi Çalıştayı (İSTANBUL, 22.05.2014), SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara 2014, s. 28-34.

KARAN, Ulaş, “Güvenlik Güçlerinin Güç Kullanması Karşısında Yaşam Hakkı” ,
Güncel Hukuk Dergisi, Ağustos 2013, s. 12-13.

KESKİN, Züleyha, Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi, XII Levha Yayınları, İstanbul
2015.

KILINÇ, Ümit, “Barışçıl Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yapma Hakkı ve Devletin
Yükümlülükleri”, TBB Dergisi 2014 (110), s. 281-304.

KIRATLI, Metin, Koruyucu İdari Hizmetler, TODAİE Yayınları, Ankara 1973.

KURTOĞLU, Nilgün, “Gezi ve Demokratik Hesap verebilirlik”, Güncel Hukuk
Dergisi, Temmuz 2013, s. 14-17.

KUZU, Burhan, “Düşünceleri Açıklama Hürriyeti”, İnsan Hakları Yıllığı, Sayı:17-18
/1, Y. 1996, s.33-59.

MUIŽNIEKS, Nils, (Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri), 1-5 Temmuz 2013
Tarihleri Arasındaki Türkiye Ziyaretini Müteakiben Hazırladığı Rapor, Kasım
2013, s. 8, p. 23. [http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/
original/f4cbee81970f2ea8ddeb94e09fc552b0.pdf](http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/f4cbee81970f2ea8ddeb94e09fc552b0.pdf) (17.04.2016)

OĞURLU, Yücel, Karşılaştırmalı İdare Hukukunda Ölçülülük İlkesi, Seçkin
Yayınları, Ankara 2002.

ONAR, Sıddık Sami, İdare Hukukunun Umumi Esasları C. I, İsmail Aygün Matbaası,
İstanbul 1966.

ONAR, Sıddık Sami, İdare Hukukunun Umumi Esasları C. III, İsmail Aygün
Matbaası, İstanbul 1966.

OSMANOĞLU, M. Kerem; Biber Gazının İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri ve
Hukuki Statüsü, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 19, S.1, Y.
2011, s. 65-91.

OSMANOĞLU, M. Kerem, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında işkence
Yasağı ve Polisin Zor Kullanma Yetkisi, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Dergisi, C.6, S.1-2, 2011.
<http://www.kazanci.com/kho2/hebb/files/makalemkeremosmanoglu3.htm>
(02.12.2015)

OSMANOĞLU, M. Kerem; “Uluslararası Belgeler Işığında Polis ve Vatandaş İlişkisi”, GÜHFD, C.XVII, Y.2013, S.1-2, s.1549-1587

OZANALP, Şevket, İdare Hukukunda Toplanma Hürriyeti, Toplantılar ve Gösteri Yürüyüşleri, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957.

ÖKÇESİZ, Hayrettin, Sivil İtaatsizlik, Legal Yayınları, İstanbul 2011.

ÖZAY, İl Han, Günışığında Yönetim, Filiz Kitabevi, İstanbul 2004.

ÖZAY, İl Han, “İdari Kolluk Eylemlerinde Amaç”, İÜHFM, C.45, S.1-4, s.315-319.

ÖZAY, İl Han, “Anayasa: Özgürlükler ve İdari Kolluk Etkinlikleri”, Anayasa Yargısı, C. 19, Y. 2002, s. 275-286.

ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.

ÖZDEMİR, Erol, Coptan Biber Gazına Yatay Geçiş, www.caginpulisi.com.tr, 10 Kasım 2013, http://www.caginpulisi.com.tr/wp-content/uploads/polis_dergi_kasim_2013_024.jpg (01.12.2015)

ÖZENÇ, Berke, “Toplantı v Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Mekân Yasakları”, İÜHFM, C.LXXIII, S. 2, s. 87-134.

ÖZGENÇ, İzzet, Türk Ceza Hukuku Mevzuatı Cilt I, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015.

ÖZGENÇ, İzzet, Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler, Seçkin Yayınları, Ankara 2014.

ÖZKAYA ÖZLÜER, Ilgın, “Gösteri Hakkı ve Demokratik Ödevler”, Ekososyalist Dergi Kolektif, S.15, Y. 2012, s. 27-29.

RUMPF, Christian, “Ölçülülük İlkesi ve Anayasa Yargısındaki İşlevi ve Niteliği”, Anayasa Yargısı, C. 10, 1993, s.25-48.

SAĞLAM, Fazıl, Temel Hakların Sınırlanması ve Özü, AÜSBF Yayını, Ankara 1982.

SAĞLAM, Fazıl, “1982 Anayasasının Temel Hak ve Özgürlükler Bakımından Getirdiği Sorunlar” Bahri Savcıya Armağan, Ankara 1988, s.433-442.

SEVER Çiğdem, “AİHM’in Temmuz 2013 Tarihli Üç Kararı Üzerine”, Güncel Hukuk Dergisi, Eylül 2013, s. 36-37.

SEYHAN, Ercan/**KUÇUK**, Eşref, “Biber “Gazı’nın (OC) Kamu Düzeninin Sağlanması Maksatlı Kullanımı ve Kolluğun Zor Kullanma Seviyeleri İçerisindeki Yeri”, İnsan Hakları Yıllığı, C.30, Y. 2012, s. 55-78.

SUNAY, Reyhan, Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Muhtevası Ve Sınırları, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara 2001.

SUNAY, Reyhan, 1961-1982 Anayasaları Döneminde Anayasa Mahkemesinin İfade Hürriyeti Konusundaki Yaklaşımı Ve İlgili Karar Özetleri, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara 2002.

ŞAHİN, Yahya, “Danıştay Kararlarında İfade Özgürlüğü Ve Sınırlamaları”, s.1-18, http://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/sunumlar/SahinDanistayIfadeOzgurlugu.pdf (25.07.2015).

ŞEN, Ersan, AYM Kararı Işığında Toplantı ve Gösteri Hakkı, <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1434753-aym-karari-isiginda-toplanti-ve-gosteri-hakki> (05.11.2015)

ŞİRİN, Tolga, 30 Soruda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, On iki Levha Yayınları, İstanbul 2013.

ŞİRİN, Tolga, “Türkiye’de Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar”, Anayasa Hukuku Dergisi, C.2, S. 4, Y. 2013, s. 289-317.

ŞİRİN, Tolga, “Anayasa Mahkemesi’nin Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Kararlarına Yönelik Eleştirel Bir Değerlendirme”. http://www.aihmiz.org.tr/files/TolgaSirin_2015.pdf (15.03.2016)

TANYAR, Ziya Çağa, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı”, AÜHFD, 60 (3), 2011, s. 593-633.

TANYERİ, Salih, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Rejimi”, TİD, Y.30, S.259, 1959, s. 73-95.

TANÖR, Bülent, Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası, Öncü Kitabevi, İstanbul 1969.

TANÖR, Bülent, Türkiye’de İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, İstanbul 1994.

TANÖR, Bülent/**YÜZBAŞIOĞLU**, Necmi, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 2013.

TEKİNSOY, Özge Okay, İdare Hukukunda Kamu Düzeni Kavramı, XII Levha Yayınları, İstanbul 2011.

TEZİÇ, Erdoğan, “Türkiye’de Siyasal Düşünce ve Örgütlenme Özgürlüğü”, Anayasa Yargısı, C.7, 1990, s. 31-46.

TURHAN, Mehmet, “Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri”, Anayasa Yargısı, C. 8, 1991, s. 401-420.

Türkiye İnsan Hakları Kurumu(TİHK), Gezi Parkı Olayları, Raporu, Ekim 2014.

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ, GEZİ PARKI EYLEMLERİ: Türkiye’de Toplanma Özgürlüğü Hakkı Şiddet Kullanılarak Engelleniyor, Uluslararası Af Örgütü Yayınları, 2013.

UYGUN, Oktay, 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi, İstanbul 1992.

UYGUN, Oktay, Devlet Teorisi, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2014.

UYGUN, Oktay, “Çalıştay Açılış Konuşması”, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Demokratik Toplum Düzeni

Kavramıyla İlişkisi Çalıştayı (İSTANBUL, 22.05.2014), SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara 2014, s. 9-18.

UYSAL Ayşen, Cop Gölgesinde Politika: Türkiye'de Toplumsal Olay Polisliği ve Sokak Eylemleri, Mülkiye Dergisi, C. 30, S. 253 (2006), s. 79-94.

ÜNÜVAR, Ümit, “Biber gazı öldürür mü?”, <http://bianet.org/biamag/saglik/147368-biber-gazi-oldurur-mu> (04.03.2016)

WÜRTENBERGER, Thomas, “Tehlike Kavramı” ve Alman Uygulaması Ekseninde Kolluk Hukuku, (Tercüme Eden ve Yorumlayan Feridun YENİSEY)İçişleri Bakanlığı Yayın No: 642, Ankara 2008.

YARSUVAT, Duygun, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri, İÜHF Yayınları, İstanbul 1968.

YARSUVAT, Duygun, “Siyasi Hürriyet Aleyhine Cürümler”, İÜHFM, Cilt XXXIII Sayı 3-4, s.101-121.

YAYLA, Yıldızhan, İdare Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 2010.

YILDIZ, Ali Kemal, “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Yönelik Müdahale ve Güç Kullanımının Sınırları: Türkiye’de Uygulamada Yaşanan Sorunlar”, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Demokratik Toplum Düzeni Kavramıyla İlişkisi Çalıştayı (İSTANBUL, 22.05.2014), SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara 2014, s. 98-107.

YILMAZ, Ejder, Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara 2005.

YILMAZ TURGUT, Nükhet, “Gezi Parkı Muhalefeti ve Çevreci Demokrasi”, Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji Dergisi, S. 1372, Ankara 2013.

YURTCAN, Erdener, “PVSK Değişikliğine Dair Birkaç Not”, Güncel Hukuk Dergisi, Ağustos 2007.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, “Dernek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hak ve Özgürlüklerine İlişkin Anayasa ve Yasalarda Yapılan Son Değişiklikler Üzerine Bir Değerlendirme”, TBMM Anayasa Hukuku 1.Uluslararası Sempozyumu(Yayına Hazırlayan Zafer GÖREN), TBMM Başkanlığı Yayınları No: 1, s. 37-44.

ZABUNOĞLU, Yahya Kazım, İdare Hukuku Cilt I, Yetkin Yayınları, Ankara 2012.

ZENGİN, Mehmet Ali, Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.6, S.1-2, 2011, (makaleye elektronik ortamdan ulaşmak için bkz. <http://www.kazanci.com/kho2/hebb/files/makalemehmetalizengin1.htm> (01.06.2015))